CHARLOTTE DELBO ◣ AUSCHWITZ'İN KÜLLERİ

alkım

3. baskı

AUSCHWITZ'İN KÜLLERİ

Charlotte Delbo

Çeviren
Sedef Ecer

alkım

Charlotte Delbo 10 Ağustos 1913'te Fransa'da, Vigneaux-sur-Seine'de doğdu. 2. Dünya Savaşı'ndan önce Genç Komünistler Birliği (Fransız Komünist Partisi'nin gençlik kolları) üyesiydi. Ayrıca tiyatrocu olan Delbo, Louis Jouvet'nin asistanıydı. 2 Mart 1942'de kocası George Dudach'la birlikte tutuklandı. Dudach, 23 Mayıs 1942'de kurşuna dizildi. Charlotte Delbo ise 1943'ün ocak ayında Auschwitz'e gönderildi. Savaştan sonra bir müddet Birleşmiş Milletler'de çalışan Delbo, daha sonra CNRS'te (Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi) filozof Henri Lefèbvre'in mesai arkadaşı olarak görev aldı. 1 Mart 1985'te Paris'te öldü.

Diğer eserleri: *Les Belles Lettres*, 1961; *Le convoi du 24 Janvier*, 1965; *Spectres, mes compagnons*, 1977; *Kalavitra des Mille Antigones*, 1979; *La mémoire et les jours*, 1985;
Tiyatro eserleri: *La Théorie et la Pratique*, 1969; *La Sentence* (oyun, 3 perde), 1972; *Qui rapportera ces paroles?* (tragedya, 3 perde), 1974; *Maria Lusitania* (oyun, 3 perde), 1975; *Le Coup d'Etat* (oyun, 5 perde), 1975.

Charlotte Delbo

AUSCHWITZ'İN KÜLLERİ

Çeviren: Sedef Ecer

alkım

Auschwitz'in Külleri / Charlotte Delbo

Kitabın Orijinal Adı: *Auschwitz et Après*

I. *Aucun De Nous Ne Reviendra*, Les Editions De Minuit, 1970
II. *Une Connaissance Inutile*, Les Editions De Minuit, 1970
III. *Mesure De Nos Jours*, Les Editions De Minuit, 1971

Fransızcadan Çeviren: Sedef Ecer

ALKIM / 77 • Yaşantı 6

Kitap Editörü: Işık Ergüden • Genel Yayın Yönetmeni: Korkut Tankuter
Yayın Koordinatörü: Ebru Bayülken • Kapak Tasarım: Hülya Aktaş
İç Tasarım: Erbil Kargı

Cet ouvrage est publié avec le concours du Ministère français chargé de la Culture - Centre National du Livre

Bu eser Fransız Kültür Bakanlığı - Ulusal Kitap Merkezi'nin desteğiyle yayımlanmıştır.

© Alkım Yayınevi, 2004
ISBN: 975-6363-76-2

Birinci Baskı: Ekim 2004
İkinci Baskı: Aralık 2004
Üçüncü Baskı: Ocak 2005

Baskı: Sena Ofset, Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi 4 nb / 7 Topkapı / İstanbul

Alkım Yayınevi
Mühürdar Cad No 60 Kadıköy - İstanbul • Tel (0216) 449 10 60 (Pbx)
Faks (0216) 449 10 64 • e-mail: alkim@alkim.com.tr • http//:www.alkim.com.tr

Yalvarırım
Bir şeyler yapın
Bir dans öğrenin
Bir adım
Varlığınızı hak ettirecek
Derinizi ve tüylerinizi giyme hakkı verecek
Yürümeyi ve gülmeyi öğrenin
Çünkü çok aptalca olur yoksa
Sonunda
Bu kadar insan ölmüşken
Siz yaşıyorsanız eğer
Hayatta hiç bir şey öğrenmeden.
Charlotte Delbo

Charlotte Delbo, o meşhur 24 Ocak konvoyuyla 1943'te Auschwitz toplama kampına gönderilen 230 kadından biriydi. İki yıl sonra Delbo, oradan geri dönmeyi başaran 49 kadından biri olacak ve ömrünün geri kalanını, koluna kazılı kalan dövmedeki 31 661 sayısı gibi, beynine kazınan kamp kâbusuyla yaşayarak geçirecekti.

Auschwitz et après ile, kitabı Türkçeye çevirmeden on yıl önce, öykünün Fransa'da tiyatroya uyarlanışı sırasında tanıştım. Toplama kampına düşmeden önce ve savaş sonrasında uzun yıllarını tiyatroya veren yazarın anlatım biçimi, birçok yönetmene eserlerinin oyunlaştırılması için ilham kaynağı olmuştu. Uyarlama çalışmaları ve provalar ilerledikçe, Delbo'nun kelimelerinin müziğini tanımayı, telaffuz etmeyi, cümleleri elimizden kaçıp gidiverecekmiş gibi söylemeyi öğrenir olduk. Sözlerin her biri, oyuncuların elinde tuttukları, kalpleri korkuyla atan birer kuştu sanki, avuçta fazla sıkılmamalı, ama çok da serbest bırakılmama-

lıydılar. Anlamlar kimi kez yazarın çok sevdiği "müzikalite" duygusu için feda edilmeli, kimi kez de öne çıkarılmalı ama asla altları çizilmemeliydi. Hafif ama mağrur kalmalıydılar. Ağlamamalı, sızlamamalıydılar. Delbo'nun kelimeleriyle, onları repliklere dönüştürme çabası içindeyken tek tek uğraşmış biri olarak, aynı kelimeleri Türkçeye çevirmek söz konusu olduğunda da, bunu gerçekten başarabileceğime, çünkü her birinin taşıdığı acıyı ve mutluluğu, ağırlığı ve hafifliği en içten algılayabilecek kişilerden biri olduğuma inandım. Delbo'nun o tuhaf diline, kimi kez Fransızcanın kurallarını kırışındaki zarafete, anlatımındaki saflığa Türkçede de ihanet etmemeye çalıştım. Bazı bölümlerin çevirisinde kayıtsız şartsız sadakat gerektiğini, bazı bölümlerde ise (özellikle de şiirsel anlatımlarda) risk almak zorunda olduğumu hissettim. Kimi kez yeni, kimi kez eski kelimelerin, çoğu kez de devrik cümlelerin estetiğini seçerek, Fransızcadaki tercihleri Türkçeye de yansıtmaya çalıştım. Kitabın dramaturjisi hakkında düşünürken, tiyatrocu bir yazarla karşı karşıya olduğumuzu gözden kaçırmamaya çalıştım.

Kitabın ilk bölümü, arka arkaya getirilmiş anlardan oluşuyor sadece orayı yaşamış olanların bilebileceği, bizlerinse asla tahayyül edemeyeceğimiz korkunçluktaki anlar, son derece sinematografik, kesik bir anlatımla sunuluyorlar. İkinci bölümde, aşk, ölüm, yalnızlık, dostluk, korku, acı gibi kavramlar, insanlığın tahammül sınırlarının en uzak noktalarında yaşanırken, adına umut denen ve nereden geldiği anlaşılmayan o tuhaf güç, fonda, zayıf ve titrek bir mum ışığı gibi, yanıp sönerek bekliyor. Belki de umut kavramının, edebiyattaki en yaman kullanımlarından biri bu. Son bölüm ise, "dönüş"ü sorguluyor. O cehennemin içindeyken büyük umutlarla bekledikleri, geldiğinde yepyeni bir hayatı da beraberinde getireceğini sandıkları "kur-

tuluş", kitap kişilerine o ana kadar hiç düşünmedikleri soruları da beraberinde getirecektir. Varoluşa dair en önemli sorgulama, kamptan dışarı çıktıklarında oluşur: Bu acıyla nasıl yaşanır? İşte gerçek soru budur. Korkunun, acının, iğrenmenin en büyüğü yaşandıysa eğer, nasıl dönülür yaşama, "günlük" olana?

Dünya, Delbo'nun eserlerini okumaya, incelemeye, oyunlaştırmaya devam ediyor. Onu tanıyan herkes, sözleşmişçesine, ilk önce kendisinin yaşama olan bağlılığını anlatıyor. Delbo'nun acısıyla, diliyle, müziğiyle ve su katılmamış hassasiyetiyle tanışmak gerçek bir tokat olmuştu hayatımda. 1943'ten 1945 yılına kadar Delbo ve arkadaşlarının yaşadıklarının yanında her şeyin ama her şeyin, özellikle de kelimelerin ne kadar hafif olduklarını bu kitapla öğrendim. Umutsuz günlerimde, Delbo'nun "yaşamaya hak kazanmak için en azından dans etmeyi öğrenmem gerektiğini" anlatan dizelerini hatırlamışlığım çoktur. Hayatın zor anlarında, Delbo'nun Yahudi olmadığı halde, direnişçi olduğu için kampa düşmeyi göze aldığını hatırlayıp cesaret bulduğum da olmuştur.

Dünyanın dipsiz bir kuyuya düştüğü bu zor dönemde, çok da uzak olmayan yerlerde, çok da uzak olmayan zamanlarda olup biten şeylerin korkunçluğunu, o büyük, çok büyük nefreti yeniden hatırlamak ve hatırlatmak zorundayız ne yazık ki.

İşte tam da bu yüzden on ay süren çeviri döneminde, Delbo'nun acısını anlatan kelimelerle yaşamak, onları Türkçede yeniden, teker teker doğurmak benim için bir onur oldu. Unutmayalım diye...

Sedef Ecer
Eylül, 2004

İÇİNDEKİLER

I / HİÇBİRİMİZ GERİ DÖNMEYECEĞİZ

Geliş Sokağı, Gidiş Sokağı / 15
Diyalog / 28
Mankenler / 30
Erkekler / 34
Yoklama / 36
Bir Gün / 38
Marie / 45
Ertesi Gün / 46
Aynı Gün / 51
Alice'in Bacağı / 57
Stenia / 58
Gündüz / 60
Veda / 66
Yoklama / 70
Gece / 71
Elliye Kadar / 76
Lale / 78
Sabah / 80
Weiter / 88
Susuzluk / 90
Ev / 97
Akşam / 100
Auschwitz / 109
Manken / 111
Pazar / 112
Erkekler / 118
Diyalog / 120
Komutan / 121
Yoklama / 125
Lulu / 126
Orkestra / 131
Öyle Sanıyordunuz Demek / 133
İlkbahar / 135

II / KEŞKE HİÇ ÖĞRENMESEYDİK

Erkekler / 147
Boynu Vurulan La Marseillaise / 160
Sabah Geliş / 164

Yvonne Blech'e / 165
Diğerlerine Teşekkür / 165
Esther / 168
İçmek / 171
Dere / 177
Lily / 187
Oyuncak Ayı / 195
Şarkı Söylemek İstiyorduk Önceleri / 201
Yolculuk / 207
Berlin / 217
İnsandan Kaçan (*Le Misanthrope*) / 223
Yürek Ravensbrück'te de Atar / 226
Yerine Geç, Yerleş / 229
Gidiş / 233
Veda / 246
Son Gece / 250
Özgürlük Sabahı / 259
Yaşayanlara, Yaşadıkları İçin Affedilme Duası / 270

III / ÖMRÜMÜZÜN ÖLÇÜSÜ
Geri Dönüş / 277
Gilberte / 285
Mado / 303
Poupette / 319
Marie-Louise / 329
İda / 341
Bir Yıl ve Bir Gün / 356
Loulou / 357
Poupette / 363
Germaine'in Ölümü / 365
Jacques / 373
Denise / 383
Gaby / 385
Louise / 389
Marceline / 391
Cenaze / 395
Françoise / 407
Ağırlama / 415

I

HİÇBİRİMİZ GERİ DÖNMEYECEĞİZ

Yazdıklarımın doğruluğundan
bugün artık emin değilim.
Ama gerçek olduklarından
hiç kuşkum yok.

Geliş Sokağı, Gidiş Sokağı

Gelenler var. Bekleşen kalabalık arasında, kendilerini bekleyenleri arıyorlar gözleriyle. Bulunca kucaklıyor ve yol yorgunu olduklarını söylüyorlar.

Gidenler var. Kalanlarla vedalaşıyorlar ve çocukları öpüyorlar.

Gelenler için bir sokak, gidenler için bir sokak var.

Adı "geliş" olan bir kahve var, bir de adı "gidiş" olan bir kahve var.

Gelenler var, gidenler var.

Gidenlerle gelenlerin aynı kişiler olduğu bir istasyon var.
Gelenlerin hiç gelmediği, gidenlerin geri dönmediği
bir istasyon
dünyanın en büyük istasyonu bu.
İşte bu istasyona geliyorlar, her yerden geliyorlar.
Günler ve geceler sonra varıyorlar
memleketler katederek
buraya çocuklarıyla geliyorlar, yolculuğa çıkamayacak kadar küçük olanları bile getiriyorlar.

Çocuklarını da getirmişler çünkü bu yolculuğa çıkarken, çocuklar geride bırakılamaz.

Altını olanlar altın getirmişler, işlerine yarar diye.

Herkes en değerli nesi varsa getirmiş, çünkü uzaklara giderken değerli şeylerini geride bırakamazlar.

Hepsi de yanlarında yaşamlarını getirmiş, asıl getirmeleri gereken yaşamlarıydı yanlarında.

Ve vardıklarında
geldiklerini sandılar
olası
bir cehenneme. Oysa inanmamışlardı.
Trene bindiklerinde cehenneme doğru yola çıktıklarını bilmiyorlardı ama madem gelmişlerdi hazırlanacak ve savaşacaklardı
çocuklarla kadınlarla yaşlı anne babalarla
aile hatıralarıyla ve aile evraklarıyla.

Bu istasyona aslında hiçbir zaman gelinemeyeceğini bilmiyorlar.

En kötüyü bekliyorlar –ama aklın alamayacağı kadarını beklemiyorlar.

Ve onlara, erkekler bir tarafta, kadınlar ve çocuklar bir tarafta, beşer beşer sıra olmaları bilmedikleri bir dilde haykırıldığında, ancak sopalarla dövüldüklerinde anlayıp beşerli sıraya giriyorlar çünkü her şeye hazırlar.

Anneler çocuklarını bağırlarına basıyor –çocukları ellerinden alınacak diye titriyorlardı– çünkü çocuklar aç, susuz ve uykusuzluktan yorgun bunca memleket katettikleri için. Nihayet varmışlardı, artık çocuklarıyla ilgilenebileceklerdi.

Ve onlara bohçalarını, yorganlarını ve anılarını garda bırakmaları emredildiğinde, bırakıyorlar çünkü her şeye hazırlıklı olmalılar ve hiçbir şeye şaşırmak niyetinde değiller. "Göreceğiz bakalım" diyorlar, öylesine çok şey gördüler ki şimdiden ve öylesine yorgunlar ki yolculuktan.

İstasyon aslında istasyon değil. Bir rayın bitimi sadece. Etraflarına bakıyorlar ve acıyı görüyorlar.

Sabahları, pus, bataklıkları gizliyor gözlerden.

Akşamları reflektörler beyaz dikenli telleri gökten çekilmiş bir fotoğraf netliğinde aydınlatıyor. Oraya götürüleceklerini sanıyor ve korkuyorlar.

Geceleri annelerinin kucağında ağırlaşan çocuklarla sabahı bekliyorlar. Bekliyor ve merak ediyorlar.

Gündüzleri beklemiyorlar. Hemen sıra olup harekete geçiyorlar. Önce çocuklarla kadınlar, en yorgunlar onlar. Sonra erkekler. Onlar da yorgun ama karılarıyla çocuklarını öne geçiriyorlar diye rahatlıyorlar.

Çünkü kadınlar ve çocuklar öne geçiriliyor.

Kışın soğuktan donuyorlar. Özellikle Giritliler çünkü kar onlara yabancı.

Yazın ise, bindirildikleri an kapıları kilitlenen karanlık yük vagonlarından inerlerken güneş gözlerini kör ediyor.

Fransa'dan Ukrayna'dan Arnavutluk'tan Belçika'dan Slovakya'dan İtalya'dan Macaristan'dan Mora'dan Hollanda'dan Makedonya'dan Avusturya'dan Hersek'ten Karadeniz ve Baltık Denizi kıyılarından Akdeniz ve Vistül kıyılarından yola çıkış.

Nerede olduklarını merak ediyorlar. Buranın Avrupa'nın orta yeri olduğunu bilmiyorlar. Bir istasyon tabelası arıyor gözleri. Burası isimsiz bir gar.

Bu gar onlar için hep isimsiz kalacak.

Kimisi hayatında ilk kez yolculuk ediyor.

Bazıları, tüccarlar mesela, dünyanın her yerini gezmişler. Her görüntü aşina onlara ama burayı tanıyamıyorlar.

Bakıyorlar. Buranın nasıl bir yer olduğunu ilerde anlatabilecekler.

Hepsi de, neler hissettiklerini, şu bir daha geri dönmeyecekleri hissini hatırlamak istiyor.

Bu daha önce yaşadıkları bir his olabilir. Hislere mey-

dan okumak gerektiğini biliyorlar.

Koca şalları ve düğümlü çıkınlarıyla Varşova'dan gelenler var.

Zagreb'den gelenler var, başları örtülü kadınlar.

Rengârenk yünlerle sabahlara kadar uyumadan ördükleri kazaklarıyla Tuna'dan gelenler var.

Yunanistan'dan gelenler var, siyah zeytin ve lokum getirmişler.

Monte-Carlo'dan gelenler var

kumarhaneden çıkartılıp

frakları ve yolculukta kırılan göğüslükleriyle gelmişler

göbekli ve keller

bankacılık oyunu oynayan önemli bankacılar bunlar

sinagogdaki düğünlerinden çıkıp vagonda yerde yatmaktan buruşmuş gelinliği ve duvağıyla gelen gelin ile damat var

damat siyahlar içinde silindir şapkalı eldivenleri kirlenmiş

aileler ve davetliler, incili çantalı kadınlar

eve uğrayıp daha rahat bir kıyafet giymediklerine üzülüyor hepsi.

Hahambaşı dimdik ve en önde yürüyor. O hep başkalarına örnek olmalı.

Bir yatılı okulun kız öğrencileri var, birörnek plili etekleri, uçuşan mavi rafyalı şapkalarıyla. İnerken çoraplarını çekiştirip düzeltiyorlar. Beşer beşer ve intizamlı, el ele tutuşmuş haftalık perşembe gezilerine gidiyorlar sanki ve hiçbir şeyden haberleri yok. Öğretmenleri yanlarında olan yatılı okul kızlarının başına ne gelebilir ki? Öğretmen onlara, "Uslu duralım küçükler" demiş. Onların canı da uslu durmak istiyor zaten.

Amerika'daki çocuklarından haber alan yaşlılar var.

Yabancı memleketler hakkında tek bildikleri onlardan gelen kartpostallar. Burada gördükleri hiçbir şey o yerlere benzemiyor. Çocuklarına anlatsalar inanmazlar.

Entelektüeller var. Farklı oldukları tavırlarından ve gözlüklerinden hemen anlaşılıyor, kimisi doktor ya da mimar, kimisi besteci ya da şair. Onlar da hayatlarında çok görmüş geçirmişler. Çok okumuşlar. Hatta kimileri kitap yazabilmek için hayal güçlerini de çok kullanmış ama hayal ettikleri hiçbir şey burada gördüklerine benzemiyor.

Büyük şehirlerin bütün kürk işçileri ve bütün erkek ve kadın terzileri, Batı'ya göçmüş ve buraların atalarının toprakları olduğunu bilmeyen bütün konfeksiyoncuları var.

Şehirlerin bitmez tükenmez halkı var burada; şehirdeyken her biri bir göz yuvada oturan bu insanların şimdi burada sonsuz sıralar oluşturduğunu görünce, tüm bunların şehirlerdeki üst üste konmuş gözlerde nasıl yaşadıklarını merak ediyor insan.

Çocuğuna –beş yaşında olmalı– şaplak indiren bir anne var çünkü çocuk elini tutmak istemiyor ama annesi yanında uslu durmasını istiyor. Yoksa birbirlerini kaybedebilirler ve bunca yabancının olduğu bu meçhul yerde anneden ayrılınmaz. O çocuğuna tokat atıyor ve biz neler olup bittiğini bilenler onu affetmiyoruz. Ama aslında onu öpücüklere boğsaydı da hiçbir şey değişmezdi.

On sekiz günlük yolculukta delirip vagonlarda birilerini öldürenler var ve

sıkışıp boğularak ölenler var

onlar inmiyorlar elbette

bebeğini yüreğine bastıran küçük bir kız var, bebekler de boğulabilir.

Beyaz mantolarıyla dolaşmaya çıkıp yemek saatinde

eve dönmeyen iki kız kardeş var. Aileleri hâlâ merakta.

Beşer beşer geliş sokağına giriyorlar. Burası gidiş sokağı oysa bilmiyorlar. Bu sokaktan bir kez geçilir.

Düzenli yürüyorlar –kimse laf etmesin diye.

Kaba saba bir yapıya varıyorlar ve bir nefes alıyorlar. Nihayet vardılar.

Ve kadınlara bağırarak soyunmaları emredilince, önce çocuklarını soyuyorlar, tamamen uyandırmamaya çalışarak. Çocuklar günler ve geceler süren yolculuk sonrası sinirli ve huysuz.

ve soyunmaya başlıyorlar çocukların önünde – varsın olsun

ve her birine bir havlu verildiğinde endişeleniyorlar acaba duş sıcak mı çocuklar soğuk alır yoksa

ve erkekler de çıplak olarak başka bir kapıdan duş odalarına girdiklerinde çocuklarını erkeklerden saklıyorlar.

Ve belki de o zaman anlıyor hepsi.

Ve şimdi anlamaları hiçbir işe yaramıyor çünkü artık haber veremezler istasyonda bekleyenlere

ışıkları söndürülmüş vagonlarda bütün memleketlerden buraya gelenlere

kamplardakilere ve gidecekleri yerin ikliminden ya da orada verilecek işlerden çekinen, mallarını bırakmaktan korkarak yola çıkış saatini bekleyenlere

dağlarda ve ormanlarda saklanan ve artık sabrı tükenenlere. Ne olursa olsun deyip evlerine dönenlere. Neden onları evlerinde bulup bir kötülük yapsınlar ki onlar kimseye kötülük etmedi ki

hiç saklanmamış olanlara çünkü her şeyi bırakıp gidemiyor insan

çocuklarını katolik okullarına yatılı verdikleri için güvende olduklarını zannedenlere çünkü oradaki hanımlar o kadar iyi ki.

Bir orkestraya kızların plili okul etekleri giydirilecek. Komutan pazar sabahları Viyana valsleri çalınsın istiyor.

Hahamın, ne olursa olsun, gittiği yerde ibadet edebilmek için yanında taşıdığı kutsal kumaştan perde yaptıracak kendisine bir *blokova* (kadın koğuş şefi), penceresi oda penceresine benzesin diye.

Bir kadın *kapo* damadın kıyafetlerini giyip silindir şapkasını takacak, arkadaşı da gelinin gelinliğini giyecek ve gece herkes yorgunluktan sızdığında evcilik oynayacaklar. *Kapo*'lar eğlenebilir çünkü akşamları yorgun olmuyorlar.

Hasta Alman kadınlarına siyah zeytin ve lokum dağıtılacak ama onlar ne Kalamata zeytinini ne de diğer zeytinleri seviyorlar.

Ve bütün gün ve bütün gece

her gün ve her gece bacalar Avrupa'nın tüm ülkelerinden gelen bu yakıtla tütüyor

bacaların yanındaki erkekler bütün günlerini takma altın dişlerin erimiş altınını bulmak için külleri elemekle geçiriyorlar. Bu Yahudilerin hepsinin altın dişleri var öyle kalabalıklar ki tonlarca altın eder.

Ve ilkbaharda erkekler ve kadınlar ilk kez sürülen kurumuş bataklıkların üzerine külleri serpiyorlar ve toprak insan fosfatıyla dölleniyor.

Önlerine asılı bir torbaya ellerini daldırıp bin bir güçlükle havaya insan kemiği tozu atıyorlar rüzgâr bu tozu yüzlerine geri üflüyor ve akşam yüzleri bembeyaz oluyor, bu tozun üstünden akan terlerinden belli oluyor yüz hatları.

Toz bitecek diye korkmayın her gün ve her gece her günün ve her gecenin her saati trenler ve trenler geliyor.
Burası gelenleri ve gidenleriyle dünyanın en büyük istasyonu.

Sadece kampa girenler diğerlerinin başına ne geldiğini biliyor ve onları o istasyonda bıraktıklarına ağlıyorlar çünkü o gün komutan gençlere ayrı bir sıra olmalarını söylemişti
bataklıkları kurutacak küller gerek ve o külleri serpecek başkaları gerek.
Ve kendi kendilerine keşke buraya gelmemiş ve asla öğrenmemiş olsaydım diyorlar.

Siz ki iki bin yıldır ağlıyorsunuz
üç gün üç gece can çekişene

yetecek mi gözyaşlarınız
can çekişenlere
üç yüz geceden çok fazla
ve üç yüz günden çok
fazla
ne kadar
ağlayacaksınız
bunca can çekişmeyle can çekişenlere
öyle kalabalıktılar

Ebedi dirilişe inanmıyorlardı
Ve sizin ağlamayacağınızı biliyorlardı.

Siz ey bilenler
biliyor muydunuz açlığın gözleri parlattığını ve susuzluğun söndürdüğünü ferini
Siz ey bilenler
biliyor muydunuz insan annesinin öldüğünü görüp
göz yaşı akıtmayabilir
Siz ey bilenler
biliyor muydunuz sabah ölmeyi isteyip
gece korkabilir insan ölümden
Siz ey bilenler
biliyor muydunuz bir gün bir seneden
bir dakika bir ömürden uzundur biliyor muydunuz
Siz ey bilenler
biliyor muydunuz bacaklar gözlerden zayıf
sinirler kemiklerden sert
yürek çelikten sağlamdır
biliyor muydunuz yollardaki taşlar ağlamaz
dehşet için tek söz
kahır için tek söz vardır

Istırabın sonu
Dehşetin sınırı yoktur
Biliyor muydunuz
Siz bilenler.

Annem
eller ve bir yüzdü
Annelerimizi gözümüzün önünde soydular

Burada anaların analığı kalmadı.

Hepsi kolunda çıkmaz bir sayıyla damgalanmıştı
Hepsi çıplak ölmeliydi

Bu dövme ölülerin kimliğiydi.

Issız bir ovaydı
bir şehrin kıyısında

Ova donmuştu
ve şehrin
adı yoktu.

Diyalog

"Fransız mısın?
— Evet.
— Ben de."

F yazmıyor göğsünde. Bir yıldız.

"Neredensin?
— Paris.
— Geleli çok oldu mu?
— Beş hafta.
— Benim on altı gün.
— O bile çok, biliyorum.
— Beş hafta... Nasıl olur?
— Gördüğün gibi.
— Dayanılır mı sence?"

Dileniyor.

"Deneyeceksin.
— Sizin için ümit var ama biz..."

Benim çizgili ceketimi ve kendi paltosunu gösteriyor, fazla büyük, fazla pis, fazla lime lime bir palto.

"İkimizin şansı da aynı canım...
— Bizim için umut yok ki."

Ve eliyle havaya yükselen dumanı hatırlatan bir hareket yapıyor.

"Tüm cesaretimizle savaşmalı.

— Neden... Neden savaşmalı nasılsa hepimiz

El hareketi devam ediyor. Yükselen duman.

"Hayır. Savaşmalıyız.

— Burdan çıkmayı nasıl umut edebiliriz? Kim buradan çıkabilir? Hemen dikenli tellere atlamak daha iyi."

Ne cevap verebilirim ki? Kısa boylu, cılız. Ve benim kendimi bile inandıracak gücüm yok. Söylenebilecek her şey delice. Kendi aklıma karşı savaşıyorum. Hepimiz aklımıza karşı savaşıyoruz.

Baca tütüyor. Gökyüzü yere inmiş. Duman kampın üzerinde dolanıyor bunaltıyor bizi sarmalıyor, yanan et kokusu bu.

Mankenler

"Bakın! Bakın!"

Çatının altında, hem yatak, hem masa, hem zemin görevi gören tahtaların üstünde diz çökmüştük. Çatı çok alçaktı. Sadece başlarımız eğik olarak otururşak sığıyorduk. Tünediğimiz bu dar karenin içinde sekiz kişiydik, ölümün ayıracağı sekiz kişilik bir yoldaş grubu. Çorba dağıtılmıştı. Dumanı *stubova*'nın yüzüne tüten bidonun önünden sırayla geçmek için dışarıda uzun bir zaman beklemiştik. Sağ kolunu sıvamış, servis yapmak için kepçeyi bidona daldırıyordu. Çorbanın buharının arkasından bağırıyordu. Duman sesini yumuşatıyordu. İtişip kakışanlar, konuşanlar var diye azarlıyordu. Tası tutan elimiz uyuşmuş, donuk bir ifadeyle bekliyorduk. Sonra çorbayı dizimizin üstüne koyup içiyorduk. Çorba pisti, ama sıcaktı.

"Baksanıza, gördünüz mü, avluda...

— Aaa!" Yvonne P. kaşığını düşürüyor. Birden iştahı kesiliyor.

Kafesli kare, duvarlarla çevrili yirmi beşinci bloğun avlusuna bakıyor. Kampa açılan bir kapı var, ama bu kapı siz geçerken açılırsa hemen koşup kaçarsınız, ne kapıyı, ne de kapının ardındakini görmeye çalışırsınız. Kaçarsınız. Biz kafesin arkasından görüyoruz. Kafamızı o tarafa çevirmiyoruz.

"Bakın! Bakın!"

Önce gördüğümüze inanamıyoruz. Karda seçmeye

çalışıyoruz. Avlu dolusu. Çıplaklar. Üst üste dizilmişler. Bembeyazlar, beyaz karın üzerinde göze mavimsi gelen bir beyazlıkları var. Kafaları kazınmış, önlerindeki kıllar düz ve sert. Donmuş cesetler. Kahverengi tırnaklı ve beyazlar. Havaya dikilmiş ayak parmakları gülünç geliyor birden. Dehşet veren bir gülünçlük.

Montluçon'da Courtais Caddesi. Nouvelles Galeries mağazasında babamı bekliyordum. Yazdı, güneş asfaltı yakıyordu. Birtakım adamların boşalttığı bir kamyon duruyordu. Vitrin mankenlerini indiriyorlardı. Her adam kolunun altına bir manken alıp mağazanın girişine bırakıyordu. Mankenler çıplaktı, eklem yerleri görünüyordu. Adamlar mankenleri özenle taşıyıp, duvarın yanına, sıcak kaldırıma yatırıyorlardı.

Seyrediyordum. Mankenlerin çıplaklığı tuhaf gelmişti. Vitrinlerde çok kez manken görmüştüm, elbiseleri, ayakkabıları ve peruklarıyla, havalı bir şekilde kıvrılmış kollarıyla. Ama onların çıplak ve saçsız olarak da varolabilecekleri hiç aklıma gelmemişti. Vitrinler, elektrik ışığı ve pozları olmadan varolabileceklerini hiç düşünmemiştim. Onları öylece görmek ilk kez bir ölü görmek kadar rahatsız etmişti beni.

Şimdi mankenler karın üzerinde, bana asfalta vuran güneşi hatırlatan kış ışığı altında uzanmışlar.

Şu anda orada, karda yatanlar, dünkü arkadaşlarımız. Dünkü yoklamada ayaktaydılar. Lagerstrasse'nin iki yanında beşer beşer dizildiler. İşe gittiler, bataklıklara doğru sürüklendiler. Dün açtılar. Kafaları bitliydi, kaşınıyorlardı. Pis çorbaları yuttular. İshal oldular ve dayak yediler. Dün acı çektiler. Dün ölmek istediler.

Şimdi oradalar, karda çıplak cesetler. Yirmi beşinci blokta öldüler. Yirmi beşinci blokta ölürseniz, burada bile ölümden beklediğiniz sükûneti bulamazsınız.

Bir sabah, yoklamada bayıldıkları için, diğerlerinden daha soluk göründükleri için, bir SS subayı onları işaretledi. Onlardan bir sıra oluşturdu, o zamana kadar diğerlerinin arasında dikkat çekmemiş bütün sakatlıkları, zavallılıkları birbirine eklenip büyüdü. Sonra da bu sıra, o SS'in kontrolü altında yirmi beşinci bloğa götürüldü.

Kimileri yalnız gittiler. İsteyerek. İntihara gider gibi. Bir SS teftişe gelsin, kapı açılsın –ve içeri girsin diye bekliyorlardı.

Koşmaları söylendiğinde yeterince hızlı koşamamış olanlar da vardı içlerinde.

Arkadaşlarının kapıda yalnız bırakmak zorunda kalıp da, "Beni bırakmayın! Beni bırakmayın!" diye bağırmış olanlar da vardı.

Günlerce aç ve susuz, ama en çok susuz kalmışlardı. Üşümüşlerdi, yarı çıplak, şiltesiz ve örtüsüz, yerlerde yatmışlardı. Can çekişen ve delirenlerle aynı yere kapatılıp, can çekişme ve delirme sıralarının gelmesini beklemişlerdi. Sabahları dışarı çıkıyorlardı. Onları sopayla dışarı çıkartıyorlardı. Can çekişenlere ve delilere vurulan sopalar. Gece ölenleri, yaşayanlar avluya taşımak zorundaydı, çünkü ölüler de sayılmalıydı. SS'ler geçiyorlardı. Köpeklerini üzerlerine salarak eğleniyorlardı. Bütün kampta çığlıklar duyuluyordu. Gecenin çığlıkları. Ve sessizlik. Yoklama bitmiştir. Gündüzün sessizliği. Yaşayanlar içeri girerler. Ölüler karda kalır. Onları soyarlar. Elbiseler başkalarına verilecektir.

İki üç günde bir kamyonlar yaşayanları gaz odalarına, ölüleri fırınlara götürmeye geliyorlardı. Buraya girenlerin son umudu delirmekti. Yaşama inatları sayesinde kurnazlaşmış olanlar bu gidişlerden kurtulurdu. Yirmi beşinci blokta birkaç hafta kalındığı olurdu ama üç haftayı geçemezdi kimse. Pencerelerdeki demir parmaklıklardan

bakarlardı. Yalvarırlardı: "Su! Su!" Konuşan hayaletlere benzerlerdi.

"Bakın. Yemin ederim kımıldadı. Şu, sondan bir önceki. Eli... Parmaklarını açtı, eminim."

Parmaklar yavaşça açılıyor, kar soluk renkli bir deniz lalesi gibi çiçekleniyor.

"Bakmayın! Neden bakıyorsunuz?" diye yalvarıyor Yvonne P., canlı cesede dikmiş kocaman gözlerini.

"Çorbanı iç" diyor Cécile. "Onların artık hiçbir şeye ihtiyacı yok."

Ben de bakıyorum. Kımıldayan bu cesede duygusuzca bakıyorum. Artık büyüdüm. Çıplak mankenlere korkmadan bakabiliyorum.

Erkekler

Sabahları ve akşamları, bataklık yolunda erkek sürülerine rastlıyoruz. Yahudi erkekler sivil giyimliler. Giysilerinin paramparça olmuş sırtlarına sülüğenle bir haç çizilmiş. Yahudi kadınların da. Oralarına buralarına biçimsiz giysiler asılı. Diğerlerinin giysileri çizgili. Üniformalar zayıf sırtlarından dökülüyor.

Düzenli adımlarla yürümek zorundalar diye acıyorduk onlara. Biz elimizden geldiği gibi yürüyorduk. En baştaki *kapo* şişko, çizmeleri ve sıcak tutan giysileri var. Tane tane sayıyordu: *Links, Zwei, Drei, Vier. Links.* Erkekler güçlükle izliyorlardı. Ayaklarındaki tahta tabanlı bez pabuçlar durmadan çıkıyordu. Bunlarla nasıl yürüyebildiklerine hayret ediyorduk. Kar ya da buz varsa çıkartıp ellerine alıyorlardı.

Oranın yürüyüşüydü bu. Kafa ve boyun öne eğik. Vücudun geri kalanını kafa ve boyun sürüklüyordu. Kafa ve boyun ayakları çekiyordu. Etsiz kalmış yüzlerinde, gözbebekleri kararmış, altları halka halka olmuş gözleri yanıyordu. Kara ya da koyu kırmızı dudakları şişmişti ve araladıklarında kanlı dişetleri görünüyordu.

Yakınımızdan geçiyorlardı. Aralarında bizden olanlar varsa bilelim diye, "Fransızız, Fransızız" diye mırıldanıyorduk. Şimdilik yoktu.

Yürümekle meşguldü hepsi, bize bakmıyorlardı. Biz ise onlara bakıyorduk. Biz bakıyorduk. Acıyarak sıkıyorduk ellerimizi. Unutamıyorduk onları, yürüyüşlerini,

gözlerini.

Aramızda yemek yiyemeyecek kadar hasta olan o kadar çok kişi vardı ki, ekmeğimiz boldu. Yesinler, yemekten iğrenmekten vazgeçsinler, yaşayacak kadar yesinler diye aklımıza gelen her şeyi söylüyorduk onlara. Söylediklerimizin hiçbiri ikna etmiyordu onları. Buraya gelir gelmez vazgeçmişlerdi yaşamaktan.

Bir sabah, ekmekleri ceketlerimizin içine sakladık. Erkekler için. O gün erkekler sürüsüne rastlamıyoruz. Sabırsızlıkla akşamın olmasını bekliyoruz. Dönüş yolunda arkamızda ayak seslerini duyuyoruz. *Drei. Vier. Links.* Bizden daha hızlı yürüyorlar. Kenara çekiliyoruz geçsinler diye. Polonyalı mı bunlar? Rus mu? Erkekler, zavallı, buradaki tüm erkekler gibi sefaletten kanayan erkekler.

Bizim hizamıza geldiklerinde, çabucak ekmekleri çıkartıyor ve onlara doğru atıyoruz. Birden kargaşa başlıyor. Saldırıyorlar ekmeklere, kavga ediyor, çekiştiriyorlar. Aç kurtlara dönüyorlar. Düşen ekmeklerin ardından çukura yuvarlanıyor ikisi.

Birbirlerine girdiklerini görüyor ve usulca ağlıyoruz.

SS subayı haykırıyor, köpeğini üzerlerine salıyor. Sürü düzene giriyor, yürüyüş normale dönüyor. *Links. Zwei. Drei.*

Dönüp bakmıyorlar yüzümüze.

Yoklama

Siyah pelerinli SS kadınlar geçtiler. Saydılar. Beklemeye devam ediyoruz.

Bekliyoruz.

Günlerden beri, ertesi günü bekliyoruz.

Dünden beri, ertesi günü.

Gece yarısından beri, bugünü.

Bekliyoruz.

Şafak söküyor.

Gündüzü bekliyoruz çünkü bir şeyleri beklemek lazım.

Ölüm beklenmez. Ölüme hazır olunur.

Hiçbir şey beklemiyoruz.

Geleni bekliyoruz. Gündüzün ardından geliyor diye geceyi, gecenin ardından geliyor diye gündüzü.

Yoklamanın bitmesini bekliyoruz.

Yoklamanın sonunda çalan düdükle herkes yüzünü kapıya dönüyor. Hareketsiz sıralar yürümeye hazır sıralara dönüşüyor. Bataklıklara, tuğlalara, çukurlara doğru.

Bugün her zamankinden daha çok bekliyoruz. Gökyüzü her zamankinden daha solgun. Bekliyoruz.

Neyi?

Lagerstrasse'nin öbür ucunda bir SS beliriyor, bize doğru geliyor, sıralarımızın önünde duruyor. Kasketindeki armaya bakılırsa doktor olmalı. Bizi inceliyor. Ağır ağır. Konuşuyor. Bağırmadan. Konuşuyor. Bir soru soruyor. Kimse cevap vermiyor. Çağırıyor: "*Dolmetscherine.*"

Marie-Claude öne çıkıyor. SS sorusunu tekrar ediyor ve Marie-Claude tercüme ediyor: "Aramızda yoklamaya dayanamayanlar var mı diye soruyor." SS bize bakıyor. Yanında duran bizim *blokova* Magda da bize bakıyor, ve hafifçe yan dönüp gözlerini kırpıştırıyor.

Kim dayanabilir ki yoklamaya? Kim bekleyebilir saatlerce hareketsiz? Gece yarısı. Karda. Yemek yemeden, uyumadan. Kim dayanabilir bu soğuğa saatlerce?

Birkaç kişi parmak kaldırıyor.

SS'ler onları sıralardan çıkartıyorlar. Sayıyorlar. Çok az. Yavaşça bir cümle daha söylüyor ve Marie-Claude yine tercüme ediyor: "Başkaları yok mu diyor, yaşlı ya da hasta olup sabahları yoklamaya tahammül edemeyen?" Başka eller kalkıyor. Magda birden Marie-Claude'u dirseğiyle itiyor ve Marie-Claude ses tonunu değiştirmeden ekliyor: "Ama söylemeyin daha iyi." Kalkan eller iniyorlar. Biri dışında. Görmeyecekler diye parmak uçlarında durarak yükselmeye çalışan, sallanan yaşlı bir el bu. "Ben efendim, ben. Altmış yedi yaşındayım." Yanındakiler "Şşşşt!" diyorlar ona. Kızıyor. Neden o da istifade etmesin ki, eğer yaşlılar ve hastalar için biraz daha hafif bir uygulama varsa? Ya beni unuturlarsa korkusuyla bağırıyor. Kendi gibi ince ve yaşlı bir sesle bağırıyor. "Ben efendim. Altmış yedi yaşındayım." SS duyuyor, "*Komm*" diyerek dönüyor ve doktor SS'in yirmi beşinci bloğa götürmek üzere biraraya topladığı gruba katılıyor o da.

Bir Gün

Tümseğin arka tarafına asılıydı, ellerinden ve ayaklarından asılıydı karla kaplı tümseğin öte yanına. Tüm vücudu gergindi, çenesi gergindi, eklem yerlerinden ayrılıp kıkırdaklaşmış boynu gergindi, kemiklerinin üzerinde kalan kaslar gergindi.

Ve tüm çabası boşunaydı –olmayan bir ipi çeken birinin çabası kadar boşuna.

İşaret parmağından ayak parmağına dek gerilmişti ve tümseğe tırmanmak için eliyle her tutunuşunda bir kez daha düşüyordu aşağıya. Her düşüşte vücudu birden tekrar gevşiyor, zavallılaşıyordu. Ardından kafasını yeniden kaldırıyordu ve vücudunu yeniden harekete geçirebilmek için beyninde verdiği savaş yüzünden okunuyordu. Dişleri kenetleniyor, çenesi sivrileşiyor, kaburgaları vücuduna yapışan giysisinden, sivil –Yahudi kadın– mantosundan dışarı fırlıyor, ayak bilekleri dikiliyordu. Ve karın öteki tarafında yeniden yükselmeye çalışıyordu.

Her hareketi öylesine ağır ve beceriksiz, öylesine dermansızdı ki, kımıldaması bile bir mucize gibi geliyordu bizlere. Bir yandan da, böylesine zayıf bir vücudun böylesine zor bir işe kalkışmasını anlayamıyorduk...

Artık elleri, sertleşip buzlaşmış bir kar tabakasına asılıydı, ayakları basacak bir çıkıntı, bir basamak arıyordu. Boşlukta sallanıyordu. Bacaklarına çaputlar sarılıydı. Etrafından sarkan kumaş parçalarına rağmen öylesine zayıftı ki bu bacaklar, korkuluklara bacak diye takılan ve

sarkan fasulye sırıklarına benziyorlardı. Özellikle de boşlukta çırpınırken. Ve her seferinde yeniden çukurun dibinde buluyordu kendisini.

Başını çevirip kalan yolu ölçmek istercesine yukarı bakıyor şimdi. Yitmişlik okunuyor gözlerinde, ellerinde, çırpınan yüzünde.

"Bu kadınlar neden bana böyle bakıyorlar? Neden buradalar ve neden sıkışık sıkışık sıraya girmişler ve neden hareketsiz duruyorlar böyle? Bana bakıyorlar ama beni görmüyorlar sanki. Beni görmüyorlar, yoksa böyle durmazlardı. Tırmanmama yardım ederlerdi görselerdi. Bu kadar yakınımdasınız, neden bana yardım etmiyorsunuz? Yardım etsenize. Uzanın. Elinizi uzatın. Aa, kımıldamıyorlar."

Ve eli çaresiz bir çağrı hareketiyle bize doğru kıvrılıyordu. Düşüyor eli –karda sönmüş mor bir yıldız sanki. Düşen kuru eli gevşiyor, etsiz, canlı ve zavallı bir şeye dönüşüyor. Ardından dirseği de yere dayanıyor, kayıyor. Tüm vücudu devriliyor.

Arkada, dikenli tellerin ardında, ova, kar, ova.

Hepimiz oradaydık, binlerceydik, sabahtan beri karda ayakta duruyorduk –aslında geceydi sabah dediğimiz çünkü gecenin üçüydü saat. O ana kadar geceyi aydınlatan şafak karı aydınlatmıştı –ve soğuk artmıştı.

Gecenin ortasında ve hareketsiz dururken, öylesine ağırlaşıyorduk ki giderek, bacaklarımız toprağa ve buza gömülüyordu, uyuşuyordu ve hiçbir şey gelmiyordu elimizden. Soğuk şakaklarımızı ve çene kemiğimizi öyle bir uyuşturuyordu ki, tüm kemiklerimiz parça parça oluyor, kafatasımız patlıyordu adeta. İki ayağımızın üzerinde sallanmaktan, topuklarımızı birbirine vurmaktan, ellerimizi ovuşturmaktan bile vazgeçmiştik. Dermansız bırakan bir jimnastikti bu.

Hareketsiz duruyorduk. Savaşma ve dayanma gücümüz, canımız, vücudumuzun minicik bir köşesine, sadece kalbimizin kıyılarına sıkışıp kalmıştı sanki.

Her dilden binlerce kadın, delirten kar fırtınasının altında başlarımızı eğmiş, birbirimize sokulmuş, hareketsiz duruyorduk.

Kalp atışlarımızın sesleri kadar küçülmüş, hareketsiz duruyorduk.

Nereye gidiyor, şu sıradan çıkan kadın? Bir sakat ya da kör gibi yürüyor, bakar kör gibi. Çukura doğru gidiyor kütük gibi yürüyerek. Kenarına gelince inmek için çömeliyor. Düşüyor. Kar çöktü, ayağı kaydı. Neden çukura inmek istiyor? Birden sıradan çıktı, düşünmeden, siyah pelerini ve siyah çizmeleriyle dimdik durarak bize bakan kadın SS subayından saklanmadan. Sanki başka bir yerdeymiş, sokakta kaldırım değiştiriyormuş, ya da bir parktaymışcasına yürüdü gitti. Burada parktan söz etmek gülünç olabilir. Parklarda çocukları korkutan ihtiyar delilerden biri olmasın o? Genç bir kadın, neredeyse genç bir kız. Omuzları öylesine cılız ki!

Şimdi, eşeleyen elleri, bir şeyler arayan ayakları, zorlukla kaldırdığı kafasının ağırlığıyla çukurun içinde duruyor. Şimdi yüzü bize dönük. Elmacık kemikleri mosmor, çıkık, ağzı şiş, siyaha çalan bir morlukta, gözleri çökük ve gölgeli. Çıplak bir umutsuzluğun yüzü bu.

Dengeli durabilmek için, itaatsiz kol ve bacaklarına karşı uzun süre savaşıyor. Boğulan biri gibi çırpınıyor. Sonra öbür kıyıya tırmanmak için ellerini uzatıyor. Elleri tutunacak bir yer arıyor, tırnakları karı tırmalıyor, tüm vücudu sıçramak için geriliyor. Ve bitkin, yığılıp kalıyor.

Artık bakmıyorum ona. Artık bakamıyorum. Yer değiştirmek, onu bir daha görmemek istiyorum. Göz yuvalarının dibindeki bu çukurları görmek istemiyorum. Is-

rarla bakan bu çukurları. Ne yapmak istiyor? Elektrikli tellere mi gitmek istiyor? Bize neden böyle bakıyor? Beni mi işaret ediyor? Bana mı yalvarıyor? Başımı çeviriyorum. Başka yere bakmalı. Başka yerlere.

Başka yer –önümüzde– yirmi beşinci bloğun kapısı.

Ayakta bir çocuk, battaniyeye sarınmış bir oğlan çocuğu. Kazınmış küçücük bir kafa, çenesi ve kaşları dışarı fırlamış bir surat. Kendinden geçmiş, vahşilerin danslarını andıran hareketlerle, çıplak ayaklarıyla durmadan zıplıyor. Isınmak için kollarını da sallamaya çalışıyor. Battaniye açılıyor. Bu bir kadın. Bir kadın iskeleti. Çıplak. Kaburgaları ve kalça kemikleri görünüyor. Battaniyeyi omuzlarına çekiyor ve dansa devam ediyor. Mekanik bir dans. Dans eden bir kadın iskeleti. Ayakları karda küçük, zayıf ve çıplak. Dans eden canlı iskeletler var.

Ve ben şu anda bir kahvede bu öyküyü yazıyorum – çünkü bu bir öyküye dönüşmekte.

Bir ışık. Öğleden sonra mı? Zaman kavramını yitirdik. Gökyüzü beliriyor. Masmavi. Unuttuğumuz bir mavi bu. Çukurdaki kadına bakmamayı başarabildiğimden bu yana saatler geçti. Hâlâ orada mı? Tümseğin tepesine varmış –nasıl başarmış bunu?– ve orada kalmış. Parlayan kar taneleri ellerini kendilerine çekiyorlar. Sonsuz bir çabayla, çıldırtan bir yavaşlıkla bir avuç kar alıp dudaklarına götürüyor. Karı emiyor. Neden sıradan çıktığını, yüzünün çizgilerindeki kararlılığı şimdi anlıyoruz. Şişmiş dudakları için temiz kar istiyordu da ondan. Şafaktan bu yana ulaşmak istediği bu temiz kar büyülemişti onu. Bu tarafta, ayaklarımızın altındaki kar siyah. Karı emiyor ama artık isteksiz sanki. Ateşliyken susuzluğa iyi gelmiyor kar. Tüm bu çaba, tadı ağzına bir avuç tuz gibi gelen bir avuç kar için. Eli aşağıya düşüyor, ensesi bükülüyor. Kırılgan, hassas bir gövde. Mantosunun ince ku-

maşından fırlayan kürek kemikleri sırtını yuvarlaklaştırıyor. Sarı bir manto bu, hastalanan köpeğimiz Flac'ın sarısından. Öylesine zayıflamıştı ki Flac, vücudu müzede gördüğüm kuş iskeletleri kadar kalmıştı öldüğü zaman. Bu kadın ölecek.

Artık bize bakmıyor. Vücudu büzülmüş, karda yatıyor. Flac, omuriliği yay gibi olmuş ölümü bekliyor –hayatımda ölümünü göreceğim ilk varlık. Anne, Flac bahçe kapısının önünde. Yusyuvarlak olmuş. Titriyor. André ölecek diyor.

"Kalkmam lazım, kalkmam lazım. Yürümem lazım. Daha savaşmam lazım. Bana yardım etmezler mi? Siz orada eli kolu boş duranlar, yardım edin bana."

Anne çabuk gel, Flac ölecek.

"Neden bana yardım etmiyorlar biliyorum. Ölmüşler. Ölmüşler. Aa! Canlı gibiler çünkü birbirlerine yaslanarak ayakta duruyorlar. Ölmüşler. Ben ölmek istemiyorum."

Eli bir kez daha hareket ediyor, bir çığlık gibi –ama çığlık atmıyor. Bağırsa hangi dilde bağırırdı?

Bir ceset ona doğru ilerliyor. Çizgili elbiseli bir manken. Ceset iki adımda yanına varıyor, kolundan çekiyor, yanımıza getirip sıraya sokuyor. SS subayının siyah pelerini yaklaşıyor. Sanki bir ceset, sarı bir çuvalı sürüklüyor bize doğru ve orada bırakıyor. Saatlerce. Ne yapabiliriz. Ölecek. Flac var ya, sıska sarı köpeğimiz, o ölecek. Saatlerce orada kalıyor.

Birden kar tümseğinin ortasındaki bu sarı çıkıntı bir titremeyle sarsılmaya başlıyor. Kadın kalkmaya çalışıyor. Hareketleri dayanılmaz bir yavaşlıkta. Diz çöküp bize bakıyor. Hiçbirimiz kımıldamıyoruz. Elleriyle yere bastırıyor –vücudu Flac'ın ölürkenki hali gibi iki büklüm ve sıska. Ayağa kalkmayı başarıyor. Sendeliyor, tutunacak bir yer arıyor. Boşluk. Yürüyor. Boşlukta yürüyor. Öyle-

sine kambur ki, nasıl düşmeden yürüyebildiğini anlayamıyor insan. Hayır. Yürüyor. Ayakları birbirine dolanıyor ama ilerliyor. Suratının kemiklerinde ürkütücü bir kararlılık okunuyor. Sıralarımızın önündeki boşluğu yarıp geçtiğini görüyoruz. Yine nereye gidiyor?

"Neden şaşırıyorsunuz yürüyorum diye? Köpeğiyle kapının önünde duran SS subayının beni çağırdığını duymadınız mı? Ölmüşsünüz onun için duymuyorsunuz."

Siyah pelerinli SS subayı gitmiş. Şimdi yeşilli bir SS duruyor kapının önünde.

Kadın ilerliyor. Sanki bir emre uyuyormuşcasına. SS'in karşısına gelince duruyor. Sırtı zangır zangır titriyor, sarı mantosunun altında yusyuvarlak, kürek kemikleri sayılan sırtı. SS köpeğini tasmasından tutuyor. Ona bir emir, bir işaret mi verdi? Köpek –kükremeden, solumadan, havlamadan– kadının üzerine atlıyor. Bir rüya sahnesi gibi sessiz. Köpek kadının üzerine atlıyor, dişlerini boğazına geçiriyor. Ve bizler kımıldamıyoruz, hareket etmemizi engelleyen vıcık vıcık bir zamkla birbirimize yapışmışcasına –bir rüyada gibiyiz. Kadın bağırıyor. İçinden kopan bir çığlık. Tek bir çığlık ovanın tüm hareketsizliğini delip geçiyor. Bu çığlık ondan mı, yoksa bizden mi çıkıyor, onun parçalanan boğazından mı yoksa bizim boğazlarımızdan mı, bilmiyoruz. Köpeğin dişlerini boğazımda hissediyorum. Bağırıyorum. Çığlık atıyorum. Hiçbir ses çıkmıyor benden. Bir rüya sessizliği.

Ova. Kar. Ova.

Kadın yığılıp kalıyor. Son bir seyirmeden sonra her şey bitiyor. Bir şey aniden kırılıyor. Çamurlu karın içindeki kafası artık sadece kesik bir organ. Gözleri pis birer yarık.

"Bana artık bakmıyor şuradaki ölüler." Anne, Flac öl-

dü. Uzun süre can çekişti. Sonra perona kadar sürüklendi. Boğazından tam olarak çıkamayan bir hırıltı duyuldu ve öldü. Boğazlanıyor gibiydi.

SS subayı tasmayı çekiyor. Köpek geri çekiliyor. Ağzında biraz kan var. SS ıslık çalarak uzaklaşıyor.

Yirmi beşinci bloğun önünde, çıplak ayaklı, kazınmış kafalı battaniye hâlâ zıplıyor. Gece oluyor.

Ve karda ayakta duruyoruz. Hareketsiz ovada hareketsiz duruyoruz.

Ve şimdi bir kahvede oturmuş bunları yazıyorum.

Marie

Babası, annesi, erkek ve kız kardeşleri gelir gelmez gazlandılar.

Anne baba fazla yaşlıydı, çocuklar fazla küçük.

"En küçük kız kardeşim çok güzeldi" diyor.

"Bilemezsiniz nasıl güzeldi.

Yüzüne bakmamış olmalılar.

Baksalardı öldürmezlerdi.

Öldüremezlerdi."

Ertesi Gün

Bütün gece yoklama vardı ve şimdi gündüz oldu. Gece aydınlık ve soğuktu, donup çatlıyordu gece – yıldızlardan buz akıyordu. Gündüz aydınlık ve soğuk, dayanılamayacak kadar aydınlık ve soğuk. Düdük sesi. Sıralar hareketleniyor. Hareketleri bize kadar geliyor kıvrılarak. Farkında olmadan dönüyoruz durduğumuz yerde. Farkında olmadan hareket ediyoruz. İlerliyoruz. Öylesine uyuşmuşuz ki hep birlikte yürüyen bir soğuk parçasıyız. Bacaklarımız bizden bağımsız ilerliyor. İlk sıralar kapıdan geçiyor. İki tarafta da köpekli SS subayları var. Kaputlara, başlıklara, atkılara sarınmışlar. Köpekler de öyle, üzerlerinde beyaz üstüne siyah harflerle SS yazan köpek mantolarına sarınmışlar. Bayraklardan yapılmış mantolar. Sıralar açılıyor. Kapıdan geçebilmek için dikleşmeli, aralık bırakmalıyız. Eşikten geçer geçmez hayvanlar gibi birbirimize sokuluyoruz ama soğuk öyle keskin ki hiçbir şey hissetmiyoruz. Önümüzde ova pırıl pırıl parlıyor: deniz sanki. Sıralar yolu geçip denize doğru dümdüz yürüyorlar. Sessizce. Ağır ağır. Nereye gidiyoruz? Parıldayan ovada ilerliyoruz. Soğuğun katılaştırdığı ışıkta ilerliyoruz. SS subayları bağırıyorlar. Ne dediklerini anlamıyoruz. Sıralar buzun ışığında gittikçe uzaklaşarak denize dalıyor. SS'ler emirlerini yineliyorlar üzerimizden bağırarak. Kardan gözlerimiz kamaşarak ilerliyoruz. Birden, bu kör edici ovanın ortasında korku içimize işliyor, sersemliyoruz. Ne istiyorlar? Bize ne yapacaklar? Ko-

şuyorlar ve koştukça silahları çınlıyor. Bize ne yapacaklar?

Sıralar dörtgenlere dönüşüyor. Onar onar, on sıra. Birbiri ardına dörtgenler. Parlak karın üzerinde siyah beyaz bir dama tahtası. Son sıra. Son dörtgen de duruyor. Damanın kenarları karın üzerinde düzenli olsun diye bağırılıyor. SS'ler kenarları tutuyorlar. Ne yapmak istiyorlar? Atlı bir subay geçiyor. On beş bin kadının karın üzerinde çizdiği kusursuz dörtgenlere bakıyor. Gördüğünden memnun, atını dizginlerinden tutup geri çeviriyor. Çığlıklar duruyor. Nöbetçiler dörtgenlerin etrafında dönmeye başlıyorlar. Kendimize gelmeye başlıyoruz, nefes almaya devam ediyoruz. Soğuğu soluyoruz. Ötemizde ova.

Kar kırılmış bir ışığın içinde yansıyarak parlıyor. Gün ışını yok, sadece ışık var, içine aldığı her şeyi sivri köşelerle belirginleştiren, sert ve donuk bir ışık. Gök mavi, sert ve donuk. Ovalar buzların içine hapsedilmiş gibi. Buz Denizi'nde oluyordur bu, buzun sualtı bitkilerini içine tutsak ettiği oluyordur. Sert, kesici bir kristal kütlesi kadar saydam bir buz kütlesinin içinde tutsağız. Ve bu kristalin içinden geçiyor ışık, sanki buzun içinde tutsak olmuş ve sanki buz ışık olmuş. Bu buz kütlesinin içinde hareket edebileceğimizi anlamamız için uzun bir zaman geçmesi gerekiyor. Ayaklarımızı kımıldatıyoruz ayakkabılarımızın içinde, tabanlarımızı vuruyoruz yere. On beş bin kadın ayak tepiyor ve hiç ses çıkmıyor. Sessizlik katılaşıp soğuğa dönüşmüş. Işık hareket etmiyor. Zamanın olmadığı bir yerdeyiz. Buz muyuz, ışık mıyız, kör edici kar mıyız, yoksa bu buzun, bu ışığın, bu sessizliğin içinde miyiz bilmiyoruz.

Hareketsiz duruyoruz. Sabah akıyor –zamanın dışında bir zaman. Ve dama tahtalarının kenarları pürüzsüz-

lüklerini yitiriyor. Sıralar bozuluyor. Bazıları birkaç adım atıp yerlerine geri dönüyor. Hiçbir gölgenin lekelemediği uçsuz bucaksız yüzeyde kar parıldıyor. Elektrik direklerinin, barakaların çatılarının sivri uçları, elle çizilmiş gibi duran dikenli tellerle birlikte kara gömülmüş. Bize ne yapacaklar?

Zaman geçiyor ama ışık değişmiyor. Işık hâlâ sert, donuk, katı, gök hâlâ aynı mavilikte, aynı sertlikte. Buz omuzlarımızda yoğunlaşıyor. Ağırlaşıyor, eziyor bizi. Artık üşümediğimizden değil, gittikçe durgunlaştığımızdan, hissizleştiğimizden. Bir kristal kütlesinin içinde tutsak olmuş, ötesinde, belleklerimizin uzak bir yerlerinde, canlıları görüyoruz. Viva, "bundan sonra kayağa gitmekten nefret edeceğim" diyor. Karın ona şimdiye kadar bilmediği, öldürücü, düşmanlık dolu, doğadışı bir şeyler yerine bunu düşündürmesi çok tuhaf.

Ayaklarımızın dibinde bir kadın beceriksizce yere oturuyor. "Kara oturma, üşürsün" diyeceğimiz geliyor. Belleğin bir refleksi bu, eski hayatımızın kavramları bunlar. Kara oturuyor ve bir çukur kazıyor. Hayvanların ölmeden önce kendilerine yuva kazmaları, çocukluğumuzun öykülerinden bir anı. Kadın ince ve kesin hareketlerle yere uzanıyor. Suratı kara dönük, usulca inliyor. Sıkılmış elleri açılıyor. Susuyor.

Anlamadan bakıyoruz.

Işık hâlâ hareketsiz, yaralayıcı, soğuk. Ölü bir yıldızın ışığı bu. Ve bu uçsuz bucaksızlık, ölü bir gezegenin göz kamaştıran sonsuzluğu.

Tutsağı olduğumuz bu buz kitlesinde durgun ve hissiziz, tüm duyularımızı yitirmişiz. Kimse, "Acıktım. Susadım. Üşüyorum" demiyor. Başka bir dünyadan getirilip buzun, soğuğun, sesizliğin içine, başka bir yaşamın soluğuna, canlı canlı ölmeye terk edilmişiz.

Birden, dikenli tellerle çevrili yoldan bir kamyon çıkıyor. Karda yol alıyor. Sessizce. Eskiden taş taşımaya yarayan arkası açık bir kamyon bu. Kadınlarla dolu. Kafaları çıplak, ayakta duruyorlar. Erkek çocukları gibi kazınmış, zayıf, birbirine sokulmuş kafalar. Kamyon, gündüzün maviliğinde ince çizgiler oluşturan kafalarla sessizce ilerliyor. Dikenli teller boyunca bir hayalet gibi kayarak ilerleyen sessiz bir kamyon. Gökte suratlardan oluşmuş bir yüzey.

Kadınlar yakınımızdan geçiyorlar. Bağırıyorlar. Bağırıyorlar ve biz hiçbir şey duymuyoruz. Yeryüzünün sıradan bir yerinde olsak iletken olurdu bu soğuk ve kuru hava. Bize doğru bağırıyorlar ve sesleri bize ulaşmıyor. Ağızları bağırıyor, bize doğru uzanmış kolları, her şeyleri bağırıyor. Her vücut birer çığlık. Her biri, alevleri çığlığa dönüşen birer meşale, kadın vücuduna dönüşen birer çığlık. Her biri –kimsenin duymadığı– birer çığlık, birer hırıltıya dönüşüyor. Kamyon karın üstünde ilerliyor, bir kapıdan geçiyor, yok oluyor. Çığlıkları götürüyor.

İlk kamyonun aynısından, bağıran ve çığlıkları duyulmayan kadınlarla dolu ikinci bir kamyon daha geçiyor ve kapıda kayboluyor. Sonra bir üçüncüsü. Bu kez biz bağırıyoruz, içinde tutsak olduğumuz buzun dışarıya geçirmediği bir çığlık atıyoruz –yıldırım mı düştü yoksa üstümüze?

Kamyonun arkasında ölüler canlılara karışmış. Ölüler çıplak, üstüste yığılmışlar. Canlılar ölülere değmemeye çalışıyorlar. Ama her sarsıntıda, kamyonun korkuluklarından sarkan katılaşmış bir kola ya da bir bacağa tutunuyorlar. Yaşayanlar korkudan büzülmüşler. Korkuyla ve tiksintiyle. Çığlıklar atıyorlar. Hiçbir şey duymuyoruz. Kamyon karın üstünde kayarak ilerliyor.

Bağıran, inanmayan gözlerle bakıyoruz.

Her bir yüz, buzun ışığında, göğün maviliğinde öylesine keskince beliriyor ki, sonsuza dek kalacakmışcasına kazınıyor havaya.

Çığlıklarla patlayan, birbirine sokulmuş, kazınmış kafalar, kimsenin duymadığı çığlıklar atmaktan yamulmuş ağızlar, sessiz çığlıklarla sallanan eller sonsuza dek kazınıyor havaya.

Çığlıklar göğün maviliği üzerine yazılıp kalıyor.

Yirmi beşinci bloğu boşalttıkları gündü. Mahkûmlar gaz odalarına giden kamyonlara doluşuyorlardı. En arkadakiler, kamyonlara binmeden önce, yakılacak cesetleri dolduruyorlardı kamyonlara.

Cesetler fırınlara hemen atıldığından merak ediyorduk:

"En arkadaki kamyonun içindeki canlılar, ölülerle birlikte olduklarına göre, önce gaz odasından mı geçecekler, yoksa fırınlara canlı canlı mı atılacaklar?"

Bildikleri için bağırıyorlardı ama ses telleri boğazlarında kırılmıştı.

Biz ise, buzun, ışığın, sessizliğin içinde tutsaktık.

Aynı Gün

Soğuktan heykelleşmiştik, buza çakılmış bacaklarımız ise kaidelerimizdi sanki. Hareketlerimiz durmuştu. Burnumuzu kaşımak ya da ellerimize üflemek bir hayaletin burnunu kaşıması ya da ellerine üflemesi kadar gerçekdışıydı. Birisi, "Galiba bizi içeri alıyorlar" dedi. Ama içimizden hiçbir cevap gelmedi. Bilincimiz ve duyularımız yok olmuştu. İçimiz ölmüştü. "Bizi içeri alıyorlar. İlk dörtgenler sıra oluyor" ve emir tüm dörtgenlere yayılıyordu. Beşli sıralar oluşuyordu bu kez. Buzdan duvarlar genişliyordu. İlk sıra yola çıkıyordu.

Düşmemek için birbirimize tutunuyorduk. Gösterdiğimiz çabayı hissetmiyorduk bile. Gövdelerimiz bizim dışımızda ilerliyordu. Ruhlarımızla ve ruhsuz. Soyut. Duyusuzduk. Ancak donmuş eklemlerimizin izin verdiği ölçüde, küçülmüş hareketlerle yürüyorduk. Konuşmadan. Kampa dönüş. Dün geceden beri süren bu hareketsizliğin bir sonu olabileceğini hiç düşünmemiştik.

Geri dönüyorduk. Işığın şiddeti azalıyordu. Alacakaranlık bu olsa gerek. Belki de her şey bulanıklaşıyordu gittikçe, az önce nasıl da keskin görünen dikenli teller ve parlayan kar, şimdi ishal lekeleriyle doluydu. Pis birikintiler. Günün sonu. Lekelerin içindeki cesetler karı kaplıyor. Bazen üstlerinden atlamak gerekiyor. Onlar bizim için sıradan engellere dönüşmüşler. Artık hiçbir şeyi hissetmemize olanak yok. Yürüyoruz. Robotlar yürüyor. Soğuktan heykeller yürüyor. Bitkin kadınlar yürüyor.

Yürüyoruz. Önümüzdeki sıradaki Josée bize dönüp, "Kapıya vardığınızda koşmanız gerekecek. Arkaya da iletin" diyor birden. Duymadığımı sanıp tekrar ediyor: "Koşacaksınız." Bu emri, içimizde hiçbir uygulama isteği uyandırmadan, kendimizi koşarken düşünmeden algılıyorduk. "Yağmur yağarsa şemsiyelerinizi açın" demek kadar tuhaftı bu.

Önümüzde bir itiş kakış olduğunda, kapıya geldiğimizin farkına vardık. Herkes koşmaya başladı. Koşuyorlar. Ayaklara uymayan saboların, pabuçların her tarafa savrulmasına aldırmıyor kimse. Koşuyorlar. Kardan heykeller için gülünç sayılabilecek bir karışıklık içinde koşuyorlar. Sıramız gelince, kapıya varınca, biz de kendimizi, hiçbir şekilde bilinçli bir koşma kararı almadığımız halde, koşarken, nefesimiz tükenene kadar, ileriye doğru dümdüz koşarken buluyoruz. Ve bu bize hiç tuhaf gelmiyor. Koşuyoruz. Neye doğru? Neden? Koşuyoruz.

Bu koşunun nedenini anlamış mıydım bilmiyorum, kapının iki yanında ve tüm Lagerstrasse boyunca, kamptaki bütün eteklikli SS'lerin, her renkten ve her rütbeden kollukları ya da gömlekleriyle tüm kadın mahkûmların, sağlı sollu dizilmiş, ellerinde sopalar, değnekler, kayışlar, kemerler, sığır sinirleriyle aralarından geçenlere harman döveçleri gibi vurduklarını anlamış mıydım? Birinin değneğinden kaçarken bir sonrakinin kayış darbesine yakalanıyordunuz. Kafalara, enselere darbeler yağıyordu. Ve çılgınca bağırıyorlardı: "*Schneller! Schneller!*" Daha çabuk, daha çabuk, harmanı daha çabuk dövmeli, bundan da çabuk, buğday taneleri akıyor, koşuyor, koşuyordu. Ölmemek için koştuğumu anlamış mıydım bilmiyorum. Koşuyordum. Ve kimsenin aklına bu saçmalığa uymamak gelmiyordu. Koşuyorduk. Koşuyorduk.

Bu sahneyi sonradan kafamda mı toparladım, yoksa

en baştan farkında mıydım bilmiyorum. Oysa her şeyi görecek, anlayacak, savuşturacak kadar derin ve dikkatli olduğumu sanıyordum. Koşuyordum.

Öylesine çılgın bir yarıştı ki bu, çılgınlığın ölçüsünü algılayabilmek için bunu dışarıdan görmek gerekiyordu. Hiçbirimiz buna dışarıdan bakabilecek güçte değildik. Koşuyorduk. *Schneller! Schneller!* Koşuyorduk.

Soluğumuz kesik, kampın dibine vardığımızda birinin "Bloğa!" dediğini duyuyorum. "Çabuk! Bloğa gidin!" Uyanırken duyulan ilk insan sesi. Kendime geliyor ve etrafıma bakıyorum. Arkadaşlarımı kaybetmişim. Peşimde başkaları var, birbirlerini tanıyorlar: "Aa sen de mi buradasın? Ya Marie? Ya Gilberte?"

Buruşuk suratlarla, yüzüne kan hücum etmiş, saçı başı dağınık çılgın kafalarla dolu rüyadan uyanıyorum. *Schneller! Schneller!* Yanımdaki kadınlardan birine sopasını takan Drexler. Kimdi? Kimdi o? Bir türlü hatırlayamıyorum ama yüzü gözlerimin önünde, arkadan sopayla boğulunca birden donan yüz ifadesi, sopayı çeken, kadını düşürüp kenara atan Drexler. Kimdi bu? Ve sadece dışarıdan bakan bir seyircinin görebileceği bu şaşkın kaçışın deliliği; çünkü bu gerçekdışılığa öylesine kaptırmıştık ki kendimizi, normal bir insanın olağanüstü bir durum karşısında göstermesi gereken refleksleri unutmuştuk.

"Bloklara dönün! Buraya! Buradan!" Kendilerine ilk gelenler diğerlerine rehberlik ediyorlar. Girdiğim karanlıkta sesler beni yönlendiriyor: "Buradan! Gel! Tamam. Tırman!" Ve ben bizim dörtgenimize tırmanmak için tahtalara tutunuyorum.

"Nerede kaldın? Bir sen eksiktin, korkmaya başlamıştık." Ellerim kasılıyor. "Kimleydin?" "Benimleydi, beraberdik" diyor Yvonne B. Hep yanımdaymış ve ben onu

görmemişim.

"Hélène'i gördünüz mü?

— Hélène?

— Evet, yere düşmüştü, Alice Viterbo'ya kolunu uzatmıştı, sonra da beraber yere düştüler.

— Alice'i yakaladılar.

— Hélène onu kurtarmak istedi ama Alice yerden kalkamıyordu.

Hélène de onu bıraktı."

Hélène geliyordu. "Kurtuldun mu?"

— Birisi beni ondan ayırıp çekti. "Bırak onu! Bırak onu!" diye bağırıyordu. Koşmaya başladım. Alice'i orada bıraktım. Gidip onu bulamaz mıyız?

— Hayır. Bloktan çıkamayız."

Kadınlar teker teker geliyorlar. Aptallaşmışlar. Bitkinler. Birileri geldikçe sayıyoruz.

"Viva, sizin gruptan herkes burada mı?"

— Evet. Sekizimiz de.

— Yan taraftan herkes geldi mi?

— Hayır. Madam Brabander yok.

— Başka?

— Madam Van der Lee.

— Buradayım Marie.

— Ya Yvonne Nine?"

Yaşlıları, hastaları, zayıfları arıyoruz.

Yvonne Nine'nin cılız sesi "buradayım" diyor.

Tekrar sayıyoruz. On dört eksik var.

Drexler değneğiyle düşürdüğünde gördüm Madam Brabander'i. Kızına, "Sen kaç! Koş! Beni bırak!" dedi.

Hiçbir şey görmeden koşmuş, koşmuştum. Hiçbir şey düşünmeden, tehlikeyi görmeden, kafamda sadece, hem belirsiz hem de yakın tek bir kavramla koşmuş, koşmuştum. *Schneller! Schneller!* Bir kere bağı çözülmüş ayak-

kabıma bakmıştım sadece ama durmadan. Bana vurulan değnek ve kayış darbelerini hissetmeden koşmuştum. Sonra da içimden gülmek gelmişti. Daha doğrusu içimde gülmek isteyen ikinci bir beni görmüştüm. Bir gün kuzenim boynu kesilmiş bir ördeğin yürümeye devam ettiğine yemin etmişti. Ve bu ördek arkasına düşmüş kafasını görmeden koşuyor, koşuyordu, bu ördek hiçbir ördeğin koşamayacağı gibi, ayaklarına bakarak ve her şeye boşvererek koşuyordu, çünkü nasılsa kafası kesildikten sonra kaybedeceği hiçbir şey kalmamıştı.

Bekliyoruz, eksiklerin geri döneceğini umut ediyoruz. Dönmüyorlar. Merak bile denemez bu bekleyişe. İkinci doğamıza sığınmışız, yenilenebiliriz artık.

"Sadece gençleri geçiriyorlardı, anladın mı? Hızlı koşanları. Diğerlerinin hepsi yakalandı.

— Alice'i kurtarmayı o kadar istiyordum ki. Sonuna kadar bırakmadım.

— Madam Brabander çok iyi koşuyordu."

Bir abla kızkardeşine "Bir daha olursa sakın benimle uğraşma. Kaç. Kendini düşün. Söz değil mi? Yemin et" diyordu.

"Dinle Hélène, Alice zaten o bacakla dayanamazdı.

— Çok da Polonyalı yakaladılar.

— Madam Brabander'in yüzündeki çizgiler çok yaşlı gösteriyordu onu."

Onlardan geçmiş zamanla söz etmeye başladılar bile.

Küçük Brabander çatının altında oturmuş, bakışları artık hiçbir şeyin onu yaralayamayacağını anlatıyor.

Kafası kesilmiş bir ördek nasıl koşabilir, merak ediyorum. Bacaklarım soğuktan donmuştu.

Onlara ne yapacaklar?

Blok şefi Magda, Slovak bir kız, herkesi susturup bir

şeyler söylüyor ve Marie Claude tercüme ediyor: "Gönüllüler lazım. Uzun sürmeyecek. Gençlerden." Kollarımızın, bacaklarımızın hiç hali kalmamıştı. Bizim gruptan Cécile kalktı: "Gidiyorum" deyip ayakkabılarını giydi. "Ne oluyor, gidip görmeli."

Döndüğünde dişleri birbirine çarpıyordu. Tam bir kastanyet sesi çıkartıyordu. Donmuştu. Ve ağlıyordu. Onu ısıtmak, bizlere de bulaşan bu titremeyi durdurmak için sırtını sıvazlıyor ve bir çocukla konuşur gibi, aptal sorularla ağzından laf almaya çalışıyorduk. "Tarlada kalan ölüleri toplamak içinmiş. Yirmi beşinci bloğa getirttiler. Biri ölmemişti, yalvarıyordu, bize tutunuyordu. Tam getirecektik ki birisi 'Kaçın, kaçın!' diye bağırdı. 'Yirmi beşin önünde kalmayın. Taube gelecek ve hepinizi oraya atacak. Kaçın!' Daha önce yakalananların hepsi oradaydı. Biz de onları bırakıp kaçtık. Can çekişen kadın ayaklarıma sarılıyordu."

On dördü de öldü. Antoinette gaza yollanmış, öyle dediler. Bazıları çok uzun dayanmış. Madam Van der Lee delirmiş diyorlar. Ölümü en uzun süren Alice olmuş.

Alice'in Bacağı

Bir sabah yoklamadan önce, küçük Simone, yirmi beşinci bloğun arkasındaki tuvaletten titreyerek dönüyor: "Alice'in bacağı orada. Gelin."

Yirmi beşinci bloğun arkasında, revirlerden çıkan cesetlerin yığıldığı tahta kulübe, yani morg vardı. Üstüste yığılmış, kendilerini fırınlara götürecek kamyonları beklerlerdi. Farelere yem olurlardı. Kapısız delikten, çıplak cesetler ve bir kaybolup bir beliren farelerin parlak gözleri görünürdü. Sayıları artınca dışarıya yığılırlardı.

Ayışığında, geceleyin karda, intizamlı bir saman yığını gibi üstüste konulmuş bir ceset yığını bu. Korkmadan bakıyoruz. Bunun, dayanma sınırımızı aşacağını biliyoruz ama gerilemek istemiyoruz. Alice'in karda yatan bacağı canlı ve hassas. Ölen Alice'ten koparılmış gibi.

Gidip hâlâ orada olup olmadığına bakıyorduk ve her seferinde dayanılmazdı. Terk edilmiş Alice karda ölüyordu. Bir zaaf bizi buraya mıhladığı için yaklaşamıyorduk Alice'e. Alice tek başına ölüyordu ve kimseyi çağırmıyordu.

Alice öleli haftalar olmuştu ama takma bacağı karda yatmaya devam ediyordu. Sonra tekrar kar yağdı. Bacağın üzeri örtüldü. Çamurda tekrar ortaya çıktı. Çamurdaki bacak. Çamurda Alice'in –canlı canlı kesilmiş– bacağı.

Çok uzun süre gördük onu. Bir gün kayboldu. Belki biri ateş yakmak için aldı. Bir çingene büyük ihtimalle, başka kimsede bunu yapacak yürek yoktu.

Stenia

Bu gece kimse uyuyamıyor.

Rüzgâr üflüyor, ıslık çalıyor ve inliyor. Bataklıklardan yukarı çıkan bir inleme, şişip şişip patlayan ve bir titremenin sessizliğinde sakinleşen, ardından bir başkası şişen, patlayan ve sönen bir hıçkırık.

Kimse uyuyamıyor.

Ve sessizliğin içinde, rüzgârın hıçkırıkları arasında hırıltılar. Önce bastırılmış, sonra seçilebilen, ardından şiddetli, ayrımsamak isteyen kulakların, rüzgâr çıktığında bile duyabileceği kadar şiddetli.

Kimse uyuyamıyor.

Blokova Stenia uyuyamıyor. Bloğun girişindeki daracık köşesinden çıkıyor. Mum, yattığımız katların arasındaki karanlık koridoru aydınlatıyor. Stenia fırtınanın geçmesini bekliyor, hırıltıların yükseldiği aralarda bağırıyor: "Kim çıkarıyor bu sesi? Susun!" Hırıltılar devam ediyor. Stenia bağırıyor: "Susun!" ve can çekişen her kimse onu duymuyor. "Susun!" Hırıltılar, rüzgâr dalgaları arasındaki tüm sessizliği, gecenin tüm karanlığını dolduruyor.

Stenia mumu kaldırıyor, hırıltıya doğru gidiyor, can çekişenin kim olduğunu buluyor ve indirilmesini emrediyor. Arkadaşları, can çekişeni, Stenia vurup dururken dışarı çıkartıyorlar. Duvarın kenarına, usulca yere yatırıyorlar ve geri dönüp kendileri de yatıyor.

Stenia'nın ışığı uzaklaşıyor, kayboluyor. Rüzgâr ve yağmur dalgaları çatıya vuruyor.

Barakada kimse uyuyamıyor.

Bir ova
bataklıklarla kaplı
küçük vagonlarla
vagonlar için çakıltaşlarıyla
bataklıklar için kürekler ve kazmalarla kaplı
bir ova
erkekler ve kadınlarla kaplı
kazmalar vagonlar ve bataklıklar için
bir ova
soğukla ve ateşle
erkekler ve kadınlar için
savaşan
ve can çekişen

Gündüz

Bataklıklar. Bataklıklarla kaplı ova. Uçsuz bucaksız ova. Uçsuz bucaksız donmuş bir ova.

Sadece ayaklarımıza dikkat ediyoruz. Sırayı bozmadan yürümek bir saplantıya dönüşmüş. Hep önümüzden giden ayaklara bakıyoruz. İlerleyen ayaklar var, cansız, önünüzde ilerleyen, sakındığınız, bir türlü yakalayamadığınız, hep sizinkilerin önünden giden ayaklar, her zaman, yerinizde sayma kâbusları gördüğünüz gecelerde bile, sizi öylesine büyüleyen ayaklar var ki, ilk sırada olsanız bile göreceğiniz ayaklar, sürüklenen ya da takılan, ilerleyen ayaklar. Düzensiz sesler ve eşit olmayan adımlarla ilerleyen. Ve eğer pabuçları çalındığı için çıplak ayak yürüyen birinin arkasına düştüyseniz, buzda ve çamurda, karda çıplak yürüyen, işkence çeken ve görmek istemediğiniz ve çarpmaktan korktuğunuz zavallı ayakların arkasındaysanız, sizi bayıltacak kadar içinize işler o ayaklar. Kimi kez bir pabuç bir ayaktan fırlayıp önünüze düşer, sizi bir yaz sineği gibi rahatsız eder. Sahibinin yerden almak için durduğu bu pabuç için durmazsınız siz. Yürümelisinizdir. Yürürsünüz. Ve sıradan çıkıp arkada kalanı geçersiniz, o yolun kıyısında kalmış, sıranın dışına çıkmıştır, yerine dönmek için koşturur ama çoktan diğerlerine karışmış arkadaşlarını bulamaz ve gözleri ayaklarını arar çünkü pabuçlarından tanır onları. Yürürsünüz. Bataklıkla kaplı ovada yürürsünüz. Ufka kadar bataklık. Sonsuz, donmuş ovada. Yürürsünüz.

Gündüzden beri yürüyoruz.

Bir an gelir ki soğuk, kemiklere daha bir nemli, daha bir çiğ yapışır. Gökyüzü berraklaşır. Gündüz olur. Gündüz oldu denilir.

Yola çıkmak için gündüzü beklemiştik. Her gün yola çıkmak için gündüzü beklerdik. Hava aydınlanmadan önce, gözetleme kulelerindeki nöbetçiler kaçaklara nişan alabilecek kadar aydınlanmadan çıkamazdık. Kaçmak kimsenin aklına gelmezdi. Kaçmayı isteyebilmek için kuvvet gerek. Tüm kaslarına ve tüm duyularına güvenebilmek gerek. Kimse kaçmayı düşünmezdi.

Gündüzdü. Sıralara giriliyordu. Herhangi bir sıraya giriyorduk. Tek derdimiz ayrılmamaktı, sıkı sıkı sarılıyorduk birbirimize.

Sıralara girdikten sonra uzun bir bekleyiş başlıyordu. Binlerce kadının, beşer beşer sayılarak çıkması uzun sürüyordu. Kapıdan geçerken dikleşiliyordu. İyi kapatılmamış bir yaka, açılmış bir düğme, sarkan eller, okunamayan bir numara arayan gözlerin, Drexler'in, Taube'un teftiş eden gözlerinin önünden geçmek. Teftiş kulübesinin önünde, bir SS subayı her sırabaşına değneğiyle dokunuyor ve sayıyordu: *fünfzehn, zwanzig,* yüze ya da iki yüze kadar, *komando*'nun önemine bağlı. Bu da bitince, ellerinde tasmalı birer köpek olan iki SS sıraların arkasına geçiyordu. Kamp, geceden kalan pisliklerini halka halka gündüze fırlatıyordu.

Ya sağa ya sola dönüyorduk. Sağda bataklıklar vardı. Solda yıkılacak evler, doldurulup itilecek vagonlar. Haftalar boyunca sağa dönelim diye dua ettim, çünkü sağa dönersek küçük bir çaydan geçiyorduk ve su içebiliyorduk. Haftalarca susadım. Genellikle bataklıklara doğru gidiyorduk.

Yola çıkıyorduk. Zorunluluklar azalıyordu. Birbirimi-

ze yardımcı olmak için elele tutuşabiliyorduk, yakamızı kaldırabiliyorduk, ellerimizi ceketimizin kollarına sokabiliyorduk. Sıralar yolda uzuyordu.

Bugün yol buz tutmuş, bir ayna gibi parlak. Buzun üzerinde kayıyoruz. Düşüyoruz. Sıra yürüyor. Bacakları şiştiği için ilerleyemeyen ve taşımak zorunda olduğumuz kadınlar var. Sıralar yürümeye devam ediyor. Rüzgârın yönünden korkarak başka bir yöne doğru kıvrılıyoruz. Keskin bir buz gibi üflüyor nefesini yüzümüze. Bataklıkların mesafesi sisten anlaşılıyor. Siste yürüyor, hiçbir şey görmüyoruz. Görecek bir şey yok. Uçsuz bucaksız bataklık, sisten boğulmuş ova. Buzlu bir kadifeyle çevrelenmiş ova.

Yoldayız. Sadece ayaklarımıza dikkat ederek yürüyoruz. Gün doğduğundan beri yürüyoruz.

Yürüyoruz.

Yavaşlarsak, en arkadaki SS'ler köpeklerini harekete geçiriyorlar.

Yürüyoruz.

Donmuş ovada yürüyoruz.

Sıra bataklığın kenarında duruyor. Her sıranın başı, kendi kadınlarını sayıyor. *Fünfzehn. Zwanzig. Vierzig.* Kımıldamak yasak. Saymaya devam ediyorlar. *Dreissig. Fünfzig.* Kımıldanmayacak. Tekrar sayıyorlar. Sonra siste hafifçe parlayan aletlerin yanına götürüyorlar bizi. Kazmaları alıyoruz. Yanlarında üstüste yığılmış el arabaları var. Bir kazma kapmak için yeterince çevik davranmayanlar yanıyor.

Elimizde aletimiz, bataklığa iniyoruz. Bataklığın yoğun sisine gömülüyoruz. Önümüzü görmüyoruz. Deliklere, çukurlara dalıyoruz. SS'ler bağırıyorlar. Çizmeli ayaklarıyla kendilerinden emin, gidip geliyor ve koşturuyorlar. İçinde çalışılacak dörtgenleri belirliyorlar. Bir gün

önce oraya bırakılmış kazmalar alınmalı. Kadınlar, perişan ve zavallı böcekler gibi, uçları sisten görünmeyen bir hat oluşturan böcek siluetleri gibi sıraya giriyor, iki büklüm duruyorlar. Herkes bağırıyor. SS subayları *anweiserin*'ler, *kapo*'lar. Buzu bellemek, toprağı kazmak, kümeler yapmak, kümeleri el arabalarına koymak gerek, ardından iki kişi bunları kazılan yerde kalan çukurun kenarına diziyor. El arabaları dolunca baştan başlıyorlar. Omuzları taşıdıkları yükten kopmuş, zorlukla yürüyorlar. El arabasını, oluşturdukları dağ gibi topakların tepesine boşaltmak için tırmanıyor, tırmanırken sendeleyip düşüyorlar. Hamallar hiç durmadan düşen, kalkan, ağırlıkların altında ezilen, el arabasını kümenin üzerine boşaltıp tırpanın önüne geri dönen bir çember oluşturuyorlar. Yol boyunca, enselerine değnek, şakaklarına sopa, bellerine kayış darbeleri yiyorlar. Çığlıklar. Çığlıklar. Bataklığın görünmeyen diplerine dek haykıran çığlıklar. Böcekler suskun.

Yeri kazanlara arkadan vuruyorlar. Gidip gelip, yollarının üstünde ne varsa delicesine vuran üç kadın bunlar, hiç durmadan, haykırarak, hep aynı sözleri haykırarak, o anlaşılmaz dilde küfürler ederek, sırayla, hep aynı kadınlara vurarak, şuradakine kısa boylu olduğu ve toprağı bellerken zorlandığı için, oradakine kendilerinden daha uzun boylu olduğu için, bir başkasına elleri patlayıp kanadığı için kızdıklarından vurarak. İlerdeki SS'ler dallardan ateş yakmışlar. Isınıyorlar. Köpekleri de onlarla birlikte ısınıyor. Çığlıklar son haddine varınca, onlar da karışıyorlar, bağırıyorlar ve vuruyorlar. Neden vurduklarını bilmeden. Nedensizce. Tekmeleriyle. Yumruklarıyla. Bazen sessizlik oluyor, bataklığın üzerindeki sis kalınlaşıp sesleri sarmalıyor adeta. Ardından çığlıklar yeniden sessizliği bozuyor.

İşte bunun için beklemişiz sabahın olmasını.

Güne başlamak için sabahı beklemişiz.

Sonsuzluğa bu kadar yakın ne var ki bir günden başka? Bir günden daha uzun ne var? Günün geçtiği nereden anlaşılır? Kümeler kümeleri izliyor, topraktaki iz geriliyor, yük taşıyan kadınlar çember olmaya devam ediyorlar. Ve çığlıklar, çığlıklar, çığlıklar.

Bir günden daha uzun ne var? Zaman akıyor çünkü sis ağır ağır yırtılıyor. Soğuktan uyuşmuş eller gittikçe açılıyor. Uzaklarda güneş belki, belli belirsiz. Sisi ağır ağır parçalıyor. Buz yumuşuyor, yumuşuyor ve eriyor. Ayaklar çamura batmaya başlıyor, pabuçlar ayak bileklerine dek bataklığın buzlu çamuruyla doluyor. Balçıklı suda, buzlu suda hareketsiz duruyoruz. Islak ve kaygan kümelere tırmanmak güçleşiyor el arabalarını itenler için.

Gündüz şimdi.

Bataklık, bulanık ve soğuk bir aydınlığın ışığıyla ve güneşin sisi delip geçen sarı çizgileriyle soluklaşıyor. Bataklık, sisi dağıtan güneşin altında sıvılaşmış şimdi.

Gündüz oldu tamamen.

Altın rengi sazların parladığı bataklıkta gündüz.

Korku dolu gözleri olan böceklerin bitkin düştüğü bataklıkta gündüz.

Kazma gittikçe ağırlaşıyor.

Hamallar yüklerini gittikçe daha aşağıdan taşıyorlar.

İnsan biçimli böceklerin öldüğü bataklıkta gündüz.

El arabasını itmek imkânsızlaşıyor gittikçe.

Günün sonuna kadar sürecek bir gündüz.

Açlık. Ateş. Susuzluk.

Akşama kadar gündüz.

Kazmalar bir acı yumağı.

Geceye kadar gündüz.

Eller buz kesmiş, ayaklar buz kesmiş.

Kırağıdan kefenleri içindeki ağaçları parıldatan güneşin bataklığında gündüz.

Sonsuza kadar gündüz.

Veda

Öğleyin dışarı çıkartmışlardı. *Blokova*, önünden geçenlerin baş örtülerini, paltolarını yırtıyordu. Örtülerden, paltolardan paçavralar.

Kuru ve soğuk bir kış günüydü. "Yürümek iyi gelecek" dedirten kış günlerinden biriydi. İnsanlara. Başka yerlerde.

Yer sertleşmiş bir karla kaplıydı.

Paltosuz kalanların çoğunun kolları çıplaktı. Kollarını kavuşturup sıska elleriyle oğuşturuyorlardı. Diğerleri kafalarını korumaya çalışıyorlardı. Kafalarında bir santimden uzun saç yoktu, hiçbiri uzun süredir burada değildi. Hepsi zangır zangır titriyordu.

Avlu hepsinin sığamayacağı kadar dardı ama güneşli tarafta birbirlerine sokulmuşlardı ve can çekişenleri gölgeye doğru itiyorlardı. Karda oturmuş, bekliyorlardı. Hiçbir şey görmedikleri bakışlarından belliydi, çevrelerindeki, avludaki hiçbir şeyden, can çekişenlerden ve ölülerden, kendi kendilerinden haberleri yoktu. Karın üzerinde, öylece, engelleyemedikleri bir titremeyle sallanarak duruyorlardı.

Birden, adeta bir işaret verilmişcesine haykırmaya başladılar. Şişen, yükselip yükselip duvarların üstünde büyüyen bir çığlık. Gökyüzüne doğru bağıran birer ağıza dönüştüler. Yer dolusu yamulmuş ağız.

Çığlıklar kırıldığında sessizliğin içinde tek tük hıçkırıklar duyuluyordu. Yığılıp kalıyorlardı. Umutsuz, boyun

eğerek belki. Boş ve oyuk gözlere dönüşmüşlerdi! Yer dolusu boş ve oyuk göz.

Az sonra, kabullenmekti, boyun eğmekti, tek yapabilecekleri. Bir çığlık kopuyordu, daha vahşi bir çığlık kopuyor, kırılıyor ve sessizlik, hıçkırıklarla ve umutsuzluğun boş gözleriyle geri geliyordu.

Paçavralar denizinde ve suratlar kalabalığında ağlamayanlar ve haykırmayanlar titremeyi kesmişlerdi.

Çığlıklar yeniden başlıyordu.

Korkunçluğun sınırındaki bu çağrıları hiçbir şey duymuyordu. Dünya buranın çok uzağında bitiyordu. "Yürümek iyi gelecek" diyen dünya. Sadece kulaklarımız işitiyordu ve cansız yaratıklardık artık. Kendi sıramızı bekliyorduk.

Uzun süren son bir sessizlik daha. Hepsi öldüler mi yoksa? Hayır. Buradalar. Yenildiler ve bilinçleri hâlâ reddediyor, reddediyor, dikiliyor, karşı koymak, savaşmak istiyor. Çığlıklar yeniden yükseliyor, yükseliyor, şişiyor ve büyüyor. Yeniden gökyüzüne bağıran birer ağıza dönüşüyorlar.

Sessizlikler ve çığlıklar saatlerde iz bırakıyor.

Güneş çekiliyor. Gölge tüm avluya yayılmaya başlıyor. Güneşin son ışınları, çığlıklardan bozulmuş kemikli kafalardan oluşan tek bir sırayı aydınlatıyor artık sadece.

Az sonra kamyonların sesi duyuluyor ve çığlıklar hemen bu sesi bastırıyor. Ve kapı açılınca avlu birden büyük geliyor. Herkes kalkıp karşıdaki duvarın dibine ilişiyor ve kalan boşlukta, kirli karın üstünde, sayabildiğimizden çok daha fazla ceset olduğunu görüyoruz.

İki mahkûm içeri giriyor. Onları görünce çığlıklar artıyor. Gökyüzü komandosu, Özel Takım (*Sonder Komando*) neferleri onlar.

Ellerinde sopalar, kadınları kapıya doğru yığmak istiyorlar. Kımıldamıyor kadınlar. Tepkisiz duruyorlar. Sonra kabulleniyorlar. İtilip kakılmaya gerek bırakmadan yaklaşıyorlar.

İlk kamyon kapının dibinde durmuş.

Bir mahkûm kamyonun üzerinde, sırtındaki asker ceketinin kürklü yakasını kaldırmış, kulaklarını astragan bir şapkayla örtmüş, dev gibi ayakta duruyor.

(Özel Takım ayrıcalıklı. İyi giyiniyor, karınlarını doyuruyorlar. Üç ay boyunca. Zamanları dolunca başka birileri onların yerlerini alıyor ve onları yolluyor. Gökyüzüne. Fırına. Üç ayda bir. Gaz odalarının ve bacaların bakımını onlar yapıyorlar.)

Asker cekedinin üstüne kurşunla çizilmiş kırmızı bir yıldız görünüyor sırtında. Kadınların arasında da var kırmızı yıldızlar, sayıları gittikçe artıyor ve artık çizgili elbise giyenler de var.

Diğer ikisi kadınları ona doğru itiyor. O da kemerini çıkartıp iki ucundan sağlamca tutuyor, birer birer kadınların kollarının altından geçirip kamyona yüklüyor. Onları kamyonun arkasına atıyor. Kadınlar kendilerine gelince nedensiz bir şekilde ayağa kalkıyorlar. Bazı refleksler ne olursa olsun unutulmuyor.

Tak. Tak. Bir tane daha, bir tane daha. Tak. Tak. Bir tane daha.

Hızlı çalışıyor, işini bilen, durmadan daha iyisini yapmaya çalışan biri gibi. Kamyon doluyor. Ama yeteri kadar değil. Yükü sırtıyla bir itekleyip sıkıştırıyor ve doldurmaya devam ediyor. Kadınlar birbirlerini eziyorlar. Artık bağırmıyorlar, titremiyorlar.

Kamyon tek bir şey daha alamayacak kadar dolunca yere atlıyor, arka korkuluğu kaldırıp zincirlerle bağlıyor. İşine, bu bir işmiş gibi, son bir kez göz atıyor. Belinden

birkaç kişi daha yakalayıp öbürlerinin üstünden içeri savuruyor. Atılanlar içerdekilerin kafalarına, omuzlarına düşüyorlar. Bağırmıyorlar, titremiyorlar. Yükleme bitince şoförün yanına biniyor. Gidelim! SS hareket ediyor.

Drexler yola çıkmalarını seyrediyor. Elleri belinde, yapılan işten memnun kalmış bir şef edasıyla kontrol ediyor.

Kamyondaki kadınlar bağırmıyorlar. Kollarını ya da gövdelerini sıkışıklıktan kurtarmaya çalışıyorlar. Bu durumda hâlâ bir kolu kurtarmak ya da bir yere dayanmak çabası anlaşılmaz geliyor.

Biri korkuluğun üstünde, gövdesini geriye doğru yatırmış. Dümdüz. Dik. Gözleri parlıyor. Drexler'e nefretle, küçümseyerek bakıyor, öldürücü bir küçümseme bu. Diğerleri gibi bağırmamıştı o, yüzünün çöküklüğü hastalıktan.

Kamyon hareket ediyor. Drexler gözleriyle izliyor.

Kamyon uzaklaşınca veda eder gibi el sallıyor ve gülüyor. Gülüyor. Ve uzun süre elini sallayarak veda ediyor.

Onu ilk kez gülerken görüyoruz.

Yirmi beşinci bloğun önüne bir kamyon daha geliyor.

Bu kez bakmıyorum.

Yoklama

Yoklama uzarsa bir şey oluyor demektir. Ya sayım hatası ya da tehlike. Nasıl bir tehlike? Bilmek zor. Bir tehlike.

Bir SS yaklaşıyor, hemen tanıyoruz. Doktor. Hemen en güçlüler öne çıkıyorlar, rengi mor olanlar yanaklarını çimdikliyorlar. Bize doğru geliyor, bize bakıyor. Bu bakışın bizleri nasıl sarmaladığını biliyor mu acaba?

Geçiyor.

Tekrar nefes almaya başlıyoruz.

İleride, Yunanların sırasında duruyor. "Yirmi ile otuz yaş arasında olup canlı çocuk doğurmuş olanlar çıksınlar!"

Deney bloğunun kobayları yenilenmeli.

Yunanlar geleli çok olmamış.

Bizse çoktandır buradayız. Haftalardır. Fazla sıska, fazla zayıfız. Karınlarımızı yarmaya değmez.

Gece

Ahtapotlar bizi sarmalıyordu yapışkan kaslarıyla ve bir kolumuzu kurtardığımızda, dokunaçları boynumuza dolanıyor, omurlarımızı eziyor, kırana kadar eziyor, omurlarımızı, nefes borumuzu, yemek borumuzu, gırtlağımızı, boğazımızı ve boynumuzun içindeki tüm yolları paramparça edene dek eziyordu. Boğazımızı serbest bırakmak, boğulmamak için kollarımızı, bacaklarımızı, belimizi, sonsuz bir şekilde çoğalarak yayılan, her yerden fışkıran ahtapot kollarına bırakmaya, çok kalabalık oldukları için savaştan ve bu bezdirici dikkatten kurtulmaya mecburduk. Ahtapotun kolları uzuyor, tehditlerini de uzatıyordu. Bu tehdit uzun zamandır asılı duruyordu havada ve bizler üstümüze çöken, yapışan, öğüten canavardan kurtulmaktan aciz, afallamış, kalakalmıştık. Pes etmek üzere olduğumuzda, birden uyandığımız hissine kapılıyorduk. Ahtapot değil bu, yalnızca çamur. Bir çamur denizinde, yapış yapış bir çamurun dalgalarının bitmez tükenmez kollarında yüzüyoruz. Tiksintiyle büzülmüşüz, çamur gözlerimizin, burnumuzun, ağzımızın içine giriyor, soluğumuzu kesiyor ve bizi ahtapot kollarıyla sarmalayan bu çamurun içinde ayakta durabilmek için kollarımızı sallıyor, çırpınıyoruz. Eğer içi toprakla dolu el arabalarını da taşımak zorunda olmasaydık, bu çamurun içinde yüzmek zor gelmeyecekti ama öylesine ağırdı ki bu, ağırlığı bizi dibe çekiyor, yapışkan ve buzlu çamur gırtlağımıza ve kulaklarımıza doluyordu. Bu küreği başı-

mızın üstünde taşımak insanüstü bir çaba gerektiriyor, önümüzdeki arkadaş çamura saplanıyor, yok oluyor, dibe çöküyordu. Onu çekiştirip çamurun yüzeyine çıkartmak, küreği kenara koymak gerek ama bileklerimize öylesine sağlam, öylesine sıkı zincirlenmiş ki, ondan kurtulmak imkânsız ve göğüs göğüse, öldürücü bir şekilde batıyoruz, bizi birbirimize bağlayan küreğin yükü dökülerek çamurlara karışıyor, biz kurtulmak için son bir çaba daha gösterirken bu çamuru yoğuruyoruz ve kürek gözlerle, dişlerle doluyor, parlayan gözler, sırıtan dişler, bu koyu renk suyu, ışık saçan bir deniz hayvanı gibi aydınlatıyor, yanıp tutuşan, bağırıp çağıran, tartaklayan, ısıran, her tarafımızı tartaklayıp ısıran ve haykıran dişlerle doluyor: *Schneller, schneller, weiter, weiter,* ve bizler bu diş ve göz dolu ağızları yumrukluyoruz ama yumruklarımız sadece gevşek lekelere, çürük süngerlere vuruyor. Kaçmak, bu pis balçıktan kurtulmak istiyoruz. Bataklığın içi dolu, bir yaz günü, bir öğle vakti bir havuzun içi nasıl dolu olursa öylesine dolu ve kurtulmamızı engelleyen kaçak yağlı kütlelere çarpıyoruz, omuzlar yuvarlanıyor, dönüyor, başka omuzları itip kakıyor. Vücutlar içiçe geçiyor, kollar ve bacaklar birbirine karışıyor, ve tam katı bir şeylere rastladığımızı sandığımız anda üstünde uyuduğumuz tahtalara çarptığımızı fark ediyoruz ve her şey bir gölgenin içinde boğuluyor, içinde Lulu'nun bacağının, Yvonne'un kolunun kımıldadığı, Viva'nın kafasının bağırımda soluğumu kestiği bir gölge bu ve uyanıyorum, bir uçurumun, bir dörtgenin kıyısında olduğum, üstü kapalı bir geçide düşeceğim, bir kâbus daha göreceğim hissiyle uyanıyorum çünkü bu gölgeler mağarasının tüm girinti ve çıkıntılarında, binlerce acılı uyku ve kâbus nefes alıyor ve veriyor. Bir gölge kayarak çıkıyor karanlığın içinden, yerde kayıyor balçığın içinde ve mağaranın ka-

pısına doğru koşuyor ve bu gölge başka gölgeleri uyandırıyor, onlar da kayıyorlar ve koşuyorlar ve güçlükle buluyorlar yollarını karanlıkta, yokluyorlar, duraksıyorlar, birbirlerine çarpıyor ve anlamsız sözler söylüyorlar. "Ayakkabılarım nerede? Sen misin? Bu üçüncü dizanteri oluşum." Başka gölgeler geliyorlar, ellerinin ve bir kafanın dokunduğu kafalarının yerini arıyorlar ve bütün katlardan kâbuslar yayılıyor, karanlığın içinde biçimleniyor. Bütün katlardaki yaralı vücutlardan, çamura karşı debelenen vücutlardan inlemeler ve sızlamalar yükseliyor, haykıran sırtlanlara karşı: *Weiter, weiter,* çünkü bu sırtlanlar bu sözleri haykırıyorlar ve tutunacak tek bir dal kalıyor, kapanmak ve daha dayanılır bir kâbus düşlemek, eve döndüğünü düşlemek mesela, dönüp "ben geldim, geri döndüm, görüyorsunuz" dediğinizi ama ailede meraktan işkence çektiğini sandığınız herkesin susup duvara döndüğünü ve kayıtsız kaldıklarını düşlemek. Ben geldim, buradayım, bu gerçek biliyorum, hayal görmüyorum, geri döndüğümü öyle çok gördüm ki rüyamda, uyanmak korkunçtu, ama bu kez gerçek, gerçek çünkü mutfaktayım, çünkü lavaboya dokunuyorum. Bak anne, benim, lavabonun taşının soğukluğu beni uyandıran. Benim dörtgenimi ayıran duvardan düşen bir taş parçası bu, öbür kurtçukların uyuduğu ve inlediği ve örtülerinin altında rüya gördükleri dörtgenden –onları örten kefen o örtüler çünkü onlar ölü, bugün ya da yarın fark etmez, annelerinin beklediği mutfaklara dönmek için ölmüşler, karanlık ve dipsiz bir çukura düştüğümüzü hissediyoruz– gecenin çukuru bu, ya da bir kâbus, ya da gerçekten ölüm bu ve bizler karşı koyuyoruz çılgınlar gibi, karşı koyuyoruz. Geri dönmeliyiz, lavaboların taşlarına dokunmak için evlerimize geri dönmeliyiz ve bizi gecenin ya da ölümün çukurunun dibine doğru çe-

ken korkuya karşı koyuyor, umutsuz bir çabayla son bir kez tüm gücümüzle tutunuyoruz taş parçasına, bu soğuk taş parçasını basıyoruz bağrımıza, buzlarla birbirine kenetlenmiş taşların arasından kopardığımız bu taş parçasını, tırnaklarımızla kırdığımız buzun içinden çıkarttığımız, –çabuk, çabuk, sopalar ve kayışlar uçuşuyor– ve bağrımıza bastığımız soğuk taşı başka bir yığına götürüyoruz, herkesin bağrına bir taş bastığı bir acılar alayı bu, taşlar burada böyle taşınıyor, birer birer, sabahtan akşama ve bütün gün taş taşımak yetmiyor inşaata, geceleri de taşıyoruz, çünkü kimi kez geceleri her şey takip ediyor bizleri, içine gömüldüğümüz bataklığın çamuru, bağrımıza bastığımız taş parçaları, haykıran *kapo*'lar ve çamurun üstünde sert bir toprakta yürür gibi yürüyen ve karanlıkta birisi göz kırpınca bizi ısıran köpekler, ılık ve nemli soluğunu yüzümüzde hissettiğimiz, korkudan şakaklarımızdan inci taneleri gibi terler damlatan köpekler. Ve gece gündüzden daha bezdirici, tek başına can çekişenlerin öksürük ve hıçkırıklarıyla dolu gece, çamura, köpeklere, taşlara ve bağırmalara karşı üstüste yığılmış, uyandığımızda ölü bulacağımız ve götürüp kapının önündeki çamura atacağımız, içinde can verdikleri örtüye sarılı olarak orada bırakacağımız öbürlerinin öksürük ve hıçkırıklarıyla dolu gece. Ve her bir ölü, gecenin gölgeleri kadar hafif ve bir o kadar ağır, etsiz kaldığından hafif ve kimsenin hiçbir zaman paylaşamayacağı acılar yığınını taşımaktan ağır.

Ve çaldığında uyandırma zili, gece bittiğinden değil,
çünkü gece ancak yıldızların rengi sönüp göğe renk geldiğinde biter,
gece bittiğinden değil,
çünkü gece ancak gündüzle biter,
çaldığında uyandırma zili sonsuzluklardan bir boğaz

var geceyle gündüzü ayıran.

Çaldığında uyandırma zili, donup kalıyor bir kâbus, bir başkası başlıyor

bir anlık bir ayıklık var ikisi arasında yalnızca, ve yüreklerimizi dinliyoruz o arada, hâlâ uzun süre çarpacak gücü var mı diye yüreklerimizi

uzun süre günler demek yani çünkü sayamıyor haftaları ve ayları yüreklerimiz, gün gün sayıyoruz zamanı ve her gün bin ölüm ve bin sonsuzluktan ibaret.

Kampta zil çalıyor, haykırıyor bir ses "*Zell Appell*" diyor ve biz "Gel yoklama" duyuyoruz, bir başka ses "*Aufstehen*" diyor ve bu değil gecenin sonu

revirlerde sayıklayanlar için gece bitmedi henüz

ve onların daha ölmemiş dudaklarını kemirmeye başlayan sıçanlar için

gece bitmedi henüz

donmuş gökyüzündeki donmuş yıldızlar için

gece bitmedi henüz

bitmedi henüz gece

bitti bin gece ve bin kâbus.

Elliye Kadar

Adam diz çöküyor. Ellerini kavuşturuyor. Başını eğiyor. *Kapo* öne çıkıyor. Sopası var. Diz çökmüş adama yaklaşıyor ve sağlamca basıyor yere.

SS subayı köpeğiyle yaklaşıyor.

Kapo iki eliyle tuttuğu sopasını kaldırıyor, beline indiriyor. *Eins.*

Bir daha. *Zwei.*

Bir daha. *Drei.*

Sayıları adam sayıyor. Her darbe arasında sesi duyuluyor.

Vier.

Fünf. Sesi cılızlaşıyor.

Sechs.

Sieben.

Acht. Sesi duyulmuyor artık. Ama saymaya devam ediyor. Elliye kadar sayması gerek.

Her darbede vücudu biraz daha bükülüyor. *Kapo* uzun boylu, o boyunun, gücünün en tepesinden vuruyor.

Köpek her darbede uluyor, sıçramaya yelteniyor. Ağzı sopayı izliyor.

"*Weiter*" diye bağırıyor bize *anweiserin,* çünkü bellerimiz elimizde kımıldamadan duruyoruz.

"*Weiter.*" Kollarımız iniyor.

Adamı döverken halı döver gibi bir ses çıkıyor.

Hâlâ sayıyor. SS subayı adamın sayıp saymadığını

dinliyor.

Adamın sırtına vurulan elli darbe bitmek bilmiyor.

Sayıyoruz. Saysın o da! Devam etsin saymaya!

Kafası yere değiyor. Her yeni darbe gövdesini parçalayarak yerinden sıçratıyor. Her yeni darbe bizleri yerimizden sıçratıyor.

Adamın sırtına vurulan elli darbenin çıkarttığı ses bitmek bitmiyor.

Eğer saymayı bırakırsa, darbeler duracak ve tekrar sıfırdan başlayacak.

Bitmek bilmiyor ve yankılanıyor, adamın sırtına vurulan elli darbe.

Lale

Uzakta bir ev. Rüzgâr altında, kışın yüzen bir gemiyi andırıyor. Bir kuzey limanında demirlemiş bir gemiyi. Boz ufuklu bir gemiyi.

Yüzümüze vuran, dolu gibi acıtan erimiş kar sağanakları altında başımız eğik gidiyorduk. Her esişte bir sonrakinden korkuyor ve gittikçe daha çok büzülüyordu kafalarımız. Yel üstümüze çöküyor, tokat atıyor, parçalıyordu. Tüm şiddetiyle yüzümüzün orta yerine atılmış bir avuç tuz. Önümüzdeki rüzgâr ve kar dağını itekleyerek ilerliyorduk.

Nereye gidiyorduk?

Şimdiye dek hiç gitmediğimiz bir yöne doğru gidiyorduk. Nehre gelmeden sapmıştık bu kez. Toprakla doldurulmuş yol, gölü takip ediyordu. Büyük, donmuş bir göl.

Neye doğru gidiyorduk? Orada ne yapacaktık? Her şafakta, şafağın bize sorduğu soru. Bugün hangi işler bekliyor bizi? Bataklık, vagonlar, taşlar, kum. Yüreğimiz ezilmeden geçiremiyorduk bu kelimeleri aklımızdan.

Yürüyorduk. Manzarayı algılamaya çalışıyorduk. Kurşun rengi donmuş bir göl. Cansız bir manzara.

Yol gölden ayrılıyor. Rüzgâr ve kar duvarı yana geçiyor. Ve ev beliriyor. Yürüyüşümüzdeki sertlik azalıyor. Bir eve doğru yürüyoruz.

Yolun kıyısında bu ev. Kırmızı kiremitleri var. Bacası tütüyor. Kim oturabilir bu yalnız evde? Ev yaklaşıyor. Beyaz perdeler görüyoruz. Tül perdeler. Ağzımızın içinde

"tül" sözünü yuvarlıyoruz, yumuşacık. Ve perdelerin önünde, çift kanatlı pencerelerin arasında, bir lale var.

Hayalet görmüş gibi parlıyor gözlerimiz. "Gördünüz mü? Gördünüz mü? Bir lale." Tüm bakışlar çiçeğe çevriliyor. Burada, bu buz ve kar çölünde, bir lale. İki soluk yaprağın arasında, pembe. Seyrediyoruz. Çıldırtan doluyu unutuyoruz. Sıra yavaşlıyor. "*Weiter*" diye bağırıyor SS. Başlarımız çoktan geride bıraktığımız eve dönük hâlâ.

Bütün gün laleyi düşlüyoruz. Erimiş kar dökülüyor, sırılsıklam olup katılaşmış ceketlerimizin sırtına yapışıyor. Gün uzundu, diğer günler kadar uzun. Kazdığımız çukurun dibinde, lale nazik yapraklarını açıyor.

Dönüş yolunda, daha göldeki eve gelmeden çok önce başlıyor aramaya gözlerimiz. Orada, beyaz perdelerin önünde duruyor. Soluk yaprakların arasında pembe bir kupa. Ve yoklamada, bizimle gelmemiş olan arkadaşlara, "bir lale gördük" diyoruz.

O çukura bir daha gitmedik. Başkaları bitirmiş olmalı. Sabahları, göl yoluna giden sapakta, bir anlık umutlar yaşadık.

O evin, balıkçıları denetleyen SS subayının evi olduğunu öğrendiğimizde, belleğimizdeki bu hatıradan ve içimizde hâlâ kurutamadıkları yumuşak yandan nefret ettik.

Sabah

Karanlığın kıyısında bir ses "*Aufstehen*" diye bağırıyordu. Karanlıkta bir ses "*Stavache*" diye cevaplıyordu ve kara bir kıpırdanmanın içinde herkes kendi kollarını ve bacaklarını çekiştiriyordu. Pabuçlarımızı bulup aşağıya atlayacaktık. Kırbaçlar, örtülerinden dışarı çabuk çıkmayanların üzerinde ötüyor ve şaklıyordu. Geçitte ayakta duran *stubhova*'nın elindeki kırbaç üçüncü kata, dörtgenlerin ortasına kadar uçuyor, uykudan uyuşmuş suratlarda, bacaklarda şaklıyordu. Her şey kımıldanıp hareketlenince, her tarafta örtüler silkelenip katlanınca, birbirine çarpan metal sesi duyuldu, buhar, karanlığın ortasında yanan mumu puslandırdı ve çay bidonları çıktı ortaya. Yeni girenler duvara dayanıyorlardı, solukları hızlanmıştı, ellerini göğüslerine bastırarak kalplerine yardım ediyorlardı. Sapları bileklerini kesen bidonları taşıdıklarından onlara çok uzak gelen mutfaktan dönüyorlardı. Uzakta, karda, ancak üç adım ileri iki adım geri yürünebilen buzun, çamurun içinde, güçsüz kollara çok fazla gelen yüklerin altında düşüp kalkıp yeniden düşerek. Yeniden soluklanınca, "Bu sabah hava çok soğuk, geceden bile soğuk" diyorlar. "Bu sabah" diyorlar. Gecenin ortasındayız, saat üçü geçeli çok az olmuş.

Çay mide kaldırıcı bir kokuyla tütüyor. *Stubhova*'lar ateşli susuzluklarımızı gideriyorlar azıcık. Çoğunu yıkanmak için kendilerine ayırıyorlar. Zaten ancak o işe yarar bu, bizim de canımız yıkanmak istiyor iyi ve sıcak bir su-

da. Geldiğimizden beri yıkanmadık, soğuk suyla ellerimizi bile yıkamadık. Çaylarımızı bir gün önceki çorbanın kokusuyla dolu kaplarda içiyoruz. Kapları yıkayacak su da yok. Çay içmek için savaşmak gerek, sopa, dirsek darbeleri, çığlıklar arasında savaşmak. Susuzluk ve ateşten yanarak dönüyoruz bu dalaşın içinde. Ayakta, çaysız kalacaklarından korkanların, kalabalıktan kurtulmak isteyenlerin itiş kakışı arasında ayakta içiyoruz, ayağa kalkan hemen kurtulmak istiyor kalabalıktan. Düdük son bir kez çalıyor. *Alles raus*.

Kapı yıldızlara açık. Her sabah hiç bu kadar soğuk olmaz. Her sabah şimdiye kadar dayandıysak da bugünkü ne dayanılır gibi değil zannediyoruz. Yıldızların eşiğinde tereddüt ediyoruz, gerilemek istiyoruz. Sopalar, kırbaçlar, çığlıklar boşanıyor zincirlerinden. Kapının en yanındakiler itiliyor soğuğa. Bloğun dibinden sopalarla herkes dışarı itiliyor.

Dışarıda açık toprak, taş yığınları, toprak yığınları, atlanacak birer engel hepsi, içleri buz, çamur ve gecenin dışkılarıyla dolu çukurlar. Dışarıda soğuk içimize işliyor, kemiklerimize kadar işliyor. Soğuk delip geçiyor içimizi. Buzdan hançerleriyle. Dışarıda gece soğuktan aydınlanmış. Ayın gölgeleri mavi renkte, buzun ve karın üstünde.

Yoklama yapılıyor. Her blok gölgesini veriyor. Soğuktan ve yorgunluktan uyuşmuş bir kalabalık Lagerstrasse'ye doğru yürüyor sendeleyerek. Bir çığlık ve dayak karışıklığı içinde beşer beşer sıraya giriyor kalabalık. Buzda, çamurda ya da karda dengesini kaybeden bu kalabalığın, birbirini arayan ve buzlu rüzgârdan korunmak için birbirine sokulan bu gölgelerin sıraya girmesi için uzun bir süre geçmesi gerekiyor.

Ve sessizlik sağlanıyor.

Boyunlar omuzlara gömülmüş, göğüsler içeride, herkes ellerini bir önündekinin koltuk altlarına sokmuş. İlk sıradakiler ellerini ısıtamadıkları için sık sık yer değiştiriyorlar arkadakilerle. Öndekilerin sırtları arkadakilerin göğüslerine dayalı, birbirimize sokulup ortak bir kan dolaşımı, ortak bir kan ağı bulmaya çalışıyor ve hep birlikte donuyoruz. Soğuktan bitiyoruz. Uzak ve ayrı uçlar olarak kalan ayaklar yok oluyor. Pabuçlar dünkü kardan ve çamurdan ıslak hâlâ, tüm dünlerden. Hiç kurumuyorlar.

Soğukta ve rüzgârda saatlerce hareketsiz durmak gerek. Konuşmuyoruz. Sözler dudaklarımızı donduruyor. Soğuk ayakta hareketsiz duran bir kadın topluluğunu kendinden geçiriyor. Gecenin içinde. Soğuğun içinde. Rüzgârın içinde.

Hareketsiz ayakta duruyoruz ve ayakta durabilmemiz hayranlık verici. Neden? Hiç kimse, "ne işe yarar ki!" diye düşünmüyor, düşünse de söylemiyor. Gücümüzün sınırında, ayakta duruyoruz.

Yoldaşlarımın yanında ayaktayım ve eğer bir gün geri döner ve anlatılamaz olanı anlatmaya kalkarsam şöyle derim diye düşünüyorum: "Kendi kendime karşı koymalısın diyordum, tüm yoklama boyunca ayakta durmalısın. Bugün de dayanmalısın. Bir gün dönecek olursan eğer bugün de dayandığın için döneceksin." Ve bu doğru olmayacak. Hiçbir şey söylemiyordum kendime. Hiçbir şey düşünmüyordum. Ayakta kalmak için gereken irade, içimin derinliklerinde saklı olduğu bir yerlerde kırıldı çoktan ve ben artık onu hiç bilemeyeceğim. Ve eğer ölenler geri dönenlerden hesap vermelerini isteselerdi bile imkânsız olurdu bu. Hiçbir şey düşünmüyordum. Hiçbir şeye bakmıyordum. Hiçbir şey hissetmiyordum. Soğuğun, içindeki tüm deliklere soğuğu üflediği bir iske-

lettim ben.

Arkadaşlarımın arasında ayaktayım. Yıldızlara bakmıyorum. Soğuktan keskinleşmişler. Gecenin içinde beyaz beyaz aydınlanan dikenli tellere bakmıyorum. Bunlar soğuğun pençeleri. Hiçbir şeye bakmıyorum. Annemi görüyorum, yüzü dayanma gücüyle sertleşmiş bir maskeye dönüşmüş. Annemi. Uzakta. Hiçbir şeye bakmıyorum. Hiçbir şey düşünmüyorum.

Öylesine soğuk ki her alınan nefes tüm solunum sistemini yaralıyor. Soğuk bizi soyuyor. Deri, karnın sıcaklığında bile, iyice kapalı, koruyucu bir zarf olmaktan çıkıyor. Buzun rüzgârından akciğerler titriyor. İpin üstündeki çamaşırlar. Kalp soğuktan küçülüyor, büzülüyor, acıtacak kadar büzülüyor ve birden kalbimde bir şeylerin kırıldığını duyuyorum. Kalbim göğsümden ve onu çevreleyip yerinde tutan her şeyden ayrılıyor. İçime bir taş düşüyor, birdenbire. Kalbim bu. Ve harika bir mutluluk yayılıyor içime. Ne güzelmiş bu kırılgan ve mızmız kalpten kurtulmak. Mutluluğun hafifliğinde yayılıyorum. İçimde her şey eriyor, her şey mutluluğun akıcılığına dönüşüyor. Kendimi bırakıyorum ve kendini ölüme bırakmanın yumuşaklığını yaşıyorum, aşktan bile yumuşak, bittiğini, acının ve savaşmanın bittiğini bilmek, artık dayanamayan bir yürekten imkânsız şeyler istemenin bittiğini. Korku bir şimşekten bile kısa sürüyor, ama yetiyor, varlığı bile bilinmeyen bir mutluluğa dokunmaya.

Viva'nın dişlerini sıkıp gözlerini kaçırarak yanaklarıma tüm gücüyle vurduğu tokatların etkisiyle kendime geliyorum. Viva güçlü. Yoklamada bayılmıyor. Ben her sabah bayılıyorum. Bu anlatılmaz bir mutluluk anı. Viva bunu hiçbir zaman tadamayacak.

Uzaklardan, bir çukurun dibinden gelen bir sesle adımı söylüyor –annemin sesi bu duyduğum. Ses sertleşi-

yor: "Kendine gel! Ayağa kalk!" Ve Viva'ya bir çocuğun annesine tutunduğu gibi tutunduğumu hissediyorum. Beni, içine düşülünce kalkılamayan çamura, kara düşmekten kurtaran Viva'ya sarılıyorum sıkı sıkı. Ve acı veren bir bilinçle, mutluluk veren bir kendini bırakmışlık hali arasında savaşmam gerekiyor ve seçiyorum. Viva bana, "Kendine gel! Ayağa kalk!" dediği için. Bu emre karşı koymuyorum oysa öylesine istiyorum ki kendimi bırakmayı. Yalnızca bir kez, bir kez ve son kez. Öylesine kolay ki burada ölmek. Bırak kalbini dursun!

Kendimi topluyorum, vücudumu topluyorum, ıslak ve soğuk bir elbiseyi giyer gibi, geri gelip tekrar atmaya başlayan nabzımı topluyorum, soğuktan yanan ve kenarları çatlayan dudaklarımı topluyorum. İçimde yaşayan sıkıntıyı ve mahvettiğim umudumu topluyorum.

Viva sert sesini değiştirip soruyor: "Daha iyi misin?" ve sesi öylesine şefkat dolu ki, cevaplıyorum: "Evet Viva. Daha iyiyim." Ateşten ve soğuktan gittikçe daha çok çatlayan dudaklarım cevaplıyor.

Yoldaşlarımın arasındayım. Birbirimize dokunarak oluşturduğumuz zavallı ısının içindeki yerimi alıyorum ve madem ki kendime gelmeliyim, yoklamaya geri dönüyor ve düşünüyorum: Bu sabah yoklaması –ne şiirsel bir isim olurdu–, bu sabah yoklaması. Sabah mı şimdi, yoksa akşam mı bilmiyorum.

Bu sabah yoklaması. Gökyüzü doğudan yavaş yavaş renkleniyor. Bir alev yumağı yayılıyor ortaya, buz gibi alevlerden oluşan, ve gölgelerimizi boğan gölgeler ağır ağır eriyorlar ve bu gölgelerin içinden suratlar çıkıyor ortaya. Kurşuni mor tüm bu suratlar, gökyüzü aydınlandıkça morlukları ve kurşunilikleri daha çok çıkıyor ortaya ve artık ölümün bu gece dokunduğu suratlarla bu akşam alacağı suratlar birbirinden ayrılıyor. Çünkü bu suratların

üzerine silinmeyecek bir şekilde resmediliyor ölüm ve Suzanne Rose'a ya da Mounette'e baktığımızda öleceğini hemen anlıyoruz, bakışlarımızın kesişmesine bile gerek kalmadan. Elmacık kemiklerine, göz çukurlarına, çenelerine yapışan tenlerine ölümün işareti yapışmış ve bizler artık evlerinden, oğullarından ya da annelerinden söz etmenin bile işe yaramayacağını biliyoruz. Artık çok geç. Artık onlar için yapabileceğimiz hiçbir şey yok.

Gölge biraz daha eriyor. Köpek havlamaları gittikçe yaklaşıyor. SS'ler geliyorlar. *Blokova*'lar anlaşılmaz dillerinde, "Susun!" diye bağırıyorlar. Soğuk, kollarının altından çıkan ellerini ısırıyor. On beş bin kadın hazırola geçiyor.

SS'ler geçiyor – siyah pelerinlerinin, çizmelerinin, siyah kapşonlarının altında kocamanlar. Geçiyor ve sayıyorlar. Ve bu çok uzun sürüyor.

Onlar gidince, ellerini koltuk altlarına sokuyor kadınlar, o ana kadar tutulan öksürükler boşalıyor ve *blokhova*'lar anlaşılmaz dillerinde, "Susun!" diye cevaplıyorlar öksürükleri. Yine beklemek gerek, gündüzü beklemek gerek.

Gölge biraz daha eriyor. Gökyüzü tutuşuyor. İnanılmaz kortejler geçmeye başlıyor şimdi. Ufak Rolande, "Bırakın geçeyim, ön sıradan görmek istiyorum" diyor. Daha sonra ise, "Onu tanıyacağımı, biçimsiz ayaklarından tanıyacağımı biliyordum" diyecek. Annesi birkaç gün önce revire kaldırılmıştı. Her sabah gözlüyor, annesinin öleceği günü bekliyordu.

İnanılmaz kortejler geçiyor. Gecenin ölüleri revirden çıkartılıp morga taşınıyorlar. Çalı çırpıdan yapılmış ufacık sedyelerin üzerinde çıplaklar. Sıska ve çıplak bacaklar sarkıyor sedyelerin ucundan. Öbür taraftan ise kemikli ve kazınmış kafalar sarkıyor. Ortada bir paçavra,

örtü niyetine atılmış. Dört mahkûmun her biri bir tarafından tutuyor sedyeyi ve ölülerin önce ayaklarının çıktığı doğru, onları hep bu şekilde taşıyorlar. Karda ya da çamurda güçlükle ilerliyorlar, ölüyü yirmi beş numaranın yanındaki yığına atıp, biraz hafifleyen boş sedyeyle geri dönüyorlar ve bir ceset daha alıp geri geliyorlar. Bu, onların her günkü işleri.

Onların geçişlerini seyrediyor ve kaskatı oluyorum. Az önce ölümü kabûl etmek üzereydim. Şafak her söktüğünde bu geçiyor içimden. Sedye önümden her geçtiğinde katılaşıyorum. Ölmeyi istiyorum ama o küçük sedyeye yatırılmayı istemiyorum. O küçük sedyenin üstünde, bacaklarım ve kafam sallanarak, üstümde bir paçavrayla geçmek istemiyorum. O küçük sedyenin üstünde geçmek istemiyorum.

Ölüm içimi rahatlatıyor: hissetmeyeceğim ki! "Madem fırınlardan korkmuyorsun, neden?" Ne kadar dostane ölüm. Onun suratını resimlerinde korkunç gösterenler hiç görmemişler onu. Tiksinti yayılıyor içime. O küçük sedyeyle geçmek istemiyorum oradan.

Oradan tüm geçenlerin benim için geçtiğini, tüm ölenlerin benim için öldüğünü biliyorum o zaman. Onların geçişlerini seyrediyor ve hayır diyorum. Ölüme doğru kayıvermek, burada, bu karın altında. Bırak kendini, kayıver. Hayır çünkü o küçük sedye var. O küçük sedye. O küçük sedyeye yatırılmak istemiyorum.

Gölge tamamen eriyor. Hava daha da soğuyor. Kalbimi duyuyor ve Arnolphe'un yüreğiyle konuştuğu gibi konuşuyorum onunla. Onunla konuşuyorum.

Kalbe, ciğerlere, kaslara sözümüzün geçmeyeceği gün ne zaman gelecek? Ya beynin, sinirlerin, kemiklerin ve karnın içindeki tüm organların mecburi işbirliğinin biteceği gün? Kalbimle birbirimizi tanımaktan vazgeçeceği-

miz gün ne zaman gelecek?

Göğün kırmızısı soluyor ve tüm gökyüzü soluyor ve uzakta, solgun gökyüzünde kampın üzerinde kargalar beliriyor yoğun sürüler halinde. Yoklamanın bitmesini bekliyoruz.

İşe gitmek için yoklamanın bitmesini bekliyoruz.

Weiter

SS'ler dört yanda geçilmeyecek sınırları belirliyorlardı. Büyük bir inşaattı. Geceleri kâbuslarımıza giren her şey bir aradaydı: kırılacak çakıltaşları, taş döşenecek yollar, toplanacak kumlar, taşları ve kumları taşıyacak el arabaları, kazılacak hendekler, bir yığından öbür yığına taşınacak tuğlalar. Polonyalılarla beraber takımlar oluşturmuştuk ve karşılaştığımız anlarda hüzünle gülümsüyorduk birbirimize.

Güneş parlamaya başladığından bu yana azalmıştı soğuk. Öğlenleri yemek yemek için malzemelerin üzerine oturuyorduk. Çorbaları içtikten sonra –birkaç dakikada bitiyordu çorba, uzun olan dağıtılmasıydı, bidonların önünde sıra beklemekti– biraz daha vakit kalıyordu, taşların, kumun, yolun, hendeğin ve tuğlaların yanına dönmeden önce. Elbiselerimizin yırtıklarında bit ayıklıyorduk. En çok buralara yerleşiyorlardı. Ne kadar çok öldürürseniz öldürün bir şey değişmiyordu. Böyle dinleniyorduk. Acıklı teneffüslerimizdi bunlar. Hava iyiyse, oturabiliyorsak, böyle gevşiyorduk öğlenleri.

Küçük arkadaş grupları oluşturup konuşuyorduk. Herkes kendi kentini, evini anlatıp, öbürlerini davet ediyordu. Gelirsiniz değil mi? Gelirsiniz gelirsiniz. Sözler veriyorduk. Ne yollar katediyorduk.

"*Weiter.*" Çığlık hayallerimizi bölüyor.

"*Weiter.*" Kime bağırılıyor?

"*Weiter.*"

Bir kadın, elinde bir kapla, galiba yıkamak için, çaya doğru ilerliyor. Duruyor, kararsızca duruyor.

"*Weiter.*" Ona mı söyleniyor?

"*Weiter.*" Bir alay var sanki SS subayının sesinde.

Kadın kararsız kalıyor. Daha ileri gitmeli mi? Yoksa bulunduğu yerden suya sarkmak yasak mı?

"*Weiter*", diye emrediyor SS, bu kez daha da buyurgan bir sesle.

Kadın uzaklaşıyor, tekrar duruyor. Bataklığın dibinde, ayakta, her yanıyla soruyor sanki. "Yasak mı burası?"

"*Weiter*" diye haykırıyor SS.

Kadın yürümeye başlıyor. Akıntının ters yönüne doğru.

"*Weiter.*"

Bir silah sesi. Kadın düşüyor.

SS tüfek kayışını omuzuna takıyor yeniden, köpeğine ıslık çalıyor, kadına doğru yürüyor. Üzerine eğilip, bir av hayvanı gibi döndürüyor kadını yerde.

Öbür SS'ler oldukları yerde gülüyorlar.

Sınırı yirmi adım geçmişti en fazla.

Birbirimizi sayıyoruz. Eksik var mı?

SS silahını omuzuna dayayıp nişan aldığında, kadın güneşin altında yürüyordu.

Birden öldü.

Polonyalıydı.

Bazılarımız olanı biteni görmediler ve merak ediyorlar. Diğerlerimiz ise doğru görüp görmediklerini merak ediyor ve hiçbir şey söylemiyorlar.

Susuzluk

Susuzluk, kâşiflerin seyahatnamelerinde anlatılır hani, bilirsiniz, çocukluğumuzun kitaplarında. Çölde olur. Serap görür, ulaşılmaz vahalara doğru yürürler. Üç gün üç gece susuz kalırlar. Bu kitabın acıklı bölümüdür. Bu bölümün sonunda, fırtına yüzünden yollarda kaybolan yiyecek içecek kervanı gelir. Gezginlerimiz su tulumlarını yırtarak su içerler. Kana kana içerler ve susuzlukları geçer. Güneşin, ılık rüzgârın susuzluğudur bu. Çölün. Arka planda, kızıl kumda bir palmiye vardır.

Bataklığın susuzluğu çölün susuzluğundan daha yakıcı oysa. Bataklığın susuzluğu haftalar sürüyor. Su tulumları gelmiyor. Bilinç tökezlemeye başlıyor. Bilinç, yerle bir oluyor susuzluktan. Bilinç her şeye direniyor, susuzluğa yeniliyor. Bataklıkta serap görülmüyor, vaha umudu yok. Çamur var, çamur. Çamur var ama su yok.

Sabah susuzluğu başka, akşam susuzluğu başka.

Gündüz susuzluğu başka, gece susuzluğu başka.

Sabahları uyanınca, dudaklar konuşuyor ama hiç ses çıkmıyor dudaklardan.

Tüm varlığınızla kahroluyorsunuz, bir rüya kadar başdöndürücü bir kahır bu. Ölmek bu mu acaba? Dudaklar konuşmaya çalışıyor ama ağız felçli. Ağız bir söz üretemiyor kuruysa eğer, tükürüğü kalmadıysa. Ve bakışlar boşlaşıyor, deliliğin bakışlarına dönüşüyor. Öbürleri, "deli o" diyorlar, "delirmiş bu gece o" ve bilincinizi uyandıracak kelimeler arıyorlar boşuna. Anlatmalı onlara. Du-

daklar reddediyor konuşmayı. Ağız kasları hareket etmeye çalışıyor ve edemiyor. Ve onlara bu acıyı anlatamamanın umutsuzluğu içimi kaplayan, sanki ölmüş ve öldüğümü biliyormuş hissine kapılmanın umutsuzluğu.

Seslerini duyar duymaz çay bidonlarına koşuyorum. Kervanların su tulumlarına benzemiyorlar. Herkese bir porsiyon düşebilecek kadar küçücük porsiyonlara bölünmüş litrelerce çay. Onlar hâlâ içiyor oysa benimki bitti bile. Ağzımı ıslatmadı bile ve sözler hâlâ çıkmıyor. Yanaklarım dişlerime yapışıyor, dilim sert, katı, çenem kilitli, ve hep bu ölü olma hissi, ölü olma ve ölü olduğunu bilme hissi. Ve korku gözlerimde gittikçe büyüyor. Korkunun gözlerimde delirtici bir şekilde büyüdüğünü hissediyorum. Her şey kararıyor, her şey kaçıyor. Bilinç kontrolünü kaybediyor. Susuzluk. Nefes alıyor muyum? Su istiyorum. Hava daha mı soğuk, yoksa ısındı mı? Hissetmiyorum. Su istiyorum, susuzluğumu haykırmak istiyorum. Dişetlerime dokunan parmağım ağzımın kuruluğunu algılıyor. Dayanma gücüm bitiyor. Tek bir saplantı kalıyor: İçmek.

Blokova beni kitabını yerine götürmeye yolladığında, içinde yıkandığı sabunlu leğeni görünce, ilk yaptığım iş, sabunları kenara itip, leğenin yanına diz çöküp bir köpek gibi dilimle su içmek oluyor. Birden geri çekiliyorum. Ayaklarını yıkadığı sabunlu sıvıdan uzaklaşıyorum. Deliliğin eşiğinde, susuzluğun beni ne derece çıldırtabildiğini farkediyorum.

Yoklamaya dönüyorum. Ve saplantıma. İçmek. Sağa sapalım ne olur... Küçük köprünün altında su var. İçmek. Gözlerim o küçük akarsudan başka bir şey görmüyor, uzaktaki o su, bu yoklama yüzünden kavuşamadığım su ve yoklama Sahra çölünü geçmekten daha uzun. Bir sıra yola çıkıyor. Su içmek. Sıranın dışına ilişiyorum

çünkü suyun yamacına ulaşmak oradan daha kolay.

Akarsu. Daha varmadan çok önce, bir hayvan gibi atlamaya hazırım suya. Daha su görünmeden çok önce, tasım elimde hazır. Ve su belirince, sıradan çıkmak, koşarak ilerlemek, kaygan yamaçtan suya inmek gerek. Bazen donmuş oluyor, buzu çabucak kırmalı, neyse ki soğuk azalıyor, buz kalın değil, tasın kenarıyla hemen kırmalı buzu, suyu almalı, kaygan yamaçtan yukarı tırmanmalı, koşarak yerime geri dönmeli, gözlerim tasta olmalı, fazla hızlı koşarsam suyum dökülebilir. SS koşturuyor. Bağırıyor. Köpeği önünde koşuyor, neredeyse yetişiyor bana. Yoldaşlar beni içlerine çekiyorlar ve sıranın içinde kayboluyorum. Aç gözlerim koşturdukça sallanan suya bakıyor, yüzlerindeki endişeyi, onlara yaşattığım korkuyu fark etmiyorum. Yokluğum onlara çok uzun gelmiş. İçmek. Ben hiç korkmadım oysa. İçmek. Her sabah, arkamda SS ve köpeğiyle suya inmenin delilik olduğunu tekrarlıyorlar bana. Geçen gün bir Polonyalıyı parçalattı. Üstelik de bataklık suyu için. Tifolu su için. Hayır, bu bataklık suyu değil. İçiyorum. Asıl zor olan, geniş ağızlı bir kaptan yürürken su içmek. Su, bir o yana, bir bu yana sallanıyor ve dudaklarımdan kaçıyor. İçiyorum. Hayır bu bataklık suyu değil, o bir akarsu. Cevap veremiyorum çünkü henüz konuşamıyorum. Bataklık suyu değil ama çürümüş yaprak tadında, ve bugün hâlâ o suyu düşündüğümde ve hatta düşünmediğim zamanlarda bile o tad var ağzımda. İçiyorum. İçiyorum ve içtikçe iyileşiyorum. Ağzım yeniden tükürükleniyor. Sözler geri geliyor dudaklarıma ama konuşmuyorum. Bakışlar geri geliyor gözlerime. Hayat geri geliyor. Nefesime, kalbime kavuşuyorum. Yaşadığımı biliyorum. Tükürüğümü ağır ağır emiyorum. Bilincime kavuşuyorum ve bakışlarıma –ve küçük Aurore'u görüyorum. Hasta, ateşler içinde yanı-

yor, dudakları bembeyaz, gözleri şaşkın. Susuz. Suya inecek gücü yok. Ve kimse onun yerine inmeyi göze almıyor. Bu pis sudan içemez, hasta o. Halini görüyor ve diyorum ki: Bu sudan içebilir, nasılsa ölecek çünkü. Her sabah yanıma geliyor. Ona tasımın dibinde birkaç damlacık su bırakmamı bekliyor. Neden bırakayım ki? Nasılsa ölecek. Bekliyor. Gözleriyle yalvarıyor ama ben bakmıyorum ona. Susuz kalmış gözlerini üzerimde hissediyorum, tasımı kemerime bağladığımda gözlerindeki acıyı hissediyorum. Suyu içince hayata dönüyorum ve utanıyorum. Ve her sabah yalvaran bakışlarına, susuzluktan rengi gitmiş dudaklarına kayıtsız kalıyor ve suyu bitirdikten sonra utanıyorum.

Ağzım nemleniyor. Artık konuşabilirim istesem. Konuşmuyorum. Ağzımdaki bu tükürüğün uzun süre kalmasını istiyorum. Ve saplantı: Bir daha ne zaman su içeceğim? Çalışacağımız yerde su olacak mı? Ve su olmuyor hiç. Bataklık bu. Çamurlu bataklık.

Yoldaşlar deli sanıyorlardı beni. Lulu, "kendine dikkat et" diyordu. "Biliyorsun burada hep tetikte olmak gerek. Öldürürler seni." Duymuyordum. Peşimden ayrılmıyorlardı ve aralarında, "C.'ye dikkat edelim, delirdi. Gözü ne *kapo*'ları görüyor, ne SS'leri, ne köpekleri. Çalışacağına orada durup boş boş bakıyor. Bağırdıklarında duymuyor, oraya buraya gidiyor. Öldürecekler onu" diyorlardı. Benim için korkuyorlardı, çıldırmış gözlerime, bana bakmaktan korkuyorlardı. Beri deli sanıyorlardı ve büyük ihtimalle öyleydim. O haftaları hatırlamıyorum bugün. O kadar çok sevdiğim öldü ki o günlerde, en zor haftalardı onlar ve ben onların öldüklerini hatırlayamadım daha sonraları.

Öbür yola, akarsuyun ters yönüne saptığımız günler bu hayal kırıklığına nasıl dayandığımı bilmiyorum.

Sabah susuzluğu başka, akşam susuzluğu başka.

Sabahtan beri sadece su içmeyi düşünüyorum. Öğlenleri çorba öylesine tuzlu, öylesine tuzlu ki aftlarla dolu ağzım cayır cayır yanıyor. "İç. İçmen lazım." Yemek istemeyenlerin hepsi öldüler. "Bir dene bak. Bugün daha sıvı. – Hayır değil, tuzlu." Yutmaya çalıştığım kaşığı çıkarıyorum. Ağızda tükürük kalmayınca hiçbir şey yutulmuyor.

Bazen vagonlara gidiyoruz. Yıkıntı evler ve cılız ağaçlarla dolu bir şantiye. Kırağı çalmış. El arabasıyla vagona her taş taşıyışımda ağaçlara çarpıp bir iki dal kırıyorum. Kırağıyı yalıyorum ama ağzımda suya dönüşmüyor. SS uzaklaşınca temiz kara doğru koşuyorum, kuruyan bir çarşaf gibi serilmiş bir parça kar kalmış oluyor. Bir tutam kar alıyorum ve kar ağzımda suya dönüşmüyor.

Yer hizasındaki açık sarnıcın oradan geçerken başım dönüyor. Yanımda Carmen ve Viva olduğundan atlamıyorum. Oradan geçmemeye çalışıyorlar her seferinde ama onları oraya çekiyorum, beni yalnız bırakmamak için peşimden geliyorlar ve kıyısına varınca sertçe çekiştiriyorlar beni.

Dinlenme molasında Polonyalılar sarnıcın etrafında toplanıp demir bir zincire astıkları tasla su çekmeye çalışıyorlar. Zincirin boyu yetmiyor. Zinciri tutan neredeyse tüm vücuduyla sarkıyor sarnıcın içine, arkadaşları bacaklarından tutuyorlar. Tasın dibinde birkaç damla bulanık suyla çıkıyor ve içiyor. Bir başkası geçiyor sıraya. Onlara doğru yaklaşıyor ve benim de içmek istediğimi anlatıyorum. Tas zincirin ucunda tekrar aşağıya iniyor, Polonyalı düşecek gibi sarkıyor, biraz daha su çekip bana uzatıyor ve soruyor: "*Kleba?*" Ekmeğim yok. Akşamları bütün ekmeğimi verip yerine birkaç yudum çay alıyorum. Dudaklarımda bir dua, ekmeğimin olmadığını

söylüyorum. Tası çeviriyor, su dökülüyor. Carmen ve Viva yetişmeseler yere düşebilirim.

Bataklığa gittiğimizde bütün gün dönüş yolunu, akarsuyu düşlüyorum. Ama SS sabahı hatırlıyor. Köprünün belirdiği dönemece varır varmaz öne çıkıyor. Suya inip köpeğini sokuyor. Vardığımızda su çoktan çamurlaşmış, tiksinti verici. Yine de içmek istiyorum ama imkânsız: tüm *anweiserin*'ler dişlerini gösteriyorlar.

Sabah susuzluğu başka, akşam susuzluğu başka.

Akşam, bütün yoklama boyunca dağıtacakları çayı düşünüyorum. İlk içenler arasındayım. Susuzluk arsızlaştırıyor beni. Öne geçebilmek için herkesi itiyorum. İçiyorum ve içtikçe artıyor susuzluğum. Bu çay geçirmiyor susuzluğumu.

Şimdi elimde ekmeğim var, akşam yemeğimiz olan bir ekmek parçası ve birkaç gram yağ. Onları elimde tutup karşılığında bana çay verenlere parça parça dağıtıyorum. Kimse istemezse diye korkuyorum. Kabul eden biri hep çıkıyor. Her akşam ekmeğimi birkaç yudumla değiştiriyorum. Hemen içiyorum ve içtikçe artıyor susuzluğum. Bizim köşeye geri dönünce, Viva "çayımı sana sakladım, yatmadan önce içersin" diyor. Yatana kadar beklemem imkânsız. İçiyorum ve içtikçe artıyor susuzluğum. Biraz önce, köpek kirletmeseydi nehrin suyundan bir tas dolusu içebilirdim diye düşünüyorum ve susuzluğum artıyor, gittikçe artıyor.

Akşam susuzluğu başka, gece susuzluğu başka, daha da korkunç. Çünkü geceleri içiyorum, içiyorum ve su ağzımda anında kuruyor ve katılaşıyor. Ve içtikçe, ağzım katılaşan çürük yapraklarla doluyor sanki.

Bazen bir portakal dilimi oluyor. Dişlerimin arasında patlıyor –burada portakal bulunması inanılmaz– , gerçek bir portakal dilimi bu, ağzımda portakal tadı, suyu dili-

min altına yayılıyor, damağıma, dişetlerime dokunuyor, boğazımdan aşağı akıyor. Biraz ekşi ve harika bir tazelikte bir portakal bu. Bu portakal tadı ve serinlik hissi uyandırıyor beni. Uyanmak korkunç. Oysa portakalın posasının dişlerimin arasında patladığı an öylesine lezzetli ki, hep o rüyayı görmeye çalışıyorum. O rüyanın peşinden koşuyor, kendimi zorluyorum. Ama yine o çürük yapraklardan oluşan karışım dolduruyor ağzımı. Ağzım kuru. Acı değil. Ağızda acılık varsa, tad alma duyunuz yok olmamış demektir, ağzınızda hâlâ tükürük var demektir.

Ev

Yağmur yağıyordu. Bir yağmur tabakası kaplıyordu ovayı.

Çok uzun süredir yürüyorduk. Yol çatlaklarla doluydu. Çatlaklardan geçmemek için yol değiştirdiğimizde *anweiserin*'ler bağırıyorlardı: "Sıraya girin! Sıranızda kalın!" ve pabuçları yüzünden zorlananları çamura itiyorlardı. Ayaklarımızdaki o pabuçlar hiçbir şekilde anlatılamaz.

Geniş bir tarlaya gelmiştik. Sabanın altüst ettiği toprakta ayrıkotlarını ayıklayacaktık. İki büklüm olmuş, beyaz lifleri koparıp önlük ceplerimize atıyorduk. Cebimizdeki otlar karınlarımızı dondurup ıslatıyordu. Ağırdılar üstelik. Ceplerimizi tarlanın dibine boşaltıp bir başka yığına yöneliyorduk. Yağmur yağıyordu. Yığınların üzerine eğiliyorduk, bir yığın, bir yığın daha. Kıyafetlerimiz yağmuru emmişti. Çıplaktık. Buz gibi bir su kürek kemiklerimiz arasından belimize doğru akıyordu. Artık hissetmiyorduk aktığını. Sadece ayrıkotunu koparan elin öldüğünü hissediyorduk. Tabanlarımıza topaklar yapıştıkça ağırlaşıyordu pabuçlarımız, gittikçe ağırlaşıyorlardı, yerden kaldıramıyorduk. Sabahtan beri yağmur yağıyordu.

Anweiserin'ler, çalı çırpıdan yaptıkları bir dam altına sığınmışlardı. Uzaktan bağırıyorlardı. Tarlanın öbür ucundan duymuyorduk seslerini. Biraz oyalanıyorduk. Yığınların üzerine eğilmeliydik, bizi görüyorlardı. Ve çok zordu tekrar ayağa kalkmak.

İkişer ikişer gidiyorduk. Konuşarak yürüyorduk. Geç-

mişten söz ediyorduk ve geçmiş gerçekdışı oluyordu birden. Gelecekten daha çok sözediyorduk ve gelecek kesinleşiyordu. Çok hayal kuruyorduk. Durmadan düşlüyorduk.

Öğlene doğru yağmur çok arttı. Bataklığa dönüşen tarlayı göremiyorduk.

Uzakta, terk edilmiş bir ev vardı. Bu ev orada bizim için durmuyordu. Yemek molasından sonra SS'ler tekrar sıraya girmemiz için düdük çalmaya başlamışlardı bile. Çamur yığınlarına, ayrıkotu köklerine geri dönmeye razıydık. Ama sıra tarlayı arkasında bırakmıştı. Geneviève, "Bizi o eve sığınmaya götürseler..." dedi. Hepimizin içinden geçeni söylemişti. Bu ifade, bu isteğin gerçekleşmesinin ne kadar imkânsız olduğunu gösterdi birden. Oysa eve doğru yürüyorduk. Çok yaklaşmıştık. Sıra durdu. Bir SS içeri gireceğimizi, ancak gürültü edersek dışarı çıkartılacağımızı haykırdı. İnanmalı mıydık?

Eve, bir kiliseye girer gibi giriyoruz. Yıkılmakta olan bir köy evi bu. Bütün köy evlerini yıkıyorlar, çitleri ve tahta perdeleri kaldırıyorlar, bahçeleri yok edip koca bir alan haline getiriyorlar. Buradaki küçük tarım kültürünün kökünü böylece kazıyorlar. Önce çiftçileri ortadan kaldırdılar. Evin duvarına siyah boyayla "Y" harfi çizmişler. Burada Yahudiler oturuyordu.

Islak alçı kokusunun içine giriyoruz. Parkeler ve kâğıtlar sökülmüş. Hemen hemen bütün kapılar ve pencereler de. Yere molozların üstüne oturuyoruz. Elbiselerimizin ve ceketlerimizin soğukluğunu daha çok hissetmeye başlıyoruz. İlk oturanlar duvar kenarlarını kaptılar, sırtlarını dayıyorlar. Diğerleri buldukları yerlerde birbirlerine sokuluyorlar.

Eve, sanki unuttuğumuz sözcükleri hatırlarcasına bakıyoruz. "Hoş bir oda." – "Evet, aydınlık." – "Masa şura-

daydı herhalde." – "Belki de yatak vardı." – "Yok, burası yemek odası. Duvar kâğıdına bakın. Bir parça duvar kâğıdı kalmış, sarkıyor. Ben olsam şuraya şöminenin yanına bir divan koyardım." – "Bir kır evine yakışacak perdeler koyardım. Hani şu Jouy bezinden."

Ev kullanılmış, rahat, dost eşyalarla bezeniyor. Ayrıntılar ekleniyor, bitiriliyor. "Divanın yanına bir radyo gerek." – "Pencerelerde çift cam var. Burada yağlı yapraklı bitki de yetiştirilir." – "Yağlı bitkileri sever misin? Ben sümbül severim. Soğanlarını suya koyarsın, bahar gelmeden çiçek açar." – "Ben sümbülün kokusunu sevmem."

Anweiserin'ler yan odaya yerleştiler. SS'ler onların yanında uyukluyorlar. Birbirimize yaslanıyoruz. Isı, giysilerimizden buhar çıkarıp, pencere deliklerine doğru sürüklüyor. Ev ılık, oturulan bir yere dönüşüyor. Kendimizi iyi hissediyoruz. Yağmura bakıp akşama dek sürsün istiyoruz.

Akşam

Düdük çalınca aletleri koymak, temizlemek, düzenli bir şekilde yerleştirmek gerek. – Sıralar oluşturmak. – Susmak. – Kımıldamadan durmak. – *Anweiserin*'ler ve *kapo*'lar sayıyorlar. Şaşırdılar mı yoksa? Tekrar sayıyorlar. – Bağırıyorlar. – İki kişi eksik. – Hatırlıyorlar. Öğleden sonrakiler. Kazmalarının üstüne çökenler. Hemen üstüne saldırıp delice vurmuşlar, vurmuşlardı. Birilerinin dövüldüğünü seyretmeye alışamıyor insan. Darbeler işe yaramıyordu. Kazma, kanı çekilmiş ellerinden, yaşam gözlerinden çekip gidiyordu ve gözler yalvarmıyordu bile. Gözler suskundu. Artık hareket etmeyen kadınlara delice saldırıyorlardı. Bu darbelere tepki göstermediklerine göre yapacak bir şey kalmamıştı. Kaldırın şunları. Onları usulca bayırın kenarına, kuru otlara taşımış, aletlerimize dönmüştük.

Şimdi yoklar. Bazıları bilmiyor, birbirlerine soruyor. Adları, içinde hiçbir duygu olmayan bir fısıltıyla ağızdan ağıza dolaşıyor. Çok yorgunuz. Berthe ve Anne-Marie öldüler. Hangi Berthe? Bordeaux'lu Berthe. Bu sabah yoklamada sayıldıklarına göre akşam dönüşte de sayılmalılar. Onları getirmek gerek. Kimse kımıldamıyor. Herkes istemeden başını eğiyor, kalabalığın içinde kaybolmak, göze çarpmamak, işaret vermemek istiyor. Öyle bir bitkinlik ki bu, bacaklarımıza hâlâ hükmedişimizden korkuyoruz. Çoğu diğerlerinin kollarına asılarak yürüyor. *Anweiserin*'ler sıraların yanında yürüyor, suratları ve

ayakları inceliyorlar. En zayıfları seçecekler. Kendinden daha zayıf birine yaslananlar, yaslandıkları kişinin seçilmesinden korkuyorlar. Dayandıkları kol giderse nasıl geri dönecekler? *Anweiserin*'ler pabuçları iyi durumda ve uzun boylu olanları arıyorlar. "*Du. Du. Du.*" Üç kişiyi çağırıyorlar. Diğerleri seçilmemiş oluyor. Ayrılıp ölülere doğru gidiyoruz. Ne yapacağımızı bilemeden bakıyoruz onlara. Nasıl kaldıracağız? *Anweiserin*'ler her birimizin bir tarafından tutmamızı işaret ediyorlar. Çabuk.

Arkadaşlarımıza doğru eğiliyoruz. Henüz katılaşmamışlar. El ve ayak bileklerini tutunca, beden kıvrılıyor, yere kadar sarkıyor ve yüksekte tutmak imkânsızlaşıyor. Dizlerden ve omuzlardan tutsak daha iyi olacak ama tutacak yer yok. Sonunda başarıyoruz. Sıranın sonuna geçiyoruz. Sayım devam ediyor. Bu kez sayı tamam. Sıra bozuluyor.

Kaç kilometre kaldı? Uzaklıkları, harcadığımız çabayla ölçüyoruz. Çok ama çok uzak.

Sıra bozuldu.

İlk başta Berthe ve Anne-Marie'yi taşıyoruz. Gittikçe, sadece ağır birer yüke dönüşüyorlar, her adımda elimizden kaçıyorlar. Daha ilk adımdan itibaren arkada kalıyoruz. Ön sıralara yavaşlamalarını söyleyin diyoruz. Sıra hızla yürümeye devam ediyor. En başta *kapo* var. Onun pabuçları iyi durumda. Acelesi var.

SS'ler bizi takip ediyorlar. Öylesine yavaş gidiyoruz ki, çizmelerini sürüyorlar. *Anweiserin* onlarla birlikte gülüyor. Onlara iğrenç şakalar yaparak dans adımları gösteriyor. Onlar da eğleniyorlar.

Solgun ve neredeyse yumuşak bir akşam. Bizim orada tomurcuklar açmış olmalı. Bir SS cebinden bir armonika çıkartıyor. Çalmaya başlıyor ve acımız rahatsızlığa

dönüşüyor. Biraz da başkaları taşısın diye birilerini çağırıyoruz. Kimse duymuyor. Kimse gelmiyor. Kimse kendinde bizim yerimize taşıyacak gücü hissetmiyor. İki büklüm, gittikçe daha çok zorlanıyoruz.

Carmen bir çukurda kırık tahta parçaları görüyor. Arkadaşlarımızı yola bırakıp tahtaları topluyoruz. SS'ler bekliyorlar. İkinci SS çakısını çıkarıp sopa görevi gören dalı soymaya başlıyor. *Anweiserin* armonikaya eşlik ediyor. "*J'attendrai*"yi söylüyor. En sevdikleri şarkı.

Bedenleri tahtalara yatırıp uçlarından tutuyor ve tekrar yola çıkıyoruz. Carmen, "Hatırlıyor musun Lulu" diyor, "annem bize pis tahtalara dokunma, kıymık batarsa çok canın acır derdi." Annelerimiz.

Başta böylesi daha kolay gibi geliyor, sonra vücutlar kaymaya, ortadan kıvrılmaya başlıyorlar, düşüyorlar. Her adımda bu hareketsiz bedeni ve tahtayı düzeltmek gerekiyor. SS'ler sırayla armonika üfleyip gülüyor, şarkı söylüyorlar. Gürültüyle gülüyorlar, kız daha da çok gürültü ediyor.

Sıra arayı açıyor. Kendimizden ummadığımız bir güçle ilerliyoruz oysa. Bir kamyon geliyor. Sıra kenara çekilip kamyona yol açıyor. Bu sayede onlara biraz yaklaşıyoruz. Öğlen şantiyeye getirilen çorba bidonlarını toplayan kamyon bu. Etraf şantiye dolu. Etraf kazma kürek dolu. Şoför duruyor, SS'lerle konuşuyor. Armonikalı olanın yakınındayım. Çocuk neredeyse. On yedi gösteriyor. En küçük kardeşimin yaşı. Ona soruyorum: "Arkadaşlarımızı kampa giden kamyona koysak?" Gülüşüyle bize küfür ediyor ve bir kahkaha patlatıyor. Gülüyor ve bunu öyle komik buluyor ki! Sarsılarak gülüyor, öbürü de gülmeye başlıyor, ve kız kendisini gülmeye zorlayarak bana bir tokat atıyor. Utanıyorum. Bunu onlardan nasıl isteyebildim? Kamyon uzaklaşıyor.

Ama yetti artık. Gevşek tasmalarıyla koşturan köpekler ve bu kadar vurdumduymazlık fazla, diye karar veriyorlar. Armonikayı yerine koyup köpekleri ayaklandırıyorlar ve haykırıyorlar: "*Schneller jetz!*" Kaskatı kesiliyoruz. Köpekler peşimizde, artık sıraya yetişmemiz gerek.

Yetişmeliyiz. Yetişmeliyiz.

Yetişmeliyiz. Neden yetişelim ki, nasılsa ölüm umurumuzda değil artık, şu yolun üstünde, şu solgun akşamda, köpeklerden ya da dayaktan ölmüşüz ne farkeder? Hayır. Yetişmeliyiz. Deminki kahkahaları yüzünden belki. Yetişmeliyiz.

Sıraya ulaşmayı başarıyoruz, neredeyse değiyoruz. Bizi kaldırmaları için yalvarıyoruz. İki kişi geliyor. Yere düşenlerin yerine geçiyorlar. Yürümeyi bırakmadan el değiştiriyoruz. Bacaklarımızda köpeklerin dişleri. Bir işaret verilse, tasmaları bir sallansa ısıracaklar. Bu kayan cesetlerle yürüyoruz, düzeltiyoruz, tekrar kayıyorlar. Ayakları yola sürünüyor, kafaları neredeyse yere değiyor. Gözleri aşağıdaki bu kafayı görmeye dayanamıyoruz artık. Berthe. Anne-Marie. Boş elimizle destek oluyoruz bir süre. Olmuyor. Gözkapaklarını kapatma cesaretini bile bulamadığımız bu kafayı bırakıyoruz öylece.

Bakmıyoruz, çünkü gözyaşlarımız süzülüyor yanaklarımızdan, ağlamadığımız halde akıyor. Gözyaşlarımız, yorgunluk ve çaresizlikten akıyor. Ve bu ölü etlerimizin içinde, yaşıyormuşcasına acı çekiyoruz. Bacaklarının altındaki tahtalar tenlerini çiziyor, kesiyor. Berthe. Anne-Marie.

Elleri sarkmasın diye göğüslerinin üstünde birleştirmeye çalışıyoruz. Ellerini orada tutmaya çalışıyoruz. Elleri sarkıyor ve bacakları biz yürüdükçe sallanıyor.

Arkamızdaki SS'ler asker adımıyla yürüyorlar. Gezinti bitti diyorlar. Tasmaları kısa tutuyorlar. Köpekler bizi da-

ha yakından takip ediyor. Arkamıza bakmıyoruz. Burunlarını, sıcak ve kesik kesik nefeslerini, dörtlü ayak seslerini, yerdeki taşların üzerinde gıcırdayan tırnaklarını ve köpek adımlarını duymamaya çalışıyoruz. Üstümüzde parçalanmış, nemli, beyazlaşmış sopalarının darbesini duymamaya çalışıyoruz.

Gergin bir şekilde yürüyoruz. Kalplerimiz patlayacakmış gibi çarpıyor, çarpıyor ve "dayanamayacak yüreğim, duracak yüreğim" diye düşünüyoruz. Durmuyor şimdilik, çarpmaya devam ediyor. Daha kaç metre dayanacak? Dehşetten kilometreleri adımlara, metrelere, elektrik direklerine, dönemeçlere bölüyoruz. Hep bir direklik ya da bir dönemeçlik yanılıyoruz. Ve ova, bataklıklarla dolu, hiçbir işaret noktası bulunmayan, kimi kez buzdan kızıllaşmış bir tutam otu bir başka tutamla karıştırdığımız uçsuz bucaksız ova. Ve umutsuzluk eziyor bizi.

Ama yürümeliyiz. Yürümeliyiz.

Yaklaşıyoruz. Kampa yaklaştığımızı kokudan anlıyoruz. Leş kokusundan, fırınların daha da ağır kokusunun sarıp sarmaladığı ishal kokusundan. Kamptayken duymuyoruz bu kokuyu. Akşamları kampa dönerken ise bu pisliği nasıl soluduğumuza şaşırıyoruz.

Burada, kokuyu duymaya başladığımız yerde, iki kilometre uzaklıkta olmalıyız.

Küçük köprüyü geçince hızlanıyoruz. Bir daha.

Nasıl geçiyoruz bilmiyorum. Girişe gelmeden bizim sıra durup diğerlerine yol veriyor. Yükümüzü yere indiriyoruz, tekrar kaldırmak gerekince bir daha sırtlayamayacağımız hissine kapılıyoruz.

Kapıya gelince dikleşiyoruz. Dişlerimizi sıkıp gözlerimizi yükseğe dikiyoruz. Viva ile birbirimize söz vermiştik. Drexler'in ve Taube'nin önünde başlarımız dik olmalı. "Ya başımızı dik tutacağız, ya da nalları dikeceğiz" de-

miştik hatta. Ah Viva!

Geçenleri sayan SS bastonuyla soruyor. *Anweiserine* tiksintiyle cevap veriyor: "*Zwei Französinnen*"

Arkadaşlarımızı yoklamaya getiriyoruz. Kümelerin arasında iki sıra oluşuyor: Dört taşıyıcı ve önlerinde yerde yatan ölüleri.

Yahudi *komando*'lar da geliyorlar. Bizim gibi. Onların da her akşam ölüleri oluyor. Onları binalardan söktükleri kapıların üstüne yatırıyor, kapıları da omuzluyorlar. Acıdan yüzleri değişmiş. Onlara acıyoruz. Hıçkıra hıçkıra acıyoruz. Ölüler, yüzleri gökyüzüne dönük, yerde yatıyorlar. Biz de bir kapı bulsaydık diye düşünüyoruz.

Yoklama her zamankinden uzun sürüyor. Bize daha kısa geliyor. Kalplerimiz göğüslerimizi dolduruyor, hızlı, çok hızlı çarpıyor ve bu bize yalnızken tıkırdayan bir saat gibi eşlik ediyor. Ve her şeye hükmeden, ağır ağır, yavaş yavaş, yerine yerleşen, küt küt atması seyrekleşen, seyrekleşen ve duyulmaz olan bu yüreği dinliyoruz. Ve o alıştığımız ritmi duyulmaz olunca yalnızlığın kıyılarında allak bullak oluyoruz.

Ellerimiz gözyaşlarımızı siliyor tam o anda.

Yoklama, lambalar dikenli telleri aydınlatana dek, geceye dek sürüyor.

Yoklama boyunca onlara bakmıyoruz.

Bir ceset. Sol gözünü fareler yemiş. Öbür gözü açık, kirpikleri yerli yerinde.

Bakmayı deneyin. Deneyin de görün.

Hali kalmamış bir adam. Köpek arkasından yakalıyor. Adam durmuyor. Arkasında, iki ayak üstünde, ağzı adamın gerisinde yürüyen köpekle birlikte yürüyor.

Adam yürüyor. Bir kez bile bağırmıyor. Kan pantolonunun çizgilerinden akıyor. Kurutma kâğıdında yayılan bir mürekkep lekesi gibi yayılıyor kan, içinden.

Adam, etinde köpeğin dişleriyle yürüyor.

Bakmayı deneyin. Deneyin de görün.

İki kişi bir kadını kollarından çekiyor. Bir Yahudi. Yirmi beşe gitmek istemiyor. İkisi birden çekiştiriyorlar. Karşı koyuyor. Dizleri yere sürtünüyor. Elbisesi kollarından çekiştirdikçe boynuna çıkıyor. Pantolonu –bir erkek pantolonu– çıkıyor, ters dönüyor, ayak bileklerine bağlı, arkasında sürükleniyor. Derisi yüzülmüş bir kurbağa. Zayıflıktan açılmış, içleri kan ve irinle pislenmiş delikleriyle çıplak kalçalar, çıplak bel.

Haykırıyor. Dizleri taşların üstünde yırtılıyor.

Bakmayı deneyin. Deneyin de görün.

Auschwitz

Tuhaf bir yerdi
o geçtiğimiz kent.
Kadınların şapkaları vardı
kıvırcık
saçlarının üzerine kondurulmuş şapkalar.
Ayakkabıları ve çorapları da vardı
şehirde olduğu gibi.
Suratı yoktu
bu kentte oturan hiç kimsenin
ve itiraf etmemek için
biz geçerken hepsi kafalarını çeviriyordu,
elinde
mor emayeden, bacakları boyunda bir süt kutusu
tutan
çocuk bile kaçmıştı bizi görünce.
Suratları olmayan bu kimselere bakıyorduk
ve şaşıran biz oluyorduk.
Ve düş kırıklığı
sebze ve meyveler göreceğimizi sanıyorduk
manavlarda.
Dükkânlar da yoktu
sadece vitrinler
camlarında süzülerek yürüyen sıralarda
kendimi görmek istiyordum.
Bir kolumu kaldırıyordum
ama herkes kendisini camda görmek istediğinden

herkes kaldırıyordu kolunu
ve kimse bilmiyordu kimin kim olduğunu.
İstasyonun kadranında saat
saate bakıp mutlu oluyorduk
saat doğruydu
pancar silolarının olduğu
çalışacağımız yere varınca hafifliyorduk
kentin öbür yakasına
bir sabah bulantısı gibi içinden geçtiğimiz
kentin.

Manken

Yolun öteki yanında, SS'lerin köpeklerini eğittiği bir alan var. Onların ikişer ikişer tasmalı köpekleriyle oraya gidişlerini görüyoruz. En önde yürüyen SS'in elinde bir manken var. Bu, bizim gibi giydirilmiş büyükçe bir bebek. Çizgili, rengi kaçmış, pis, kolları uzun gelen bir kostüm. SS bebeği kolundan tutuyor. Ayakları taşlara değerek sürükleniyor. Ayaklarına çorap bile giydirmişler.

Bakma! Yerde sürüklenen o mankene bakma! Kendine bakma!

Pazar

Pazarları yoklama daha geç yapılıyor. Şafak söktükten çok sonra. Pazarları sıralar dışarı çıkmıyorlar. Kampta çalışılıyor. Pazar herkesin en çok korktuğu gün.

O pazar günü hava çok güzeldi. Gün, gökyüzü kızarmadan, alevden örtüler görülmeden doğmuştu. Güneş de ilkbahar güneşi gibiydi. Evi, bahçeyi, mevsimin ilk gezintilerini düşünmemeli! Düşünmemeli! Düşünmemeli!

Burada hava güzel olunca, fark, ortalıkta kar ve çamur yerine toz olması, kokunun daha da tiksinti verici, hava güneşliyken manzaranın kar manzarasından daha hüzünlü, daha umutsuz oluşuydu.

Yoklama bitiş düdüğü çalıyor. Yirmi beşinci bloğa doğru ağır ağır yola çıkarken sıralar bozulmamalı. Her pazar bir öncekinden farklı. Neden yirmi beşinci bloğa? Korkuyoruz. Birisi, "yirmi beşinci blok herkese yetecek kadar büyük değil, dosdoğru gaza gidiyoruz" diyor ve sallanmaya başlıyoruz.

Ne yapacaklar? Bekliyoruz. Çok uzun süre bekliyoruz. Kürekli adamlar gelene kadar. Çukura doğru yöneliyorlar. İçeriyle dikenli telleri birbirinden ayıran çukur derinleşmiş bu hafta. İntihar edenler mi oldu? Geceleri patlamalar duyuyoruz. Birisi dikenli tellere yaklaşır yaklaşmaz, daha ulaşamadan nöbetçiler ateş ediyor. O zaman bu çukur niye?

Tüm bunlar niye?

Adamlar, çukurun yanında, ellerinde kürekleriyle duruyorlar.

Kümeler tek sıra olup uzuyorlar. Bitmez tükenmez bir sıra. Takip ediyoruz. Önümüzdekiler ne yapıyorlar acaba? Adamların önünden geçtiklerini, önlüklerini uzattıklarını görüyoruz. Önlüklere, kazdığımız çukurun toprağından iki kürek toprak atıyorlar. Bu toprak niye? Takip ediyoruz. Koşmaya başlıyorlar. Koşuyoruz. Sopa ve kırbaç darbeleri inmeye başlıyor. Yüzümüzü, gözlerimizi korumaya çalışıyoruz. Darbeler ensemize, sırtımıza geliyor. *Schnell! Schnell!* Koşmak. Sıranın ikı yanında *kapo*'lar ve *anweiserin*'ler bağırıyorlar. *Schneller! Schneller!* Bağırıyor ve vuruyorlar.

Önlüklerimizi dolduruyor ve koşuyoruz.

Koşuyoruz. Sırayı bozmak yasak, dağılmak yok.

Koşuyoruz.

Kapı.

Çıldırmış *kapo*'lar en çok orada toplanmışlar. Etekli ve pantolonlu SS'ler de onların yanındalar. Koşmak.

Kapıyı geçince sola dönmek, çukurun iki kıyısının arasında dengesiz duran tahtanın üstüne çıkmak. Koşarak öbür kıyıya geçmek. Öncesinde ve sonrasında darbeler yemek.

Koşmak. Haykırarak gösterilen yere önlükleri boşaltmak.

Diğerleri tırmıkla toprak atılan yeri düzeltiyorlar.

Koşmak. Dikenli teller boyunca. Tellere değmeden, lambalar kırmızıda.

Geri dönmek, tekrar kapıdan geçmek. Geçiş dar. Daha hızlı koşmak gerek. Orada düşenlerin başka şansları yok, ezilecekler.

Koşmak. *Schneller!* Koşmak.

Önlüklere toprak dolduran adamlara geri dönmek.

Çabuk olmaları gerek, onları dövüyorlar. Ağzına kadar dolu küreklerle vuruyorlar onlara, bize.

Dolu önlükler, sopa darbeleri. *Schneller!*

Kapıya doğru koşmak, kayışların ve kırbaçların altından, sallanan ve kıvrılan tahtanın üstünden geçmek. SS'lerin şefinin köprü çıkışında bekleyen bastonuna dikkat! Önlüğünü bir tırmığın altına boşaltmak, koşmak, gittikçe daha da daralan –sopacılar geçitte birikiyorlar– kapıdan geçmek, iki kürek toprak almak için adamlara doğru koşmak, kapıya koşmak, dönüp dolaşıp aynı noktaya gelmek.

Kampın girişine bir bahçe yapmak istiyorlar.

Ağır sayılmaz, iki kürek toprak. Gittikçe ağırlaşıyor. Gittikçe ağırlaşıyor ve kollarımız tutuluyor. Önlüğün kenarlarını kötü tutmayı ve biraz toprak dökmeyi göze alıyoruz. Çılgın *kapo*'lardan biri görürse vuruyor. Ama, öylesine ağır geliyor ki, yine de döküyoruz.

Adamların arasında bir de Fransız var. Kurnazlık edip, hesap yapıp, ona denk gelmeye çalışıyoruz. Bir iki kelime etmeye çalışıyoruz. Dudaklarını kımıldatmadan, gözlerini kaldırmadan konuşuyor, zindanda konuşulduğu gibi. Bir cümle edebilmek için üç kez gidip gelmek gerek.

Çember yeterince hızlı dönmüyor. Çıldırmış *kapo*'lar gittikçe daha çok bağırıyor, daha çok vuruyor. Kadınlar düşüp, arkadaşları kalkmalarına yardım ettikçe, diğerleri arkada sopa yiyip koşmaya devam ettikçe trafik sıkışıyor. Yahudiler bizden daha çok dayak yediklerini zannettiklerinden bizim çizgili elbiselerimizin arasına girmeye çalıştıkça sıkışıyor. Onlara acıyoruz. Kıyafetleri yüzünden acıyoruz onlara. Önlükleri yok. Onlara paltolarını ters giydirmişler, düğmeleri sırtlarında bağlatmışlar, toprağı paltonun eteklerine doldurabilsinler diye. Paltoları ters giydiklerinden kollarını rahat hareket ettiremiyor, korkuluklara ve penguenlere benziyorlar. Yırtmaçlı

erkek paltoları giymiş olanlar... Ürkütücü bir gülünçlük.

Onlara acıyoruz ama birbirimizden ayrılmak istemiyoruz. Birbirimizi koruyoruz. Her birimiz bir arkadaşımızın yanında durmak istiyoruz, kimimiz zayıf bir arkadaşın yerine sopa yemek, kimimiz artık koşamayan arkadaşını düşecek olursa tutmak için.

Fransız adam geleli çok olmadı. Charonne'lu. Fransa'da direnişçiler artıyor. Onunla konuşabilmek için her şeye razıyız.

Kapıya koşmak – *schnell* – geçmek – *weiter* – çukurun üzerindeki tahtadan karşıya geçmek – *schneller* – önlüğü boşaltmak – koşmak – dikenli tellere dikkat – tekrar kapı her seferinde birinin üstüne basılıyor subay bastonuyla orada duruyor şimdi – adamlara kadar koşup önlüğünü uzatmak – sopa darbeleri – kapıya doğru koşmak. Kâbus gibi bir koşu.

Bir bloğa saklanmak için kaçmayı düşlüyoruz. Mümkün değil, tüm çıkışlar sopalarla tutulmuş. Engeli zorlayanlar dayak yiyor.

Tuvalete gitmek yasak. Bir dakika durmak yasak.

Başlangıçta hız kesmek hiç durmadan devam etmekten daha zor geliyor. En ufak bir yavaşlamada darbeler artıyor. Daha sonra dayak yemeyi koşmaya tercih etmeye başlıyoruz, bacaklarımız söz dinlemez oluyor. Yavaşlar yavaşlamaz darbeler öyle korkunç iniyor ki, tekrar koşuyoruz.

Kadınlar düşüyor. Çıldırmış *kapo*'lar onları sıradan çıkartıp yirmi beşin kapısına götürüyorlar. Taube orada duruyor. Şaşkınlığımız artıyor. Aramızdaki Yahudilerin sayısı artıyor. Bizim sıra her turda bozuluyor. İkişer ikişer yanyana kalmayı başarıyoruz. Şu ikisi ayrılmıyor, girişteki geçitte yerde ezilenlerin ve yerdekilerin üstüne düşmekten korkanların paniğinde, birbirlerini tutuyorlar.

Kâbus gibi bir koşu.

Kadınlar düşüyor. Çember devam ediyor. Koşmak. Durmadan koşmak. Yavaşlamamak. Durmamak. Düşenlere bakmıyoruz. İkişer ikişer kalabilmek için dikkatimizin dağılmaması gerek. Başkalarıyla uğraşamayız.

Kadınlar düşüyor. Çember devam ediyor. *Schnell. Schnell.*

Kümeler yere yayılıyor. Çemberi uzatmak gerek.

Koşmak. Sallanan ve gittikçe daha çok eğilen tahtanın üstünden geçmek – *schnell* – toprağı dökmek – *schnell* – kapı – *schnell* – önlüğü doldurmak – *schnell* – tekrar kapı – *schnell* – tahta köprü. Kâbus gibi bir koşu.

Başka bir şey düşünmüş olmak için darbeleri sayıyoruz. Otuza kadar sayarsak bu tur zor olmadı demek. Elli olursa saymayı bırakıyoruz.

Fransızı göz hapsinde tutuyorlar. Bir *kapo* yanında duruyor. Artık ona denk düşemiyoruz. Arada bir bakışıyoruz. Dişlerinin arasından söyleniyor: "orospu çocukları, orospu çocukları" O burada yeni. Gözyaşları tükenmemiş. Bize acıyor. Onun işi daha kolay. Olduğu yerde duruyor ve hava soğuk değil.

Bacaklarımız şişiyor. Hatlarımız büzüşüyor. Her geçen gün biraz daha bozguna uğruyoruz.

Koşmak – *schnell* – kapı – *schnell* – tahta köprü – *schnell* – toprağı boşaltmak – *schnell* – dikenli teller – *schnell* – kapı – *schnell* – koşmak – önlük – koşmak – koşmak koşmak koşmak *schnell schnell schnell schnell schnell.* Sanrılı bir koşu.

Her birimiz diğerlerini gittikçe daha çirkin buluyor ve kimse kendini görmüyor.

Yakınımızda bir Yahudi kadın sıradan çıkıyor. Taube'ye gidiyor, onunla konuşuyor. Taube kapıyı açıyor, ona öyle bir tokat atıyor ki, yirmi beşin avlusuna yere

düşüyor. Kadın kendini bırakıyor. Taube dönünce başka bir kadına işaret ediyor, onu da yirmi beşin avlusuna atıyor. Gücümüz yettiğince koşuyoruz. Artık koşamayacağımızı zannetmesin.

Çember devam ediyor. Güneş yüksekte. Saat öğleni geçiyor. Yarış devam ediyor, darbeler ve çığlıklar. Her turda düşenler oluyor. İshal olanlar pis kokuyorlar. İshal bacaklarından akıp kuruyor. Durmadan dönüyoruz. Ne zamana kadar döneceğiz böyle? Sanrılı suratların koştuğu sanrılı bir koşu bu.

Önlüklerimizi boşaltırken yerin ne durumda olduğuna bakıyoruz. Bittiğini zannediyorduk oysa toprak yeteri kadar yükselmemiş. Devam etmek gerek.

Vakit akşam üzerine geliyor. Çember devam ediyor. Darbeler. Çığlıklar.

Taube düdük çalınca, çıldırmış *kapo*'lar "bloklara!" diye bağırınca, birbirimize yaslanarak içeri girdik. Köşelerimize oturduk, ayakkabılarımızı çıkartacak halimiz yoktu. Konuşacak halimiz yoktu. Nasıl olup da başarabildiğimizi yine anlayamamıştık.

Ertesi gün, birçoğumuz revire girdi. Oradan sedyelerle çıktılar.

Gökyüzü maviydi, güneş geri dönmüştü. Bir mart pazarıydı.

Erkekler

Barakanın önünde bekliyorlar. Sessizce. Gözlerinde, boyun eğme ile başkaldırı savaşıyor birbiriyle. Boyun eğme duygusu olmalı kazanan.

Bir SS onların başında duruyor. İtip kakıyor onları. Nedensiz bir şekilde birden üzerlerine atlıyor, bağırıyor ve vuruyor. Erkekler sessizce duruyorlar, sıralarını düzenliyorlar, ellerini vücutlarına yapıştırıp hazırola geçiyorlar. Ne SS'lere, ne de birbirlerine dikkat ediyorlar. Herkes kendiyle başbaşa.

Aralarında oğlanlar var, genç çocuklar, olup biteni anlamıyorlar. Erkeklere bakıyorlar ve onlar gibi ciddileşiyorlar.

Kulübeye girmeden önce kıyafetlerini çıkartıp katlıyorlar, kollarına asıyorlar. Havalar düzeldiğinden beri üstleri çıplak çalışıyorlar. Çıplakken uzun donları kemiklerine yapışmış gibi duruyor.

Uzun süre bekliyorlar. Bekliyorlar ve biliyorlar.

Revirin içinde yeni yapılan bir baraka bu. Kamyonlar cilalı, kaplamalı, inanılmaz temizlikte lüks aletler taşıyor. Kulübe bir röntgen, elektrikle tedavi ve X ışınları salonuna dönüştürülüyor.

Bizim kampta ilk kez erkekler tedavi ediliyor. Erkeklerin kampı aşağıda. Revirlerinin bizim revirden daha iyi olduğu söyleniyor. En azından bizimki kadar korkunç değil, belki... Onları neden buraya yolluyorlar? Artık insanlara burada mı bakacaklar?

Erkekler beklemeye devam ediyor. Sessizce. Renksiz bakışları uzaklara dalmış.

Birer birer çıkmaya başlıyorlar. Eşikte giyiniyorlar. Bakışlarını sırada bekleyenlerden kaçırıyorlar. Yüzlerinden belli oluyor.

Hareketlerindeki acıyı nasıl anlatmalı? Gözlerindeki utancı.

Kadınlar ameliyathanede kısırlaştırılıyor.

Ne fark eder? Nasıl olsa hiçbiri geri dönmeyecek. Nasıl olsa hiçbirimiz geri dönmeyeceğiz.

Diyalog

"Ah Sally, senden istediğim şeyi unutmadın değil mi?"

Sally Lagerstrasse'de koşuyor. Kılığından, Effekts'de çalıştığı belli oluyor. Bunlar, Yahudilerin, geldiklerinde istasyonda bıraktıkları bagajlarındaki her şeyi sayan, ayıran, düzenleyen *komando*'lar. *Effekts*'de çalışanların her şeyi var.

"Evet canım unutmadım ama bugünlerde elimizde yok. Bir haftadır hiç konvoy gelmedi. Bu gece bir tane bekliyoruz. Macaristan'dan. Zamanı gelmişti, hiçbir şeyimiz kalmadı. Yarın görüşürüz. Sabununu yarın getiririm."

Kampa su verildi.

Komutan

İki sarışın oğlan, uzamış sakal gibi dik saçları, çıplak bacakları ve gövdeleriyle. Biri on bir, biri yedi yaşında. İki kardeş. İkisi de sarışın, mavi gözlü, yanık tenli. Enseleri daha koyu renk.

Büyük olanı küçüğü azarlıyor. Küçük huysuz. Söyleniyor:

"Hep sen hep sen."

— Tabii öyle olacak. Ben daha büyüğüm.

— Haksızlık ama. Hiç ben olmuyorum."

Büyük olanı mecburen, istemeden teklif ediyor:

"Peki, bak. Bir kere daha böyle oynayalım, sonra değişiriz, tamam mı? Sırayla yaparız. Tamam mı?"

Küçük burnunu çekiyor, dayandığı duvardan isteksizce çekiliyor, inatla, güneşten kaşlarını çatıp, ayaklarını sürüyerek ağabeyinin yanına gidiyor. Öbürü dürtüyor kardeşini: "Geliyor musun? Oynuyor muyuz?" Ve olmak istediğini oluyor. Bir yandan da kardeşinin oynayıp oynamadığına bakıyor. Küçük bekliyor. Henüz oyuna girmiyor. Kardeşinin hazır olmasını bekliyor.

Ağabey hazırlanıyor. Cekedinin düğmelerini ilikliyor, kemerini bağlayıp kılıcını iliştiriyor ve iki elini açarak kafasındaki kasketi kontrol ediyor. Usulca, bileğiyle, kasketinin kenarını parlatıp gölgeliğini gözlerine doğru indiriyor.

Yarattığı bu kişiliğe büründükçe, yüz hatları ve ağzı

sertleşiyor. Dudakları inceliyor. Kafasını, gözleri gölgelikten rahatsız oluyormuşcasına geriye doğru atıyor, vücudu kasılıyor, sol elini, avuç içi dışarıda beline koyuyor, sağ eliyle olmayan bir gözlük camını düzeltip etrafına bakınıyor.

Birden endişeleniyor. Bir şey unuttuğunu farkediyor. Oynadığı karakterden çıkıp bastonunu arıyor. Bu otların içinde yatan gerçek bir baston –hep kullandığı esnek bir değnek–, biraz önceki pozuna dönüyor ve bastonuyla kesik kesik çizmelerine vuruyor. Artık hazır. Dönüyor.

Kardeşi de anında oynayacağı karaktere bürünüyor. Onun kadar dikkatli değil. Ağabeyi bir bakış atınca kasılıyor ve bir adım ilerliyor, duruyor, topuklarını birbirine vuruyor –ayakları çıplak olduğundan topuk sesi duyulmuyor– sağ kolunu kaldırıp ifadesiz bir şekilde karşıya bakıyor. Diğeri kısa, yarım yamalak ve yukarıdan bakan bir selamla karşılık veriyor. Küçük olanı kolunu indiriyor, topuklarını tekrar vuruyor ve büyük olanı yürüyüşü başlatıyor. Çenesini havaya dikip, çalımlı bir ağız hareketiyle, bastonunu başparmağıyla işaret parmağı arasında yuvarlayarak çıplak bacaklarına vuruyor. Küçük, arkadan geliyor. Ağabeyi kadar dik yürümüyor. O sadece bir er.

Bahçeden geçiyorlar. Burası çim ekilmiş dörtgenlerden, çimlerin kenarlarında düzenli çiçeklerden oluşan bir bahçe. Bahçeden geçiyorlar. Komutan onlara teftiş edercesine, yukarıdan bakıyor. Asker, hiçbir yere bakmadan, sersemce takip ediyor. Emir eri.

En dipteki, güllerden oluşmuş çite gelince duruyorlar. Önce komutan, iki adım gerisinde de er. Komutan yerini alıyor, dizini hafifçe kırarak sağ ayağı önde, bir eli belinde, diğer eli ortasından tuttuğu kırbacıyla kalçasında. Güllere tepeden bakıyor. Yüz ifadesi sertleşiyor ve emirler yağdırmaya başlıyor. "*Schnell! Rechts! Links!*" diye ba-

ğırıyor. Göğsünü şişiriyor. "*Rechts! Links!*" Ardından kelimelerin yerini değiştiriyor: "*Links! Rechts!*" – gittikçe daha hızlı, gittikçe daha yüksek sesle. "*Links! Rechts! Links! Rechts! Links!*" – daha hızlı, gittikçe daha yüksek sesle.

Bir müddet sonra mahkûmlar kendilerine verilen talimatlara uyamamaya başlıyorlar. Yerlere çarpıyorlar, adımları düzensizleşiyor. Komutanın sinirden benzi atıyor. Bastonuyla vurmaya başlıyor, vuruyor, vuruyor, vuruyor. Kımıldamadan, düz duran omuzları ve kalkık kaşlarıyla. Çılgın gibi bağırıyor: "*Schnell! Schneller! Aber los!*", her verdiği emirde bir kez daha vuruyor.

Birdenbire, sıranın sonunda bir şeyler oluyor. Emir eri rolünden vazgeçen kardeşinin üstüne tehditkâr bir şekilde atlıyor. Bu sefer yanlış bir şey yapmış bir mahkûm rolü oynuyor, sırtı kamburlaşıyor, bacakları bedenini taşıyamaz oluyor, surat ifadesi bozuluyor, ağzına acı çeken, dayanamayan birinin ifadesi yerleşiyor. Komutan kırbacı diğer eline alıyor, sağ yumruğunu sıkıyor, göğsüne bir yumruk atıyor –yumruk atma taklidi yapıyor, bir oyun bu. Küçük sallanıyor, döne döne yere, çimin kenarına düşüyor. Komutan yere attığı mahkûma küçümseyerek, ağzından salyalar akarak bakıyor. Ve nefreti geçiyor. Sadece tiksinme duygusu kalıyor geriye. Çizmesiyle bir tekme atıyor –tekme atma taklidi yapıyor, aslında ayakları çıplak ve bir oyun bu. Ama küçük bu oyuna alışık. Çizme darbesinin altında yumuşak bir paket gibi dönüyor. Açık ağzı ve ölü gözleriyle yere yatıyor.

Ağabey, çevresindeki hayali mahkûmlara bastonuyla işaret ediyor: "*Zum Krematorium*" diyor ve uzaklaşıyor. Dik, tatmin olmuş ve iğrenerek.

Kamp komutanı çok yakında, elektrikli tellerin dışın-

da oturuyor. Kiremitli, bahçesinde gül ağaçları, çimenler ve mavi boyalı kutularda parlak renkli begonyaları olan bir ev bu. Güllerden oluşan çitle teller arasında fırınlara giden yol var. Ölülerin taşındığı sedyeleri götürdükleri yol bu. Gün boyunca ölüler birbirini izliyor. Baca gün boyunca tütüyor. Saatler geçtikçe bacanın gölgesi, yollardaki kumların ve çimenlerin üstünde yer değiştiriyor.

Komutanın oğulları bahçede oyun oynuyorlar. Bazen atçılık, bazen top, bazen de komutanla mahkûm oyunu oynuyorlar.

Yoklama

Yoklama bu gün bitmek bilmiyor.

Blokova'lar hareketleniyorlar, sayıyorlar, tekrar sayıyorlar. Pelerinli SS'ler bir gruptan ötekine gidiyorlar, ofise girip ellerinde kâğıtlarla çıkıyorlar, kontrol ediyorlar. Bu insan muhasebesinin rakamlarını kontrol ediyorlar. Doğru rakamlar bulunana dek yoklama sürecek.

Taube geliyor. Araştırma bölümüne doğru yöneliyor. Köpeğiyle blokları aramaya gidiyor. *Blokova*'lar sinirlenmeye, önlerine gelene yumruk ve kayış darbeleri indirmeye başlıyorlar. Her biri kendi bloğunda kaybolan kimse olmasın diye dua ediyor.

Bekliyoruz.

Pelerinli SS'ler sayıları bir daha inceliyorlar, yeniden toplamalar yapıyorlar, insan toplamaları.

Bekliyoruz.

Taube geri geliyor. Bulmuş. Köpeği peşinden gelsin diye usulca ıslık çalıyor. Köpek bir kadını ensesinden ısırarak sürüklüyor.

Taube köpeğini kadının ait olduğu bloğa kadar getiriyor. Sayı tutuyor.

Taube düdük çalıyor. Yoklama bitiyor.

Birisi, "umarım canlı değildi" diyor.

Lulu

Sabahtan beri bu çukurun dibindeydik. Üç kişiydik. *Komando*'lar biraz ileride çalışıyorlardı. *Kapo*'lar arada bir bizim bulunduğumuz yere kadar gelip çukurun ne kadarını kazdığımıza bakıyordu. Konuşabiliyorduk. Sabahtan beri konuşuyorduk.

Konuşmak dönüş hayalleri kurmak demekti çünkü döneceğimize inanmak şansımızı zorlamak demekti. Döneceklerine inanmayanlar çoktan ölmüşlerdi. İnanmak, her şeye rağmen, her şeye karşı durarak inanmak, döneceğimizden emin olmak, gerçekleri, renkleri, kafamızda canlandırarak, en ince ayrıntılarına kadar düşleyerek inanmak şarttı.

Bazen içimizden biri ortak düşümüzü bölerek, "Dışarıyı nasıl hayal ediyorsunuz?" diyordu ve gerçeğe dönüyorduk. Bu soru sessizliğin ortasına düşüyordu.

Bu sessizlikten ve sıkıntıdan silkelenmek için bir başkası, "Belki de bir gün yoklamaya uyanmayız. Çok uzun uyuruz. Uyandığımızda gündüz olmuştur ve kamp sessizdir. Barakadan ilk çıkanlar bekçi kulübelerinin, gözetleme kulelerinin boş olduğunu farkederler. Tüm SS'ler kaçmıştır. Birkaç saat sonra Rus öncü birlikleri gelirler."

Ortaya atılan bu fikre bir başka sessizlik cevap veriyordu.

"Ondan önce top atışlarını duymuş oluruz. Sesler önce uzaktan gittikçe daha da yakından gelmeye başlar. Kraków muharebesi. Kraków alındıktan sonra her şey

bitecek. Göreceksiniz, SS'ler kaçacaklar."

Ayrıntılara girdikçe inancımız azalıyordu. O zaman konuyu değiştirmeye karar verip, projelerimizden söz etmeye başlıyorduk, bir deli mantığıyla kurulmuş, gerçekleştirilmesi imkânsız projelerden.

Sabahtan beri konuşuyorduk. *Komando*'lardan ayrıldığımız için çok memnunduk çünkü böylece *kapo*'ların çığlıklarını duymuyorduk. Bu çığlıklarla gelen sopa darbeleri inmiyordu üstümüze. Saatler geçtikçe çukur derinleşiyordu. Kafalarımız artık çukurun hizasının altında kalmıştı. Su seviyesine kadar inmiştik, ayaklarımız suyun içindeydi. Kafalarımızın üzerinden aşırttığımız çamur beyazdı. Hava soğuk değildi –havanın ilk ısınmaya başladığı günlerden biriydi. Güneş omuzlarımızı ısıtıyordu. Kendi halimizdeydik.

Bir *kapo* beliriyor. Bağırıyor. İki arkadaşımı yukarı çıkartıp yanında götürüyor. Çukur yeteri kadar derin, üç kişi fazla geliyor. Gidiyorlar ve bana üzülerek veda ediyorlar. Her birimizin diğerlerinden ayrılırken duyduğu korkuyu iyi biliyorlar, yalnızlık korkusunu. Beni yüreklendirmek için, "acele et" diyorlar, "birazdan sen de bize katılacaksın."

Bu çukurun dibinde yalnız kalıyor ve umutsuzluğa kapılıyorum. Diğerlerinin varlığı, sözleri, dönüş hayalini mümkün kılıyordu. Onlar gidiyorlar ve ben korkuyorum. Yalnızken döneceğime inanamıyorum. Onların inancı öylesine kuvvetli ki, onlarlayken ben de inanıyorum. Yanımdan ayrıldıkları anda korkmaya başlıyorum. Yalnızken hiçbirimiz döneceğimize inanmıyoruz.

İşte yalnızım bu çukurun dibinde, yalnız ve öylesine umutsuzum ki, günün sonuna kadar dayanabilecek miyim bilmiyorum... Paydos düdüğüne, beşli sıralar oluşturup, kolkola girip konuşarak, sersemleyene dek konuşa-

rak kampa dönmemize kaç saat var daha?

İşte yalnızım. Artık hiçbir şey düşünemiyorum çünkü tüm düşüncelerim hepimizin içinde sürekli varolan o korkunç kaygıya dönüşüyor: Buradan nasıl çıkacağız? Buradan ne zaman çıkacağız? Hiçbir şey düşünmemek istiyorum. Böyle giderse kimse çıkamayacak. Hâlâ hayatta olanlar her gün kendi kendilerine buraya sekiz hafta boyunca dayanmanın bir mucize olduğunu söylüyorlar. Hiç kimse bir haftadan fazla dayanmayı düşünemiyor.

Yalnızım ve korkuyorum. İnatla kazmaya çalışıyorum. İş ilerlemiyor. Toprağın dibini düzlemek için son bir tümseği eşelemeye başlıyorum, belki de *kapo* bu kadarını yeterli bulur... Sırtımın acıdan mahvolduğunu, kamburun altında hissizleştiğini, küreğin omuzlarımı koparacağını, kollarımın artık kürekler dolusu çamurlu su atacak gücü kalmadığını hissediyorum. Buradayım, yalnızım. Çamura yatıp beklemek istiyorum. *Kapo*'nun gelip beni ölü bulmasını beklemek istiyorum. Ölmek o kadar kolay değil. Birisini öldürmek için ona, sopa ya da kürekle öylesine uzun süre vurmak gerekiyor ki!

Biraz daha kazıyorum. İki üç kürek daha boşaltıyorum. Çok zor geliyor. Yalnız kalır kalmaz düşünmeye başlıyor insan: Neye yarıyor ki? Neden devam ediyorum? Neden bırakmıyorum? Bari hemen durayım. Diğerleriyle beraberken devam edecek gücü buluyorsunuz. Yalnızım, bir yandan arkadaşlarımın yanına gidebilmek için acelem var, bir yandan da vazgeçme isteğim. Neden? Neden kazmak zorundayım bu çukuru?

"Yeter! Yetti!" Üzerimde bir ses haykırıyor: "*Komm, schnell!*" Küreğe tutunarak tırmanıyorum. Kollarım öylesine yorgun, ensem öylesine acıyor ki! *Kapo* koşuyor. Onu izlemem gerek. Bataklığın yanından yolu geçiyor. Toprak doldurma çalışması. Karınca gibi kadınlar. Birile-

ri öbürlerine kum taşıyor, onlar da tokmaklarla toprağı düzleştiriyorlar. Büyük, dümdüz, güneşli bir alan. Yüzlerce kadın ayakta, güneşe karşı gölgelerle dolu bir yüzey oluşturuyorlar.

Kapo'nun tarafına gidiyorum, bana bir tokat atıyor, bir kadını yanıma verip gruplardan birine yolluyor beni. Gözlerim arkadaşlarımı arıyor. Lulu beni çağırıyor: "Yanıma gel, burada yer var" deyip, diğerlerinin arasında bana yer açıyor. Yere vuran, tokmağı iki elle kaldırıp kaldırıp yere bırakanların sırasında. "Buraya, pirinç dövmeye gel!" Bu gücü kendinde nasıl buluyor Viva hâlâ? Dudaklarımı gülümser gibi kımıldatacak kadar gücüm bile yok. Lulu endişeleniyor: "Neyin var? Hasta mısın?

— Hasta değilim. Dayanamıyorum. Bugün artık dayanamıyorum.

— Yok bir şey. Geçer.

— Hayır Lulu, geçmez. Artık dayanamıyorum diyorum sana."

Cevap veremiyor. İlk kez böyle konuştuğumu duyuyor. Pratik zekâlı olduğundan, hemen aletimin ağırlığını ölçüyor. "Ne kadar ağır senin tokmağın. Benimkini al. Benimki daha hafif. Hem de sen şu çukur yüzünden benden daha yorgunsun."

Aletlerimizi değiştiriyoruz. Ben de kumu dövmeye başlıyorum. Gittikçe zayıflaşan kollarıyla ağır yükü kaldırmak için aynı hareketleri yapan tüm bu kadınlara, sopalarıyla oradan oraya koşuşturan *kapo*'lara bakıyorum ve umutsuzluk içimi iyice köreltiyor. "Bir gün buradan çıkabilecek miyiz?"

Lulu bana bakıyor. Gülümsüyor. Eli, içimi rahatlatmak için elimi okşuyor. Ve ben bunun hiçbir işe yaramayacağını anlasın diye tekrar ediyorum: "Yemin ederim ki bugün artık dayanamıyorum. Bu sefer gerçek."

Lulu etrafımıza bakınıyor, yakınımızda *kapo* olmadığını görüyor, bileğimden tutup, "Arkama geç, kimse görmeden ağlayabilirsin" diyor. Kısık ve utangaç bir sesle konuşuyor. Ben de bunu bekliyor olmalıydım ki, bu iyilik dolu önerisini kabul ediyorum. Aletimi yere koyup, koluna yaslanıyor ve ağlıyorum. Ağlamak istemiyorum ama gözyaşlarım yanaklarımdan akmaya başlıyor. Bekliyorum, bir gözyaşı damlası dudaklarıma değince, tuzlu tadını hissediyor ve ağlamaya devam ediyorum.

Lulu bir yandan çalışıyor, bir yandan etrafı kolaçan ediyor. Arada bir bana dönüp, gömleğinin koluyla yüzümü siliyor. Ağlıyorum. Artık hiçbir şey düşünmüyorum, yalnızca ağlıyorum.

Lulu beni çekiştirdiğinde neden ağladığımı hatırlamıyorum: "Tamam yeter. Gel çalış şimdi. Al." Öylesine iyilikle söylüyor ki bunu, ağlamış olmaktan utanmıyorum. Annemin kucağında ağlamış gibiyim.

Orkestra

Kapının yanındaki dolma toprakta ayakta duruyordu. Şef Viyana'da meşhurmuş eskiden. Hepsi iyi müzisyen kadınlardı. Birçok aday arasından imtihanla seçilmişlerdi. Ölümlerinin ertelenmesini müziğe borçluydular.

Hava güzelleşince bir orkestra gerekmişti çünkü. Belki de yeni komutan istemişti. Müziği seviyordu. Kendisine müzik çaldıklarında, müzisyenlere fazladan yarım ekmek daha dağıttırıyordu. Ve gelenler vagonlardan inip sırayla gaz odalarına doğru giderken, neşeli bir marşın ritmiyle yürümelerini istiyordu.

Sıralar sabahları yola çıkarken çalıyorlardı. Geçerken, adımlarımızı müziğe uydurmak zorundaydık. Ardından vals çalıyorlardı. Başka yerlerde, şimdi yok olmuş uzaklarda duyduğumuz valslerdi bunlar. Onları burada duymaya dayanamıyorduk.

Taburelere oturmuş, çalıyorlardı. Kemancının parmaklarına ya da gözlerine bakmayın, dayanamazsınız.

Orkestrayı yönetenin hareketlerine bakmayın! Eskiden, Viyana'daki büyük bir kafede bir kadınlar orkestrası yönettiği günlerdeki halini taklit ediyordu ve eski halini düşlediği hemen belli oluyordu.

Hepsinin üstünde plili lacivert etek, açık renk bir bluz ve kafalarında lavanta rengi bir eşarp vardı. Böyle giyinerek, gece uyurken üstlerinden çıkarmadıkları –yoksa hiç kurumuyordu– elbiseleriyle bataklığa giden kadınla-

ra örnek oluyorlardı.

Sıralar geçiyorlar. Orkestra biraz daha devam ediyor.

Bakmayın, dinlemeyin, hele bir de, *kapo*'lar, çıplak erkekleri dikenli tellerin ardından döverek çıkartırlarken, orkestra "Şen Dul"u çalıyorsa!

"Şen Dul"u çalan orkestraya bakmayın!

Dinlemeyin! Yoksa erkeklerin sırtında şaklayan palaskanın metal tokasının sesini duyarsınız yalnızca.

Erkekler, darbelerin altında sallanarak dışarı çıkarken çalan müzisyenlere bakmayın! Dezenfekte edilmeye gidiyorlar, çünkü barakalar bit dolu.

Kemancıya bakmayın! Eğer Yehudi şu anda millerce uzakta, okyanusun ötesinde olmasaydı, belki de Yehudi'nin kemanını çalıyor olacaktı şimdi. Peki bu çaldığı, hangi Yehudi'nin kemanı?

Bakmayın, dinlemeyin!

Kemanlarını yanlarında götürmüş Yehudi'leri düşünmeyin!

Öyle Sanıyordunuz Demek

Ölenlerin ağzından yalnızca önemli sözler çıkar
sanıyordunuz demek
çünkü önemli sözler ölü yataklarında
çiçekleniverirler doğal bir biçimde
bir yatak cenaze-
lerin gösterişine hazırdır hep
ailesi başucundadır
duruma uygun içten bir acı havasıyla.

Revirin berbat yatakları üzerinde çırılçıplak, arkadaşlarımızın tümü,
"İşte bu kez gebereceğim" dediler.
Çıplak tahtaların üzerinde çırılçıplaktılar.
Onlar pisti ve tahtalar ishal ve irin pisliğiyle kaplıydı.
Ölenlerin son sözlerini ailelerine aktaracak olanların, hayatta kalanların işlerini güçleştirdiklerini bilmiyorlardı. Aileler önemli sözler bekliyorlardı. Onları üzmek olmazdı. Sonsözler destesine yakışmazdı bayağı kelimeler.
Ama kendine karşı zayıf olmak da yasaktı.
Onlar da, diğerlerinin cesaretini kırmamak için, "gebereceğim" dediler
ve içlerinden birinin hayatta kalabileceğine öyle az ihtimal veriyorlardı ki, ailelerine iletilebilecek hiçbir şey söyleyemediler.

İlkbahar

Renklerini ve hayatlarını yitirmiş tüm bu etler, kuruyup toza dönüşmüş çamurun içinde yatıyor, güneşte yumuşuyor, çürüyor –kahverengi, mor, gri etler hepsi– yerdeki tozla öylesine birbirine karışıyordu ki, orada kadınların olduğunu, bu buruşuk tenlerin içinde boş kadın göğüslerinin olduğunu fark etmek bile zordu.

Siz ki onlara bir zindanın ya da ölümün eşiğinde, ölümle geçirilmiş gecelerin solgun sabahlarında veda ettiniz, kadınlarınıza neler yaptıklarını, ölümün eşiğindeyken son bir kez dokunduğunuz göğüslerine neler yaptıklarını görmediğiniz için mutlusunuz, o göğüsler hep öylesine yumuşaktırlar, siz ölüme giderken de yumuşacıktılar – karılarınız.

Artık hatları ve gözbebekleri parlamayan o yüzleri seçmek zordu, kül ya da toprak renginde, sanki çürüyen köklerden yapılmış ya da zamanın ulaşamadığı bir eski eserden sökülmüş çıkıntılı elmacık kemiklerini –kafa yığınını– saçsız ve inanılmaz küçük kafaları –kaşlarının orantısız yaylarıyla baykuşlara benzeyen kafalarını– tüm o bakışsız suratları –kafaları ve suratları, kuruyup toza dönüşmüş çamurda uzanmış vücutları seçmek zordu.

Paçavraların arasında –sizin paçavra diyeceğiniz örtülerin– topraklı kumaş parçalarının arasında eller beliriyordu –hareket ettikleri için, parmakları kıvrılıp kasıldığı, paçavraları karıştırdıkları, koltuk altlarına girip çıktıkları için seçiliyordu bu eller ve baş parmaklarının ezdiği

bitler çatırdıyordu. Bitleri ezen tırnakların üzerinde kan lekeleri oluşuyordu.

Gözlerinde ve ellerinde biraz yaşam kaldıysa eğer, bu hareketle varlık gösteriyordu – ama tozların içindeki bacaklar – iltihap akan, yaralardan açılmış çıplak bacaklar – tozun içinde hareketsiz duran tahta direklere benzeyen bacaklar – cansız – ağır

yan yatmış kafalar boyunlarında tahtaymış gibi duruyordu – ağır kafalar

ve ilkbaharın ilk güneşinde, bitlerini ayıklayabilmek için paçavralarını çıkartan kadınlar, düğüme ve ipliğe dönüşmüş boyunlarını, köprücük kemiklerine dönüşmüş omuzlarını, kaburgalarını –halka halka– bile örtemeyen göğüslerini açmışlardı

birbirlerine yaslanmış bu kadınlar, toza dönüşmüş çamurun içinde hareketsiz, bilmeden tekrarlıyorlardı

–biliyorlardı, biliyor musunuz– ve en korkuncu da bu

yarın ölecekleri sahnenin provasını yapıyorlardı – ya da yakın bir gün

çünkü yarın ya da çok yakın bir günde ölüyorlardı

çünkü her biri bin kez ölüyordu kendi ölümünü.

Ertesi gün ya da çok yakın bir gün, kışın karından ve çamurundan oluşmuş bu tozun içinde ceset olacaklardı. Bütün kış dayanmışlardı – bataklıklarda, çamurda, karda. İlkbaharın ilk güneşine dayanamazlardı.

Çıplak toprağın üstünde yılın ilk güneşi.

İlk kez bugün toprak, her adımda tehdit eden –düşersen, düşmeyi kabul edersen bir daha kalkamazsın– düşman bir varlık değildi.

İlk kez yere oturabiliyorduk.

Toprak, ilk kez çıplak, ilk kez kuruydu, yere düşmek korkutmuyordu, yere doğru inivermek – kara doğru kayar gibi ölüme doğru kayıvermek – unutularak – kendi-

ni bırakmak – kollarına, bacaklarına, bir sürü küçük kasına, bırakmasınlar diye, ayakta kalabilmek için – canlı kalabilmek için – söz geçirmeye çalışmaktan vazgeçmek, kayıvermek – kara doğru kayıvermek – ölüme, yumuşak karın kollarına doğru kayıvermek.

Vıcık vıcık çamur ve kirli kar ilk kez toza dönüşmüştü.

Güneşten kurumuş, ılıklaşmış bir toz
Tozda ölmek daha zor
Güneşte ölmek daha zor.

Güneş parlıyordu – doğunun soluk güneşi. Gökyüzü masmaviydi. İlkbahar bir yerlerde şarkı söylüyordu.

İlkbahar belleğimde şarkı söylüyordu – belleğimde.

Bu şarkıyı duyabileceğimden emin olmadığım sürece şaşırtıyordu beni. Rüyamda duyuyor gibiydim onu. Ve onu duymamaya, duyduğumu inkâr etmeye çalışıyordum ve çaresizce etrafıma, arkadaşlarıma bakıyordum. Birbirlerinin üstüne yığılmış, güneşte, dikenli tellerle barakaları birbirinden ayıran yerde duruyorlardı. Güneşten bembeyaz görünen dikenli teller.

O pazar günü.

Harika bir pazardı çünkü dinlenilen ve yere oturmamıza izin verilen bir pazar günüydü.

Bütün kadınlar kurumuş çamur tozunda pisliğe üşüşmüş sinekleri andıran zavallı bir sürü halinde oturuyorlardı. Kokudan kuşkusuz. Öylesine yoğun ve iğrenç bir kokuydu ki, havada değil de, dünyanın bu yanında atmosfere sonradan eklenmiş ve içinde yalnızca buraya uyum sağlayabilenlerin hareket edebileceği kalın ve yapışkan bir sıvının içinde soluk alır gibiydik. Bizler.

İshal ve leş kokusu. Bu iğrenç kokunun üstünde gökyüzü masmaviydi. Ve ilkbahar şarkı söylüyordu benim belleğimde.

Neden tüm bu varlıkların arasında yalnızca ben koruyabilmiştim belleğimi? Benim belleğimde ilkbahar şarkı söylüyordu. Neden ben?

Söğütlerin gümüş renkli filizleri güneşte ışıldıyorlar – bir kavak rüzgârdan eğiliyor – ot öylesine yeşil ki ilkbahar çiçekleri şaşırtıcı renklerde parlıyor. İlkbahar hafif, çok hafif, sarhoş ederek dönüyor havada. İkbahar baş döndürüyor. İlkbahar patlayan, her yanda patlayan bir senfoni.

Patlayan – Patlayıcı kafamda.

Neden korudum belleğimi? Bu haksızlık niye?

Ve belleğimde yalnızca o kadar yoksul imgeler uyanıyor ki, çaresizlik gözyaşları geliyor.

İlkbaharda, rıhtımlarda dolaşmak –Louvre'un çınarları, Tuileries Bahçeleri'nin o bol yapraklı kestane ağaçlarının yanında öylesine ince budanmışlardır ki!

İlkbaharda iş çıkışında Luxembourg Bahçeleri'nden geçmek. Çocuklar, parkın yollarında, kollarının altında okul çantalarıyla koşarlar. Çocuklar. Burada çocukları düşünmek.

İlkbaharda pencerenin altındaki akasyanın içindeki ardıçkuşu şafak sökmeden uyanır. Şafak sökmeden öğrenir ötmeyi. Henüz iyi ötemez. Daha nisan başındayız.

Neden sadece bana bağışlandı bellek? Ve benim belleğim yalnızca klişeler bulup çıkartıyor. "Güzel gemim, belleğim" Neredesin gerçek belleğim? Neredesin dünya belleğim?

Gökyüzü masmaviydi, beyaz beton direklerin üstünde öylesine mavi bir maviydi ki elektrik telleri beyaz, bembeyaz görünüyorlardı,

burada hiçbir şey yeşil değil
burada hiçbir şey bitkisel değil
burada hiçbir şey canlı değil.

Tellerin öte tarafında, uzakta, ilkbahar uçuşuyor, ilkbahar ürperiyor, ilkbahar şarkı söylüyor. Belleğimde. Neden korudum belleğimi?

Neden unutmadım tıkırdayan parke taşları döşenmiş sokakları, ilkbaharın pazardaki manav tezgâhlarına gelişini, sabahları evde güneşin sarı parkeye attığı okları, kahkahaların ve şapkaların anılarını, akşam çanlarını, yılın ilk ince bluzlarını ve laleleri.

Burada güneş ilkbahara ait değil. Sonsuzluğun, Tanrı dünyayı yaratmadan öncesinin güneşi. Ve benim belleğim canlıların dünyasındaki, buğday tarlalarının üstünde parlayan güneşi hatırlıyor.

Sonsuzluğun güneşinde, ten yürekle atmıyor, gözkapakları morarıyor, eller soluyor, diller şişip kararıyor, ağızlar çürüyor.

Burada, zamanın dışında, Tanrı dünyayı yaratmadan öncesinin güneşinde, gözler soluyor. Gözler sönüyor. Dudaklar soluyor. Dudaklar ölüyor.

Çoktan kurumuş bütün sözler.

Çoktan kaçmış renkleri bütün sözlerin

Buğdaygiller – şemsiye çiçekler – kaynak – bir leylak salkımı – sağnak – çoktan renksizleşmiş bütün imgeler.

Neden korudum belleğimi? İlkbaharda ağzımdaki salyanın tadını hatırlamıyorum –emilen bir ot sapının tadını. Rahatlatıcı ve yumuşak rüzgârın uçuşturduğu saçların kokusunu hatırlamıyorum.

Belleğim bir sonbahar yaprağı kadar cılız

Belleğim sabah çiyini unuttu

Belleğim özsuyunu yitirmiş. Belleğim tüm kanını akıtmış.

İşte o zaman vazgeçmeli yürek çarpmaktan – çarpmaktan vazgeçmeli – çarpmaktan.

İşte bu yüzden bana seslenen o kadının yanına yak-

laşamıyorum. Yanımdaki kadın. Sesleniyor mu? Neden sesleniyor? Birden ölüm yerleşiveriyor suratına, burnunun kenarlarında mor bir ölüm, göz çukurlarının dibinde ölüm, bir alevin ısırdığı bir çalı gibi kıvrılan parmaklarında ölüm, anlamadığım bir dilde duymadığım sözler söylüyor.

Dikenli teller mavi gökyüzünün üstünde öyle beyaz duruyor ki!

Bana mı sesleniyordu? Şimdi kafası kirli tozun içine düşmüş, hareketsiz duruyor.

Dikenli tellerin ötesinde, uzakta ilkbahar şarkı söylüyor.

Gözleri boşaldı
Ve biz yitirdik belleklerimizi.

Hiçbirimiz geri dönmeyeceğiz.

Hiçbirimiz geri dönmemeliydik.

II

KEŞKE
HİÇ ÖĞRENMESEYDİK

Bizlere inanmanızı hak etmeyecek kadar uzaklardan geliyorduk.

Paul Claudel

Erkekler

Erkeklerimize büyük bir şefkat duygusu besliyorduk. Onların avluda dönmelerini, gezmelerini seyrediyorduk. Onlara çitin üstünden mektuplar atıyor, birkaç kelime sohbet edebilmek için nöbetçileri kandırıyorduk. Onları seviyorduk. Sevgimizi hep gözlerimizle söylüyorduk, dudaklarımızla değil. Yoksa tuhaflarına gidebilirdi. Yoksa bu, hayata pamuk ipliğiyle bağlı olduklarını bildiğimiz anlamına gelebilirdi. Korkularımızı gizliyorduk. Onlara korktuğumuzu belli edecek hiçbir şey söylemiyorduk ama sürekli olarak kendilerini düşündüğümüzü ve ilgimizi hissettirmek için, bir koridorda ya da bir pencerede görünecekleri anı bekliyorduk.

Bazılarımız, kocası onlar arasında olanlar, sadece eşini görüyor, arayan bakışlarla bize bakan yığınının arasında eşinin bakışlarını hemen seçiyordu. Kocası olmayanlar ise, hiçbirini tanımadıkları halde, erkeklerin hepsini seviyordu.

Benim ne kardeşim, ne de kocam vardı aralarında ama erkekleri sevmiyordum. Onlara hiç bakmıyordum. Gözlerimi yüzlerinden kaçırıyordum. Benimle ikinci kez yüzyüze gelenler ise –aceleyle, mutfağa çorba almaya giderken– kendilerini, ne seslerinden ne de siluetlerinden tanıdığımı görüp şaşırıyorlardı. Onların karşısında çok büyük bir acıma ve dehşet duygusuna kapılıyordum. Aslında içten içe, katılmadığım bir acıma ve dehşet duygusu. İçimin derinliklerinde korkunç bir kayıtsızlık hissediyordum, kül olmuş bir yüreğin kayıtsızlığıydı bu. Onlara

olan kızgınlığımı kabul edemiyordum. Yaşayan herkese kızgındım. İçimin derinliklerinde, yaşayanları affettirecek bir dua bulamamıştım henüz.

Erkekler de bizi seviyorlardı, tüm zavallılıklarıyla. Onlar, kadınlar için hiçbir şey yapamadıklarından, güçlerinin ve erkeklik görevlerinin azaldığını, bizlerden daha acı bir şekilde hissediyorlardı. Bizler onları mutsuz, aç, çaresiz görmenin acısını çekerken, onlar bizi koruyamadıkları, kaderlerine karşı koyamadıkları için acı çekiyorlardı. Oysa kadınlar, daha ilk andan itibaren, bütün bunların sorumluluğunu erkeklere yüklemediklerini göstermişlerdi. Onları, bir erkeğin bir kadın için duyabileceği her türlü endişeden kurtarmışlardı. Onları, kadınların başına hiçbir şey gelmeyeceğine inandırmaya çalışıyorlardı. Kadın olmalarının henüz kendilerini koruduğuna inanıyorlardı. Kendi kendileri için endişe duymalı ancak kadınlar konusunda içleri rahat olmalıydı. Kadınlara tek gereken sadece sabır ve cesaretti ki, kadınlar bu erdemlerinden çok emindiler, çünkü bunlar onların günlük yaşamlarında vardı. Dolayısıyla, erkekleri rahatlatıyor, bıkkınlıklarını, hüzünlerini ve özellikle de endişelerini belli etmemeye çalışıyorlardı. Hayatları tehlikede olan erkeklerine layık olacaklardı. Erkekler ise, günlük yaşamlarını doğal bir şekilde sürdürmeye gayret ediyorlardı. Bize hizmet etmek için türlü neden icat ediyor, yardım etmek için fırsat kolluyorlardı. Ne yazık ki, bu sefaletin içinde kadınların onlardan isteyebileceği hiçbir şey yoktu. Oysa kadınlar, kadın oldukları için, aynı felaket içinde de olsa, güç bulabiliyorlardı. Çamaşır yıkayabiliyor, yakalandıkları gün üzerlerinde olan ve paçavraya dönmüş biricik giysilerini tamir edebiliyor, battaniyeleri kesip terlik yapabiliyorlardı. Ekmeklerinin bir parçasını ayırıp erkeklere vermek için saklıyorlardı. Bir erkeğin daha çok ye-

meğe ihtiyacı vardı. Her pazar kadınlar avluda, iki tarafı ayıran dikenli tellerin ardında ayakta duran erkeklerin de seyrettiği bir eğlence düzenliyorlardı. Kadınlar bütün hafta boyunca çalışıyorlardı; dikiş dikiyorlar, pazar günü için prova yapıyorlardı. Pazar eğlenceleri, isteksizliklerinden ya da keyifsizliklerinden dolayı iptal edilecek gibi olduğunda, içlerinden biri mutlaka "Hayır, yapmalıyız, erkekler için yapmalıyız" diyecek gücü buluyordu. Erkekleri için şarkılar söylüyor, dans ediyor, erkekleri için tasasız ve neşeli görünmeye çalışıyorlardı. İçler acısı bir oyundu bu. Ama kimi kez, tüm bunların ne kadar saçma olduğunu bilenler bile, oyunun verdiği canlılığa kapılıyorlardı.

Ama bu pazar, pazarların en hüzünlüsüydü. Kale komutanı gösteriyi yasaklamıştı. Erkekler kendi koğuşlarına, kadınlar kendi koğuşlarına kapanmışlardı. Ama umutsuzluğumuzun ve dalgınlığımızın tek nedeni bu değildi. Herkes, diğerlerinin varlığından dolayı ve onlara belli etmemeye çalışarak, içini kaplayan belirsiz sezgiye karşı koymaya çalışıyordu. Herkes rolünü o kadar iyi oynuyordu ki, kimse kimseyi kandıramıyordu.

Endişeliydik. Kulaklarını duvarlara, doktorun hasta muayene ettiği gibi dayayıp erkeklerin tarafını dikkatle dinleyenler, sorulara "Hayır, hiçbir şey duyulmuyor" diye cevap veriyorlardı. Hiçbir şey duyulmuyordu ve vakit öğleden sonrayı geçtikçe rahatsızlık da büyüyordu.

Bir yaz pazarı kadar sıcak, ama sonbaharın da hüznünü taşımaya başlamış bir eylül pazarıydı; sabahtan beri havadaki her şey, pencereden gördüğümüz ağaçların yapraklarında, otların arasında dolaşan rüzgârda, kalenin üstündeki göğün ve gözlerimizin renginde, bu sabahtan beri her şeyde, sonradan sıradan bir gün olmadığı anlaşılan o günlerin belirgin donukluğu seçiliyordu.

"Ya sen Yvette, pencereden bir şeyler mi görüyorsun?" –"Hayır, bir şey görmüyorum." Birden bizim tarafta, koridorda ayak sesleri, ardından da kapımızda anahtar sesi duyuluyor. Kamp şefi yanında bir nöbetçiyle içeri giriyor. Nöbetçi de kadın mahkûmlardan olduğu için, yalnız gezemiyor. "Ne var, Josée? – Yok bir şey. Neyiniz var hepinizin, suratlarınız allak bullak olmuş? Yok bir şey. Erkeklerin çamaşırlarını almaya geldim. Hazır değilse bile hemen lazım. – Lazım mı? Hemen mi? Neden?"

Herkes çalışmaya başlıyor, gömlekler ve çoraplarla dolu çıkınlar hazırlanıyor, bir mendil unutulduğu için paketler yeniden açılıyor, kadınlar sabahtan beri süren çaresiz bekleyişten kurtuldukları, nihayet bir şeyler yaptıkları ve o "bir şey", yararlı bir şey olduğu için seviniyorlar.

"Erkekler bir yere mi gidiyorlar?

— Bilmiyorum. Hiçbir şey bilmiyorum."

Josée hiçbir şey söylemek istemiyor. Birisi soruyor: "Saat kaç?" Hepimiz sonradan, o anda saatin dört olduğunu hatırlayacağız.

Josée çamaşırlarla dışarı çıkıp kapıyı kapatınca herkes yatağına dönüyor. Yatakhane boğucu bir sessizliğe ve bekleyişe gömülüyor.

Her türlü oyalanma ve vakit geçirme denemesi, tepkisizliğe, ifade edemediğimiz bir kaygıya çarpıp kalıyor. Bir şeyler okusak? Kimse cevap vermiyor.

"Bir sesler duyuyorum. Merdivenlerden iniyorlar.

— Ne var?

Yatakhanenin dip tarafında kafalar dikiliyor, konuşmalar duvarı dinleyene doğru yöneliyor.

"İndiriyorlar.

— Hepsini mi?

— Hayır. Hepsini değil. Durdu."

Aylardır süren hücre hayatı her birimize sesleri ve hışırtıları, nefesleri ve adımları yorumlayan, fazladan bir içgüdü kazandırmıştı.

Tekrar sessizlik. Tekrar bekleyiş.

Bazılarımız bekleyecek bir şey olmadığına inanmaya çalışıyordu. Neden bekliyorduk? Ne bekliyorduk ve neden bekliyorduk? Ama bu bekleyiş ve kaygı hissinden kurtulamıyorduk. Sessizlik, uzun bir süre daha.

Ardından koridorda, bizim koridorda yeniden ayak sesleri duyuyoruz, bu kez çizme sesleri ve assubay belirdiğinde tüm kadınlar yatakların arasında ayakta hazır duruyorlar. Cebinden bir kâğıt çıkartıyor, sırayla isimleri söylüyor, adını duyan kapının yanında sıraya giriyor ve yüzündeki endişe yerini kararlılıkla sertliğe bırakıyor. Alman on yedi kişiyi çağırıyor, listeyi katlıyor, on yedi kadınla çıkıyor, kapıyı kilitliyor. Yatakhane birden geride, ayakta kalanlara bomboş görünüyor, sesler az sonra bir şey olacakmışcasına çınlıyor.

Benim, kocam yoktu öteki tarafta. Bundan dört ay önce Santé Hapishanesi'nde okumuşlardı benim adımı. Sabahtı.

Bekliyorduk. Duyduğumuz kaygının adını koyabilmek için arkadaşlarımızın geri dönmesini bekliyorduk.

Geri döndüklerini duyuyoruz. Assubay onları içeri sokuyor ve yüzlerindeki sertlikle kararlılık, ancak kapıyı kilitlediğinde yok oluyor. Suratları birden tümüyle ifadesizleşiyor, onun yerine korkunç bir gerçeği öğrenerek aydınlanmanın çıplaklığı yerleşiyor.

Onları bekliyorduk. Hepsinin geri döndüğünü görmek üzerimizde bir çeşit rahatlama hissi yaratıyor. Dönünce anlatmalarını bekliyorduk. Hayır, yataklarına dönüyorlar. Hepsi bakışlarını yitirmiş gözlerle, tek kelime söylemeden yerine gidiyor. Ve öğrenmek isteyen diğerleri, on yedi kadın arasından hangisini kendine yakın

buluyorsa ona soru sormaya gidiyorlar. Ben yerimde kalıyorum. Ne, sevdiğim Régina'nın, ne Margot'nun yanına gidiyorum. Ve o sabah benimle birlikte Santé'de adı söylenenlerden hiçbiri kımıldamıyor. Bizler biliyorduk.

Tüm yatakhane fısıldamaya başlıyor. Ayrıntıları öğreniyoruz. "Kocam bana alyansını verdi. – Komutan onlara yarın sabah gideceklerini bildirmiş. – Onları geceyi geçirmeleri için kazamatlara götürüyorlar. – Sigaralarını paylaşmışlar. – Jean çukur gözleriyle o kadar solgun görünüyordu ki, onu görünce korktum."

Yatağımın yanındaki gruptakilerden biri fısıldayarak, "René, Betty'ye kurşuna dizileceklerini ama kadınlara söylememeye, onları sevk edileceklerine inandırmaya karar verdiklerini söylemiş. Betty'ye söyleyebilmiş tabii. Ama kimseye söylemeyin" diyor.

Bunun üzerine, içimizden biri yatakhanenin ortasına doğru ilerliyor, hepimize yüksek sesle şöyle diyor: "Arkadaşlar, madem yatmadan önce biraz daha vaktimiz var, hep birlikte şiir okuyalım."

En gençler bankları düzenliyor. Herkes bir yer bulup yerleşiyor. Bu, birinin, bir cenazeden sonra ilk kez, bildik kelimelerle, diğerlerine yemekten ve içmekten bahsetmeye çalışmasına benziyor. Ama şiir okuyan, "Hiçbir şey sizi – bir ölüyü sevmek kadar yüceltemez – O zaman hayatta güçlenir – Ve kimseye ihtiyaç duymazsınız" mısralarını söyleyince, hepimiz bu sözlerin anlamını kavrıyoruz, hepimiz, erkeklerin yalanlarına ve komutanın çamaşırlarını hazırlamamızı söyleyerek yaptığı ikiyüzlülüğe rağmen, ölümden ve bunun kesinliğinden hemen emin olduğumuzu anlıyoruz. Cesur ve sevgi doluydular, o sevdiğimiz erkekler.

Ve ben, bu kadar kısa bir erteleme yüzünden onlara kızdığım için utanıyorum kendimden. Onları sevmek is-

temediğim için utanıyorum. Onlara bakmaktan, suratlarına, gözlerine bakmaktan, seslerini duymaktan kaçmıştım ve şimdi hiçbirini birbirinden ayıramıyordum. Pişmanlıktan ağlıyordum. Ve bugün bana üç Alman öldürmüş olan Pierre'den, ya da İspanya'da kurşunlanıp sakat kalmış küçük Raymond'dan söz edildiğinde, o sevdiğimiz erkeklerin hiçbirini birbirinden ayıramıyorum ve belleğime akın eden, sevdiğimiz erkeklerin o ayrımsız ve kardeşçe grubunun bütünü oluyor.

Benim genç fidanım diyordum ona
Bir çam ağacı kadar yakışıklıydı
Onu ilk gördüğümde
Öyle yumuşaktı ki teni
ona ilk kez sarıldığımda
ve her seferinde
öyle yumuşaktı ki
bugün düşündüğümde
kendi ağzımı hissetmiyor gibiyim
Benim genç fidanım diyordum ona
kaygan ve düz
onu kollarıma aldığımda
rüzgârı ya da
bir kayın ağacını ya da bir dişbudak ağacını
düşünüyordum
O beni sarmaladığında kollarıyla
Her şeyi unutuyordum.

Ne kadar çıplak
şu giden
gözlerinin içinde çıplak
etinin içinde çıplak
şu savaşa giden
Ne kadar çıplak
şu giden
yüreğinin içinde çıplak
bedeninin içinde çıplak
şu ölüme giden.

Zindanın eşiğinde
ayrılığın sabahında
bir yirmi bir martta

Hava terk etme havası
birbirinden kopartılan kollar
kuru dudaklar havası

Hava mevsim havası
yıkanmış gökyüzü
taze fulya çiçekleri havası

Benim mayıs sevgilim
diyordum ona
çocuk olduğu günlerin
öylesine mutlu
bırakıyordum onu
kimse görmezken
olsun diye
Benim mayıs ayı sevgilim
aralık ayında bile
çocukça ve şefkat dolu
birbirimize sarılmış yürürken
orman henüz
çocukluğumuzun ormanıyken
ayrılık anılarımız yokken henüz
parmaklarımı öperdi
üşürdü parmaklarım
mayıs ayı sevgililerinin söylediği sözleri söylerdi
bir tek ben duyardım
Bu sözler işitilmez
Neden
Çarpan yürek işitilir
Hayat boyunca duyabileceğimizi zannederiz
şefkat dolu o sözleri

O kadar çok mayıs var ki
hayat boyunca
birbirini seven iki kişi için

Ve.
onu bir mayıs günü kurşuna dizdiler

*

Kıskanıyorum onları
kabullenerek kurban verenleri
yakınlarını
Bense
isyan ettim
zor başardım
önünde çığlık atmamayı bile
Ona cesaret lazımdı
ve zaten dayanılır şey değildi
bir genç adamın
bir kadını
ardında bırakması.

Onu vermedim
ölüm söküp aldı benden
ve bu dava
aşkımdan daha güçlü.
Bu dava için
ölmek gerekiyordu
aşkım içinse
yaşamak.
Kolay sanıyorsunuzdur
belki
kadın olup kıskanmamayı
Kıskanırsanız bir başka kadını

Onu öldürebilirsiniz
Bir fikirse kıskandığınız
Sizin de ölmeniz gerekir.
Ben onunla ölemedim
Ve öldürmedi beni
Onun ölümü.

Bir kahramanın ardından ağlamalı
bir korkağı sevmektense
Şüphesiz haklısınız
her şey hakkında konuşmayı bilen sizler
Ama
bazıları vardı ki
ne güçlü ne zayıftılar
ne feda ettiler kendilerini
ne ihanet ettiler
düşündüğüm olmuştur
o da onlardan olabilirdi diye
ve utandım
Emin olmak isterdim
utanacağımdan
Ne olur
ne olur
siz haklı olun.

Merak ediyordum
kimin için
kimin için ölüyordu
hangisi için arkadaşlarının
Yaşayanların arasında biri var mıydı
hak eden onun yaşamını
o
en kıymetli.

Ağır ağır geri geldi
gittiği yerden
bana söylemeye
geçmiş için öldüğünü
ve tüm gelecekler için
Boğazımın patlayacağını hissettim
dudaklarım gülümsemeye çalıştı
ama oydu yeniden gördüğüm.

*

Siz anlayamazsınız
siz hiç dinlememiş olanlar
yüreğinin çarpmasını
ölüme giden kişinin

Tekrar ağladım
çünkü inanmıştık biz ikimiz
aşkın bize uğur getireceğine
inancı yitirmek hiç kalırdı bunun yanında
sanki kendi kendime kızıyordum
onu daha büyük bir aşkla sevmemiş olduğum için.

*

Onu seviyordum
çünkü yakışıklıydı
kof bir sebepti bu

Onu seviyordum
çünkü o beni seviyordu
bencil bir sebepti bu

Ama
ben sizler için
bir sebep arıyorum
kendim için değil

Bir kadın bir erkeği nasıl severse
Öyle seviyordum ben onu
Tarifsiz.

Öldü
çünkü bir aşk hikâyesine
güzel olsun diye
acı bir son gerekir
Bizimkisi muhteşemdi
Neden hep siz kazanasınız ki
sonunda
o beylik lâflarınızla.

Aşktan ve acıdan
çekildi suyu yüreğimin
Acıdan ve aşktan
kurudu gün be gün

Boynu Vurulan La Marseillaise

Günler geçmek bilmiyordu. Hiçbir şey olmayan günler. Sabah kahve dağıtımı, saat on birde çorba, saat beşte ekmek. Yedi parmaklıklı pencere gölgesinin duvarda oluşturduğu resmin, bir duvardan ötekine ağır ağır yer değiştirmesini izleyerek vakit geçiriyorduk. Gölge, sol taraftaki dökülen sıvanın üstünden ayrılıp üç ya da dört parmaklık silindiğinde gün biter ve gece başlardı. O zaman avluda dolaşan nöbetçi gider, hapishane canlanırdı. Bir pencereden öbürüne, bir taraftan öbürüne, gece olmadan hemen önce konuşmalar başlardı. Herkes birbiriyle kesişen seslerin üzerinden, tanıdığı bir sesle konuşurdu.

Penceremiz o kadar yüksekti ki –tavana değiyordu– pencereye çıkabilmek için yatağın demirine tırmanmak, parmak uçlarına basmak, parmaklıklara asılıp sıkı tutunmak gerekiyordu. Parmaklıklar ellerimizi acıtıyor, avucumuzda kırmızı izler bırakıyordu. Sırayla tırmanıp Fransız hapishane idaresinin elinde kalmış "adlî tutuklular"la konuşuyorduk. Santé Hapishanesi'nin henüz kendilerine "direnişçi" denmeyen siyasi suçlularla dolu büyük bölümü Almanların elindeydi. "Adlî tutuklular" çeşitli atölyelerde çalışıp akşam hücrelerine dönerlerdi. Onlar da bizimle konuşmak için nöbetçilerin gitmesini beklerdi. Mektup alırlar, gazete okurlar ve bizleri olan bitenden haberdar ederlerdi. Önemli bir şey öğrendiklerinde ıslık çalarak bizi çağırır, haykırırlardı. "Kızlar, tamamdır! İngi-

lizler Tobruk'u almışlar. Ne koşturmaca ama!" Biz bu zaferin sonuçlarını pek anlamazdık. Biz tutuklandığımızdan bu yana Libya seferi başlamıştı. Sorardık. "Ya Rusya?" – "İlerliyorlar." – "Kim ilerliyor?" – "Fritz'ler."

O akşam Lucien ve René gecikmişlerdi. Pencereleri boştu. Bütün gün, blokta birer saniye arayla çalan duvar saatlerinde saatleri sayar, dinleyerek her saatin durduğu yeri tahmin etmeye çalışırdık. Ne kadar çok saat vardı! Oysa orada oturuyor olsaydım onları duymazdım. Özgür olunca saatleri saymıyor ki insan –bütün gün akşama kadar zamanı sayardık. Gündüzün tek anlamı geceyi, haberleri beklemekti. "Ne yapıyorlar ki bugün? Ne yapıyor olabilirler?

— Belki de hücre cezasındalardır.

— Öyle olsa komşularıyla haber yollarlardı.

— Komşuları uzakta. Onları duymayız ki...

— Pencereden işaretleşebilirlerdi.

— Hâlâ yoklar mı?

— Hayır. Kimse yok" diyordu parmaklıklara tırmanmış olan, nöbetçi habersizce gelirse diye kapıyı gözetleyen hücre arkadaşlarına.

"Hâlâ kimse yok mu?"

Umutsuzlukla doluyordu içimiz, vaat edilen şey verilmediğinde çocukları ağlatan o salak umutsuzlukla.

"Tamam, tamam! Geliyoruz!" Lucien, avlunun öbür ucunda nefes nefese kalmış bir halde, kafasını parmaklıkların arasından çıkartıyor.

Hemen rahatlıyoruz. Pencereye asılmış olan bağırıyor: "Neden bu kadar geciktiniz? Hiç vaktimiz kalmadı gibi."

— Angarya işleri yaptırdılar. Küveti taktık.

— Hangi küveti? Neymiş o?

— Yonga sepeti. Kafayı koymak için. Giyotine. Ya-

rın dört idam var. O yüzden büyük lazım. Biliyorsunuz ya, şu Buci sokağından gelenler."

Bilmiyorduk oysa.

"Doğru ya, bilmiyorsunuz. Siz daha önce gelmiştiniz. Buci sokağındaki pazarda dört adam ortaya çıkıp konuşmuşlar. Bir sabah. Pazarın kurulduğu saatte. Kadınların hepsi kuyrukta beklerken. Biri tezgâhın üzerine çıkmış; herkesi Fritz'lere karşı savaşmaya çağırmış. Sonra da onu koruyan üç arkadaşıyla birlikte kaçmaya çalışmışlar. Ama polis onları yakalamış. Özel mahkemeye çıkartıldılar. Hepsi idam edilecek. Yarın sabah. Burada, Fransızlar tarafından."

Çizme sesleri, tüfek tıkırtıları. Gece bekçisi avluya girmiş olmalı. Lucien'in kafası bir kukla başı gibi düşüyor. Birden her şey duruyor. Nöbetçinin adımları duyuluyor.

Buci sokağından gelenler. Bizden dört kişi. İsimlerini öğrenebilseydik... Belki de tanıyoruzdur onları.

O gece hiçbirimiz uyumadık. Her saat başını duyduk. Tavanın aydınlandığını, günün doğduğunu, yavaş yavaş en baştaki parmaklıkların gölgelerinin duvara belirsizce vurmaya başladığını gördük.

"Saat dört. Vakit geldi herhalde" diyor Henriette, saatin dördüncü çalışında.

Önce uzaklardan, bizim tarafın arkasındaki kanattan geliyor, sonra gittikçe daha güçlü bir sesle, *La Marseillaise* (Fransız milli marşı) patlıyor kulaklarımızda, hapishanenin merkezindeki bu avlunun ortasına doğru yaklaştıkça yükseliyor ses. Gittikçe büyüyen sesleri, gidebileceği en uzak yere ulaşmak için şişen akortsuz dört sesi seçiyor kulaklarımız. İlk dörtlük bittiğinde –ayakta, giyotinin dibinde bekliyorlar– sesleri çıkmıyor –nakarata girmek için nefes alıyorlar, sesler yeniden şişiyor, doluyor, eşitleniyor. Ama nakaratın ilk iki kelimesinden sonra üç

ses kalıyor, birbirine eşit, ardından iki, ardından da tek bir ses, kendini zorlayan, tek başına tüm hapishaneye duyurmak için gücünün son noktasına dek genişleyen ve sırası gelince birden kesilen bir ses. Bir sözcüğün tam ortasında düşüyor kafa. Havada asılı kalan, tahammül edilmez bir sessizlikle kesilen bir kelime. Sadece bir an için... Marş yeniden duyuluyor, çünkü siyasilerin olduğu bloktaki erkekler hücrelerinden devam ediyorlar marşa kaldığı yerden.

1942 yazıydı.

Yeni iktidar geçtiğimiz hafta içerisinde, birbirini izleyen tutarsız kararlarına bir yenisini ekledi: Cezayirli yurtsever Abdurrahman Laklifi Lyon'daki korkunç Montluc kalesinin avlusunda infaz edildi. Parmaklıkların arkasındaki arkadaşlarının marşları eşliğinde giyotine götürülen hükümlünün, cumartesi günü şafak vakti boynu vuruldu" (*L'Express* dergisi, 4 Ağustos 1960).

Sabah Geliş

Cehennem kusmuştu tüm lanetlilerini
onlar karşıladı bizi
ve hemen
anladık
neden sevinmediklerini gelişimize
Azabını özlemişlerdi cehennemin
ve bizim geldiğimizi görüyorlardı
biz dünyadan geliyorduk
bilen insanlar gibi
ve fark edebilen
ve hemen
biz de öğrenmeye
ve hayatı unutmak istemeye başlayacaktık.

*

Cehennemde
görmezsin arkadaşlarının öldüğünü
cehennemde
ölüm tehdit etmez
cehennemde
acıkmaz üşümezsin
cehennemde
beklemezsin
cehennemde
umut kalmamıştır
kanı çekilen yüreklerde.
Neden cehennem diyorsunuz ki,
buraya.

Yvonne Blech'e

Apollinaire sarhoşuyduk
ve Claudel
hatırlar mısınız?

Bu bir şiirin başlangıcı
hatırlamak istediğim
size okuyabilmek için.

Tüm kelimeleri unuttum
yanılıyor belleğim
geçen günlerin harabelerinde
belleğim terk etti
ve eski sarhoşluklarımız
Apollinaire ve Claudel
bizlerle birlikte ölüyor burada.

Diğerlerine Teşekkür

İp cambazı bir hayalet
idman yapıyordu
telgraf tellerinde
Bilmiyordu onu gördüğümü
Dans ediyordu
hayalet kılığında
Ve buna rağmen
kimse görmüyordu onu.

Ben dayanamazdım
görmeseydi beni kimseler
burada olmasaydınız sizler.

*

Ölmek hiçbir şey
aslında
eğer temizse ölüm
ama
ishalin
çamurun
kanın içinde
ve uzun
çok uzun sürdüğünde

aptal bir romans
bir yaz akşamı
Hayat, geçmiş
özlenen
Hayır
özlemeyi unuttuk biz burada

*

Dövüldüğünü gördüm erkeklerin
ve nihayet düşünebildim onu
o ölü
hâlâ yakışıklı olduğu bir gündü
dümdüz ölü
seçilmiş ölümle

Gördüklerimi görünce
acının böylesini
benim gördüğüm acıyı
ölümün böylesini
benim gördüğüm ölümü

o zaman anladım ki
her şey mubahtı bu savaşta

Haritadaki şu nokta
Avrupa'nın ortasındaki şu nokta
şu kırmızı nokta
şu ateş lekesi şu is lekesi
şu kan lekesi şu kül lekesi
milyonlarca kişi için
isimsiz bir yer.
Avrupa'nın tüm ülkelerinden
ufuktaki tüm noktalardan
gelip kesişiyordu trenler
ad-landırılmamış yere
milyonlarca insanla dolu
neresi olduklarını bilmedikleri bir yere bırakılan
hayatlarıyla
hatıralarıyla
küçük sıkıntılarıyla
ve büyük şaşkınlıklarıyla bırakılan
soru soran bakışlarıyla
orada sadece bir ateş gören bakışları,
nerede olduklarını bilmeden yandılar.
Bugün biliyoruz
Biliyoruz birkaç yıldır
Haritadaki bu noktanın
Auschwitz olduğunu
Bunu biliyoruz
Gerisini ise,
bildiğimizi sanıyoruz.

Esther

Çoktan yatmıştım, birisi bana işaret ediyor:

"Dışarıdan seni çağırıyorlar.

— Kim?

— Küçük bir kız. Kapıda."

Dışarı çıkıyorum. Genç bir kız beni bekliyor, tanımıyor beni. Ben de onu tanımıyorum. Etrafıma bakınıyorum. Blokları birbirinden ayıran vıcık vıcık olmuş kirli karla dolu sokak bomboş. Genç kız yalnız. Bir Yahudi. Giysileri sivil. Bana bakıyor, yaklaşıyor ve Almanca soruyor:

"C. sen misin?

— Evet benim.

— Adım Esther. Senin bir yoldaş olduğunu biliyorum."

Güvensizliğim belli oluyor: "Nereden biliyorsun?

— Sonra söylerim. Dinle. Vaktimiz çok az. Dışarı çıkma yasağı birazdan başlayacak." (Ve yasak başlayınca, nöbetçiler kampta kımıldayan her şeye ateş ediyorlar). "Yahudiyim, Beyaz Rusya'dan."

Yüzüne bakıyorum. Kısa boylu, tombul, yanakları elma gibi parlıyor. Yirmi yaşında ya var ya yok. Saçları kazınmış, başörtüsünün altında. Yahudilerin saçları her ay kazınıyor, diğerlerininkiyse sadece gelişte kesiliyor, bir kaza olmazsa. Üstü başı temiz, giysileri iyi. Bakışımdan anlıyor, özür dilercesine: "*Effekt*'te çalışıyorum" diyor.

Auschwitz'e gelen Yahudilerin istasyonda bıraktıkları bavulları açan, ayıran, sayan takım bunlar. Her konvo-

yun en gençlerini ve en güçlülerini seçip çalıştırıyorlar. Onlar kampa yollanıyor. Diğerleri gaz odasına. *Effekt*'teki kızlar iyi giyiniyorlar çünkü topladıkları giysilerden kendilerine de alıyorlar. (Kamptaki Yahudiler çizgili üniforma giymiyorlar. Sırtında haç işareti olan sivil kıyafetler giyiyorlar, bu yüzden de *Effekt*'lerin, kendi elbiseleriyle değiştirdikleri giysilerin sırtını işaretlemeleri yetiyor.) Zayıf da değiller çünkü mahkûmlara verdikleri bir külot ya da bir kazak karşılığında, akşam yemeği için bir parça ekmek ya da biraz yağ alıyorlar. Üstleri başları temiz çünkü çamaşır değiştirebiliyor ve çalıştıkları yerde su olduğundan yıkanabiliyorlar. Temiz olmaları SS'lerin de işlerine geliyor çünkü onların hazırladıkları giysiler kış yardımı olarak zor durumdaki Alman sivillere dağıtılıyor. Biz hiç çamaşır değiştirmiyoruz. Biz hiç yıkanmıyoruz. Kamptaki ayrıcalıklı *Effekt*'ler, kampın "aristokratları" –blok şefleri, yardımcıları, polisler ve Alman tutuklular dışında hiç kimse yıkanmıyor.

Esther'e, onun beyaz başörtüsüne bakıyorum. Yüzünü aydınlatan beyaz dişlerine bakıyorum. "Dişlerin çok güzel" diyorum.

"Ben de sana yardıma geldim. Bir şeye ihtiyacın var mı?"

Bir şeye ihtiyacım var mı? Ne cevap verilir bu soruya?

"Her şeye ihtiyacın var, değil mi? Yarın gelirim. Hoşçakal."

Ertesi gün, aynı saatte geliyor. Gömleğinin altından şeffaf bir kâğıda sarılı bir diş macunuyla yeni bir diş fırçası çıkartıyor.

"Sabahları biraz çayla fırçalarsın dişlerini."

Pembe jarse bir gömlek.

"Kirlenince atarsın, başka veririm. Bugünlük sadece

bunları alabildim. Yarın başka bir şeyler getiririm. Giyinik yatmaman için bir gecelik mesela."

Elime tutuşturduğu eşyalara bakıyorum. Diş fırçasının sapında anlamadığım bir şeyler yazıyor. Diş macunu tüpünün üstünde de başka bir şeyler yazıyor. Son konvoylar Yunanistan'dan gelmişti.

Ne yapacağımı şaşırıyorum. Nereye koyacağım bunları? Battaniyemin altında bıraksam, akşama döndüğümde yerinde bulamam. Diş fırçasına, diş macununa, temiz gömleğe bakıyorum. Fazlalık yapıyorlar, oysa ihtiyacım olan eşyalar bunlar. Bitmiş bir hayatın parçaları. Diş fırçalanan bir hayatın. Nasıl paylaşabilirim bunları? Her şeyi paylaşıyoruz. Esther yüzümde bir mutluluk işareti arıyor.

"Sağol Esther. Çok iyisin.

— Bir akşam erken dönersem, sen de yorgun değilsen biraz oturur konuşuruz."

Bana elini uzatıyor ve uzaklaşıyor. Bana dönüp, beni mutlu etmenin neşesiyle, temiz dişleriyle gülümsüyor.

Kimdi Esther? Onu bir daha hiç görmedim. *Effekt* komandoları sık sık üstümüzü aramaya geliyorlar ve çaldıkları şeyleri yok etmeyi becerememeyenler SS'lerin keyfine göre, ya disiplin bölümüne ya da gaza gönderiliyorlar. Grodno'lu olduğunu öğreniyorum sonradan.

İçmek

Yoklamadan sonra sıralar halinde işe gidiliyordu. Beşer beşer sıra olup, durduğumuz yerde, kapıya doğru dönünce, hareket emrine hazır duruma geliyorduk. Yola çıkmak uzun sürüyordu. Yerimizde saymaya, beklemeye devam etmek zorundaydık. *Kapo*'lar kendi birliklerini kurmakla uğraşıyorlardı. Bizi beşer beşer sayıp, yüzer kişilik gruplara ayırıyorlardı. Her *kapo*, kendi grubunu, emrindeki işçilerin olduğu yerden kesiyordu. İşte bu yüzden o sabah, bizim grup ikiye bölündü, kimileri bir yıkım şantiyesinde çalışırken, kimileri de kendilerini başka bir yerde buldular. Akşam yoklamasında tekrar buluştuk. Carmen bana, "Yarın oraya tekrar gideceğiz. *Kapo*'yu iyi inceledim, tanıyabilirim. Sakın bizim yanımızdan uzaklaşma. Başka gruba geçmemeye dikkat et. Su da var" dedi.

Günlerdir susuzdum, kendimi kaybedecek kadar, yemek yiyemeyecek kadar susamıştım, çünkü ağzımda tükürük kalmamıştı, konuşamayacak kadar susamıştım, çünkü insan ağzında tükürük kalmadığında konuşamaz. Dudaklarım paramparça olmuştu, dişetlerim şişmişti, dilim bir tahta parçasına dönüşmüştü. Dişetlerimin ve dilimin şişliğinden ağzımı kapatamıyordum ve bir gerizekâlı gibi ağzım açık geziyordum ve bir gerizekâlı gibi, gözbebeklerim kocaman, gözlerimde yabani bakışlarla geziyordum. Sonradan böyle söylemişti arkadaşlar. Delirdiğimi zannetmişlerdi. Hiçbir şey duymuyor, hiçbir şey gör-

müyordum. Hatta kör olduğumu bile zannetmişlerdi. Daha sonra, onlara kör olmadığımı, ama o günlerde hiçbir şey görmediğimi anlatmakta çok zorlandım. Susuzluk yüzünden bütün duyularım yok olmuştu.

Carmen, bakışlarımda yeniden, ufacık da olsa bir bilinç belirtisi görme umuduyla birçok kez tekrar etmişti: "Su var. Yarın su içeceksin."

Gece bitmek bilmemişti. Susuzluğum korkunçtu o gece ve hâlâ, o geceyi nasıl sonuna kadar yaşayabildiğimi merak ederim.

Sabah, yine sessiz, yabani, yine kendimden geçmiş, arkadaşlarımın yardımıyla yürüyordum --daha doğrusu onlar benim düşmeden yürümemi sağlıyorlardı çünkü hiçbir refleksim kalmamıştı ve onlar olmasaydı bir SS'e ya da bir tuğla yığınına çarpabilir, ya da sıraya giremeyebilirdim, beni öldürebilirlerdi. Beni hayatta tutan tek şey "su" fikriydi. Her yerde su arıyordum. Bir su birikintisi, ya da biraz sıvı bir çamur görür görmez beni tutuyorlardı çünkü kendimi kaybedip üstüne atlamak istiyordum. Kendimi köpeklerin ağzına bile atabilecek haldeydim.

Yol uzundu. Hiç ulaşamayacağımızı sanıyordum. Soru sormuyordum çünkü konuşamıyordum. Dudaklarımla kelimeler oluşturmayı denemeyeli çok olmuştu. Gözlerimdeki endişe onları sorguluyor olmalıydı, durmadan içimi rahatlatacak şeyler söylüyorlardı. "Korkma. Doğru birliklere geldik. Su da var, gerçekten. İnanabilirsin."

Sonunda varmıştık. Burası bir fidanlıktı. Bir gün önce gelenler, "Ağaç dikilecek. Küçük ağaçlar. Ağaç dikildikten sonra sulanacak. Bir kova su verilecek" diye anlatıyorlardı. Gerçekten de, bir kuyunun yanında bir sıra kova duruyordu. Hemen sıradan çıkıp oraya gitmek istedim. Viva sıkıca kolumdan tuttu. "Bekle *kapo*'nun say-

ması bitsin." *Kapo* herkesi saydıktan sonra takımlara ayırdı. Ne ben, ne de arkadaşlarım su kovaları takımına düşmüştük. Dikilecek fidanları erkeklere taşıyacaktık. Umutsuzluğa kapılmıştım. Herkes beni teselli etmeye çalışırken Carmen işleri ele aldı. "Dinle. Sakin bir şekilde Lulu'nun yanında duracaksın. Uslu dur, sakinleş." Bir hastayla konuşur gibi, ağır ağır konuşuyordu. "Çalış. Al şunu." Elime dal gibi, ince gövdeli bir fidan tutuşturdu. "Kuyunun suyunu çeken Polonyalı biri. Onu tanıdım, dünkü adam. Kovaları dolduruyor. Bir bütün ekmek getirdik, anladın mı? Ekmeği verip, karşılığında oraya, ağaç yığınının arkasına su getirmesini isteyeceğim. Sakın kımıldama. Her şey hazır olunca sana işaret ederim. Hayır, şimdi değil. Şimdi kımıldama. Geliyorum. Hemen geliyorum." Neyse ki düz ve çıplak bir yerde değildik. Alet kulübesi, tahta hangarı gibi saklanılabilecek kıyılar köşeler vardı ve sürekli olarak *kapo*'larla SS'lerin gözünün önünde değildik. Viva'nın desteğiyle çevrem sarılı olarak ve diğerlerinden saklanarak çalışıyor gibi görünüyordum. Arkadaşlarla gidip geliyordum ama elimdeki fidanı, Polonyalı'nın dikeceği ağaçların yığınına bırakmak için eğilecek kadar bile takatim yoktu. Zor ayakta duruyordum ve ne yaptığımı bilmez haldeydim. Hatta susadığımı bile hissetmiyordum galiba artık. Bilinçsiz ve aptallaşmış bir şekilde, artık hiçbir şey hissetmiyor, hiçbir şeyi algılayamıyordum.

Carmen geri geldi. O ve Viva, geçişin serbest olduğundan emin olduktan sonra, koluma girerek beni, önünde taşımamız gereken fidan yığınlarının durduğu bir duvarın köşesine götürdüler. "Al" dedi Carmen su kovasını göstererek. Köy kuyularından su çekmeye yarayan çinko bir kovaydı bu. Büyük bir kova. Doluydu. Carmen ve Viva'yı bırakıp kovanın üstüne atladım. Ger-

çekten de atladım. Kovanın önünde diz çöktüm ve burnumu, tüm suratımı suya sokarak, bir at gibi su içtim. Su soğuk muydu bilmiyorum –soğuktu herhalde, kuyudan yeni çekildiğine ve mart ayında olduğumuza göre– ama yüzümde ne soğukluğunu, ne de ıslaklığını hissediyordum. Sadece içiyordum, nefesim kesilene dek içiyordum ve zaman zaman nefes alabilmek için burun deliklerimden su püskürtüyordum. Bunu yaparken bile su içmeyi kesmiyordum. Hiçbir şey düşünmeden, artık durmam gerektiğini, *kapo*'lar görürse dayak yiyeceğimi düşünmeden su içiyordum. İçiyordum. Nöbet tutan Carmen, "tamam yeter artık" dedi. Kovanın yarısını içmiştim. Sıkı sıkı sarıldığım kovadan ayrılmadan küçük bir ara verdim. "Gel" dedi Carmen, "yeter." Cevap vermeden –oysa bir işaret verebilir, hareket edebilirdim– kımıldamadan kafamı tekrar kovaya daldırdım. Tekrar tekrar içtim. Bir at gibi içtim, bir köpek gibi değil. Köpekler becerikli dillerini oynatarak su içerler. Dillerini bir kaşık gibi kıvırıp sıvıyı ağızlarına götürürler. Oysa at, gerçekten içer. Su azalıyordu. Dibinde kalanı içebilmek için kovayı eğdim. Neredeyse yere uzanıp, dışarı tek bir damla sıçratmadan, son damlaya dek içime çektim. Kovanın dibini de yalamak istiyordum. Ama dilim çok sertti. Dudaklarımı bile yalayamayacak kadar sertti. Elimle yüzümü sildim, elimi de dudaklarımla sildim. "Bu sefer yeter artık" dedi Carmen, "Polonyalı kovasını geri istiyor" ve arkasında duran birisine işaret etti. Karnım öylesine ağırlaşmıştı ki hareket edemiyordum. Sanki iskeletime asılmış, bağımsız bir ağırlık ya da paket gibiydi karnım. Çok zayıftım. Günlerdir ekmeğimi yemiyordum, ağzımda tükürük kalmadığından hiçbir şey yutamıyordum, günlerdir çorba içemi-

yordum, sıvı çorbaları bile içemiyordum çünkü çorbalar tuzluydu ve ağzımda kanayan aftları ateş gibi yakıyordu. Su içmiştim. Susuzluğum bitmiş miydi, bundan kendim de emin değildim. Hepsini, kovadaki bütün suyu içmiştim. Evet evet, bir at gibi içmiştim.

Carmen Viva'yı çağırdı. Yerden kalkmama yardım ettiler. Karnım kocaman olmuştu. Birden hayatın geri geldiğini hissettim. Sanki yeniden kanımın aktığını, ciğerlerimin nefes aldığını, kalbimin attığını hissediyordum. Hayattaydım. Ağzım yeniden tükürükleniyordu. Göz kapaklarımın yanması geçiyordu. Gözyaşı kanalları kuruyunca gözler yanar. Kulaklarım yeniden işitmeye başlamışlardı. Yaşıyordum.

Carmen kovayı geri götürürken Viva da beni diğerlerinin yanına götürüyordu. Ağzım yeniden nemlendikçe gözlerim de görmeye başlıyordu. Başım hafifliyordu. Dik durabiliyordum. Bana, kocaman olmuş karnıma endişeyle bakan Lulu'yu görüyor ve Viva'ya söylediklerini duyuyordum: "Bu kadar içmesine izin vermeyecektiniz. "Ağzımın içinde tükürük oluştuğunu hissediyordum. Sözlerin geri geldiğini hissediyordum. Dudaklarımı kımıldatmak çok zordu. Sonunda, dilim hâlâ rahat hareket edemediği için, esnekliğini yeni yeni kazandığı için, tuhaf bir sesle, "susamam geçti" diyebildim. "Güzel miydi bari?" diye sordu birisi. Cevap vermedim. Suyun tadını hissetmemiştim ki. Sadece içmiştim.

"Yarın yine gelmeye çalışırız" dedi Lulu. "Akşama ekmek ayırmak lazım" diye ekledi Cécile.

Ertesi gün, yoklamadan sonraki itiş kakışın etkisiyle yönümüzü kaybettik ve fidan dikmeye giden birliklere katılamadık. Ama artık önemi yoktu. İyileşmiştim.

Bazen insanlar "susadım" derler. Sonra da bir bara girip bir bira söylerler.

Yvonne Picard öldü
ne güzeldi göğüsleri.
Yvonne Blech öldü
badem gözlüydü
ve ne iyi hikâye anlatırdı elleri.
Mounette öldü
ne güzeldi teni
yaşamayı seven ağzı
ve Arjantinli gülüşü.
Aurore öldü
mor renkliydi gözleri.

Bunca güzellik bunca gençlik
bunca istek bunca verilmiş söz...
Hepsinde Romalılar döneminden kalma bir cesaret.

Ve Yvette de öldü
ne güzeldi ne bir şey
ama hepsinden cesurdu o.

Ve sen Viva
ve ben Charlotte
bizler de öleceğiz az sonra
artık iyi hiçbir şeyleri olmayan bizler.

Dere

Ne tuhaf, o günden hiçbir şeyi hatırlamıyorum. Tek hatırladığım o dere. Bütün günler aynı olduğundan, yalnızca büyük cezalar ve büyük yoklamalarla birbirinden ayrılabilen bir monotonlukta olduğundan, bütün günler aynı olduğundan, yoklamanın yapıldığı kesin, yoklamadan sonra işe gitmek için sıra olundu, ben kendi takımımdakilerle aynı sıraya düşmeye çalıştım ve ardından, uzun bir bekleyişten sonra, sıralar kapıdan geçtiler ve nöbetçi SS'ler geçerken sıraları saydılar. Ya sonra? Sıra sağa mı döndü sola mı? Sağa, yani bataklıklara doğru mu, yoksa sola, yani yıkıma, silolara doğru mu? Ne kadar yürüdük acaba? Bilmiyorum. Ne iş yaptık? Onu da bilmiyorum. Sadece sıra başını hatırlıyorum çünkü o bana dereyi hatırlatıyor. Hiç nefes almadan bağıran siyasi tutuklu bir Alman kadınıydı. Ne çok bağırıyordu... Görünen hiçbir neden yokken, kafasını, ellerini, değneklerini sallayarak bağırıyor ve durmadan vuruyordu, ardından hem bağırmaya devam ediyor hem de sallanıyordu –anlaşılmaz ve yerine getirilemeyecek emirler yağdırarak– ardından da bize yürürken şarkı söylememizi emrediyordu. Eski bir sosyalist olduğu, Birkenau'ya gelmeden önce, Hitler'in başa gelmesinden bu yana tüm kamplarda ve tüm hapishanelerde bulunduğu, yedi sekiz yıl önce tutuklandığı söyleniyordu. Delirmiş olması doğaldı. Belki de *kapo*'luk mevkiini hak etmek ve karşılığını verebilmek için bağırıp çağırma alışkanlığını edinmişti. Değne-

ği sallıyor ama genellikle kimseye vurmuyordu ya da hiç değilse dayaktan kurtulacak zaman bırakıyordu. Gerçekten de o gün ne iş yaptığımızı hatırlamıyorum. Sadece dereyi hatırlıyorum. Derenin anısı, o güne ait diğer bütün izlenimleri hafızamdan silmiş. Oturup düşünmem gerek, hatırlayabilmem için.

Mevsimlerden nisan başı olduğuna göre –bunu hesaplayarak biliyorum: gelişimizden altmış yedi gün sonraydı ve 27 Ocak günü gelmiştik– bizden yetmiş kişi hayattaydı. Bu da o dönemde yaptığım bir hesaptı ve belleğim bundan kesinlikle emindi. Ama o gün büyük ihtimalle derede yetmiş kişi değildik, çünkü hayatta kalmış olanların çoğu tifüs yüzünden revirdeydi. Yvonne Picard ölmüştü, Yvonne Blech de öyle, Viva henüz ölmemişti, o temmuz ayında öldü. Dolayısıyla da, ben kendi küçük takımımla beraberdim: Viva, Carmen, Lulu, Mado. Onlar da tifüse yakalandıklarında revire yattılar ama daha sonra. Nisan ayında, beşimiz de kamptaydık. İşe her zaman birlikte gidiyorduk. Yoklamada da hep beraberdik, hep beşimiz kolkola girerek yürürdük. Dolayısıyla da, o gün onlarla birlikte olduğumdan eminim. Onları, birlikte çalıştığımız her yerde dün gibi hatırlamama rağmen, dereye gittiğimiz gün yanımda olduklarını hatırlamıyorum. Bataklıkta toprağı bellerken, çukur kazarken, donmuş ya da çamurlu toprakları sedyelerde taşırken, tuğlaları taşırken, ya da kum dolu vagonları iteklerken, yıkılmış evlerin toprağını boşaltırkenki halimizi dün gibi hatırlamama rağmen onların o günkü halini hiç hatırlamıyorum. O derenin yakınında ne iş yapmaya gitmiştik hiç hatırlamıyorum. Sadece dereyi hatırlıyorum. Belleğimi ne kadar zorlarsam zorlayayım, dereyle kendimden başka hiçbir şey bulamıyorum. Oysa bu yanlış, tamamen yanlış. Orada kimse, hücre cezası almadıkça yalnız bırakılmamıştı

ve kimse oraya kapatılmamıştı. Daha doğrusu, bizim aramızdan hiç kimse.

Yarı deli Alman *kapo*'nun yönettiği sıra iş yerine vardı, çünkü başka türlüsü mümkün değildi. *Kapo* sıradakileri saydı –bu uygulama o zaman devam ettiği için– ve aletlerimizi aldık. Hangi aletleri ve ne yapmak için aldık elimize? Çalışmaya başladık. Tırmıklarla mı? Küreklerle mi, ya da rayları ve tuğlaları taşıdığımız gibi çıplak ellerimizle mi? Ama o günkü ışığı hatırlıyorum çünkü o bana suyun ışığını hatırlatıyordu. Öğle tatili için düdük çalındı –hep öyle olurdu–, çorba bidonlarının önünde sıraya girildi. Çorbayı ayakta mı, yoksa oturarak mı içmiştik? Bilmiyorum. Oturmuştuk belki, çünkü hava güzeldi. Neyin üstüne oturmuştuk? Bir yıkım şantiyesinde çalıştığımıza göre, belki de eski kapılar, levhalar bulmuştuk. Hava güzeldi ama çimenlerin üstüne oturacak kadar sıcak değildi. Zaten çimen var mıydı ki? Büyük ihtimalle vardı, çünkü derenin yakınındaydık. Bir tarlada olmalıydık o zaman. Çorbadan sonra –ki bunu çok kesin hatırlıyorum– *kapo* şöyle bağırdı: "Şimdi isteyenler dereye gidip yıkanabilirler." Bunu çok iyi hatırlıyorum. Ama suya doğru giderken yanımda kimin olduğunu hatırlamıyorum. Yalnız gitmiş olmama imkân yok. Kimle birlikteydim? Gerçekten bilmiyorum. Hep ikişer kişilik gruplar halindeydik ve hiç ayrılmazdık. Sanırım beşimiz birlikte ve konuşarak gittik, çünkü hep sohbet ederdik. Diğerlerini hiç hatırlamıyorum, yürümeme hep yardım eden Viva'yı hatırlamıyorum. Dereye yalnız indiğimi hatırlıyorum. Aylardan nisandı. Kesin tarihi biliyorum çünkü 27 Ocak çarşamba günü geldiğimizden bu yana altmış yedi gün olmuştu ve hiç değilse tarihleri hatırlayabilelim diye, günleri saymaya özen göstermiştik. Tarihler? Ne önemi vardı ki tarihlerin, o günün cuma ya da cumartesi oluşu-

nun, ya da bir şeyin yıldönümü olmasının? Hatırlanması gereken tarihler sadece Yvonne'un ya da Suzanne'ın ölümüydü, Rosette ya da Marcelle'in ölümüydü. Bir gün geri dönersek ve birileri bize kimin ne zaman öldüğünü sorarsa cevap verebilmek istiyorduk. Ve günleri büyük bir dikkatle sayıyorduk. Kimi kez hesaplarımız birbirini tutmadığında uzun tartışmalara girişiyorduk. Sanıyorum hesaplarımız doğruydu. Sık sık kontrol ediyorduk: "Hayır, köpekler evvelsi gün gelmişti, dün değil." Pazarları sıralar kamptan dışarı çıkmıyorlardı. Bu da bize bir işaret oluşturuyor, hesabımızı unuttuğumuzda günleri tekrar buluyorduk.

Derenin kenarına indim. Derenin suyu tekrar akmaya başlayalı çok olmamıştı. Hatta belki de bu derenin suyunu ilk kez görüyorduk. Sanıyorum daha önce su donmuştu ve dikkatimizi çekmemişti. Yoksa, susuzluk çektiğim tüm bu haftalar boyunca fark ederdim. Su, otların olduğu iki kıyı arasında, çakıltaşlarının üstünden akıyordu. Evet, şimdi hatırlıyorum otları. Çirkin bir ottu ve üzerindeki fidanın tomurcukları açmıştı.

Şimdi düşününce, bana asıl tuhaf gelen havanın hafif ve aydınlık oluşuydu, hiçbir koku duyulmamasıydı. Demek ki fırınlardan uzaktaydık. Ya da o gün rüzgâr öbür yöne doğru esiyordu. Zaten artık fırınların kokusunu duymaz olmuştuk. Evet, bana asıl tuhaf gelen, hiçbir ilkbahar kokusunun duyulmamasıydı. Oysa tomurcuklar, otlar ve su kokuyor olmalıydı. Hayır, o günkü hatıralarımda hiçbir koku yok. Eteğimi kaldırdığımda kendi kokumu bile duymadığım da doğru. Bu da, burun deliklerimizin kendi kokumuzun iğrençliğiyle tıkandığını ve koku almaz olduğunu gösteriyor.

Dikkatle derenin kenarına inerken, bir saniye bile kaybetmemek için nasıl inmem, nasıl hareket etmem ge-

rektiğini hesaplıyordum. Mola çok kısa sürecekti ve sudan mümkün olduğunca çok yararlanmak istiyordum. Suya inen yokuş kaygan değildi ama ayakkabılarımı ıslatmayı göze almak istemiyordum, uzun süredir ilk kez kurumuşlardı. Demek ki dere bataklıkta değildi, çünkü bataklığın donuk suları nisan ayında çözülmüş ve bataklık bir balçık tarlasına dönmüştü. Zaten otları da çok iyi hatırlıyorum şimdi ve bataklıkta ot yoktu.

Ayaklarım sudayken yüzümü yıkayabileceğimi hesapladım, böylelikle ayaklarımı da yıkayabilirdim. Yokuştaki otların üstüne oturdum ve ayakkabılarımı çıkarttıktan sonra her ihtimale karşı cekedimin üstüne koydum. Demek ki ne Viva, ne de benim takımdan başka biri yakınımda değildi, çünkü yoksa ayakkabılarımızı yanyana koyardık. Cekedimi ve eşarbımı çıkartmıştım –yüzümü ve kulaklarımı yıkayabilmek için– ama boynumu ve kollarımı yıkayabilmek için elbisemi çıkartmam mümkün değildi. Hava aydınlıktı, güneş bile vardı ama sıcak değildi. Ayakkabımı, cekedimi ve başörtümü koyduktan sonra çoraplarımı çıkarttım. Buraya geldiğimden bu yana, altmış yedi gündür çoraplarımı çıkartmamıştım. Onları çevirerek çıkartırken ayakuçlarıma gelince karşı koyduklarını hissettim. Çoraplarım ayaklarıma yapışmıştı. Sertçe çekince çoraplar ayağımdan çıktılar, ters dönmüşlerdi ve uçlarında tuhaf bir şekil vardı. Bu gerçekten tuhaf duran şekle baktım. Ayaklarıma baktım. Kirden kapkara olmuşlardı, uçlarının siyahlığı ise değişikti, daha çok mora benziyordu, ayak parmaklarımda kurumuş parçalar vardı ve iki baş parmağım dışında ayak parmaklarım biçim değiştirmişti, o ikisinin tırnakları sökülüp çoraba yapışmıştı ve tırnaklar çorapların üzerindeki o tuhaf şekli oluşturuyorlardı. Tabii ki bu ayrıntı üzerinde düşünecek zamanım yoktu. Yıkanmak için bir dakika bile

kaybetmemeliydim. Daha sonraları ayaklarımın donmuş olduğunu anladım. Ya da şaşkınlığımı diğerlerine anlattığımda, bunu bana onlar söylediler. İnanın bana, ayak tırnaklarını çoraplara yapışmış görmek çok şaşırtıcı bir duygu.

Sırayla yüzüm, ayaklarım, bacaklarım. Arkamı da yıkamam gerek. Külodumu çıkarıp, ceketim, başörtüm ve ayakkabılarımdan oluşan yığının üzerine koydum. Külodum herhalde çok pis kokuyordu. Onu da altmış yedi günden bu yana ilk kez tam olarak çıkartmıştım. Ama gerçekten hiçbir koku duymuyordum. Koku alma duyusu çok gizemli bir şekilde çalışıyordu. Buraya geleli çok olmuştu, eskiden günde iki kere banyo yapar –fazlasıyla titizdim– iyi bir sabunla her yerimi ovalardım, buraya geleli, üzerime kamp kokusu, iltihap ve ceset kokusu sineli haftalar olmuştu. Ve ben o gün, derenin yanında, kurumuş ishalden şişmiş külotumu çıkarttığımda –otlar bitmeden önce ne kâğıt vardı ne de başka bir şey– ve o gün kendi kokumdan midem bulanmadı...

Suya indim. Su soğuktu, birden ürperdim. Ayak bileklerime kadar ancak geliyordu ve suya dokunmak şaşırtıcıydı, suyun tene dokunuşu.

Ya şimdi, nereden başlamalıyım? Yüzümden mi, yoksa arkamdan mı? Hemen avuçlarımı suyla doldurarak, yakasının düğmelerini açtığım elbisemi ıslatmamak için iyice eğilerek yüzüme su çarptım. Önce ağır ağır, çünkü suyu yüzümde hissetmek yepyeni bir duyguydu, öylesine güzeldi ki, hemen kendimi topladım. Kaybedecek zaman yoktu, şiddetle ovuşturmaya başladım, özellikle de kulaklarımın arkasını. Neden anneler kulakların arkasını çok iyi yıkarlar? Diğer yerlerden daha kirli değiller ki...

Tenimin her parçasını temizlemeye çalışırken ne düşünüyordum acaba? Buraya geldiğim gün aldığım son

duşumu mu hatırlıyordum? Saçlarımı kazıdıktan sonra bizi duşa sokmuşlardı. Sabunum ve havlum hâlâ duruyordu. Gerisini, kulübelere girerken bavullarda bırakmak zorunda kalmıştık. Üstümüzde hiçbir şey kalmadan, tamamen soyunmamızı, bütün eşyalarımızı, hiçbir şeyi ayırmadan bavullara koymamızı emrettiklerinde, boynuma bir şişe parfümün hepsini boca etmiştim. Bunu bir arkadaşım, buraya gelmeden önce aldığım son kolilerden birinin içine koymuştu. Bu parfümü yola çıkana kadar saklamıştım, kimi kez geceleri yatmadan önce kapağını açıp kokusunu içime çekerdim. Herkesin ortasında çıplak bir şekilde ve şefkatle parfüm şişesine bakmıştım –Lelong'un "Gurur" adlı kokusuydu bu, ne güzel gelmişti bu isim o gün– ve tüm "Gurur" şişesini ağır ağır göğüslerimin arasına dökmüştüm. Ardından da duşta, parfüm izinin silinmemesi için sürdüğüm yeri sabunlamamaya dikkat etmiştim. Bu kokulu izin uzun süre kaldığını zannetmiyorum. Gerçekten de, söylediğim gibi, koku alma duyumuz çok çabuk yok olmuştu. Özenle yıkanmaya başlamıştım ama *kapo*'nun biri acele etmemiz için bağırmış ve suyu kesmişti. Viva, Yvonne ve diğerlerinin, içinde yarı yarıya durulanmış olarak bekledikleri küvete girmiştim. Halime çok gülmüşlerdi. Attığımız son kahkahalardı bunlar. "Ne güzel kokuyorsun!" demişti birisi. "Dur biraz yanına oturayım. Bundan sonra uzun süre güzel koku duymayacağız." Bu Tours şehrinden gelen biri olmalıydı, çok iyi konuşuyordu. "Güzel koku duymayacağız"; bu sözler ve söyleyenin sesi uzun süre aklımda kaldı ama kimdi hatırlamıyor, yüzünü gözümün önüne getiremiyorum.

Demek ki, o gün derede, o son yıkanışımızı ve belki de ılık yumuşak bir suda uzun süre kalmanın zevkini düşünüyordum. Ya da geldiğimizden beri yüzlerini yıkama-

dan ölenleri düşünüyordum. Ama tüm bunlar sonradan düşündüklerim. O anda derenin dışında hiçbir şey düşünmüyordum ve tüm düşüncelerim mümkün olan en çabuk ve en iyi şekilde yıkanabilmeye, bu pislikten kurtulabilmeye yoğunlaşmıştı. Çabuk ve sert bir şekilde ovunuyordum ve neyse ki sonucu kontrol etmem imkânsızdı. Yoksa hayal kırıklığına uğrayabilirdim. Yüzümü bu kadar yıkamak yeter, zaman geçiyor. Hayatımda ilk kez, o gün, orada, zamanı çekiştirip uzatmak istedim. Yüzümü bu kadar yıkamak yeter diye düşündüm. Ardından, elbisemi kaldırıp belime bağladım, dirseklerimle tutup suyun içinde diz çöktüm. Üşümeye başlayan ayaklarımı dipteki çakıl taşlarına sürtüyordum. Dengemi kaybedince bundan vazgeçmek zorunda kaldım. Elbisemi kaldırınca, parmak uçlarımla kalça kemiklerimi hissedip ne kadar zayıfladığımı anladım. Durup bunu düşünecek vaktim yoktu. Avuçlarıma su alıp ovuşturmaya başladım. Geldiğim gün traşladıkları kıllarım uzamıştı. İshalden birbirine yapışıp düğüm olmuşlardı ve açamıyordum. Kıllarım kendi uzunluk ve kıvırcıklığına ulaşırsa gerçekten temizlendiğimi hissedecektim ama bunu başarabilmek için saatlerce yıkamam gerekirdi. Kendimi tırmalayana dek tekrar tekrar ovuşturuyor ama temizlemeyi beceremiyordum. İğrençti, bıktırıcıydı ve su çok soğuktu. Karnım donuyordu. Artık başka bir yerimi yıkamalıydım. Ovuşturduğum yerimi değil, pislikten kapkara olmuş bacaklarımı ve ayaklarımı görüyordum. Ayaklarım uzun süredir suyun içinde olmasına rağmen hâlâ renk değiştirmemişti.

İyice düşünmeme rağmen, yüzümü ve arkamı temizlemek için bir avuç kum almak aklıma gelmemişti. Bacak derisi kalındı. Elimde ıslak toprak, dizimin üstünü, sağ bacağımı ovuşturmaya başladım. Derimin rengi açılmaya, kızarmaya başladı. Dizimi tüm gücümle ovuşturu-

yordum. Kan damlalarını görünce durmak zorunda kalıyordum. Çok sert ovuşturuyordum ve kum çok kalındı. Tam öbür dizime geçecektim ki, *kapo* düdük çaldı. Sıralara! Mola bitti. Hemen külodumu çekiyorum, ayaklarımı çimende kuruluyorum, çoraplarımı ve tırnaklarımı, ardından da pabuçlarımı giyiyorum. Ceketimi ve eşarbımı alıp sıraya giriyorum. Daha doğrusu, böyle olduğunu sanıyorum çünkü hiçbir şey hatırlamıyorum. Yalnızca dereyi hatırlıyorum.

Bu, Viva'yı son görüşüm. Ölümü o kadar iyi tanıyorum ki, Viva'nın saat kaçta öleceğini bile söyleyebilirim. Sabah olmadan ölecek.

Bu, Birkenau revirine Viva'yı görmeye son gelişim. Viva olmasa, oraya gitmeyi içim kaldırmaz.

Bu Viva'yı son görüşüm.

Bukleli saçları olmasa onu tanıyamayacaktım. Saçları ne kadar uzamış! Ne uzun acı çekti, Viva.

Orada, cansız, çıplak tahtaların üstünde yatıyor. Pis kokan tahtalar, omuzunun ucunu, kemiğini kesmişler. Omuzları güzeldi Viva'nın.

Saçları olmasa tanıyamayacaktım onu. Derisi çene kemiğine, göz deliklerine, elmacık kemiklerine yapışmıştı. Ölüm Viva'nın yüzüne yazılmıştı. Ölüm deriyi inceltir. İnce, gergin, tuhaf bir şeffaflığı vardı teninin.

Usulca "Viva" diyorum. Viva artık beni duymuyor, görmüyor. Elini tutuyorum, Viva'dan hiçbir tepki, ufacık bir titreyiş bile gelmiyor. Eli buz gibi. Ölüm elini almış bile. Nabzı uzak, çok uzak. Ölüm ellerinden gözlerine doğru çıkacak. Sabah olmadan.

Yarın sabah, Viva sedyeyle yoklama sıralarının önünden geçecek, ayakları ve kafası küçük sedyeden dışarı sarkacak. Ve belki de yoklama sıralarında ayakta duranlardan biri, belki de sıranın kendisine geldiğini fark ederek Viva'nın o güzelim buklelerini görüp "iyi dayanmış bu" diyecek. Bütün bir kış, bütün bir bahar.

Evet, Viva uzun süre dayandı. Bana uzun süre yardım etti.

Bu, Viva'yı son görüşüm.

Gözümden yaş akmadı. Uzun, çok uzun süre oldu, gözlerimde yaş kalmayalı.

Lily

"Lily yok mu? Nerede Lily?" diye soruyorlardı sabahı tarlada geçirenler.

Diğerleri Eva'yı göstererek seslerini kısmalarını işaret ediyorlardı.

"Laboratuardan gelip aldılar onu.

— İki kişiydiler.

— Çorbasını alalım mı acaba?

— Kuzini aldı."

Eva oturmuş yemek yiyordu. hiçbir şeye bakmıyordu. Biz de ona bakmıyorduk. Yanı başında, Lily'nin yeri boştu. Taburesi, masanın çıplak ahşabı, soğuyan çorba çanağı. Lily'nin çorbası konmuştu. Kimse çanakta gittikçe katılaşan çorbaya bakmıyordu. Kimse, sakin sakin, belki de her zamankinden daha durgun bir şekilde çorbasını içen Eva'ya bakmıyordu.

Herkes yemeğini bitirmişti. Masalar toplanıyordu. Lily ile Eva'nın masasındaki çanakları toplayan kız Lily'nin çanağını ve soğuyan çorbasını atlamıştı, sanki görünmez olmuştu.

Düdük çalınca yemekhaneden çıkıyorduk. İşe gitmek için sıralar oluşturuyorduk. Acı çektiği için kendisine iyi davranıldığını düşünmesin diye, kimse Eva'nın yanına yaklaşmıyor, onunla konuşmuyordu.

İki SS sabah Lily'yi almaya gelmişlerdi. Bir terazinin önünde, ayakta duruyordu. Tasların içindeki toprakları tartıyor ve her tasın ağırlığını bir kağıda yazıyordu. SS'ler yukarıdan, kapının eşiğinden adıyla seslenmişlerdi. Tart-

mayı bırakıp kâğıdına bir rakam daha yazmış ve Almanca olarak "Ben mi?" diye sormuştu. Lily çok iyi Almanca konuşurdu.

"*Komme!* demişti SS'lerden biri.

— Şimdi mi?

— *Ja. Schnell!*"

Evet sen, çabuk. Lily gömleğini çıkartmıştı. Bir arkadaşı yardımcı olmuştu. Sırttan düğmeli bir laborant gömleğiydi bu. Boyundan bele kadar inen bu düğmeleri sabahları ilikleyip akşamları da açmak için birbirimize yardımcı olmamız gerekiyordu. Lily gömleğini çıkarmıştı. Altında temiz, üzerine oturan, hatta biraz kısa bir elbise vardı. Lily yirmi yaşındaydı. Mahkûmiyet, beğenilme arzusunu yok etmemişti. Çizgili elbisesini kesmişti.

SS'ler acele ediyor ama kötü davranmıyorlardı. Bilimsel ve karmaşık görünen bir laboratuarda, kesin hareketlerle çalışan beyaz gömlekli kimyagerlerden, bu sessiz ve ciddi atmosferden etkilenmişlerdi. Lily acele etmiyordu. Almanca bildiği için SS'lere kendisini nereye ve neden götürdüklerini sormuştu. Bir tanesi üniforma cekedinin dış cebinden katlanmış bir kâğıt çıkartıp diğerinin onayını beklemiş ("Söyleyelim mi?") ve cevap vermişti: "*Politische Abteilung*" (Siyasi bölüm polisiydi, Gestapo'ydu bu). Lily tuvalete gitme bahanesiyle yandaki odada çizim yapan kuzinine haber vermişti. Eva'nın haberi vardı. Her hareketi ve yürüyüşü hesaplı o kimyagerlerden biri Eva'nın ofisine bir tüp getirmişti. Demek ki Eva biliyor ve merak ediyordu. Neden polis Lily'yi çağırıyordu? Herkes merak ediyordu.

Lily kısa bir vedalaşmadan sonra gitmişti. Pencereden, iki SS'in arasında dimdik yürüyüşünü görmüştük. Üzerinde elbisesi vardı. Mevsimlerden yazdı. Yazın ceket giyilmezdi. Yol güneşliydi. Nereye götürüldüğünü belki

de bildiği halde, iki SS'in arasında dimdik yürüyüşüne, görebildiğimiz son noktaya kadar bakmıştık. Bizse bilmiyor ve merak ediyorduk. Polis kimseyi boşuna çağırmazdı. Aslında polisin birini neden çağırabileceğini bilmiyorduk. İlk kez Lily'yi çağırmışlardı.

İki SS'in arasında yürüyüşüne bakıyorduk. Kısa süre önce kazınmış, parlak tüylü bir köpeğinkiler gibi siyah ve parlak çıkan saçlarına bakıyorduk (Lily Yahudiydi. Yahudilerin saçları genellikle kazınırdı). Saçları ensesinde çok aşağılara kadar iniyordu ve ensesindeki saçlar da kafasının üstündekiler kadar uzundu. Lily saçlarını olduğu gibi uzatıyor, keserek düzeltmiyordu. İnsan, kafası birkaç kez üstüste kazınınca içinden bir daha saçlarını kesmek gelmiyor, ensesini açmak için bile olsa.

Lily iki SS'in arasında yürüyordu. Belki de biliyordu. SS'ler bilmiyordu.

Sırayla, elimizde bir çanak ya da deney tüpüyle Eva'nın çizim masasına gidiyorduk. Eva çok güzel resimler yapıyordu: Suluboyayla çeşit çeşit yapraklar, çiçekler ve değişik kökler yapıp herbirinin özelliğini küçük oklarla, kâğıdın kenarına, çini mürekkebiyle yazılmış açıklamalara bağlıyordu. Laboratuar şefi SS, Herr Doktor yokken Eva gerçek çiçekler, yapraklar, kuşlar ve evler çiziyordu. Kimi kez portre de yapıyordu. Daha sonra hepimiz, o gün Eva'nın, Lily'nin bir portresini yapmayı akıl ettiğini hatırladık. Ama o gün bunun anlamını bilmiyorduk.

Öğlen olduğunda, Lily hâlâ geri dönmemişti. Akşam da. Kendi aramızda, "onu sorguya çekiyorlar" diye düşünüyorduk. Sorgular uzun sürerdi. Herkes gerçekten aklından geçenlerden utanç duyuyor ve hiç kimse ne düşündüğünü söylemeye cesaret edemiyordu. Daha fazla düşünmemek için birbirimizle konuşuyor ve farklı varsa-

yımlarda bulunuyor ama Eva'yı görür görmez susuyorduk. Eva artık çok yalnızdı ama bunun nedeni sadece Lily'yi kaybetmiş olması değildi. Ama nasıl konuşabilirdik ki Eva ile? Lily'nin adını anmamak olmazdı ama ondan söz edersek korkularımızdan da söz etmemiz gerekiyordu ve eğer Eva gerçekten de göründüğü kadar sakinse neden onu boş yere endişelendirelim, diye düşünüyorduk. Aslında korkaklığımızdan dolayı böyle davrandığımızın farkındaydık. Eva sakin olamazdı. Sonradan bize o ilk gece hiç uyuyamadığını söylemişti. Lily ile yatakları koridorda yanyana dururdu. Eva bütün gece, Lily'yi sorgudan getirecek olan SS'lerin ayak seslerini duymayı beklemişti. İkinci gece ise, artık Lily'nin geri dönmesinden umudu kesmiş, bu yüzden uyuyamamıştı.

Ertesi gün de Eva ile karşılaşmamaya çalıştık. Öğle yemeğinde Lily'nin yeri yine boş kalmış ama bu kez çanağına çorba konmamıştı. Çorbası soğumasın diye.

Masamdan Lily'yi arkadan görürdüm, ensesindeki köpek tüyü gibi siyah, parlak ve düz saçlarının elbisesinin yakasından çıkışına bakardım. Yerinde yokken, taburesi boşken bile orada dimdik oturuyormuş gibi gelirdi bana, berbere gitmek için parası olmadığından saçı kesilmeyen, saçları yatık ve düz uzayan bir köylü çocuğu gibi.

Üçüncü gün öğrendik. Hepimiz Eva'nın yanına gittik. Onu öptük. Konuşamadık. Eva ağlamıyordu. Yüzü çökmüştü, gözleri eskisinden de bitkindi. Lily hayattaki tek akrabasıydı. Bütün ailesi gazla öldürülmüştü. Onların küçük Slovak kasabasındaki herkese gaz verilmişti. Masadakiler, Lily'nin eksikliği belli olmasın diye aralıklı oturdular, taburesini sofradan kaldırdılar.

Artık biliyorduk. Nasıl öğrenmiştik? Anlatmak neredeyse imkânsız. Erkeklerden öğrenmiştik herhalde.

Eva'dan öğrenmediğimiz kesindi. Eva kimseye bir şey söylememişti. Bir daha kimseye Lily'den söz etmemişti. Kimse bir şey söylemediği halde hepimiz biliyorduk.

Büyük kampa birkaç kilometre uzaklıktaki bir laboratuarda çalışıyorduk. Bir ara Alman bilim adamları, Ukrayna'da gördükleri kök sakızı inceleyip Polonya'da yetiştirmeye karar vermişlerdi. Bu, Rusların, kökünden lateks elde etmek için yetiştirdikleri, kauçuk ağacına benzeyen bir çeşit kara hindiba otuydu. Almanlar bununla ilgiliydi. Rusya'dan tohumlar getirmişler, ele geçirdikleri topraklarda tarımı geliştirmek istiyorlardı. Auschwitz'deki deneme istasyonunu kurmak için Birkenau'daki ölüm kampından bütün kimyagerleri, biyologları, botanikçileri, tarımbilimcileri, tercümanları, çizerleri, laborantları buraya getirmişlerdi. Bu, o birkaç kişi için –yüz kişiden azdı– büyük bir şanstı.

Burada daha iyiydik çünkü yıkanabiliyor ve temiz elbiseler giyebiliyorduk, kapalı bir yerde çalışıyorduk. Kök sakızı ekimi 1948'den önce bir sonuca ulaşmayacaktı ve o zaman da savaş bitmiş olacaktı. Kampın uzağında olduğumuzdan kokuyu duymuyorduk. Sadece fırınlardan yükselen dumanı görüyorduk. Bazen ateş o kadar güçlü oluyordu ki, bacalardan gökyüzüne doğru kocaman alevler fışkırıyordu. Bacalar, akşamları ufukta yüksek mutfak ocakları gibi bir kızıllık oluşturuyorlardı. Ama biz bunların ocak olmadığını biliyorduk. Bunların, içlerinde insanların yakıldığı fırınların bacaları olduğunu biliyorduk. Burada, gece gündüz yakılan binlerce insanı düşünmemek, kendini iyi hissetmek mümkün değildi.

Laboratuarın çevresinde, mahkûmların –bir erkekler birliğiydi bu– SS'ler için çiçek ve sebze yetiştirdiği bir bahçe vardı. Düğünler ve cenazeler için çiçek hazırlanıyordu. Bahçıvanlar demet hazırladığında bir SS'in evlen-

diğini, çelenk hazırladığında ise bir SS'in öldüğünü anlıyorduk. Tifüsten ölen SS'ler olmuştu.

Erkek bahçıvanlar her sabah kamptan buraya çalışmaya geliyorlardı. Onlarla konuşmamız yasaktı. Elbette konuşmanın yolunu buluyorduk. Serada saksıları taşırken, tohumları sularken (çünkü kök sakızı yetiştirme deneyleri laboratuarın, yani bizim komandonun göreviydi) erkeklerle konuşabiliyorduk. Bize haber getiriyorlardı. Erkekler bizden daha düzenli bir şekilde haber alıyorlardı. İçimizde, onların arasında arkadaşları, hatta sevgilileri bile olanlarımız vardı. Lily'nin de vardı. Onun nişanlısı Polonyalıydı. Adam bitkilere eğilmiş çalışırken birbirlerine bakmış ve böyle nişanlanmışlardı. Birbirlerinin yüzüne bakmadan ve konuştuklarını SS'lere belli etmeden birkaç kelime ederek nişanlanmışlardı, çünkü SS'ler birden ortaya çıkıp onları yakalayabilirlerdi. Lily nişanlısı için süslenirdi. Pencereden nişanlısının tam onun geçeceği yoldaki çiçeklerin önünde yere diz çöktüğünü görünce, gömleğinin içinde taşıdığı beyaz yakasını elbisesine takar ve bitki kökleriyle dolu bir sepeti koluna geçirip bir yere götürme bahanesiyle laboratuardan dışarı çıkardı. Çizgili elbiselere beyaz yaka takmak yasaktı. Bir parça kumaşla, iğne iplik bulup yaka dikmek zor ve zahmetli bir işti ama bahçıvan birliği, erkeklerin kampındaki dikiş atölyesiyle –oradaki kadınlar SS'lere çalışırlardı– laboratuar arasında bir zincir oluşturmuştu.

Nişanlısı Lily'ye bir şeyler getirdiğinde –kimi kez kendi payından bir sigara kimi kez çaldığı bir salatalık– kabak yapraklarının altına saklayıp kuyunun yanına bırakırdı. Bunlara bir de mektup eklerdi. Lily nişanlısının bıraktıklarını alır, sepetindeki kök sakızlarının arasına koyar, o da kendi mektubunu yaprakların altına bırakırdı. Erkeklere mektup yazmak yasaktı, zaten yazı yazmak genel

olarak yasaktı. Ama kolunda sepetle –erkeklerle konuşmaya gidenlerin sırayla alıp dönüşte laboratuarın kapısının arkasına bıraktıkları bu sepetin içindeki kökler hiç değişmezdi– geçerken konuşabilmek, birileriyle sohbet edebilmek öyle zordu ki. Lily de yazı yazardı. Akşamlarını yazarak geçirirdi hep. Ve her akşam, yazı yazarken mutlu olurdu.

O gün Lily'nin nişanlısı gelmemişti. Başka bir birliğe gönderilmişti. Bir arkadaşına Lily'nin mektubu bıraktığı yeri söylemişti. Arkadaşı, akşam işten döndüğünde, kampın kapısından –üzerinde "çalışmak özgürlüktür" yazan kapı– geçerken küçücük katladığı mektubu pantolonundan –pantolonlar cepsizdi, hiçbir şey konulmazdı– düşürüp kaybetmişti. Üstlerini aramaya her zaman ceplerinden başlarlardı elbette. SS'lerden biri kâğıdı bulup o arkadaşını çağırmıştı, sonra da Politische'de sorguya çekmişlerdi onu. Mektubun kendisine ait olduğunu söylemişti. Tamam. Peki yazan kim? Kim bu Lily? Cevap vermemişti. Çok dayak yemişti. Polisler için laboratuarda Lily diye birini aramak çok kolaydı ama yine de dövmüşlerdi. Ardından bütün erkekler kampın meydanında, mutfakların önünde toplandılar. Komutan, Lily diye birinden siyasi kelimelerle dolu –Gestapo için bunların hepsi bir şifreydi ve aşk sözcükleri siyasi sözcükleri saklıyordu– bir mektup alan bu kişinin kurşuna dizileceğini söyledi. O zaman Lily'nin nişanlısı, arkadaşı kendi yerine kurşuna dizilmesin diye sıradan çıktı. İki adamı hücreye koydular. Ertesi gün, iki SS Lily'yi almaya geldiler. İki SS subayının arasında, başına gelecekleri belki bilerek, belki de düşünmeyerek o güneşli yola çıktı. Ve üçünü de kurşuna dizdiler.

Lily'nin nişanlısına yazdığı mektupta şu cümle vardı: "Hayat ve su dolu bitkiler gibi duruyoruz burada, büyü-

mek ve yaşamak isteyen çiçekler gibiyiz ama, bizi yaşatmayacaklarını düşünmeden edemiyorum."

Politische'de çalışanlardan biri söyledi.

Oyuncak Ayı

Polonyalılar muhakkak nohut gerektiğine karar vermişlerdi. Adam başı bir maşrapa. Rusların işi mahsulü torbalara doldurmaktı, o yüzden onlardan nohut almak kolaydı. Akşamları iş dönüşünde pabuçlarının içine sakladıkları nohutları boşaltıyorlardı –orada ayakkabılar hep büyük gelirdi. Dolu bir maşrapa nohut karşılığında bir parça ekmek.

Nohutlar lahanayla pişirilecekti tabii. Fransızlar sevip sevmeyeceklerinden emin değildi... Polonyalı bahçıvan lahanaları veriyordu. Sonra da soslu patates yapılacaktı. Patatesler mutfaktan çalınacaktı. Pancar bulursak, bir borç ile başlanacaktı. Borçun, tarifini vermek çok lezzetliydi, hele bir de kremalı olursa. Ama ne yaparsak yapalım, krema bulmak imkânsızdı.

Ayrıca da her birimiz iki soğan (onu da, karşılığında payımıza düşen ekmeği vererek Ruslardan alacaktık), bir parça margarin yağı, bir paket makarna ve iki parça şeker getirecektik. Polonyalılar kendilerine gelen kolilerden çıkan haşhaş tohumlarını sağlayacaktı. Onların kolileri daha düzenli aralıklarla geliyordu. Haşhaşlı makarnasız bir Noel yemeği düşünülemezdi.

Her şey Hanka'da toplanıyordu. Bu büyük bir sorumluluktu. Bir arama olursa erzakların bulunma ve elimizden alınma riski vardı, üstelik de tüm birliğe ceza verilebilirdi. Ama Hanka'nın dört yıllık kamp tecrübesi vardı. Kurnaz bir kızdı.

Geleneksel bir Noel kutlaması yapacaktık. En kalaba-

lık grup Polonyalılar olduğundan, Polonya usülü bir Noel olacaktı bu. Ruslar da çoktu ama onları davet etmemiştik.

Kasım ayı sisli geçmişti. Güneş ovanın griliğinde, her gün karar değiştirip, her gün biraz daha alçaktan batıyordu. Aralık ayı geldiğinde kamp, geceleri ayışığında parlayan bir buz tabakasıyla kaplanmıştı. Tuvalete gitmek için dışarı çıktığımızda, dondan gümüş rengi olmuş tellerin arkasında volta atan nöbetçinin, donmuş toprakta çıkarttığı ayak seslerini duyuyorduk. Bazen de bir SS subayının opera söylediği duyuluyordu. Avazı çıktığı kadar bağırarak, korkuyormuşcasına. Gecenin mavi durgunluğunda inanılmaz görünüyordu. Sonra kar başlamıştı. Karsız Noel olmazdı.

Gün sonunda, herkes yatağının üstünde hediyeler hazırlamakla uğraşıyor, dikiş dikiyor, resim yapıyor, nakış işliyor, örgü örüyordu. En ufak bir kumaş parçası, en ince yün iplik bile çok zor oyunlarla elde edilmişti. Bu arada, Noel'den önceki son akşamlarda, aşçılar tencereleri laboratuarın sobasında pişiriyor, böylece son güne sadece yemekleri ısıtmak kalıyordu. Hava o kadar soğuktu ki, yemeklerin bozulmasına imkân yoktu. Wanda ise çam ağacıyla meşguldü. Bir de sürpriz hazırlıyordu.

Ve Noel arifesi geldi.

İşten saat dörtte çıkıyorduk. Kutlama Polonya geleneğine göre, ilk yıldız görününce başlayacaktı. Süslenmek, saçlarımızı taramak ve elbiselerimizi ütülemek için çok az zamanımız vardı, sıraya girmek zorundaydık, çünkü tek bir ütü vardı ve ütüyü her seferinde sobada ısıtıyorduk. (Nereden bulmuştuk bu ütüyü acaba?) Becerikli birkaç kız saçlara mizanpli yapıyordu. "Cécile, Gilberte'ten sonra sıra bende. – Hayır, bende." Saçlarımız henüz büyük bukleler saracak kadar uzamamıştı ama çok

hoşumuza gidiyordu. Bazılarımız nereden geldiği belli olmayan ipek çoraplar giyiyorlardı. Bacakların bu kadar ince ve parlak olması inanılmaz bir şeydi. Diğerleri kıskançlıkla bakıyordu. Çizgili elbiselere, gömleklerin eteklerinden kesilerek dikilmiş beyaz yakalar takılıyordu. Esmerler kâğıtları püskül püskül kesip çiçekler yapıyor ve saçlarına takıyorlardı. Revirden aldığımız vazelinle gözkapaklarımızı parlatıyorduk. Yatakhanede bir balo heyecanı yaşanıyordu. "İğneyle işin bitti mi? – Fırçayı verebilir misin? Kemerimi gören oldu mu? Biraz acele edin, ütü daha bizim tarafa hiç gelmedi."

Her şeyin hazır olduğu ve acele etmemiz gerektiği söyleniyor. İlk yıldız beliriyor... Ve bir anda salon doluyor.

Yapılı saçlarımız, makyajlarımızla tanınmayacak haldeydik. Kimyagerler laboratuarda yanaklarımıza ve dudaklarımıza sürmek için ruj ve pudra imal etmişlerdi. Ama tek bir renk yapabilmişlerdi, o yüzden de hepsi aynı renkte ve aynı şekilde boyanmış yüzlerimizden rahatsız olmuştuk. Bu yüzden, çizgili elbiselerimizin benzerliği de belirginleşmişti. Birden bire tüm bu çabalarımızın, gerçek bir kutlama hazırlayabilmek için heyecanlanmamızın boşuna olduğu hissine kapıldık. Misafir karşılayacakmışcasına özenle hazırlanmıştık. Ve misafirler gelmemişlerdi. Bize ait olmayan bu suratlarla biz bize kalmıştık. Zorlama gülüşlerle bu hüzünden kurtulup silkelendik.

Yemekhane masalarını at nalı biçiminde birbirine eklemiştik. Bu gece için yıkadığımız çarşaflardan masa örtüsü yapmış, örtülerin altına da kuru ot koymuştuk –bu da bir Noel geleneğiydi. Kâğıtlardan yapılmış süsleri tavandan sarkıtmıştık. Kadife kaplı Noel ağacı, çikolata kâğıdından yapılmış gümüş rengi toplarıyla, spiralleri ve

mumlarıyla salonun ortasında ışıldıyordu. Laboratuarın ambarını boşaltmıştık. Ağacın dibinde ise, süslü hediye paketleri duruyordu.

Masalar boyunca tabureler dizilmişti ama mayasız ekmekleri paylaşmadan oturmak yasaktı: Polonyalılar birbirlerine mavi, pembe, mor, beyaz, soluk yeşil renkli, bu pişmiş yufka parçalarını veriyorlardı. Her biri karşısındakinin yufkasından bir parça koparıp yutuyor, sarılıp iyi dileklerini sunuyor, ardından da gözleri doluyordu. Biz sadece "Do Domu" dediklerini duyuyorduk: "Evde" Hep bu sözler kulağımıza çalınıyordu. Bir dahaki Noel'de evde olacağız. Evde...

Fransızlar mayasız ekmek hazırlamamıştı. Kendilerine verilenleri nezaketen kabul edip o sihirli kelimeleri söylemeye çalışıyorlardı: "Do Domu" "Do Domu" –evde. Polonyalılar açıklıyorlardı: "Bu yufkaları sembolik olarak paylaşıyoruz. Bu, ekmeğimizi de paylaşacağımız anlamına gelir." Fransızlar bu açıklamayı anlayışla dinliyorlardı. Bugün kimsenin içinden, içinde kalanları, kimilerinin bencilliğini hatırlatmak gelmiyordu.

Aşçılar grupların arasında dolaşıp tabakları dolduruyordu –laboratuardan gelen cam kâseler. Bir Noel yemeği tencereden yenemezdi. Borçtan vazgeçmek zorunda kaldıkları için çok üzülmüşlerdi.

Birbirimize sarılıyorduk. Durmadan birbirimize sarılıp "mayasız" alıp veriyorduk. Her birimiz doksan dört kez kucaklaşacaktı. Biz –Fransızlar– bundan biraz rahatsız olmuştuk, çünkü Polonyalılar Slav usulü, dudaktan öpüşüyorlardı.

En sonunda yerlerimize oturduk. Lahanalı nohutlar soğuktu ama boldu. Soğan soslu patatesler, ardından da, yanımdaki kızın söylediğine göre, Polonya'da bal ve cevizle pişirilen makarnalar verildi. En önemlisi de haşhaş

tohumuydu. Tanrıya şükür o eksik değildi. Makarnalar kaskatıydı. Pek azımız hepsini bitirebildi. Gerçekten de iştahla yemek yeme alışkanlığımızı kaybetmiştik.

Wanda'nın sürprizi tatlıyla birlikte geldi. SS'lerin mutfağından koca bir fıçı bira "ayarlamıştı" (çalmıştı). Wanda bu ayarlamalar konusunda çok başarılıydı. Siyah ve tatlı bir bira.

Yanımdaki kız tabakasından bir sigara tuttu. Tabakası vardı... Kutunun kilidini tırnakla itmek, çoktandır unuttuğum bu hareket, birden gözüme müthiş hoş göründü. Sigaraları erkekler göndermişti.

Yemek bitmek üzereydi. Işıklar söndü. Artık sadece sigaraların ateşleri seçiliyordu. Ardından, mumlar teker teker yanmaya başladı. Çam ağacının hâlesi bir hayalet gibi karanlıktan sıyrıldı. Ve Polonyalılar korosunun sesi yükseldi.

Birkaç ses, sözlerinden tek kelime anlamadığımız nostaljik ezgili bir ilahi söylüyordu. Müzik, mumların ışıldadığı bu karanlığın içinde bizlere tuhaf bir şekilde kafa tutuyordu. Şarkı söylüyorlardı. Bir düşe doğru kayıyorduk. Bir Noel gecesi, burada düş kuruyorduk. Bu düşün içinde, anılarımız ve umutlarımız bizden uzaklaşıyor, kırılganlaşıyordu. Ya burada, bizim takımımızda olma ayrıcalığına sahip olamayan arkadaşlarımız? Ya onlar, ölüm kampında nasıl bir Noel geçiriyorlardı? Aralık ayının ortasında, ölüm kampının meydanına, gerçek karla kaplı bir çam ağacı dikilmişti. Çamın tepesinde bir ampulle aydınlatılan kırmızı bir yıldız vardı. Çam, darağacının yanına konmuştu.

Koro sustu. Işık açıldı. Kutlamanın verdiği neşe yok olmaya başladı. Koro tebrik edildi. Gerçekten iyi şarkı söylemişlerdi. Ve dağıtım başladı. kâğıtların içinden bir parça sabun, bir bez bebek, dantel bir kurdele, ip örgü-

sü bir kemer ya da renkli kapaklı bir defter gibi hediyeler çıkıyordu.

Masanın öbür ucunda, genç bir kız, kendisine verilen küçük ayıyı okşuyordu. Boynunda bir kurdela olan pembe tüylü bir ayı.

"Bak" dedi Madeleine, "Şuna bak! Oyuncak bir ayı. Çocuklarınkinden!" Ve sesi değişti.

Tüylü ayıya baktım. Ürperticiydi.

Bir sabah, kamplara gitmek için istasyonun yanından geçerken, Yahudileri getiren bir konvoy yolumuzu kesmişti. İnsanlar, hayvan vagonlarından iniyor, SS subaylarının haykırdığı emirlere uyarak peronda sıraya giriyorlardı. Önde kadınlar ve çocuklar vardı. İlk sırada, annesinin elinden tutmuş bir kız çocuğu duruyordu. Oyuncak bebeğini göğsüne bastırmıştı.

İşte bir bebek ya da oyuncak ayı Auschwitz'e bu şekilde geliyordu. Küçük bir kız çocuğu onu, özenle katladığı elbiselerinin üzerine bırakıp duşa girmişti. Bir gökyüzü komandosu –fırınlarda çalışanların adı buydu– onu, duş girişine yığılan elbiselerin arasında bulup birkaç soğan karşılığında satmıştı.

Şarkı Söylemek İstiyorduk Önceleri

1943 yılının ocak ayında, bir sabah vakti geldik.

Vagonlar donmuş bir ovaya açılmışlardı. Coğrafya öncesi bir yerdi burası. Neredeydik? Daha sonra, en az iki ay sonra, en azından iki ay sonra hâlâ hayatta olanlar, buranın adının Auschwitz olduğunu öğrenecektik. Ona bir isim vermemiz mümkün değildi.

Önceleri, şarkı söylemek istiyorduk. Bilemezsiniz, ne acı vericiydi, bataklığın ve zayıflığın örttüğü, artık hiçbir şey hatırlatmayan sözlerle şarkı söyleyen o kısık sesler. Ölüler şarkı söylemez.

Ama dirilir dirilmez tiyatro yapmaya başlarlar.

Ölüm kampına altı ay dayanabilen küçük bir grup oradan biraz ilerideki ayrıcalıklı birliğe gönderilmişti. Burada, üstünde uyunacak şilteler ve yıkanmak için su vardı. İş daha kolaydı, kimi kez içeride, kimi kez otururak çalışmak mümkündü. Ölüm kamplarından geldiğimizde ayakta zor duruyorduk –bazen boş bir sepetle ufacık bir çayırdan geçmek bile müthiş bir güç ve azim gerektiriyordu– ama zamanla yeniden insana benzemeye başlamıştık. Bir süre sonra aklımıza tiyatro gelmişti. İçimizden biri bir yandan toprağı belleyip çapalıyor, bir yandan da etrafında toplananlara bir oyun anlatıyordu. "Bugün hangi piyes var?" diye soruyorduk. Herkes, her oyunu görmek istediğinden ve seyirci sayısı beş altı kişiyi geçemediğinden öyküleri birkaç kez tekrarlıyorduk. Bir süre sonra repertuarımız zayıflamıştı. "Bir piyes sahneye koymayı" düşünmeye başlamıştık. Buna inanıyor-

duk. Elimizde hiçbir metin yokken ve bir metin edinme imkânımız olmadığı halde. Üstelik de çok az boş vaktimiz varken.

Döndüğümde savaş esiri erkeklerle tanıştım ve onları dinledikçe, iletilemez olanın boyutunu ve ne kadar ağır geldiğini anladım. Anlatacak çok şeyleri var. Bizim de söyleyecek şeylerimiz olabilirdi. Beklemenin boşluğunu anlatıyorlar. Biz, kendi bekleyişimizin yarattığı boğuntuyu söyleyemiyoruz. Auschwitz'e gidenler için beklemek, ölümle yarışmak demekti. Beklemiyorduk demek ki bizler. Sadece kendi kurduğumuz bir umuda asılıyorduk ama bu umut öylesine zayıftı ki, biz ona inanmayı sürdürsek bile, o öylesine zayıftı ki, dayanamıyordu. Birkaçımızı kurtaran aklını kaybetmekti, umut edebilecek kadar delirmekti. Onlar da öylesine azdı ki.

Savaş esirlerini dinlediğimde, bir yandan ellerinde olmayan bir durumun kurbanı oldukları için onlara acıyor, bir yandan da bana bunca yılın hiçliğini nasıl doldurduklarını anlattıklarında, kendi seçimlerimin kurbanı olduğum için onları kıskanıyorum. Onlara kitaplar yolluyorlardı, tiyatro yapıyor, piyesler sahneye koyuyorlardı. Çivileri, tutkalları vardı. Hayal dünyalarının içinde yaşamayı becermişlerdi. Arada bir ve birkaç saatliğine de olsa, o birkaç saatin değeri çok büyüktü.

Bir insanın, düşünmek ve hayal kurmak dışındaki her türlü becerisini yok etmenin mümkün olduğunu sanıyorsunuz. Bilmiyorsunuz. Bilmiyorsunuz ki, insan ishalden guruldayan bir iskelete dönüşebilir, düşünebilmek için gereken zamandan ve güçten tümüyle mahrum edilebilir. Hayal kurmak, yeteri kadar yemek yiyen, boş vakti olan, hayallerini biçimlendirmek için gerekenlere sahip olan bedenlerin lüksüdür. Bizler Auschwitz'de hayal kurmuyor, olsa olsa kendimizden geçiyorduk.

Ama, her birinizin kendi anıları yok muydu diyeceksiniz. Hayır. Geçmiş hiçbir şeye yaramıyordu, hiçbir şey kazandırmıyordu. Geçmiş artık gerçek dışı ve inanılmaz bir şeye dönüşmüştü. Daha önceki varlığımıza ait her şey lime lime olmuştu. Tek kaçış, tek uzaklaşma konuşmaktı. Neden söz ediyorduk? Maddi ve tüketilebilecek şeylerden, gerçekleştirebileceğimiz şeylerden konuşuyorduk. Acıyı ve pişmanlığı uyandıran her türlü konudan uzak durmaya çalışıyorduk. Aşktan söz etmiyorduk.

Ve işte bu küçük kampta hayata dönüyorduk, her şey bize dönüyordu. Tüm arzular, tüm istekler. Kitap okumak, müzik dinlemek, tiyatroya gitmek istiyorduk. Bir piyes sahneye koyacaktık. Pazarlarımız ve akşamları birer saatimiz boş değil miydi nasılsa?

Claudette laboratuarda çalıştığından masası, kâğıdı, kalemi vardı ve *Hastalık Hastası*'nı ezberden yazmaya karar vermişti. İlk perdeyi bitirir bitirmez provalar başladı.

Şimdi bunları sanki çok basit bir işmiş gibi yazıyorum. Bir piyesin aklınızda olduğunu, oyun kişilerini gözünüzün önüne getirebileceğinizi ve konuşmalarını hatırladığınızı zannetseniz bile, tifüslü ve aç biriyseniz bu çok zordur. Gücü olanlar ona yardımcı oluyorlardı. Çoğu kez bir repliği hatırlamak tüm bir günün zaferine dönüşüyordu. Hele provalar... İşten ve yemekten –iki yüz gram katı ekmekle yedi gram margarine yemek diyorduk ya– sonra, karanlık ve buz gibi bir barakada, yorgunluğumuzu en fazla hissettiğimiz saatlerde prova yapıyorduk. Yönetmenler oyuncuları, kimi kez tehdit ederek, kimi kez pohpohlayıp kimi kez hakaret ederek ikna etmeye çalışıyorlardı. Rekabet ve gurur da işe yarıyordu. İyi şarkı söyleyen Polonyalılara, bizim de bir şeyler yapabileceğimizi kanıtlamak istiyorduk.

Her akşam, tabanlarımızı yere vurup kollarımızı sallayarak –aralık ayındaydık– prova yapıyorduk. Doğru bir tonlama, karanlığın içinde, tuhaf bir tınıya dönüşüyordu.

Gösteri günü –Noel'den sonraki ilk pazar– yaklaşmıştı. Ama, her ne kadar aşklarıyla meşgul olduğundan bize biraz zaman bıraksa da, bekçiliğimizi yapan SS yüzünden, hiçbir şeyi önceden yerine yerleştiremiyorduk. Çizer olan Eva'nın yaptığı afişi cumartesi akşamı, SS'lerin son kontrol turundan sonra baraka kapısının iç tarafına asmıştık. Herkes haberdar olduğu halde afişe ne gerek vardı? Çünkü sonunda hepimiz bu yanılsamanın içine girmiştik. Renkli bir afişti, üstünde *Hastalık Hastası*, Molière'den uyarlayan Claudette, yazıyordu. Kostümler Cécile. Sahneye koyan Charlotte. Sahne düzeni ve aksesuarlar Carmen. Ardından da oyuncular geliyordu, Argan rolünde Lulu vardı. Bizim versiyonumuz dört perdeden oluşuyordu. Molière'in kurgusunu bulamamıştık. Oysa, hatırladığımız kadarıyla her şeyi koymuştuk.

Sabah olur olmaz, ilk kez çorbayı, pis işleri ve ekmeği unutup uğraşmaya başlamıştık. Cécile'in yaptığı hırkalar, kazaklar, gecelikler, pijamadan bozup ürettiği erkek tozlukları (bunlar elimizde bulunan giysilerin içinde üniforma olmayan tek şeydi, onları nasıl elde ettiğimiz ise uzun hikâye) inanılmazdı. Çizgilerden hiçbir şey yapmak mümkün değildi. Neyse ki, bitki tohumlarımız için (bu deneme istasyonunda Almanların Rusya'da bulduğu ve iklime uydurmaya çalıştığı lateksli bir hindiba otuyla uğraştığımızı söylemiş miydim?) kullandığımız sandıklarda bir çeşit tülbent vardı. Bu tülden yaka, kol, paça danteli, fiyonk, atkı yapıyorduk. Gök mavisi bir sabahlık –dolabımızın paha biçilmez bir parçası– Bélise için kabarık etekli muhteşem bir elbiseye dönüşüyordu. İçinde ne olduğunu bilmediğim, belki de bir böcek ilacı olan sarı ye-

şil bir pudra, doktorların benzi atmış hali için makyaj malzemesini oluşturuyordu. Yatakhanede bağırıyorduk: "Siyah önlükleri temiz olanlar, (siyah önlük kıyafetin bir parçasıydı) önlüklerinizi verin! Lütfen, kostümcü hemen bekliyor!" Cécile, bir doktoru altı önlükle giydirip, kafasına mürekkeple boyanmış kartondan yapılmış bir huni takıyor ve çevresine tahtadan düz tutamlar yapıştırıp saç yapıyor. Yazar Claudette sonuçtan memnun ama erkeklerin peruka ve şapkalarının, Bélise'in de yelpazesinin olmayışına içerliyor. "Hem de XIV. Louis döneminde!" Ne yazık ki, geldiğimiz zaman kazınan kafalarımızda henüz sadece birkaç santim saç var. Ama bastonlarımız tamam. Değneklerin etrafını tülbentlerle sardık.

Ayakları çıkarılmış (yoksa alçak tavanlı barakada sahne çok yüksek kalacak) ve yanyana konmuş yemekhane masaları sahneyi oluşturuyorlar. Carmen'in uzun süre peşinden koştuktan sonra SS'lerden çaldığı çekiç, çiviler ve iplerle yatak örtülerinden yaptığı perde en önemli başarılarımızdan biri. Pencerelere asılmış olan diğer örtüler de salona ışık girmesini engelliyorlar. Sadece hem ışıkçılık, hem de dekorculuk yapan Carmen'in spot koyduğu sahne aydınlık. "Bu kadar şeyi nereden çalmış? – Sonra anlatırım..." Şimdi meşgul, çivi çakıyor, bir şeyler bağlıyor. Yatak örtüleri ve iplerle yapılmış bir kulisimiz de var. İnanmayacaksınız ama metin için suflörümüz de.

Üç vuruşla perde kalkıyor (hayır, açılıyor). Polonyalılar seyirci. Çoğu Fransızca anlıyor.

Perde açılıyor. Örtülerle kaplı kasalardan oluşan bir koltukta, kendisi de örtülerin altında oturan Argan zilini çalıyor: İçinde bir cam parçası olan bir konserve kutusu bu galiba. "Hayır, çakıltaşı istemem. Çakıltaşının sesi kötü olur" demişti Carmen.

Perde açılıyor. Olağanüstü. Olağanüstü çünkü Lulu

doğuştan oyuncu. Sadece Marsilya aksanından dolayı değil, gerçek bir saflıkla insanı altüst eden yüzüyle de ünlü oyuncu Raimu'ye benziyor. O insani duruşu, o cömert tabiatıyla.

Olağanüstü, çünkü Molière'in hafızamızdan olduğu gibi çıkan o birkaç repliği, hiç bozulmadan, o büyülü ve anlatılamaz gücüyle yeniden doğuyor.

Olağanüstü, çünkü herkes, büyük bir alçakgönüllülükle, kendisini öne çıkartmaya çalışmadan oynuyor. Kibirsiz oyuncuların yarattığı bir mucize. Birden çocukluğu ve saflığı bulan, hayal gücü dirilen seyircilerin yarattığı bir mucize.

Olağanüstüydü, çünkü iki saat boyunca, bacalar insan etiyle tütmeye devam etse de, iki saat boyunca biz buna inandık.

Biz buna, o zamanki tek inancımız olan ve yüz beş gün daha bekleyeceğimiz özgürlükten daha çok inandık.

Yolculuk

Bir trenin içindeydik. Gerçek bir tren. Koltukları, istenildiği gibi açılıp kapanan pencereleri, sağa sola dönen bir şalteri –ki bu gereksizdi, trende ısıtma yoktu– iki taraftan akıp giden manzarasıyla. Sekiz kişiydik.

Yıllardan beri ilk kez, yolculuk ettiğimiz hissine kapılmıştık. Seyahat ettiğimiz. Bu öylesine kafa karıştırıcı bir histi ki, biletsiz seyahat ettiğimizi, kontrol memurunun vagonun sonundaki kompartımanımıza uğramadığını bile unutmuştuk.

Yine de gerçek bir yolculuktu bu. Öylesine gerçekti ki, bize eşlik eden ve o yarı-bölmenin arkasında uyuklayan SS subaylarını da unutmuştuk. Gerçek bir yolculuk. Ağların üstünde, istersek uzanıp alabileceğimiz, içini açınca bildik bir eşyayı, tarağımızı ya da rujumuzu, daha önceki bize ait olmuş, şimdi de bizi hiç terk etmemişcesine geri dönmüş bildik bir eşyayı bulabileceğimiz, valizlerimiz yok muydu? Tahta koltuklara oturmuş, kendimizi iyi hissediyorduk. Gerçekten güzel bir yolculuk.

Ve sahte de olsa, özgürlüğü yeniden bulma hissi, o ana kadar var olan özgürlükten mahrum olma hissini yok ediyordu. Özgürken yaptığımız hareketleri, özgürlüğün ta kendisi olan hareketleri hatırlıyorduk. Bir cep aynasında kendine bakmak, tuvalete gidip üzerinde "meşgul" yazan bir kapıyı kapatmak. En şaşırtıcısı da, bunu hiç tuhaf karşılamayışımızdı. Her şey doğal geliyordu. Kendimizi buluyorduk, sanki kapının yanına bırakılmış bir elbiseyi uzun bir süreden sonra sırtımıza giymek, he-

pimizin önceki kişiliğimizi, varlığımızı yeniden bulmamıza yetmişti. Başka bir elbise giymemiş olmamız daha da şaşırtıcıydı. Çizgili elbiselerimiz ya da ceketlerimiz, çenemizin altında düğümlediğimiz eşarbımız, ayağımıza büyük gelen, iplerle tuturduğumuz pabuçlarımız vardı. Geldiğimizde verdikleri o pabuçlar inanılmazdı. Ayağımıza bu kadar büyük geldiklerine göre özellikle seçmişlerdi. Yürümeyi ya da kaçmayı, ayağımıza zincir vurulmuşcasına zorlaştırıyorlardı. Üniforma da bu zorluğu tamamlıyordu.

Durmadan giden, ertesi güne kadar gidecek olan bu trende, yolculuğu öylesine harika buluyorduk ki, uzun sürsün, hiç bitmesin istiyorduk. Sonu olmayacak bir yolculuğu düşlüyorduk. Bu yolculuğun sonunda –sonu neydi bilmiyorduk– iyi bir şey beklemiyorduk. Ama kendimizi iyi hissediyorduk ve daha sonra ne olacağını düşünmüyorduk. Kimi zaman bu duruma daha çok şaşırmayışımıza şaşıyorduk. Neden, diye sormuyorduk çünkü yıllardan beri neden diye sorma alışkanlığımızı kaybetmiştik ve başımıza gelen her şeyi soru sormadan kabulleniyorduk. Yine de bu yolculuk tuhaftı.

Henüz şafak sökmemişti, laboratuara geleli epey olmuştu ki, bir SS subayı geldi ve söylenti tüm gruplara yayıldı: Fransızları almaya gelmişlerdi. Önce endişelendik. SS subayımız Flora bizi Birkenau'ya götürecekti. Birkenau ismini duymak bile korkudan titremeye yetiyordu. Bir at arabasının beklediğini görüp rahatladık. Kamyon olsa asla binmezdik. Öldürülmeyi göze alırdık. Gaz odalarına gidenler kamyonlara bindiriliyorlardı. SS subayı –pis suratlı olan, birkaç ay önce Birkenau kampında bizi deli gibi korkutan– cebinden bir kâğıt çıkartmış, isimler okumuştu, on isim, o on isim sıraya girmişti. Sonra da bize paketlerimizi yapacak kadar vakit vermişti ama

Wanda, "Yanınıza hiçbir şey almayın. Her şeyinizi arkadaşlara verin, yoksa orada elinizden alırlar" demişti. Bir sürü kurnazlık ve hesapla elde ettiğimiz geceliklerimizi, külotlarımızı, yedek çoraplarımızı ve lastiklerimizi vermiştik. Küçük bir bez çantaya diş fırçalarımızı, sabunlarımızı ve çakılarımızı koymuştuk. Bizden daha tecrübeli ve taşınmalara alışık olan Polonyalılar yemeklerin elimizden alınmayacağını söylemişti ve bütün takım hemen işi bırakıp yemekhanede toplanmıştı. Herkes, önce ekmek –bir mahkûm için özellikle ekmeğin önemli olduğunu öğrenmişlerdi–, şeker, soğan, sigara (sigara için bize güveniyorlardı) bulmak için rafları, erzak kutularını karıştırıyordu. Herhangi bir aramada sigaraları kaçırabilmenin yolunu bulmuştuk.

Hepimizde, her biri birer kiloluk birkaç ekmek vardı. Hiç bu kadar zengin olmamıştık.

Bunları bağlamakla uğraşırken Flora yemekhane kapısında belirdi ve "Schnell" dedi. Ve hepimiz ayağa kalkıp, sanki söyleyecek başka bir şey yokmuş gibi, Milli Marşı, *La Marseillaise*'i söylemeye başladık. Polonyalılar bunun Fransızcasını bizden iyi biliyor ve tek bir kuple unutmadan söylüyorlardı. *Bu bir elveda değil* bölümü bana çok acı veriyordu, çünkü hapishanede sabahları giden erkeklere bunu söylüyorduk. Karın ortalığı doğaüstü bir şekilde aydınlattığı bir günde, arkadaşlarımızdan ayrılmak hüzünlüydü. "Hazır mısınız? Yürüyün!" diye bağırmıştı Flora. Çıkınlarımızı alıp dışarı çıkmıştık.

Birkenau'daki SS, o on kişinin adını tekrar söyleyip, on kadını saymıştı ve biz at arabasına tırmanmıştık. Kalanlar, ellerini ve örtülerini sallayarak kampın çıkışına kadar arkamızdan koşmuşlardı. At arabası, turp tarlalarının arasındaki toprak yola girerken biz de arkamızı dönüp gidişimizi seyreden arkadaşlarımıza veda etmiştik.

Bizi görebilecekleri son noktaya kadar gözleriyle takip etmişlerdi.

Bir tümseğin arkasında kaybolduklarında önümüze dönüp şarkı söylemeye başlamıştık. Neşeden değildi elbet ama bazen şarkı söylemekten başka yapacak hiçbir şey yoktur. En çok şarkı bilen Carmen, şarkıları birbiri ardına söylüyordu. Ve Flora'nın, içinde örtülere sarınarak oturduğu, pis suratlı SS subayının kullandığı, karla kaplı tarlalardan geçen bu at arabasının kenarlarına tutunmuş, boğazımızı yırtana kadar şarkı söylüyorduk.

Tren yolundan geçerken beklememiz gerekti. Carmen hemen başladı: "Her zaman – bir geçit vardır – yolu kapatır – mideniz bulanır" ve biz de onunla birlikte, eğleniyormuş gibi şarkı söylüyorduk. Ama dikenli teller ve kara gömülmüş blokların damları görününce devam edemez olduk. Sessizliğimizle dolan at arabası ölüm kampının karantina bloğunun önünde durdu.

Flora ile SS subayı ellerindeki kâğıdı nöbetçiye gösterirken inip barakaya girdik. İçerisi ağaç kokuyordu. Yan odadan gelen Fransızca konuşmaları duyuyorduk. Bizim konvoydan hayatta kalanlar bu barakada karantinaya alınmışlardı. Az sonra birkaçı tuvalet bahanesiyle yanımıza yaklaşıp sorular sormaya başladılar: "Nereye gidiyorsunuz? Sizi neden çağırıyorlar?" Bilmiyorduk. hiçbir şey bilmiyorduk. SS'lerin konuşmalarını duymuş olanı "Ravensbrück'e gidiyorsunuz" dedi. "Sizi soyup üstünüzü arayacaklar, sonra yeniden giydirecekler. Üstünüzde bir şey varsa bize verin. Aramadan sonra kapının altından geri veririz." Sigaralarımızı, çakılarımızı ve evden gelen mektuplarımızı verdik.

Bir SS, durmadan bağırıp çağıran gözü dönmüş Alman blok şefi ve kolları çizgili elbiselerle dolu bir kapoyla yanımıza geliyor. Soyunuyoruz. Çırılçıplak kalıyoruz.

SS doktor, daha önceden tanıdığımız, karanlık yüzlü bir başka SS subayı olan Taube ve termometreleri taşıyan, mahkûmlardan bir Yahudi doktorla birlikte yanımıza geliyor. Dereceleri dağıtıyor ve bizler, bizi inceleyen SS'lerin gözü önünde, öylece, çırılçıplak duruyoruz. SS doktor dil çıkartmamızı istiyor. Taube ise, doktor olmadığı halde bizi muayene ediyor, döndürüyor –gerimizde derecelerle, çıplak, topaç gibi dönüyoruz– elleriyle yokluyor. Kadın doktor termometreleri geri alıyor, derecelerimizi not ediyor. Lucie ve Geneviève'in ateşi 38'in üstünde. Onlar gidemeyecekler. Ağlıyorlar. Doktora sayıları düzeltmesi için müdahale ediyoruz. Bağırıp çağırmaya başlıyor, SS'lerin dikkatini çekmemesi için yalvarıyoruz ama o daha da yüksek sesle haykırıyor.

Arkadaşlarımız, tahta perdenin üstünde açtıkları deliklerden bizi izliyorlar.

Bize kötü davranılmadığına, hastalık geçirmediğimize (ve de elbette dökün tülü tifüs geçirmediğimize), mücevherlerimizin ve kişisel eşyalarımızın geri verildiğine dair birtakım kâğıtlar getiriyor, imzalamamızı istiyorlar. İmzalamak! Bu şartlarda... İmzalıyoruz ve giyinmek için bir yatakhaneye alınıyoruz.

Elbiseler kandan, ishalden, irinden öylesine pis ki, geçen yıl ilk geldiğimizde olduğu gibi midemiz kalkıyor. O gün, altı ay sonra laboratuar birliğine geçene dek üstümüzden çıkartmayacağımız iğrenç ve bitli üniformalar vermişlerdi. İtiraz ediyoruz. Gözü dönmüş Alman en ince sesiyle bağırıyor. SS subayı gelince kıyafetlerin pisliğini gösteriyoruz. Taube'yi çağırıyor, bir posta da o bağırıyor, *kapo*'yu başka giysiler almaya yolluyor. Ve tüm bu zaman boyunca çıplak bekliyoruz... Yeni gelen elbiseler de daha temiz sayılmaz. Yapacak bir şey yok.

SS yeteri kadar giyinik olmadığımıza karar veriyor ve

hesapta olmadığı halde çizgili ceketler istiyor. Hava eksi yirmi. Ayağımıza kocaman pabuçlar giyiyoruz, hazırız.

Karşıdaki barakaya götürülüyoruz –geçerken, arkadaşlarımız sigaralarımızı, çakılarımızı, mektuplarımızı geri veriyorlar, alır almaz ceketlerimizin koluna saklıyoruz– ve kapıdan geçer geçmez soğuktan donuyoruz. Bahçeden çaldığımız soğanlara ya da kendi payımıza düşen yiyeceklere karşılık olarak binbir güçlükle edindiğimiz yünlülerimizi elimizden alıyorlar.

Yeni gelenlerin elbiseleri, karşıdaki barakaya yığılıyor. Bu yığında –bugün Birkenau'daki sayılar 75.000'lere ulaştı– bizimkilere benzer eşyalar bulmalarına şaşırıyoruz. Eksikler de var elbette ama şaşkınlık içindeyiz. Birine alyansını, bir diğerine saatini veriyorlar. Ayakkabılarını bulamadıkları başka birine ise, yenilerini –ama daha sonra üniformasına uymadığı için giymesine izin verilmeyecek– verebilmek için ayak numarasını soruyorlar.

Valizlerimize bakıyor, buraya gelişimizi hatırlıyoruz – her şeyin gözümüze doğal ve güzelleşmiş göründüğü bir ruh haline giriyoruz. Geçen yıl geldiğimizde –ocak ayındaydı yine ve kamp karın altında yok oluyordu– iki yüz otuz kişiydik. Artık elli kişiyiz ve kamptan çıkan sekizimize eşyaları verilip evraklar imzalatılıyor.

Dışarıda Taube sabırsızlanıyor. Bir SS'le tartışıyor ve biz acele etmemiz gerektiğini, treni kaçırdığımızı anlıyoruz. Gri-yeşil küçük arabasıyla komutan geliyor. O da sabırsızlanıyor. Carmen peronda diz çökmüş –hava öyle soğuk ki! Daha şimdiden ellerimiz donmuş, valizleri tutamaz olmuşuz. Carmen bir türlü geçiremediği ayakkabı bağlarıyla uğraşıyor, pabuçlar o kadar büyük ki, eğer iplerle tutturmazsa bir adım bile atamayacağı kesin.

İşte o anda inanılmaz bir sahneye tanık oluyoruz. Taube –binlerce kadını gaz odalarına yollayan, köpeğini

birçoğumuzun üstüne salıp parçalattıran, bugünkü gibi bir sabah, on beşinci bloktaki kadınlar içeri hızlı girmiyorlar diye (sanki bin kadın tek kanatlı bir kapıdan hızlı girebilirmiş gibi) tabancasını çekip vuran Taube– daha görünürken hepimizi korkutan Taube, eğer acımasızlığın "en"i varsa, en acımasız SS subayı Taube, Carmen'in önünde diz çöküyor, ayakkabının deliklerinden girebilmeleri için çakısıyla bağcıkların ucunu inceltiyor. İşi bitince ayağa kalkıyor ve usulca "*Gut*" diyor. Eğer bizi alıp, yirmi beşinci bloğa, yani fırınların bekleme odasına götürse bu kadar şaşırmazdık herhalde.

Komutanın sabırsızlığı artıyor. Ne zaman geldiklerini görmediğimiz dört SS subayı yan tarafta bekliyorlar. Köpeksizler. Komutan ve Taube tartışıp karar veriyorlar. Taube valizlerimizi alıp komutana veriyor, o da arabanın dibine yerleştiriyor. Girebileceği kadarını dolduruyor, geride kalanlar bize hâlâ ağır geliyor, ikisi birden arabaya biniyorlar, SS'lere emir veriyorlar, araba hareket ediyor. SS'ler bizi ikişer kişilik sıralara sokup arkamızdan yürüyorlar. İstasyona doğru yola çıkıyoruz.

Arkadaşlarımız karantina bloğundan veda ediyorlar.

Bu pabuçlar ve paketlerle yürümekte zorlanıyoruz. İlk defa bundan bir yıl önce girdiğimiz ama "umutsuz yol" görüntüsünden hiçbir şey kaybetmemiş olan bu buzlu yolda tuhaf bir duyguya kapılıyoruz. Auschwitz'i böyle terk edecektik demek. Buradan mahkûm giysileriyle çıkacağımızı hiç düşünmemiştik. Her şey ama her şey inanılmazdı, inanılmaz derecede tuhaftı. Bir düşte olduğumuz hissi, ama gerçek olduğundan emin oluşumuz ve ısrarlı bir düş.

Sığınabileceğimiz bir hangar bulmuş, oraya ulaşabilmek için durmuş vagonların, mal taşıdıkları yolların arasından geçmiştik. Gittikçe daha çok üşüyorduk. Ekmek-

lerle ağırlaşmış çantalarımız bileklerimizi kesiyordu.

Yeşil-gri araba gelmişti. Komutan ve Taube indiler. SS'leri çağırıyorlar, biz de pabuçlarımız ve paketlerimizle gülünç bir şekilde yürüyerek onları takip ediyoruz. Çizgili giysili adamlar da bekliyorlar. Buradaki tüm erkekler gibi zavallı görünüyorlar. Hallerini görünce "Acaba nasıl ayakta duruyorlar?" diye düşünüyoruz.

Tren, rayların kıvrıldığı yerden çıkıyor, yavaşlıyor, vagonlarını ağır ağır birbiri ardına dizerek gelip bir sallantıyla peronda duruyor. Bizim önümüzde hangi vagonun duracağını tahmin etmeye çalışıyoruz –hem yolcu, hem de mal vagonları olan karışık bir vagon bu– ve geçen yıl buraya gelirken olduğu gibi, hayvan vagonunda yolculuk etmekten korkuyor ama daha iyisini beklemeye de cesaret edemiyoruz. Ne kadar üşümüştük!

Ama mucize devam ediyor. Komutan üçüncü sınıf kompartımana doğru ilerliyor, bizleri bindiriyor, valizlerimizi ve paketlerimizi SS subaylarına veriyor. Bagajlarımız trene yüklendikten sonra kendisi de biniyor, valizleri filelere yerleştiriyor, kibarca yerlerimizi gösteriyor, SS'lere bizim istasyonlarda inmememize dikkat etmeleri gerektiğini hatırlatıyor. Aşağıya atlayıp kapıyı vuruyor. Bir de "İyi yolculuklar" deseydi, bundan fazla şaşıramazdık herhalde.

Slask'a doğru giden bir trendeydik. Katoviçe'yi, kirli tuğlalar ve hüzünlü caddelerden oluşan bu şehri gündüz gözüyle görebildiğiniz için mutluyduk. Çocuk arabasını iten bir kadın trene bakıyordu. Otomobil yoktu. Pencerelerin kenarları karlıydı.

Yan taraftaki yolda bir tank ve top konvoyu doğuya doğru ilerlerken yolumuzu kesmişti. Bizim SS'ler ayağa kalkıp açıklamışlardı: "*Panzer. Russland.*"

Yanlarına gidip sohbet etmek, azıcık da olsa, bir SS'in

kim olduğunu öğrenmek için yanıp tutuşuyordum. Bir insan nasıl ve neden SS olur? Diğerleri de beni destekliyorlar. Gidiyorum. Slovenyalılar. SS'lere katılmak zorunda kaldıklarını, Auschwitz'in ne olduğunu bilmediklerini –ya bu bacalar?– söylüyorlar. Bize sigara ve ateş tutuyorlar. Duraklarda istasyon kantinine gidip bize hemşirelerin askerlere dağıttığı sahte kahveden getiriyorlar. İstasyonlar asker dolu. SS'lerin gözlerinde hiçbir zaman acıyan ve insani bir bakış görmemiştik. Acaba Auschwitz'den ayrılırken içlerindeki katili orada mı bıraktılar?

Gece oluyor. Manzara camdan görünmez oluyor. Fabrikalar, bacalar (yoksa yine fırınlar mı?), kara binalar, kara kırlar ve dikenli tellerle çevrili alanlarla dolu bir manzara. Ya bütün Almanya kamplarla dolmuş ya da bütün kamplar bu hattın üzerinde. Umutsuz bir manzara.

Bu kompartımanda kendimizi iyi hissediyoruz. Valizlerimizden kazaklarımızı, çoraplarımızı, medillerimizi çıkarttık. Simone eskiden kardeşinin olan bir kitaba bakıyor. Açmaya cesaret edemiyor. Oysa, geçen yıl ölen kardeşinden kendisine bir kitap kaldığı için çok mutlu. Gilberte hiç konuşmuyor, hiçbir yere bakmıyor. Kardeşinden kalan hiçbir şeyi bulamayacak. Lulu, ne kadar şanslı olduklarını düşünerek allak bullak olmuş, Carmen'in elini tutuyor. Kardeşiyle birlikte hayatta kalan bir tek o ikisi var.

Karanlık çöküyor. Tren aydınlatılmıyor. Karanlıkta çakılarımızı çıkarıyor ve ekmek kesip üstüne yağ sürüyoruz. Ekmeklerden sonra birer sigara yakıyoruz. Çok iyiyiz. Gece. Birbirimize yaslanarak trenin gıcırtısı eşliğinde uyuyoruz.

Sabah, kendimizi Berlin'in banliyösünde buluyoruz.

"Yüz dokuz Güney Vietnamlıyı katlettiği için yargılanacak olan Teğmen William L. Calley, Vietnamlı küçük

bir kızı evlat edinmişti. Kaybolmuş, aç, perişan bir kız çocuğu. Çıplak ve aç çocukların sokaklarda süründüğünü görmek Teğmen William L. Calley'in yüreğini paralıyordu. Bu küçük kızı nüfusuna geçirmiş, karnını doyurmuş, giydirmiş, tedavi etmişti. Bir gün, tatbikat dönüşü, çocuğu evinde bulamadı. Kız kaçmıştı. William L. Calley buna çok üzüldü." Teğmenin kız kardeşi 28 Kasım 1969 tarihli *New York Post*'ta işte böyle diyordu.

Berlin

Tren bundan sonra tüm istasyonlarda durmaya başladı. Gara girer girmez, soğuğa rağmen, dışarıyı daha iyi görebilmek, daha iyi duyabilmek için bütün pencereleri –pencereler donmuştu– indiriyorduk. Peronda, işlerine giden işçilerden oluşan, uzaktan seçilmesi zor bir şekil kıpırdıyordu. Boyunlarına atkılarını sarmış, omuzlarına torbalarını asmışlar, aceleden hiçbir şeye dikkat etmiyorlardı. Nefesleri, tepelerinde uçuşan sise beyaz bir buğu katıyordu. İçiçe giren gölgeleri sessizce birbirine karışıyordu. Henüz sabah olmamıştı. Birden Fransızca bir çığlık duyuyoruz: "Bu tarafa, ihtiyar!" Hemen cevap veriyoruz: "Hişşşt! Oradakiler! Fransızlar! Fransız mısınız? Biz de Fransızız!" Bir adam bize doğru dönüyor, kötü bir bakış atıyor, "S..tir!" diye cevaplıyor ve koşmaya devam edip karşı tarafta duran trene atlıyor.

"İlk rastladığımız Fransızdan gördüğümüz karşılamaya bak!" diyor Lulu.

Hayal kırıklığımız çok büyük. Nasıl olabilir? Çizgili üniformalı kadınlar ona sesleniyor ve özgür olan bu adam, kim olduklarını, nereden geldiklerini bile sormuyor. Auschwitz'den geliyoruz. Bunu bilmeyen kimse kalmış olamazdı. Dünyayla aramızdaki uçurumu keşfediyor ve hüzünleniyorduk.

Sonraki bir istasyonda hava daha aydınlıktı. Perondaki yolcuları seçebiliyorduk. Hallerinden, kıyafetlerinden, en azından kafalarındaki bereden bizden olduklarını anlıyor, ama artık seslenmiyorduk.

"Almanya, S.T.O.'nun (Mecburi Çalışma Hizmeti) Fransız işçileriyle dolu olmalı" diyor biri.

Trenimiz Berlin'e giriyordu. Yol boyunca dizilen bombalanmış binaların içinde oturanlar vardı. Kimi zaman bir mahzen vasistasından dışarı çıkan bir soba borusu, kimi zaman ayakta kalmış bir duvarın içine kurulmuş bir sığınak görüyorduk. Kentin görüntüsü korkunçtu.

"Şehir sanki tamamen yıkılmış gibi...

— Bunu hak ediyorlar."

Bazen Auschwitz'de içleri yaralılarla dolu vaziyette doğudan gelen, beyaz tepeli, kızıl haçlı, bitmez tükenmez sıhhiye trenleri görüp aynen böyle sevinirdik. Koridorlardan hemşireler geçerdi. Bu trenler ağır gider, kimi kez tamamen durur, uzun süre bekler, biz de o arada kuşetlerinde uzanmış yaralılara bakardık. "Hak ediyorlar." Bazen birkaçı, kafaları sarılı olarak ayağa kalkar, bize bakardı. Bizi gördüklerinde birbirlerine ne derlerdi acaba?

Tren bir istasyonda duruyordu. SS'ler kemerlerini düzeltiyor, eşyalarını topluyor, tüfeklerini omuzlarına alıyor ve bize inmeye hazırlanmamız için talimat veriyorlardı. En arkadaki vagonlardan, çizgili elbiseli, büyük ihtimalle Auschwitz'deki peronlarda gördüğümüz adamlar iniyorlardı. Kalabalıktılar, altmış kişi vardılar. Onlar da kamp değiştiriyorlardı. Bizim de iyi bildiğimiz ama hiçbir zaman alışamadığımız bir sıskalıktaydılar ve robotlar gibi sıraya giriyorlardı. Onların yanında kendimizi güçlü ve çevik hissediyorduk. Suratlarını inceliyorduk. Belki de aralarında tanıdık birileri vardı, kimbilir? Ama çökük ve ateşli gözleriyle birbirlerine öylesine benziyorlardı ki, hepsi de aynı derecede tanınmaz olmuştu.

Bizim SS'ler erkekleri idare eden SS'lerle ilgilenmiyor-

lardı. Sadece bizle, sekizimizle uğraşıyorlardı. Bizi saymadan ve sıraya sokmadan bir alt geçite doğru yönelttiler. Köylü olmalıydılar. Metroya alışık değillerdi. Ellerinde tuttukları kâğıtla metro planını karşılaştırıp yollarını bulmaya çalıştıktan sonra içlerinden birini yol sormaya gönderdiler. Haritanın yanında durmuş, merakla etrafımıza bakıyor, sıradan bir hayat süren ve metroya binen sivilleri seyrediyorduk. Üstünde altı çizili yazılar olan bir ok, tuvaletin yerini işaret ediyordu. SS'lerden tuvalete gitmek için izin istedik. Kabul ettiler. Bizi merdivenin başında bekleyeceklerdi, birer sigara yaktılar. Pabuçlarımızın kocaman tahta pençeleri basamaklardan taşmasın diye ayaklarımızı yan yan bastığımız ve valizleri taşıdığımız için merdiven çıkmak tehlikeli bir işe dönüşüyordu. Aşağıya sakatlar gibi yavaş yavaş indik.

Tuvaletler gözümüze çok rahat görünmüştü: Sıra sıra lavabolar, kapılar. Tuvaletçi yaşlı kadın deterjan kokan mozaik sarayına girişimizi hiçbir şaşkınlık göstermeden seyretti. O dönemde Berlin'de öyle şeyler görmeye alışmıştı ki, artık hiçbir şey onun yaşlı yüzünü şaşırtamıyordu. Yine de, yorgun bir sesle "Zavallı çocuklar!" dedi ve bize paralı tuvaletlerin kapısını açtı.

Valizlerimizi açmış, temizlik malzemelerimizi arıyorduk. Ama ne havlu, ne bez, ne fırça, ne de işe yarar herhangi bir şey vardı. Her şeyimiz çalınmıştı. İçimizden biri, elbiselerini buldu ve "Üstümüzü değiştirip kaçabiliriz aslında" dedi.

— Nereye gideceğiz peki? Berlin'i bilmiyoruz ve Almanca iki laf etmekten aciziz.

— Berlin'de bir sürü Fransız vardır.

— Demin gördün Fransızları. Bize yardım edeceklerini mi sanıyorsun?"

Öylesine beklemediğimiz bir fırsattı ki, değerlendir-

meyi düşünemiyorduk bile. Öylesine uzun zamandır gün sayıyor, her hareketimizi hesaplıyorduk ki, artık hazırlıksız bir şekilde riskli bir maceraya atılmak çok zor geliyordu.

Hafifçe temizlenip saçlarımızı taradıktan sonra valizlerimizi kapattık ve yukarda sakince sigara içen SS'lerin yanına çıktık. Bize kaçabilmemiz için bir fırsat mı vermişlerdi? "Bunu yapmayacak kadar aptallar" dedi Carmen.

Ayaklarımızın ucunda duran valizlerimizle peronda bekliyorduk. Buraya akın eden insanlar, bitlenme korkusundan olsa gerek, yanımızdan kaçıyorlardı. Yüzümüze bakmıyorlardı. Ve biz yanımızdan geçenler duysun diye uzun uzun düşünüp kurduğumuz Almanca cümleyi mırıldanıyorduk: "Fransızız, siyasi suçluyuz, cani değiliz." Annesi bizim yaşlarımızda olan küçük bir kız, yanında durduğu annesinin elinden kurtulup koşmaya yeltenıyor. Bizden korkuyor. Annesi usulca elini kapıyor, "Zavallı kadınlar. Hadi bir gülümse onlara" diyor ve kendisi de kibarca gülümsüyor. İçimizden annesine sarılmak geliyor. İkisi birden yanımızdan uzaklaşıyorlar.

Metro geldi. Bizim SS'lerle, erkeklerin sırasına bakan SS'ler yolcuları itip vagonlardan birisinin kapısını tutarak orayı erkeklere ayırdılar. İnsanlar durumu kabullenerek kenara çekildiler. Erkekler vagonun ortasında ayakta duruyordu, bizim SS'lerimiz ise vagonun sonunu bize ayırıyorlardı. Gün ışığında –yerin üstünden giden bir metro hattındayız– erkeklerin yüzü bize daha da zavallı görünüyordu. Lulu "onlara ekmek verelim" dedi. Ekmekleri kayıtsızca aldılar. Cevap vermediler, ne bir bakış, ne bir dudak hareketi, ne de bir işaret. Gözümüze daha da mutsuz görünüyorlardı.

SS'ler her durakta bizim vagonun kapısını tutup başka yolcuların binmesini engelliyorlardı. Yolculuk uzun sür-

dü. İçimizden, bu yolculuğun çok ama çok uzun sürmesini diliyorduk. Bütün kenti boydan boya geçmekte olduğumuzu düşünüyorduk. Her yer yıkıntılarla doluydu. Bu üzücü manzara içimizi umutla doldurıyordu: "Artık zafer çok yakın. Daha fazla dayanamazlar." Bu harabelerin altında kalmış çocuklar için bile üzülecek halimiz yoktu. Sadece Auschwitz çocuklarına acıyabiliyorduk. Onlar bizi, öbür çocukları düşünemeyecek kadar katılaştırdılar.

Metrodan inince kendimizi bir tren istasyonunda bulduk. Savaş mahkûmları, iki yaşlı Alman askerin gözetimi altında yıkıntıları temizliyorlardı. Benizleri de, paramparça olmuş üniformaları gibi yeşile çalıyordu. Onlara yaklaştık. İtalyandılar, sıska, çok sıskaydılar. Yine de kamptakiler kadar zayıf değillerdi. Onlarla konuşmaya yeltendik –mahkûmlar her zaman kendi aralarında ortak bir dil bulur; Auschwitz'de hiç değilse bunu öğrenmiştik– ama onlara bakan yaşlı askerler bağırdılar. Bizim SS'lerimizin sesi çıkmamıştı oysa.

Peron kalabalıktı. Bizim SS'ler, bizleri dirsek darbeleriyle boş bir kompartımana sokup, kendileri de koridorda durdular. Gri üniformalı iki Alman kadın asker, bizim SS'leri kendilerinin de oturabileceklerine ikna ettiler. Onlara yer açmamız için bizleri kenara itmeye çalıştılar. Kımıldamamıza rağmen aramıza girmeyi başarınca, "Bitlenmekten korkmuyor musunuz?" diye sordum.

"Aaaa! Fransızlar! Bilirim Fransa'yı. Amiens'de bulundum. Fransızlar pistir" deyip bize dokunmamak için mümkün olduğu kadar uzaklaştı.

"Fransa'da bitli değildik, bitler Auschwitz'de doldular. Auschwitz'in bitleri tifüslüdür." Birbirlerine bir bakış attılar, bizim SS'lere küfür ederek kompartımandan çıktılar.

Manzara değişmişti, deste deste çamlarla dolu, kumlu bir toprak görüyorduk. Berlin'in hemen yakınında nö-

betçilerin durduğu dikenli tellerle çevrili bir alan başladı. Buranın adını okuyabilmek için bir dahaki durağı bekliyorduk: Oranienburg. O zaman hiçbir şey ifade etmemişti. Bu isim, çok sonraları, Carl von Ossietzki'nin Nobel ödülü aldığını hatırladığımızda anlam kazanacaktı. "Berlin'in yanıbaşında. Hiç utanmaları yok." Dikenli tellerin biri bitiyor biri başlıyordu ve aynı kampın devamı olup olmadığını anlamaya çalışıyorduk. Her yerde çizgili giysili adamlar çalışıyordu.

Bir saatlik bir yolculuğun sonunda varmıştık. Tren yolu geçidinin yanına kurulmuş bir barakanın oluşturduğu bir duraktı burası. Ravensbrück. Tren yolunun karşı tarafına geçmek için trenimizin kalkmasını bekledik. SS'ler bizi ikişer kişilik sıralara sokup asker adımına geçirmişlerdi. Bundan sonra bagajlarımızı taşımaları söz konusu değildi. "Eşyaları Ravensbrück'ün soyunma odalarında bırakmak için buraya kadar taşımak aptallık. Keşke Berlin'deki tuvalette bıraksaydık." Çamların altındaki oldukça şık müstakil evler buraya bir sayfiye havası veriyordu. Kampın SS subaylarının villalarıydı bunlar. Buraya ilk gelen mahkûmlar, elleriyle taş taşıyarak yapmışlardı. Bunu, kampa girdikten sonra öğrenmiştik.

"İnsan burada kendini Fontainebleau'da hissediyor" dedi Cécile.

"Ah, Fontainebleau! Neredeyse her cumartesi grup halinde oraya kamp kurmaya giderdik.

— Eğer geri dönersem, kamp kurmak..."

İndiğimiz yerle kamp girişinin arasındaki mesafe bize çok uzun gelmişti. Kampın girişinde yeşile boyanmış yüksek bir duvar vardı.

"Elektrikli teller kadar korkutucu değil" dedi Poupette.

İnsandan Kaçan (*Le Misanthrope*)

Çingeneler gerçekten inanılmazdı. Akşamları, yoklamadan sonra –yazın; çünkü kışın yoklamadan sonra herkes içeri giriyordu– kampın içinde dolaşıp oradan buradan, soyunma odalarından ya da mutfaktan çaldıkları şeyleri, hatta SS'lerin bile ceplerinden çaldıkları sigaraları satıyorlardı. Biraz açık duran bir cep onlar için yeterliydi. Yanımıza gelip elbiselerini aralar, satacak mallarını gösterirlerdi.

Her şeyin fiyatı aynıydı: Bir dilim ekmek. Bir sigaraya bir dilim ekmek, bir soğana bir dilim ekmek. Bir külot ya da bir gömleğe bir dilim ekmek. Bir parça kızarmış et satanına bile rastladık. Ağız sulandıran, nar gibi kızarmış cinsinden. Mutfaktan çaldıklarına annelerinin başı üstüne yemin ettikleri halde onlardan hiç et almamıştık. O rostoların kampın fırınlarından geldiğinden korkuyorduk.

O akşam, küçük çingene bana asılıp cekedinin kolundan çabucak broşüre benzeyen küçük bir kitap çıkarıp soktu.

Fransızca olarak "Bir dilim ekmek" dedi.

— "İyi Fransızca konuşuyorsun. Nerelisin?

— Fransızım. Lille'den.

— O kitap ne? Göster bari."

Bakmam için kitabı çıkarıyor ama bırakmıyor. Bir franklık Larousse serisinden çıkmış, *İnsandan Kaçan (Le Misanthrope)* idi bu. *İnsandan Kaçan.* Gözlerime inanamıyorum. Demek ki birisi Ravensbrück yolculuğuna *İnsan-*

dan Kaçan'ı getirmişti...

Payıma düşen ekmeği veriyorum. "Fiyatı biraz indiremez misin? Ne de olsa bunu bir don kadar kolay satamazsın." İşe yaramıyor. Kitabı görünce gözlerimin parladığını gördü bile. Acaba kim bir kitabı bu kadar pahalıya almıştır?

Kitabımı göğsüme sıkı sıkı bastırarak arkadaşlarımın yanına barakaya gittim. Yemek yemeye, daha doğrusu margarin sürülmüş ekmeklerini yemeye hazırlanıyorlardı.

"Sen yemiyor musun?

— Ekmeğini ne yaptın?

— Yine sigara mı aldın?

— Sigara alsam yalnız içmezdim. Hayır, kitap aldım."

İnsandan Kaçan'ı koynumdan çıkarıyorum.

"Eeee? Okuyacak mısın?"

Her biri ekmeğinden bir parça koparıp bana veriyor.

Ne güzel konuşuyordu Alceste. Dili ne kadar kesin ve kararlı, ne kadar akıcıydı.

Célimène karakteriyle ilk kez tanışan Poupette, "Cécile, bu Célimène'in dili de seninki gibi sivri" diyordu.

Auschwitz'e geldiğimden bu yana, belleğimi kaybetmekten korkuyordum. Belleğimi kaybetmek, kendimi kaybetmek, kendim olmaktan çıkmak demekti. Belleğimi çalıştırmak için çeşitli alıştırmalar icat etmiştim: Önceden bildiğim tüm telefon numaralarını, bir metro hattındaki tüm durakları, Caumartin sokağının, Athénée ile Havre-Caumartin metro durağı arasındaki tüm dükkânlarını hatırlamaya çalışmak. Bitmez tükenmez çabalarla elli yedi şiir hatırlamayı başarmıştım. Onları unutmaktan o kadar korkuyordum ki, şiirlerin hepsini, her gün yoklama sırasında içimden okuyordum. Öyle zorlukla hatırlamıştım ki! Aklıma gelmeyen bir tek mısra için günlerce düşündüğüm olmuştu. Ve işte birden bire, ezberleyecek

koca bir kitap, koca bir metin elime geçiyordu.

İnsandan Kaçan'ı ezberlemiştim, her gece bir bölümünü, ertesi günkü yoklamaya kadar içimden tekrarlıyordum. Kısa zamanda piyesin tamamını ezberlemiştim, neredeyse tüm yoklama boyunca sürüyordu. Ve buradan gidene kadar, kitabı hep koynumda sakladım.

Yürek Ravensbrück'te de Atar

O sonbahar gününde hava çok güzeldi. Kimin için? Atölyede makinalar çalışıyor, ceketler, ceketler, yüzlerce ceket dikiliyordu. Her işçi kendi yerinde, kendi makinesinde işine eğilmişti. Her parça, onları biraraya getiren işçinin ellerinden, kolları dikenin ellerine, oradan yakaları tutturanın, oradan ilik açanın, en sonunda da astar dikenin ellerine geçiyordu. Zincirleme. Durmadan gereksiz yere bağıran –makinelerin sesinden duyulmuyordu ki– gri kıyafetli bir SS subayı olan nöbetçi, makine sıralarının arasında dolaşıyor, bir o kadar zincir de çalışıyordu. Gözünü işten ayırmak, konuşmak, durmak yoktu. Zinciri yavaşlatmanın tek yolu iğneyi kırmaktı. O zaman tabureden kalkıp nöbetçinin yanına gidebilir, yeni bir iğne isteyip, onunla birlikte nöbetçiden bir tokat ya da yumruk yiyebilirdiniz. Sırayla herkes iğnesini kırıyordu. Buna rağmen üniformalar yığılıyor, sadece kumaşın tersine dikilecek olan iki S harfli armalar kalıyordu. Makineler dönüyor, döndükçe de seslerini mahkûmların kafalarında, düşüncelerinde, ılık ve kızıl bir sonbahar gününün –öncenin– anılarında, özgürlük düşlerinde –belki bir gün, olur a– döndürüyordu. Makineler, atölyeyi dolduran bir gürültüyle dönüyorlardı.

Birden bir SS kapıda beliriyor, gürültüleri kesmek için düdük çalıyor ve haykırıyor: "*Halt! Alles raus!*" Herkes dışarı. Makineler duruyor, önce kapının yanındakiler, sonra öbürleri, sonra da en sondakiler. Kadınlar kalkıyor, sıra oluyorlar. "Bizi neden dışarı çıkarıyorlar? Ne is-

tiyorlar? Kesin ceza verecekler."

Avluya çıkıp tekrar sıra oluyor ve bekliyorlar. Barakalarında uyuyan gece ekibini bekliyorlar, onlar uykulu bir halde gelip sorular soruyor. Kimse ne olduğunu ve ne olacağını bilmiyor. Atölyeden eksik yok, herkes yumuşak sonbahar ışığında, barakanın önünde sırada.

Kadınlar kendilerinden ne isteyeceklerini merak ediyorlar. Bekliyorlar. Sonunda kamp şefi yanında bir SS doktorla geliyor. Emir: "Ayakkabılarınızı ve çoraplarınızı çıkarın! Çabuk!" Rütbeli SS –kamp komutanı– birini yakalıyor, elbisesini bacaklarına kadar sıyırarak ne yapmaları gerektiğini gösteriyor. Çabuk!

Ve kadınlar, çıplak ayak, sol ellerinde pabuçlarını, sağ ellerinde çizgili elbiselerinin eteğini tutarak SS'lerin önünden geçiyorlar. Kamp komutanı *"Schneller!"* diye bağırıyor. Daha hızlı yürümemizi istiyor.

Herkes anlıyor. Dikleşiyorlar. Gençler çabucak sıranın dışına kayıp yaşlıları ortaya alıyorlar. Ayağını yere zor basanlar, arkadaşlarının oturarak çalışsınlar diye konfeksiyona aldırdığı topallar, çok zayıf oldukları için kum ya da kömür taşımaya yollanmayanlar, hepsi yürüyor.

SS'ler hem hızlı yürümemizi, hem de bizi iyice görmeyi istiyorlar. Mahkûmları birçok kez önlerinden geçiriyorlar. Bacaklara bir göz atıp karar veriyorlar. Bacakları şiş, ayakları iltihaplı olanları çekip kenara ayırıyorlar. Ve etekler havada, can acıtan kömürlerin üstündeki yalınayak yürüyüş devam ediyor. *Schnell! Schneller!* Kadınlar SS'lerin önünden geçiyor. Kendilerini doğal, rahat bir şekilde yürümeye zorlamaktan, yüzlerindeki korkuyu saklamaya çalışmaktan gerilmiş, kasılmışlar. Her turda çıkanlar oldukça sıralar bozuluyor. Kenardakiler "gençlik kampına" gidecekler. Asıl alanın dışında bulunan, in-

sanlara içecek ve yiyecek vermeyip, ölüme terk ettikleri bir baraka bu. Kenara ayrılan grup büyüdükçe korku ve gerginlik artıyor.

Biri bakıyor, dizlerine bakıyor. Gözleri, kaskatı kesilmiş dizine söz geçiremiyor...

Birinin çenesi titriyor. Titremeyi engellemek için dudaklarını sıkıyor. Ama dişleri gıcırdıyor ve çenesi titriyor.

Birinin ensesi, her adımda kaldırdığı ağırlığın altında eziliyor.

Biri kafası kendisinden ileride gidiyor. Kaçıyor. İleri doğru kaçıyor. İmkânsız bir kaçış.

Hepsi de, katedrallerin cümle kapılarının üstündeki lanetlilerin freskleri gibi yürüyorlar.

Kamp komutanı, yumrukları belinde, hareketleniyor. "Ha, ha! Kalbiniz küt küt atıyor değil mi?" Çok eğleniyor.

Yerine Geç, Yerleş

Bu son yazda, kamp sokakları tekin değildi. Sabah yoklamasıyla akşam yoklaması arasında sokağa çıkmak tehlikeliydi. Her an bir baskın yapabilirlerdi.

III. Reich'ın fabrikaları, gittikçe daha çok işgücüne ihtiyaç duyuyordu. Bunu sağlayan kamplardı. Her şey çok süratli olup bitiyordu. Görünmez bir işaret gelince, aynı anda her tarafta düdükler çalınıyor, barakaların arasındaki yollar kırmızı bantlılar (kırmızı kolluklu Politzei'lar, kampta düzeni sağlamakla görevli mahkûmlar) tarafından kesiliyordu. Sokaklarda, ya da barakaların eşiğindeki tüm mahkûmlar yakalanıp, etrafları çevriliyordu. Enselerinde Politzei'larla, onların elinden kurtulmak için dört bir yana kaçışıyor, engellere takılıyor, yakalarından yakalanıyor ve tekme, tokat, yumruk ve değneklerle itilerek kampın ortasındaki sıraya sokuluyorlardı. Bunun adı: Sevkıyattı.

Bu sevkler hakkında herkesin düşüncesi farklıydı. Bazıları, neresi olursa olsun, her yerin Ravensbrück'ten iyi olduğunu düşünüyordu. Bazılarımız, sonumuzdan korkuyor, yenildikleri için –1944 yazında, çıkartma sonrasında yenildikleri kesinlik kazanmıştı– her türlü caniliği yapabileceklerine inanıyorlardı. "Görürsünüz bakın. Bizi kolay kolay bırakmayacaklar. Kampı havaya uçuracaklar. Lağımlara mayın döşeyip yangın bombasıyla sulayacaklar. Suları zehirleyip kendileri saklanacaklar. Sığınakları olduğu kesin." Bazıları ise, her ne kadar savaşın sonunda katkıdan söz etmek gereksizse de, Alman sanayi-

ine en ufak bir katkıda bulunmayı reddediyordu. Onlar, "Burada daha güvendeyiz. Müttefikler fabrikaları bombalıyor. Asla Ravensbrück'ü bombalamazlar. Burada sığınaktayız. SS'ler, müttefikler gelmeden ortadan kaybolur. Ele geçmekten çok korkuyorlar. Geçen gün bir *Aufseherin*'in çantası açılıverdi: İçinde sivil giysileri vardı" diyorlardı. Ama iki taraf da, bir konuda hemfikirdi: Sürüden ayrılmayacaklardı. Hep birlikte gidecek, ya da hep birlikte kalacaklardı. Her biri, çok zor deneyimlerle, yalnız ve savunmasız, diğerlerinden ayrı kalırsa yaşayamayacağını öğrenmişti. Diğerleri, sizin gruptakilerdi, yürüyemeyecek hale geldiğinizde destek olanlar ve sizi taşıyanlar, gücünüz ya da cesaretiniz kalmadığında dayanmanıza yardım edenler.

Benim grubumda karar alınmıştı. Gitmeyecektik.

Baskınları ve sevkleri engellemek için en iyi yol, her yoklamadan sonra kömür çıkarmaya, kum ya da taş taşımaya, ormanda ağaç kesmeye giden bir iş sırasına girmekti. Ama çalışmak da istemiyorduk, kesinlikle istemiyorduk. Son artık yakın görünüyordu ve üç yıllık tutsaklıktan sonra eğer sonuna kadar dayanmayı istiyorsak kalan gücümüzü harcamamalıydık. Ve her sabah, sıralar toplandığında saklanabilmek, işe alınmamak için her gün yeni kurnazlıklar buluyorduk. Sıralar gittiğinde, akşam yoklamasına kadar ortadan yok olmamız gerekiyordu. Şimdilik başarıyorduk.

O gün neden kampın bir sokağında yalnız kaldım? Birbirimizden hiç ayrılmıyor, sürekli gözlerimiz ve kulaklarımız pusuda dolaşıyorduk. Neden o gün, her taraftan düdük sesleri gelmeye, Politzei'lar her sokağın başında zincir oluşturmaya başladığında yalnızdım? Nasıl olduğunu bile anlamadan, kendimi kadın SS'lerin tekmelerle hizaya sokup, kapoların sopalarla yerinde tuttuğu

sıralardan birinde buluyorum. Nasıl bu kadar aptalca yakalanabildim? Ne kadar salağım. Ah! Ne aptallık, ne aptallık!

Tanımadığım yüzlerin arasındayım. Ruslar, Polonyalılar, hatırladığım ve Fransızca konuşan kimse yok. Sıra ağır ağır, sopalar ve çığlıklarla düzene giriyor. Artık bozulmuyor. Belki de herkes boyun eğiyor. Öfkem ikiye katlanıyor. Endişem de. Arkadaşlarımı bir daha göremeyeceğim. Nereye gidiyoruz? Belli değil. Nasıl bir fabrikaya? Belli değil. Sıranın ucundayım, bakıyor, inceliyor, bir kaçış yolu arıyorum. *Kapo*'lar uyuşuk bir şekilde etrafa bakıyorlar. Koşmaktan ve sopa vurmaktan yorgun düşmüşler. İki kadın SS bizleri gözlüyor, sıranın bir başından öbür başına gidip geliyorlar. Bekliyoruz. "Köle tüccarı" Pflaum'u bekliyoruz. Adı bu, çünkü sevkıyatla o ilgileniyor, işgücü arayan sanayiciler onunla iş bağlıyorlar. O gelince numaralar alınacak, sıraya girilecek. Gideceğiz. Ben gideceğim ve arkadaşlarım nerede olduğumu öğrenemeyecekler. Bekliyoruz.

Üçüncü bir SS öbür ikisinin yanına geliyor ve üçü birden duruyorlar. Onlara bakıyorum. Gözlerimi onlardan ayırmıyorum. Bir an başka bir şeyle ilgilenseler, mesela sıranın öbür ucunda, ki ben de... Özellikle bana sırtı dönük olanı gözlüyorum. Bacaklarının duruşundan, dikkatinin dağıldığını hissediyor ve birden rüyalarda çakan şimşekler gibi, aktör Jouvet'nin sesini duyuyorum. Jouvet konservatuarda ders verirken, sahnenin önüne çıkıp oynamaya başlayan öğrencilerinden birine, "Hayır" diyor: "Baştan başla. Girmedin ki. Gir. Ve bekle. Tamam. Yerine geç. Aferin. Kımıldama. Yerleş. Yerindesin. Şimdi konuşabilirsin. Çünkü şimdi biz, senin söyleyecek bir sözün olduğunu biliyoruz. Şimdi seni dinlemeye hazırız. Şimdi konuşacağını biliyoruz." Yerine geç. Yerleş. Üç SS

yerlerindeydiler. Sırtlarından, çizmelerinden, omuzlarından anladım, konuşmaya başlayacaklarını ve bundan sonra kımıldamayacaklarını. Yerleşmişlerdi. Çabucak sıradan çıkıyorum. Bütün gücümle karşıdaki sokağa giriyorum, koşuyorum ve koşarken karşıma bir *Politzei* çıkıyor, onu itip koşuyorum, kampın sonuna dek koşuyorum, nefesim tükenmiş, bu kadar hızlı, bu kadar çok koşmaktan, bu kadar çok korkmaktan bitkin düşmüş bir halde barakamıza geliyorum ve bana kollarını açan arkadaşlarımın arasına yığılıyorum. "Neredeydin? Yakalandın mı yoksa? Düdükleri duyup seni göremeyince çok korktuk. Ah, ne kadar korktuk!" Ben de korktum. Soluğumun ve nabız atışlarımın yavaşlaması, normale dönmesi için uzunca bir zaman geçmesi gerekti.

Gidiş

Birdenbire, pazar öğleden sonrasının uyuşukluğu merkezini göremediğimiz titreşimlerle sarsılıyor; gittikçe genişleyen, gürültüsü artan, önce çıldırtıcı bir çalkantıya, ardından da kargaşaya dönüşen titreşimler. Gruplar bir oraya, bir buraya doğru koşuyor, kızıl kolluklular kampın sokaklarında var güçleriyle koşuşturuyor, blok şeflerini çağırıyor, derhal bütün barakalara yayılan emirler veriyor, yalnız ya da arkadaşlarıyla sohbet ederek ve kurusun diye ellerindeki gömlekleri sallayarak çamaşırdan dönenleri ya da baraka pencerelerinin altındaki duvarların önüne oturmuş saçlarını havalandıranları, güneşin tadını çıkaranları arıyorlar. Ve birden her şey, herkes canlanıyor, sorguya çekiyor, hareketleniyor. "Fransız mısınız? Çabuk o zaman, Lagerplatz'a. Bütün Fransızlar Lagerplatz'a. Toplanın!"– "Belçikalılar! Lagerplatz'a. Toplanın!"– "Lagerplatz'a! Eşyalarınızla beraber!" Eşyalarınızla beraber mi? Ne demek bu? Tencere, kaşık, diş fırçası, sabunu olanlar için sabun, belki evlerinden gelen, en sonuncusu 1944 tarihli olan mektuplar, kırık bir ayna parçası ya da çakı gibi, ne pazarlıklarla elde edilmiş değerli eşyalar... Her biri birbirinden saçma, her biri elde edilmek için uzun süre gözlenmiş, ince hesaplarla beklenmiş hazineler; inanılmaz kurnazlıklar ya da pazarlıklarla biriktirilmiş kâğıt parçalarının üzerine yazılmış yemek tarifleri.

Yüzlerce kadın, ilk kez ceza almadıkları, havanın ilk

kez güzel olduğu ve güneşte kurutabilecekleri için ilk kez saçlarını yıkayabildikleri bu pazar gününde mümkün olduğu kadar rahatça dinlenebilmek için saklandıkları bloklardan ve köşelerden çıkıyorlar.

Yollardaki kömürleri kazıyarak yürüyen pabuçların tahta pençelerinin çıkarttığı sesler, kızıl kollukluların ve *kapo*'ların, mahkûmları toplanacakları yere götürmek için her dilde attığı çığlıklar, kafaların üzerinde çarpışan talimatların gittikçe artan sesleri eşliğinde, mutfağın karşısındaki meydanda toplanıyorlardı. "Ne oluyor?" Endişe artıyordu. "Ne oldu bunlara?" Gruplar düzensizce bir araya gelmişlerdi ve sıraya girip durmaları uzun zaman almıştı. SS'ler geliyor, bir gelip bir giden blok şeflerinin ardından bir daha sayım yapıyorlardı. Sorular, söylentiler bir sıradan öbürüne yayılıyordu. "Neden sadece Fransızları, Belçikalıları ve Lüksemburgluları çağırıyorlar? – Hollandalıları da çağırıyorlar. – Norveçlileri de. Norveçliler de mi var? Sen hiç Norveçli tanıyor musun? – Kampı boşaltıyorlar. – O zaman neden herkesi çıkartmıyorlar? – Ne soruyorsun? Hiçbir zaman hiçbir şey anlayamıyoruz işte, bilmiyor musun?"

Bu sırada kızıl kolluklular sıradan çıkanlara müdahale ediyorlardı. Ama kimse onların bağırışlarını ciddiye almıyordu.

Bekliyorduk. Beklemek gittikçe sıkıcı bir hal alıyordu.

"Bakın! En dipte bir hareket var!

— Duşa götürüyorlar galiba.

— Demek ki kampı boşaltmıyorlar. Bizi dışarı atmak için duş yaptıracak halleri yok ya.

— Neden olmasın ki, bu bize yaptıracakları ilk saçmalık olmaz...

— O kadar da değil..."

Kümeler ağır ağır, sıra sıra çözülüyorlardı. Kadınlar sı-

ra sıra duşlara giriyorlardı. İlk girenler çıkmaya başlamışlardı bile ve *kapo*'lar onları ana sokakta bir daha sıraya sokuyorlardı. Bizim sıramız geldiğinde, duşta su bile kalmamıştı. Yine de soyunmamızı emrettiler. "Elbiselerinizi çıkarın. Ayakkabılarınız kalsın. Tencereleri verin." SS doktor, yanında erkek ve kadın SS subaylarıyla bizi inceliyordu. Hâlâ hiçbir şey anlamıyorduk, özellikle de saçları yeni kazınanları neden kenara ayırdıklarını. Birkaçının kafasını, bitlendiklerini bahane ederek yeni kazımışlardı. SS'ler onları başka bir sıraya itekliyorlar, o zavallılar da, arkadaşlarından ayrıldıkları için umutsuzluğa kapılıyorlardı. Diğerleriyse, çırılçıplak, ellerinde ayakkabılarıyla, kendilerini önce rastgele elleyerek muayene eden, ardından da sadece bakmakla yetinen doktorun önünden geçiyorlardı. Muayene bitince, duşlara bakan mahkûmlardan biri herkese, içinde, biraz önce üzerlerinden çıkarttıklarına benzeyen ama numarasız çizgili giysiler bulunan paketler veriyordu. Ve beşer beşer, duştan çıkıp Lagerstrasse'de oluşturduğumuz ve Lagerplatz'daki gruplar küçüldükçe kabaran sıraya ekleniyorduk.

Bekliyor ve merak ediyorduk. "Sen bu işten bir şey anlıyor musun?" Ve birdenbire bir söylenti sıraları titretiyor: "Özgürüz. Fransızları serbest bırakıyorlar." Haber yorgun gülümsemelerle karşılanıyor. "Neden olmasın ki? Geçen ay Kanadalılarla birlikte gidenleri bırakmadılar mı?

— Gitmesine gittiler de, acaba gidecekleri yere varabildiler mi bakalım?

— Serbest olsak nereye gideceğiz ki? Bizi böylece sokağa atacaklar. SS'ler ve köpeklerle."

Başka söylentiler de vardı: "Kampın önünde bekleyen kamyonlar var. – Evet, dün akşam geldiler. – Kamyonlar mı? Sen gördün mü? – Hayır, Martha söyledi. O görmüş.

— Ben görmeden inanmam.

— Ne zaman göreceksin? O kamyonların bizim için geldikleri ne malum?

— Herhalükârda, bir şeyler oluyor.

— Belki de gizlice sevk edecekler bizi.

— Moral bozmakta üstüne yok zaten."

Yeni gruplar duştan çıkıp sıraya ekleniyorlardı. "Biz elbise değiştirmedik. Biz duşa da girmedik. Numaraları yırtıp sepete atmamızı söylediler. – Ne su kalmış, ne de elbise."

Akşam oluyordu. Birisi "Galiba yağmur yağıyor, bir damla geldi" dedi. Yağıp yağmadığını anlamak için elimizi uzattık. Zararsız, hafif bir yağmurdu bu. Önceki heyecanımız geçmişti. Üşüyorduk, yorgun düşmüştük, zaman gözümüze uzun görünmeye başlamıştı. Yerimizde saymaktan başka yapacak hiçbir şey yoktu. Tahminleri tüketmiştik.

Birden, Pflaum bisikletle geliyor, aşağı atlayıp bisikletini kenara atıyor ve sıraya bakan SS'lerden birine "Bu gece gitmiyorlar. Bu gece Straffblock'talar!" diyor.

Haber hemen yayılıyor. "Straffblock'a gidiyoruz" ve herkesin içini korku kaplıyor. Biraz uzaktaki bölmenin ardındaki disiplin bloğu dehşet veriyor. Orada ne olup bittiğini bilmiyorduk ama korkunç bir şeyler olduğundan emindik. Sıra ağır ağır, yorgun adımlarla barakaya doğru yönelip içinde yok oluyor. Baraka boş. Buradakilere, cezalılara ne yapmışlardı? Yer yeni yıkanmış, henüz kurumamıştı. Bizi nemli ahşap kokusu karşıladı. Alman blok şefi, "Yataklara! Yatın çabuk!" diye bağırdı.

"Ekmekleri kendilerine saklıyorlar." Akşamki ekmeğimizi dağıtmamışlardı. Ama kimsenin umurunda değildi. Saatlerce beklemenin yorgunluğuyla, herkesin tek isteği uzanmaktı. Mado ile birlikte barakaya girdiğimizde, bütün ranzalar tutulmuştu. Masaları ve tabureleri yığdıkları

ıslak yemekhane zemininde yere oturmaktan başka çaremiz yoktu. Yeni gelenler, küçük gruplar halinde yere oturuyor, bir gruptan ötekine sorular soruluyordu:

"Emin misin?

— Bu sefer kesin sanki.

— Kampı boşaltacak olsalar numaraları çıkartmazlardı.

— Duşa da sokmazlardı.

— Auschwitz'den ayrıldığımızda eşyalarımızı geri vermişlerdi.

— Geçen sene vakitleri vardı. Bu sefer yok gibi.

— Evet de, nereye gidebiliriz? Amerikalılar elli kilometre uzakta diyorlar.

— İyi ya. Önlerine çıkan ilk Amerikan birliğine verecekler.

— Saçmalıyorsun. Savaş devam ediyor. Bizi ateş hattından mı geçirecekler?

— Biz geçene kadar ateşkes yapacaklar." Kuşkulu gülüşler cevap veriyordu. Az iyimser değildi bu.

Kimileri, güçsüz düşmüş, sessizce uzanıyordu. Kimileri, sabaha çıkacaklarından emin değilmişcesine, duvara yaslanmış, nefeslerini sayıyor, kalp atışlarına yardım eder gibi, ellerini göğüslerine bastırıyordu. Orada burada gevezelikler sürüyor, soru cümleleri, –biraz zorlama da olsa– umutla korku arasında gidip geliyordu.

"Serbest kalınca ilk önce ne isteyeceksin?

— Yemek. Tek başıma yiyeceğim bütün bir tavuk. Kızarmış, iyi pişmiş, kemikleri çekince ayrılan bir tavuk.

— Benim canım çıtır çıtır bir şey istiyor.

— Koca bir budu olduğu gibi ağzıma tıkayacağım...

— Suları akacak... Yok, yok. Tabakta, çatal bıçakla kesmek harika olacak.

— Ben mis gibi, çok şekerli, koyu bir kakaoyla tereyağlı ekmek istiyorum. Üzerinde ekmek kadar da tereya-

ğı olacak, ısırınca yağın üstünde dişlerimin izi kalacak.

— Ben önce sıcak bir banyoya gireceğim. Lavanta kokulu bir banyo.

— Lüks meraklısı, sen de.

— Ben öyle yapmayacağım. Önce yatacağım. Banyoya girecek halim olmayacak.

— Sıcak bir banyo çok iyi gelir.

— Ertesi gün. Önce yatıp yemeğimi yatağıma getirmelerini bekleyeceğim. Günlerce uyuyacağım.

— Ben bir sigara isteyeceğim. Gerçek bir sigara. Hepsini ben içeceğim."

Sigara bulduğumuz olmuştu ama nadiren. Çingeneler sigaraları SS'lerden çalıp bir dilim ekmeğe satıyorlardı. Sigarayı almakta katkısı bulunan herkes bir fırt çekiyor, diğerlerinin ayıplamalarını dinliyordu. "Deli misiniz? Ancak ölmeyecek kadar yiyecek var, onu da sigara almak için veriyorsunuz...

— Sen ne isteyeceksin?

— Ben mi? Hiç.

— Hiç mi?

— Hiç. Hiçbir şey. Sadece inanmak istiyorum. Emin olmak. Bu fikre alışmak.

— Çabuk alışılır herhalde.

— Geç kalkmaya, oraya, buraya, canının istediği yere gitmeye alışmak... Yok, yok, çabuk alışılmaz.

— Onun için endişelenecek halimiz yok ya.

— Haklısın, daha kurtulmuş değiliz."

En dayanıklılar bile yorgunluğa yenilmeye başlamışlardı. Ses tonları alçalıyor, sesler gevşiyordu. Fısıltılar sessizlikle kesiliyor, bu aralarda, ağızları açık, sabit bakışlarla duvara yaslananların tıkanık solukları duyuluyordu. Her an bir kadın yatakhaneden çıkıyor, bir diğeri köşesinde ayağa kalkıyordu. Yerde oturanların üstünden

atlayıp tuvalete gidiyor, ya da bir soru soruyordu: "Kimsede çeyrek litreliklerden yok mu? Margot'ya su lazım, fenalık geçiriyor."

"Suzon Ana dayanamayacak. Çok hızlı nefes alıyor. Bir şey olacak diye korkuyoruz."

Önce uzaklardan gelen çığlıklar birden fısıltıları bastırıyor.

"Jeannette bu. Sayıklıyor. Ateş gibi.

— Nasıl oldu da muayenede geçirdiler? Tifüslü olduğu belli.

— Gitmesine engel olsalardı daha mı iyiydi?"

Jeannette, hepsi titreyen, benizleri koyulaşmış, neredeyse kahverengi olmuş, bembeyaz dudaklı tifüslülerin yanına oturmuş, yığılmaya başlamıştı.

Yeniden gevezeliğe başlıyorlardı. "Ben, hiç haber vermeden geleceğim. Ben geldiiim!

— Zaten mecbursun. Telefonlar çalışmıyordur ki Fransa'da.

— Tek tek gelmeyeceğiz ki. Bizi istasyonda bekleyecekler.

— 1 Mayıs'a yetişmemiz inanılmaz bir şey.

— 1 Mayıs yürüyüşüne mi katılmak istiyorsun?

— Elbette. Kurtuluş gününü kaçırdık zaten.

— Beni yürüyüşte göremezsin. Çok mersi. Burada yeteri kadar resmi geçit yaptık.

— Bu seferki beşer beşer olmayacak.

— Ne beşer, ne onar, ben artık toplu yürüyüş istemiyorum.

— Burada sabah dörtte kalktın diye bir daha sabah erken kalkmayacağını söylemek gibi bir şey bu.

— Aynen. Hayatımın sonuna dek yetecek kadar güneş doğuşu gördüm. Bir daha ancak gece çıktığımda, Halles'deki çorbacıdan dönerken görürüm. O bile...

— Bazı şeyleri değişmiş bulacağız dönüşte.

— Geçen sene yola çıktığımızda bile değişmişti zaten birçok şey.

— Doğru ya, siz geleli bir yıl olmadı.

— Amerikalılar Orléans kapısına vardıkları sırada Romainville'de yakalanmak ne aptallık.

— Daha da komiği, gayet neşeli bir şekilde yola çıktık. Hemen döneceğimizden öylesine emindik ki. Ne olup bittiğini görecek, size haber getirecektik güya.

— Ne uzun sürdü kış. Paris kurtulduğundan bu yana ne çok oldu. Sonuna kadar savaştılar.

— Bizi salıvermek için mi sonuna kadar savaştılar sanıyorsun?

— Ben evden çıkarken çamaşırları ocakta bırakmıştım.

— Pişmişlerdir.

— Yok, polis gazı kesmiştir.

— Tam bir koruyucu melek.

— Birisi senin evine gelip her şeyi toplamıştır.

— Kimse nerede oturduğumu bilmiyordu ki.

— Bari bir kartpostal gönderseydin.

— Salak!

— Bak ben ne yapmak istiyorum: Ravensbrück'teki tütüncüye girip kartpostal satın almak.

— Üstünde mark yok ki.

— Ben buralarda bir dakika daha kalmayacağım. Kurtulunca etrafı gezecek halimiz yok herhalde.

— Dışarı çıkmak için sabırsızlanıyorum ama eve gitmek için acelem yok. Beni neyin beklediğini ve beklemediğini biliyorum. Geri dönersem aileden kalan tek kişi ben olacağım.

— Bize gelirsin. Otuz kişiden fazlayız biz.

— Sen nerelisin?

— Poitou. Döner dönmez "mongette" isteyeceğim.

— O ne?

— Fasulye yemeği. Jambonla pişirilmiş beyaz fasulye. Annem yapar... Yumuşacıktır, ağızda erir.

— Hep yemekten bahsediyorsunuz, içmekten değil. Ben içecek güzel bir şey istiyorum. Gerçekten güzel bir şey.

— İyi bir kahve.

— Acaba gitmeden önce bize kahve verirler mi? Çok susadım..."

Herkes susuyor. Kapı hızla açılıyor. Pflaum, koşmaktan nefes nefese kalmışcasına içeri giriyor. Kapının yanındaki aralıkta yatan blok şefi ona doğru ilerliyor. Almanca, "Bloklarına gönderin. Gitmiyorlar" diyor ve arkasını dönüyor.

"Ne? Ne dedi?"

Kapının yanında oturan bir kadının tereddütlü sesi yükseliyor: "Bloklarına gönderin. Gitmiyorlar dedi."

Bir an donup kalıyoruz. Bir çığlık. Bir hırıltı. Daha uzun bir çığlık daha. Sanki her şey yıkılıyor.

Blok şefi yemekhaneyi boydan boya geçip bağırıyor: "Kalkın! Yoklamaya!" Yoklamaya! Herkes kâbus gördüğünü sanıyor. Blok şefi tekrar bağırıyor: "Sıraya girin! Sırayla dışarı! Kendi bloklarınıza dönün!"

Uykudan uyananlar mahmurlukla yatakhaneden çıkıyorlar. "Ne oluyor? Gidiyor muyuz?"

Saat sabahın dördü olmalıydı. Kapkaranlıktı. İsteksizce, aptalca sıralar oluşuyordu. Hava soğuktu, bedenlerimizin birbirimize sokularak ısıttığı bu gecenin üstüne, bu nemli soğuk içimize işliyordu. Blok şefi daha hızlı bağırdı: "Herkes kendi bloklarının yoklaması için sıraya girsin!"

Kadınlar, sendeleyerek, aptallaşmış bir halde dışarı çıkmaya başladılar. Ancak özgürlükleri için son bir hayat

emaresi gösterebilecek hastalar, şimdi ayakta duramıyorlar, arkadaşlarının çekiştirmesiyle yürüyorlardı. Bazıları, neredeyse tamamen bilinçsiz bir şekilde, bir şeyler sorabilmek için dudaklarını kımıldatıyordu. Kimse bir şey söyleyemiyor, kimse olanları açıklayamıyordu.

Adım adım birbirimizle yardımlaşarak yoklama için sıraya girmiş arkadaşlarımızın yanına gidiyoruz. Bize anlamadan, ama soru da sormadan bakıyorlar. Eski mahkûmlar, Çekler, Polonyalılar, soru sorma alışkanlıklarını kaybedeli çok olmuştu.

Yoklamadan sonra her şey eskisi gibi oldu ama bir tuhaflık vardı. Artık bizi işe göndermiyorlardı. Kızıl kolluklular kamp sokaklarında polislik yapmıyordu artık. Bu göstermelik gidiş bütün sistemi bozmaya yetmişti. Çorba saati yoktu artık. Hatta kimi kez çorba hiç olmuyor, kimi kez de fazla geliyordu.

Amaçsız ve şaşkındık. Kampın içinde, SS'lerin yüzlerinde çaresizliklerini ya da niyetlerini açığa çıkaracak bir işaret bulmaya çalışarak, bir oraya, bir buraya gidip geliyorduk. Artık SS'lere pek fazla rastlamıyorduk. Ofislerde çalışanları arıyorduk, bir şeyler öğrenmiş olabilirler miydi? Ve her gün, dayanma gücü biten ama eğer o gün kurtulsalardı yaşayabilecek olan birilerinin ölüm haberini alıyorduk. Heyecandan ve hayal kırıklığından öldüler. Yüreklerinin umutla çarpmasına izin verdikleri için öldüler.

Karşılaştığımız tüm suratlar sorulara dönüşmüş, sorularla tutuşuyorlardı: "Sence gidecek miyiz? Sen ne düşünüyorsun?

— Hiç. Ne düşünebilirim ki?

— Dinle. Bizi bırakmaları şart. Yoksa dayanamayacağım. Artık dayanamıyorum."

Duyulması güç bir ses, içeri göçmüş dudaklar ve bü-

yümüş gözbebekleriyle bana bakıyor ve gözleriyle yalvarıyordu: "Öleceğim" diyordu bakışları; "buradan hemen çıkmazsam öleceğim."

"Artık uzun sürmez. Biraz daha sabret.

— Sabredemem. Yemin ederim. Bu sefer artık sabrım kalmadı."

Doğruydu. Artık onu ikna etmek imkânsızdı. Bana tutunuyordu, solmuş bir bitki gibi cansız bir halde. Ya öbürleri? Gözleri yuvalarında çökmüştü, gözkapakları kurşun gibiydi, birkaç gün bile dayanacak gücü nereden bulacaklardı? Ölümün çoktan ele geçirdiği bedenlerinde hâlâ yaşayan tek yerleri, yalvaran gözleriydi.

Sonunda, cevabını bilmediğim tüm bu sorulardan bitkin düşerek, "Evet" dedim, "evet, gideceğiz. Ayın yirmi üçünde yola çıkacağız.

— Yirmi üçü ne zaman?

— Haftaya pazartesi.

— Neden yirmi üçü? Emin misin? Nereden biliyorsun?

— Biliyorum. Nereden bildiğimi sorma. Yirmi üçünde buradan gideceğiz.

— O zamana kadar dayanır mıyım bilmiyorum.

— Elbette dayanacaksın. Git yat."

İçinden saydıktan sonra tekrar sordu: "Neden yirmi üçü?

— Çünkü benim başıma ne gelirse hep ayın yirmi üçünde gelir."

Birkaç gündür derste yanıma oturan genç adam, ben dışarı çıkarken yanıma gelmeyi becerip, sağımda yürüyerek, gözlerime bakmaya cesaret edemeden sormuştu: "Ne tarafa gidiyorsunuz? Sizle gelebilir miyim?" Saint Michel Bulvarı'ndan iniyorduk. Sağanak bir yağmur sonrasıydı, akşamdı. Sessizce yürüyorduk ve o söze girmek için fırsat kolluyordu. Kaçamak bakışlar atıyor ve söyle-

yecek bir şey bulamadığı için gittikçe tedirginleştiğini görüyordum. Bu durum hoşuma gidiyordu ve ona yardım etmek için hiçbir şey yapmıyordum.

Saint Germain Bulvarı'nın köşesinde, Cluny parmaklıklarının önünde, bir çiçekçi tezgâhı vardı: Çim taklidi yeşil örgülerden yapılmış bir bezle örtülü hasır bir sepetin üzerine menekşeler diziliydi. Menekşelerin arasına saplanmış bir tahtada, "Bugün 23 Nisan, Saint Georges günü" yazıyordu.

"Bugün benim isim günüm" dedi sonunda genç adam.

"Adınız Georges mu?

— İsim günümde size rastlamam ne şans" diye ekledi cesaret bulup.

"Saint Georges iyi bir azizdir. Kara zırhının içinde, omuzlarında salınan altın rengi güzel saçları, ejderhanın gırtlağına sapladığı uzun mızrağıyla atının üstünde muhteşemdir.

— Beni onun kadar beğenmenizi çok isterdim" diyordu genç adam ve çekingenliğini yenip kolumu tutuyordu. Onu çok yakışıklı buluyordum. Daha sonraları, içinden bana bir demet menekşe hediye etmek geldiğini, ama alay edeceğimden korktuğu için vazgeçtiğini söylemişti.

Santé Hapishanesi'nde tutukluyken, ona veda etmek için hücresine çağrıldığımda da ayın yirmi üçüydü, mayısın yirmi üçü. Ejderhayı ezerken kendi de ölen benim güzel Saint Georges'um, çekingen ve cesur Saint Georges'um benim.

Ama o gün Ravensbrück'te bana yalvaranlara, ayın yirmi üçünde çıkacağız diye umut vermemin nedeni, kendimi anılarıma bırakışım değildi. Henüz kendimi bırakma zamanı gelmemişti.

Neden yirmi üçünde gideceğimizi söylemiştim? Batıl

inançlarım yoktu. Sabırsızlıktan. Onlara yardım edebilmek için. Ufacık bir umut ışığı, bir güven kırıntısı arayan bakışlara daha fazla tahammül edemediğim için. Ve öyle bir güvenle, "Yirmi üçünde gideceğiz" diyordum ki, yanımdan rahatlayarak ayrılıyorlardı.

Yirmi üçünde çıktık, 23 Nisan'da. Eğer Mado tanıklık etmeseydi, bunu önceden bildiğimi hatırlamaya asla cesaret edemezdim.

Veda

Anahtarın deliğe girmesiyle uyandık. Henüz sabah olmamıştı. Hücre henüz aydınlanmamıştı. Kapıda duran bir asker, sözcükleri değiştiren, onlara ölümcül bir anlam yükleyen şivesiyle bana seslenip giyinmemi emretti. "Eğer kocanızı – tekrar görmek istiyorsanız giyinin." "Tekrar" demeden önce bir es verdi. Ölümcül bir anlam. Ben giyinirken, kapıyı aralık bırakarak koridora çekildi. Hücre arkadaşlarım da ayağa kalktılar. Eşyalarımı uzatıyor, iyilik ve acıma dolu hareketlerle bana yardımcı oluyorlardı, iyiliklerini ve acıdıklarını göstermenin tek yoluydu bu. İki yanımda iki askerle, kavşaklar ve dönemeçlerle dolu karanlık ve uzun koridorlardan, karmaşık bir yoldan geçtim. Asker çizmeleri taşların üstünde yankılanıyordu. Hızlı yürüyorduk. Daha hızlı yürümek istiyordum. Beni kapısı açık bir hücreye bıraktılar. Georges, duvara yaslanmış beni bekliyordu. Gülümseyişini hiç unutmayacağım.

Birbirimize söylemek istediğimiz her şeyi söyleyecek zamanımız olmadı. Askerlerden biri, yine o her şeye ölümcül bir anlam veren şivesiyle, "Madam!" diye bağırdı. Bir el hareketiyle cevap verdim: Bekleyin. Bir dakika daha. Bize bir dakika, bir saniye daha verin diyordu yaptığım hareket. Beni bir kez daha çağırdı ve ben Georges'un elini bırakmadım. Üçüncü çağırışında ise kalkmam gerekti, aynı, su perilerinin kralının, ölmekte olan şövalyeye veda eden periyi üç kez çağırışı gibi. Su perisi üçüncü kez çağırıldığında her şeyi unutacak ve suların

dibine dönecekti, ben de aynı o peri gibi unutacağımı biliyordum çünkü nefes almaya devam edebilmekti unutmak, hatırlamaya devam edebilmekti unutmak ve hayatla ölüm arasındaki aralık, su perisinin unutmak için gittiği suyla toprak arasındaki aralıktan daha uzundu.

Askerler beni hücreme geri götürdüler. Eşikte hareketsizce durduğum ve kapıyı kapatmalarına engel olduğum için beni içeri itmeye çalıştılar. Hücrenin içine doğru ilerledim. Arkadaşlarım önüme geldiler. Bir an sendeledim –yok, yok, azıcık, sanki düşüverecekmişim gibi– ve beni yatağıma yatırdılar. Hiçbir şey sormadılar. Ben de onlara hiçbir şey söylemedim, ona, ölmekte olan ona söylediğim hiçbir şeyi onlara söylemedim.

Ona
ne kadar güzelsin dedim.
Her saniye daha da görünür hale gelen ölüm
güzelleştiriyordu onu.
Doğru,
Ölüm güzelleştirir insanı.
Fark ettiniz mi
bugünlerde ölüler
nasıl da genç ve kuvvetliler
bu sene cesetler.
Her geçen gün gençleşiyor
ölüm
bu sene
genç bir çocuk dün on dokuzunda yoktu bile.
Biliyorum hiçbir şey onun gibi
güzelleştirmez bir canlıyı
çocukluğundaki yüzünü geri getirmez.
Ölümü güzelleştirmişti onu
üstünden geçen
gülümseyişine
gözlerine
yaşayan
çarpan yüreğine yapışan
her saniye daha güzeldi
ölümün güzelliği.
Güzel olduğu için daha da korkunçtu
daha da korkunçtu
daha genç ve daha güzel oldukları için
hepsi

yanyana uzanmış
ebediyen güzel
ve kardeşçe
sıralanmış
başakları biçer gibi biçtiklerinde insanları
taneleri olgun başak mevsiminde
yazın başkaldırma mevsiminde insanın
insanları başaklar gibi yatırıyorlar
bakışları çeliğe karşı
göğüsleri açık
göğüsleri patlak yürekleri delik
ölümü seçmiş olanlar.

Buydu onu o kadar güzel kılan
seçmiş olmak
hayatını seçmiş, ölümünü seçmiş
ve önceden bakmış olmak.

Son Gece

Birkaç ayrıntı dışında, her şey bir önceki pazar günü gibi olacaktı. Gürültü, patırtı, çığlıklar, öğleden sonra mutfakların önünde toplaşma. Yine bir pazar günüydü.

Sıraya giriyoruz. Sıralar sayılıyor. Geçen pazar olduğundan daha gevşek, daha az haykırarak verilen emirler birbirini kesiyor. Geçen pazar olduğu gibi, hiçbir bilgi sızmamıştı, o gidiş sahnesini yeniden oynayacağımızı belli eden hiçbir şey yoktu. Birden, hemen Fransızların, Belçikalıların, Lüksemburglulann Lagerplatz'da buluşması isteniyor. Sıralar sayılıyor. Blok şefleri göğüslerine bastırdıkları kayıt defterindeki rakamlarla gerçekten orada bulunan kadınların sayısını karşılaştırıyorlar. Uzun sürüyor tüm bu hesaplar. Uzun sürüyor tüm bu incelemeler.

"Eee, duşa geri gitmiyor muyuz? Bu sefer su olsa bari."

Ne duşlar var, ne de seçmeler. Sadece bir formalite daha. Geçen pazardan beri ne elbiselerimizin, ne de ceketlerimizin üstünde numara taşıdığımızdan –daha doğrusu ben bu yüzden olduğunu sanıyorum– kimliklerimizi sormaya karar vermişlerdi. Yan sokaklardan birinde, ayakların üstüne levhalar koyarak yaptıkları masaları yerleştirmişlerdi. Politische'den iki mahkûm, önlerine defterlerini açmış, orada oturuyorlardı. Sıralara girmiş, bekliyorduk. En diptekiler öndekilere soruyorlardı: "Ne yapacağız? Ne yazıyorlar? Ne soruyorlar?"

En öndekiler haber veriyor ve haberler sıradan sıraya geçiyordu: "Adını, doğum tarihini, babanın adını, soya-

dını ve doğum tarihini soruyorlar.

— Kimin doğum tarihini?

— Babanın."

Ne olduğunu anlarsak, hiç değilse kendimizi düşünmeden cevap vermeye hazırlayabilirdik. Bazılarımız bir an düşünmek zorunda kalıyordu. Bir takma isim edinmek, adı ve doğum tarihi olan bir baba uydurmaya yetmiyordu. Ve geldiklerinde bu soruya cevap vermiş olanların o zaman ne cevap verdiklerini ya da giriş fişine ne yazdıklarını hatırlamaları gerekiyordu. "Babama ne isim koyduğumu hiç hatırlamıyorum. – Asıl isminle kayıtlı değil misin? – Asıl ismimi hiç bulamadılar, Fransızlar bile. – Aramak kolay olacak. – Ya öldüysen? – Ölmeden ölmüş olurum o zaman. Ölümsüzlük bu işte. – Bir önemi var mı sanıyorsun? Karmakarışık bir şeye benziyor.

— Bu sefer gidiyoruz. Artık hiç kuşkum yok.

— Onları tanımıyormuş gibi konuşuyorsunuz. Bizim kaldığımız kalede, bir sabah bir mahkûmu almaya geldiler. Salıverileceğine inandırmak için ne lazımsa yaptılar. El çantasıyla evraklarını da verdiler. İyi yolculuklar bile dilediler, sonra da ölüme mahkûm edilenlerin konulduğu bir hücreye attılar. Başına ne geldi, merak ediyorum. Bizimle birlikte buraya sevk edilmedi.

— Anlatacak bundan daha neşeli bir şey yok mu?

— Bana babamın adını ve doğum tarihini bul.

— Uydur bir şey. İnan bana, bütün bu numaralar artık hiçbir işe yaramayacak. Evrakları nereye koyduklarını bile hatırlamıyorlardır.

— Müttefikler bulamasın diye her şeyi yakmışlardır.

— O zaman neden bir daha evrak düzenliyorlar? Bizi kimliksiz serbest bırakabilirlerdi. Zaten pasaportsuz seyahat edeceğiz.

— Gereksiz kâğıtlar doldurduklarını ilk defa mı görü-

yorsun?

— Kaçmadan önce bir şeyler yapıyor gibi görünmek istiyorlar. Biz gider gitmez yok olacaklar. Hapse girmeye niyetleri yok.

— Şak diye uçup gidecekler öyle mi? Kendini sinemada mı zannediyorsun?

— Geçen gün bir SS, –birkaç zamandır hep ellerinde bir çantayla gezdiklerini fark etmedin mi?– geçen gün bir SS çantasını düşürmüş, içi açılmış, her şey yerlere dökülmüş. Sivil elbiseleriymiş: Etek, bluz, ceket, ayakkabı. Bir takım kıyafet. Jeanne görmüş. Toz olmak için değil mi bu?"

Ağır ağır ilerliyorduk. Kimlik denetimi uzun sürüyordu. Yazanlar Çek ya da Polonyalıydı. Söylediklerimizi anlamakta güçlük çekiyorlardı, yazmayı bilmiyorlardı. Onlara yardım edeceğimizi sanıyorlarsa yanılıyorlardı! Onlara kızdığımızdan değil, hayır. Kimliklerin yanlış olması hoşumuza gidiyordu da ondan.

Sıralar bozulmuştu. SS kadınlar denetlemek zorundaydılar ama sıkılmış görünüyorlardı ve sıraları bozmadan dizilmemiz için müdahele etmiyorlardı.

"Gerçekten bitti."

Disiplinin bozulduğu kesindi. Çok yorgun olanlar yerlere oturmuşlardı; diğerleri de bir gruptan diğerine giderek gevezelik ediyorlardı. Birden yolun ucunda, nereden geldiği belli olmayan ve iki kızıl kolluklunun çektiği bir at arabası beliriyor. SS kadınlar çağırınca, masaların önünden geçmek için bekleyen sıralar, üzerinde mukavva kutular duran arabaya doğru ilerliyorlar. Kızıl kolluklular ve SS'ler kutuları dağıtıyorlar. Herkese birer kutu. Kanada Kızıl Haçı'nın kolileriydi bunlar. Kolisini alan herkes, açmakla uğraşmaktan kimlik masalarına doğru ilerlemeyi unutuyor. Yine de hepimiz, büyük bir karışıklık içinde masalara geçiyoruz ve Lagerstrasse'de

tekrar beşerli sıralar oluşturuyoruz.

Gün bitiyordu. Geçen pazar olduğu gibi, yağmur yağıyordu, kimlik defterlerindeki yazıları silen ince bir yağmur. Bir yandan kolinin içindekileri keşfettikçe yiyor, bir yandan da bekliyorduk: Bisküvi, dilimlenmiş kuru ekmek, bir kutu *corned-beef* ve içine birçok başka şey tıkılmış kutuyla bekliyorduk. Beklemek, durmadan beklemek, bizi son ana dek bekletmeye niyetlilerdi... Kutuyu karıştırıyor ve bulduklarımızı sayıyorduk. Hepsi kesinlikle birbirinin aynıydı. Bir paket Amerikan sigarası bile vardı. Önce bu paketi açmıştım. Bir sigara aldım. Beceriksizce parmaklarımın arasında tutuyor ve kibrit de koyabilirlerdi diye düşünüyordum. Elbette akıllarına gelmemişti. Koliler askerler için hazırlanmıştı ve askerlerin her zaman ateşi bulunurdu. O sigarayı yakmak için dayanılmaz bir arzu duyuyordum. Sakin bir şekilde SS'e yaklaştım ve ateş istedim. Hiçbir kararsızlık ve şaşkınlık belirtisi göstermeden, doğal bir şekilde, sanki bir sivilmişcesine, cebinden bir çakmak çıkartıp bana uzattı. SS'in burnunun dibinde, sigaramı yaktım, bir nefes çektim ve çakmağını geri verdim. "*Danke*" diyerek çakmağını geri aldı. Kuşku yoktu, her şey bitmişti.

Sigara umduğum kadar zevkli gelmedi. İlk sigaranın böyle olacağını tahmin etmeliydim. Yine de, kendimi zorlayarak, sonuna kadar içtim. Başım dönüyordu.

Kolinin içindeki her şey iyi paketlenmişti. Metal bir dili çekince açılabilen ya da kaldırılabilen, modeli belirsiz bir sürü kapak vardı. Kolayca yenilebilecek her şeyi bitirdikten, bisküvileri, çikolatayı, şekerleri yedikten sonra tereyağı kutusuna saldıranlar, iki parmaklarını daldırıp bir tereyağı parçasını dillerinin üzerine sürüp bir bonbon gibi emenler vardı. "Tuzlu tereyağı bu. – Ben bir şey yiyorum, ne olduğunu bilmiyorum ama çok güzel. – Gös-

ter bakayım! Haa, mavi kutu. Fıstık yağı o. Kuvvet verir."

Bekliyorduk. Bekleyiş bir türlü bitmiyordu. Yağmur durmuştu. Gökyüzü açılmıştı. Gece olmuştu. Lambalar yanmaya başlıyordu. Ve geçen pazar olduğu gibi, Pflaum'un bisikletiyle gelip, gidonunu bırakıp SS'lerden birine "Bu gece gitmiyorlar" diyerek, geceyi hangi bloklarda geçireceğimizi işaret edişini gördük. Ve geçen pazar olduğu gibi, kaygı dolu sorular yükseldi:

"Ne dedi? Anladın mı? Sen Almanca bilirsin, duydun mu?

— Bu gece gitmiyormuşuz, öyle dedi.

— Yine geçen pazar yaptıklarını yapıyorlar.

— Gördün mü, gitmiyoruz" diyor yüzü allak bullak olmuş kısa boylu birisi.

Ve ben, tüm soğukkanlılığımla şöyle diyorum: "Yirmi üçünde gideceğiz dedim sana. Yirmi üçü yarın.

— Hâlâ gideceğimize inanıyor musun?

— Yarın. Eminim."

İnanmayı bekleyen ama rengi solan bir bakışla teşekkür ediyor.

"Dayan hadi. Bu buradaki son gecemiz."

Sıralar bozuldu ve tüm kampı katettik, kampın dibindeki boş alanı geçip boş barakalara yerleştik. Hemen herkes bir yatağı sahiplendi. Bu sefer herkese yetecekti. Bitkindik ve uyumanın ne demek olduğunu, bir yatağa uzanmak mümkün olduğunda, bunu kaçırmayacak kadar iyi biliyorduk. Hepsi, kıymetli paketini sımsıkı tutarak yattı. Ben hariç.

Kolinin içinde bir kutu hazır kahve vardı. Kullanım kılavuzu, soğuk suyla hazırlanabileceğini söylüyordu. Kahve, sigara! En çok istediğim iki şey. Bir fincan saklamıştım, çeyrek litreliklerden, kızıl emayeden, kulplu, maşrapamsı –hiç ayrılmıyordum fincanımdan. İçine, ku-

tuda duran ve bir fincanlık kahve ölçüsü olan karton kaşıkla çift doz hazır kahve koydum. Gözüme çok az görünüyordu. Biraz daha ekledim. Lavabonun musluğundan, kahveyi ziyan etmeden gerçek ve sert bir kahve yapabilmek için dikkatle, neredeyse damla damla su akıttım. Şekerin, soğuk sıvının içinde erimesi uzun sürdü. Sabırla bekliyordum. Gerçek bir zevk, beklemeye değer. Ne yazık ki, kahveyle birlikte bir sigara içebilmek için ateşim yoktu. Olsun. Yarın içerim. Kahvemi küçük yudumlarla içtim. Tahmin ettiğim kadar zevk almadım. Acıydı. İlk kahvem... Zevklere, tadlara yeniden alışmak gerekiyordu, kahvenin, tütünün tadına. Belki de malın kalitesi yüzündendi ve bu hazır kahve gerçek bir kahvenin yerini tutmuyordu. Sigarayla olduğu gibi, bunu da bitirmek için kendimi biraz zorladım. Fincanımı sudan geçirdim ve arkadaşlarımın bana yanlarında yer ayırdığı yatakhaneye geri döndüm. Uzandığım anda, tuhaf bir hisse kapıldım. Ne olduğunu anlayamıyordum. Boğazımda müthiş bir sıkıntı düğümlenmişti. Öylesine şiddetli kalp atışlarıyla sarsılıyordum ki, bu ses kulaklarımı sağır ediyordu. Kulaklarım canımı acıtacak kadar uğulduyor, kalbim göğsümde canımı yakarak zıplıyor, nefes almak için burun deliklerimi ve ağzımı açtığım halde boğuluyordum.

İndiğimi duyan Mado, "Nereye gidiyorsun?" diye sordu.

Lavabo yönünü işaret ettim. Mado, karanlıkta işaretimi görmedi sanıyorum. Hemen uykuya daldı. Yatakhaneden çıktım. Boğuluyordum. Hava almaya ihtiyacım vardı. Barakanın girişine kadar gidip kapıyı açmayı başardım. Nefes nefeseydim, bayılmak üzereydim. Ayakta, kapının pervazına dayanmış, yüzüm geceye dönük, iki elimle kalbimi tutuyor, yırtıklarını bastırmaya çalışıyordum. Elbisem sıkıyordu. Düğmelerimi açtım. *İnsandan Kaçan,*

varlığına alıştığım, bütün kış beni ısıtan kitabın sertliği, *İnsandan Kaçan,* beni rahatsız ediyordu. Yere attım. Havayı içime çekmeye çalışıyor ve her nefeste öleceğim hissine kapılıyordum. Ravensbrück'te son gece. Benim son gecem. *İnsandan Kaçan*'ı ezbere bildiğime ve kitaba ihtiyacım kalmadığına göre, artık ölebilirdim. Saçmalıyordum. Aptalca iddialara tutuşanlar gibi aptalca ölecektim. Kalbim göğsümden fırlayacakmış gibi sarsılıyor, göğsümü boğacakmış gibi sıkıyordu. Her nefesin son nefesim olduğunu sanıyordum. Canım çok ama çok acıyordu. Kapı aralığında, geceden donmuş yüzüm, çınlayan şakaklarım –ah, ne kadar acıyordu şakaklarım– ve dehşetten terleyen alnımla, ağzımın yamulmasını, yüreğimin her yere çarpmasını engelleyemiyor ve bunun ne kadar saçma olduğunu düşünüyordum. Bu barakanın eşiğinde, özgürlüğün eşiğinde ölmek, ki bu kez inanıyordum kurtulacağımıza, bunu gösteren birçok sebep vardı.

Gece aydınlık ve soğuktu. Ay barakaların üstüne yükselmişti, büyük ve yakın görünüyordu. Işığı tüm damları mavileştiriyor, parlaklaştırıyordu. Nefes nefese geceyi seyrediyor ve kalbimin ertesi sabaha dek dayanması için irademle savaşıyordum. Dayan, dayan salak. Bu kalbime ilk hükmedişim değildi. Ama şimdiye kadar, çarpması için savaşmıştım.

Yavaş yavaş çarpıntılar seyrekleşti, soluğum düzene girdi. Ama gece bitmişti. Bütün gece ayakta kalmıştım. Gecenin sonuna kadar dayandığım için öylesine memnundum ki, hiçbir yorgunluk hissi duymuyordum. Uyuma zamanı geçmişti ama henüz sabah olmamıştı. Gecenin göğünde yıldızlar soğuktu, ay karanlık gökyüzünde yükselmişti. İki *kapo* geliyor, düdük çalıyorlardı ve bir anda herkes ayağa fırlıyordu. Arkadaşlarım beni arıyorlardı: "Neredeydin? Hastalandın mı?" Yatağın üzerine bırak-

tığım kolimi getiriyorlardı bana. "Yok, bir şey yok. Bitti."

Gece neden fenalaştığımı hemen söylemedim. Utanıyordum, ölümden korkmuş olmaktan utanıyordum. Benim gibi, eski bir kamp esiri... Yirmi yedi aylık kamp boyunca, her dakika gücümü idareli kullanmış, kalbime dikkat etmiş, en ufak hareketimi, attığım en küçük adımı bile, bir saat, bir gün daha fazla dayanabilmek için hesaplamıştım oysa... Yeni gelmiş biri gibi, bir aptal gibi davranmak.

Kapo'ların arkasından iki kadın SS geldi ve barakanın önünde sıraya girme emri verdiler. Boşuna bağırıyorlardı. Kadınlar barakadan çıkıp yanyana diziliyorlardı ve birden, görmediğimiz bir nedenle her şey bozuluyor, herkes geri çekiliyordu. SS'ler ve *kapo*'lar gittikçe daha yüksek sesle bağırıyor, sıralarda dursunlar diye orada burada kadınları yakalıyorlardı ama bu hiçbir işe yaramıyordu. Kadınlar direniyordu ve görünmez bir güç onları geriye doğru çekiyordu.

Benim grubumda hiç kimse, dışarı çıkmak için acele etmiyordu. Hiçbir zaman ne en öndeydik, ne de en arkada. Darbelerin, ya en öndekilerin ya da en arkadakilerin üstüne yağdığını tecrübeyle öğrenmiştik. Genellikle ilk dalgadan yorgun düşen sopalar, tekrar canlanmadan önce, orta sıralarda sakinleşirdi.

Dışarı çıkarken, sıraların neden oluştukları anda bozulduklarını, neden ileride *kapo*'ların gücüyle düzeldikten sonra tekrar bozulup gerilediklerini anlayamıyorduk. Sırada, kapıya en yakın yerde yerlerimizi aldık. Bizim önümüzdekilerin hepsi sıradan çıkıp koşarak kuyruğa giriyorlardı. Hareket etmiyorduk ve önümüzdekilerin neden böyle çılgına döndüklerini anlamıyorduk. Kimse en önde olmak istemediğinden, hiç yerimizden kımıldamadığımız halde, kendimizi en önde bulduk. İşte o zaman,

kaçışmalarının sebebini anladık.

Tam önümüzde, miğferli dört SS, dizleri yerde, yola doğru çevrilmiş makineli tüfeklerinin arkasına mevzilenmiş, ateş etmeyi bekliyorlardı. Ayışığının solgun pırıltıları, tüfeklerin namlularında yansıyordu. Birbirimize sormamıza gerek bile kalmadan, hemen kararımızı verdik. "Madem ateş edecekler, bir dakika erken, bir dakika geç ne fark eder, bari hemen düşelim." Bir gece önce ölümden böylesine korkan ben, hiç korkmuyordum. Beşimiz de çok sakindik. Bunca yıl sonra, hiçbir şey soğukkanlılığımızı bozamazdı. Beşimiz, kolkola girip, sıkı sıkı birbirimize tutunarak, kararlı bir şekilde ilk sırada durduk ve arkamızdakilere bağırdık: "Yerlerinize geçin. Gidiyorlar."

Sıra oluştu. SS'ler ve *kapo*'lar bağırmayı kestiler. Uzun bir tepinmeden sonra bir an sessizlik oldu ve *kapo*'lar bağırdılar: "*Los*!" Yürü; ve sıra, ateş etmeyen makineli tüfeklerin üstüne doğru yürümeye başladı.

Bu, büyük ihtimalle komutanın son şaklabanlığıydı.

O gece Danimarka'da soyunurken, *İnsandan Kaçan*'ı unuttuğumun farkına vardım.

Özgürlük Sabahı

Karşımızda beliren adam, gördüğümüz en yakışıklı erkekti.

Bize bakıyordu. Kendisine bakan bu kadınların gözünde, insan güzelliğinin en kusursuzunu temsil ettiğini bilmeden bakıyordu.

Peronun girişinde, ayakta –tuhaf bir şekilde, girişin, aynı zamanda da çıkış olduğunu hiç düşünmemiştik– gelmemizi bekliyordu. Yumuşak keçeden yağmurluklu bir grup insanın yanında, yalnızdı.

Kapının iki kanadı da açıktı. Girişin üstündeki lamba, ışığını karanlığa daldırıyordu. Adam, ışığın bakışını götürebileceği en uzak noktaya bakıyordu ki, ışığa doğru ilerleyen kafalardan oluşan ve arkadaki sıralar tarafından takip edilen ilk sıra belirdi, adam sadece, kendisine doğru yaklaştıkça büyüyen bu kafalara bakıyor, bu kafaların ve bu gözlerin gerçekliğinden kuşku duyarak ve ışığın daha da solgunlaştırdığı bu kafalarla öylesine büyülenmişcesine bakıyordu ki, bedenlerini, ayaklarını da görebilmek için gözlerini ayıramıyordu. Bedenleriyle ayaklarını gördüğünde, şaşkınlığı daha da artacaktı.

Karanlık bir fonun üzerindeki solgun lekelerden oluşan, ağır ağır, sessizce, yaklaşan, ilerleyen bu insan şeridine bakıyor. Artık suratları, sabit bir şekilde kendisine bakan tüm bu gözleri seçebiliyor, ama o gözler öylesine inanılmaz sahneler gördüler ki, bu adamı görünce ne hissettiklerini belli etmiyorlar. Şaşkınlık. Merak.

Sıra ilerliyor. Hiçbir heyecan yok. Hiçbir şey. Suratlarda sadece eski ve uzun bir acının, eski ve uzun bir savaşın kocaman ve derin izleri var. Azim ve acı suratlara kazınmış –belki de buraya girerken, adamın şu anda durduğu eşiği geçerken– ve orada sonsuzluğa dek sertleşmiş adeta.

Sıra ilerliyor. Kapı açık, parmaklık inmiş. Sıra parmaklığa gelince duruyor. Kadınlar adama bakıyor, bekliyorlar, adam da bekliyor. Lambanın oluşturduğu ışıklı yolun sonunda durmalarını bekliyor. Bütün sıra duruyor. Bütün kadınlar adamı görebiliyor ve hepsi de ona ne gördüğünü söylemeyen, ifadesizleşeli, hiçbir şey belli etmeyeli çok uzun zaman olmuş gözlerle bakıyor. Belki de bu insanların hiçbirinde hiçbir duygu kalmamıştı –katılaştıkça ve kendini kontrol ettikçe hissizleşiyor insan.

Adam kadınlara bakıyor. Onunsa, duygularını göstermemek için çaba harcaması gerektiği seziliyor.

Kadınlar adama bakıyorlar ve onu görmüyorlar. Daha doğrusu ayrıntıları, onu diğerlerinden ayıran şeyi görmüyorlar. Sadece bir adam, unuttukları insan cinsinin bir kuklasını görüyorlar. Ve bu, adamın varlığından da daha şaşırtıcı.

Bütün sıra durdu. Ayak sesleri kesildi. Bekliyoruz.

Ve konuşuyor. O, o adam. Keçe yağmurluklar biraz dönüyor, ne onunla ne de bizimle ilgilenmiyormuş gibi davranıyorlar. Adam soruyor –sonradan öğrenilme bir Fransızcayla, heceleri birbirinden ayırarak ve bütün Doğu ve Orta Avrupa şivelerine alışık olan kulaklarımızın tanıyamadığı bir şiveyle bir soru– e'leri bastırarak soruyor: "Hepiniz Fransız mısınız?" Bize mi soruyor? Bize bir şey sorulması mümkün mü? Kimse cevap vermiyor.

Nihayet son sıradan bir ses duyuluyor: "Evet.

— Bütün Fransızlar mısınız?" "lar" takısını üzerine

bastırarak söylüyor.

İlk sıradaki ses, bir yabancıyla konuştuğu için üstüne bastırarak "Hayır. Revirde hastalar var" diye cevaplıyor.

Adam, "Hastaları dün aldım. Yüz on hasta" diyor.

İlk sıradaki ses cevaplıyor: "O zaman hepimiz tamamız."

(Ve bu doğru değildi. Kamp komutanı, gerçekten de bir gün önce yüz on kadın teslim etmişti, belki onlar da hastaydı –bu sıradaki kadınlardan hangisi hasta değildi ki zaten?– ama onlar revirde yatan kadınlar değildi. Revirdekiler insan içine çıkartılacak durumda değildi. Onlar, on iki bin mahkûmla birlikte –Polonyalılar, Ruslar, Çekler, Yugoslavlar– orada kaldılar ve birkaç gün sonra Ruslar tarafından bulundular.)

Ancak konuşmaya başlayınca, kadınlar adamın üniformasının haki-bej, çizme ve eldivenlerinin pas rengi olduğunu, bir kolunda kızıl haçlı beyaz bir kolluk, diğerinde ise sarı haçlı –farklı bir haç– mavi bir kolluk olduğunu farkediyorlar. Sigarasını uzun parmaklarının arasında tutarak, bir asker gibi değil, bir erkek gibi içiyor. Daha sonra öndeki sıradakilerden biri anlatırken şöyle diyecekti: "Bilirsiniz işte, şu Virjinya tütünü kokusu." Kızıl haçlı kolluğu biliyoruz. Ama ya öteki?

Adam bizlere uzun uzun, inanmayan gözlerle bakıyor ve yine heceleri birbirinden ayırarak "Şimdi İsveç'e gidiyoruz" diyor.

İsveç'e gidiyoruz ve açık renk lekelerle dolu ve gözlerin karanlık çukurlar oluşturduğu bu şeritten hiçbir cevap gelmiyor. Hiçbir hareket, hiçbir oynama yok.

Yani bütün bu kadınlar yola çıkacaklarını, İsveç'e gideceklerini biliyorlar mıydı? Hayır. Daha bir saat önce, SS'ler onları, geceyi geçirdikleri barakalardan çıkartıp yola çıkmak için biraraya topladıklarında, kalabalık ve

silahlı SS'lerle karşı karşıya kaldıklarında, tüfeğin namlusundaki kısa süngü parladığında, makinalı tüfeklerin önünde sıralar oluşturduklarında, hepsi de bunun o umdukları gidiş olmadığını, kampın boşaltıldığını, günlerce ve günlerce yürüyüp, bitkinlikten düşenleri bir SS'in şakaklarından ya da alnından vuracağını sanmışlardı. Ocak ayında Auschwitz'in nasıl boşaltıldığını, cesetleri örten, Silisya yollarında adım başı rastlanan cesetleri örten karlar altında boşaltıldığını biliyorduk. Batıdaki bir kampta kalmış adamlar da görmüştük. Yüzlerce kilometre yürümüş, yolda neredeyse bütün arkadaşlarını kaybetmişlerdi. Burada, Berlin'in kuzeyinde, yaklaşan Rus ve Amerikan birlikleri arasındaki Reich'ın son kalesindeyiz. Bizi nereye boşaltabilirler artık? SS'ler için ne önemi var ki? Daha önce de yaptılar, milyonlarca insanı amaçsızca, yürümekten başka hiçbir hedefleri olmadan yollara attılar. Yürürken ölündüğünü bilirler onlar.

Uykudaki kampı boydan boya geçmiştik. Ay damları donduruyordu. Mutfakların önündeki bir sokak lambası, hâlâ elindeki kâğıtlardan isimler okuyan Pflaum'u aydınlatıyordu. Neden? Yalnız yola çıkmak isteyenleri çağırıyordu, biz henüz bilmiyor ve korkuyorduk, çünkü Pflaum'un her şeyi bizi korkutuyordu. Sonra sıra kapıya doğru ilerlemişti ve adam belirmişti.

İsveç'e gidiyoruz... Adamın kolundaki sarı haçlı mavi kolluk İsveç'in. Parmaklık indi. Bekliyoruz. İsveç'e gidiyoruz. Bakışlarımızda hiçbir tepki yok ama görme duyumuzu tekrar buluyoruz. Kapının dışında, dışarıda otobüsler. Kızıl haçlı beyaz otobüsler. Ağızlar sessiz kalıyor. Yüzler kımıldamıyor. Ne bir "Ah!", ne bir şaşkınlık. Ne bir neşe. Hareketsiz bekliyoruz.

İsveç'e gidiyoruz. Adam bunu bir kez söyledi ama cümle içimizde durmadan tekrarlanıyor, gittikçe kısılan,

yok olan ve yeniden hep aynı notalarla başlayan bir şarkıya dönüşüyor.

İsveç'e gidiyoruz. Kapının önünde bir motosiklet var. Geldiğini duymamışız. Pelerinli, çizmeli, başlıklı, deri eldivenli binicisiyle, göğsünde kızıl haçlı beyaz bir kare, sırtında kızıl haçlı beyaz bir kare olan şövalyesiyle duruyor. Tarihteki gibi, haçlı kaftanı olan, gerçek bir şövalye.

İsveç'e gidiyoruz. Buna inanmamız lazım, madem ki söyleyen bu adam, madem ki kapının önünde beyaz kamyonlar var, madem ki tutukluları kurtarmaya gelen şövalye aletinin üstüne eğilmiş.

Sessizce bekliyoruz. Kendi kendimizi de şaşırtan bir sükûnetle. Oysa bugün geldiğinde, mutluluktan bayılacağımızı sanıyorduk.

Parmaklık bir tren yolu engeli gibi kalkıyor. Pflaum evraklarıyla uğraşıyor. Ofise giriyor, çıkıyor, yeşil şapkalı yağmurluklarla –Gestapo– konuşuyor. Bekliyoruz. Adamın ağzından çıkacak işareti kolluyoruz. İsveç'e gidiyoruz.

Adam susuyor. Pflaum bir el hareketi yapıyor: İleri! Sıra yürüyor, kapıdan çıkıyor.

Birden bizimkilerden bir ses yükseliyor: "Arkadaşlar! Burada bıraktıklarımızı unutmayalım. Onlar için bir dakika saygı duruşunda bulunalım." Ve sessizlik isteyen bu ses, sessizliği kesiyor.

İsveç'liler bir gün önceden gelmiş, hazır bekliyorlarmış. Biz çıktıkça, kolumuza giriyorlar, dirseklerimizi tutarak destek oluyorlar, arabalara bindiriyorlar. Çantalar, ilk yardım kutuları, torbalar, mataralar taşıyan kadın askerler en zayıflarımıza yardımcı oluyorlar ve Yüzbaşı M. bu gözlerin ve bu yüzlerin sahibi olan kadınları görmeye başlıyor. Şişmiş, açık yaralarla dolu bacaklar, zavallı vücutlar, inanılmaz pabuçlu ayaklar görüyor.

Koliler ve dizlerimizde battaniyelerle yerleşince, sırayla her arabaya biniyor. "İyi misiniz? – Evet." Sonunda kadınlar konuşabiliyorlardı. Kapıdan çıkarken, en yakışıklı haliyle, "Gestapo bitti!" diye ekledi. Gülümsedi ve gülüşünü kimse cevapsız bırakmadı.

Artık, Yüzbaşı M.'nin neden o 23 Nisan 1943 sabahı, Ravensbrück'ün kapısında yakışıklı olduğunu biliyorum. Danimarka'daki o küçük istasyonda peronda gördüğümüz çocukların neden güzel olduklarını biliyorum. Çiçekler neden güzeldi, gökyüzü, güneş, kafa karıştıran o insan sesleri neden güzeldi biliyorum.

Dünya yeniden keşfedildiği için güzeldi.

Güzel ve boştu dünya.

Ve döndüm
Demek bilmiyordunuz,
siz,
oradan dönüldüğünü

Oradan dönülüyor
daha uzaklardan da

Başka bir dünyadan dönüyorum
terk etmediğim
bu dünyaya
ve hangisi gerçek
bilmiyorum
söylesenize döndüm mü ben
öbür dünyadan?
Bana göre
hâlâ oradayım
ve ölüyorum
orada
her gün biraz daha
yeniden ölüyorum
tüm ölenlerin ölümlerini
ve bilmiyorum hangisi gerçek
bu dünya mı
oradaki öbür dünya mı?
artık
bilmiyorum
ne zaman düş görüyorum
ne zaman değil.

Ben de hayal kurmuştum
umutsuzluktan
alkolden
eskiden
önceleri
Umutsuzluktan çıktım
şundan
düş gördüğümü zannederek
umutsuzluk düşü
Belleğim geri geldi
ve acı onunla birlikte
beni geri döndürdü
bilinmezler ülkesine.

Hâlâ dünya üstündeydi o vatan
ve içimde hiçbir şey kaçamaz
her şeyime
ve bu bildiklerime sahibim artık
umutsuzluğun dibinde öğrendiklerime
Öğrendik
ölümle konuşulmaz
gereksiz bir bilgidir bu.
Keşke hiç öğrenmeseydik.
Yaşadığını zannedenlerin
aslında yaşamadığı
bir dünyada
her türlü bilgi gereksizdir
öbürünü bilenlere
ve yaşamak istiyorsanız
bilmeyin daha iyi
hayatın bedelini bilmeyin
ölmek üzere olan genç bir adam için.

Ölümle konuştum
demek ki
biliyorum
öğrenilenlerin çoğunun ne denli gereksiz olduğunu
ama ben acı çekerek öğrendim
öylesine büyük bir acı ki
merak ediyorum
değer miydi.

Siz birbirinizi sevenler
erkekler ve kadınlar
bir kadının erkeği
bir erkeğin kadını olanlar
siz birbirinizi sevenler
söyleyebilir misiniz nasıl söyleyebilirsiniz
aşkınızı gazetelere
fotoğraflara
geçtiğinizi gören sokağa söyleyebilir misiniz aşkınızı
birbirinizin yanıbaşında birbirinize sarılmış
camdaki aksinizde karşılaşan gözleriniz
ve yakınlaşan dudaklarınız
içinde yürüdüğünüz vitrine söyleyebilir misiniz
nasıl söylersiniz
garsona
taksi şoförüne
öyle sevimli görünüyorsunuz ki gözüne
ikiniz
âşıklar
hiçbir şey söylemeden söylemek size
bir hareketle
Sevgilim, palton, eldivenlerini unutma
kenara çekilip yol verirken ona

inmiş gözkapakları kalkarken gülümseyerek kadın
size bakan herkese söylemek
ve bakmayan herkese
bir kahvede
bir parkta
beklenilmenin verdiği o güvenle
hayatta beklenilmenin verdiği
o güven
hayvanat bahçesindeki hayvanlara söylemek
beraber şu ne çirkin bu ne güzel
içtenlikle aynı fikirde olmak
ya da olmamak
ne fark eder
düşünüyor musunuz ki
nasıl söyleyebilirsiniz ve neden
bana
biliyorum
tüm erkeklerin kadınlara aynı hareketlerde
bulunduğunu
eldivenlerin sevgilim, çiçeklerini unutacaksın
sevgilim bana da yakışırdı
biliyorum
tüm kadınların
aynı hayranlıkla baktığını erkeklere
elimi tutardı
omuzuma dikkat ederdi
hangi cesaretle
bana
artık gülümsemiyorum
teşekkürler sevgilim ne incesin
sevgilim ona da yakışırdı.

Ve bu kalabalık çölde
birbirini seven erkekler ve kadınlarla dolu
birbirini seven ve sevdiklerini haykıran
dünyanın bir ucundan öbür ucuna.

Ölülerin arasından döndüm
ve sandım ki
bu bana
diğerleriyle konuşma hakkı veriyor
ve kendimi onların karşısında bulduğumda
söyleyecek hiçbir şeyim yok
çünkü
orada
başkalarıyla konuşulamayacağını öğrendim.

Yaşayanlara, Yaşadıklan İçin Affedilme Duası

Siz yoldan geçenler
gayet iyi giyinmişsiniz
bütün kaslarınızı gösteren
üstünüze yakışan bir elbise
yakışmayan
biraz yakışan
siz yoldan geçenler
atardamarlarınızdaki fırtınalı
ve iskeletlerinize iyice yapışmış hayatla canlanmış
hızlı adımlarla, sporcu, hantal
asık suratlılar, güleçler, güzelsiniz
öylesine sıradan
öylesine sıradan bir şekilde herkessiniz
sıradan olduğunuz için o kadar güzelsiniz ki
ayrı ayrı güzelsiniz
bacağınızı takip eden gövdenizi
şapkanızdaki elinizi
kalbinizdeki elinizi
dizkapağınızda dönen kemiği
hissetmenizi engelleyen hayatınızla
nasıl affetmeli sizleri yaşadığınız için...

Siz yoldan geçenler
gayet iyi giyinmişsiniz
bütün kaslarınızı gösteren giysinizle

nasıl affetmeli sizi
hepsi öldüler
Siz yoldan geçenler kahve önlerinde içki içenler
mutlusunuz o kadın sizi seviyor diye
keyfiniz yok para sıkıntısından
nasıl nasıl
sizi affetmeli yaşadığınız için
nasıl nasıl
affettireceksiniz kendinizi
o ölenlere
siz yoldan geçin diye
gayet iyi giyinmişsiniz
bütün kaslarınızı göstererek
kahve önlerinde içki için diye
her baharda gençleşin diye
Yalvarırım
bir şeyler yapın
bir dans öğrenin
bir adım
Varlığınızı hak ettirecek
derinizi ve tüylerinizi giyme hakkı verecek.
Yürümeyi ve gülmeyi öğrenin
çünkü çok aptalca olur yoksa
sonunda
bu kadar insan ölmüşken
siz yaşıyorsanız eğer
hayatta hiçbir şey öğrenmeden.

Geri dönüyorum
tüm bilinenlerin ötesinden
şimdi öğrendiklerimi unutmayı öğrenmeliyim
görüyorum ki yoksa

yaşamam imkânsız.

Ve sonuçta
inanmamak daha iyi
geri dönenlerin
o hikâyelerine
yoksa bir daha hiç uyku uyuyamazsınız
inanırsanız eğer onlara
o canlı hayaletlere
o geri dönenlere
nasıl olup da oradan
geri döndüklerini
bile anlatamadan
dönenlere.

III

ÖMRÜMÜZÜN ÖLÇÜSÜ

Herkesi hatırlıyorum, gidenleri bile.
Pierre Reverdy

Geri Dönüş

Dönüş yolunda, arkadaşlarımla beraberdim, arkadaşlarımdan hayatta kalanlarla. Uçakta yakınımda oturuyorlardı ve zaman geçtikçe saydamlaşıyor, gittikçe daha da saydamlaşıyorlardı, renkleri ve biçimleri yok oluyordu. Bizi birbirimize bağlayan tüm bağlar, tüm "sarmaşıklar" giderek gevşemeye başlamıştı bile. Sadece sesleri kalmıştı ama onlar da Paris'e yaklaştıkça uzaklaşıyordu. Gözlerimin önünde değişmelerini, şeffaflaşmalarını, belirsizleşmelerini, hayaletlere dönüşmelerini izliyordum. Seslerini duymaya devam ediyor ama artık ne söylediklerini anlayamıyordum. Vardığımızda ise, onları tanıyamaz olmuştum. Bizi bekleyen kalabalığın içinde kayıyor, kayboluyor, bir an yeniden beliriyorlardı, öylesine elle tutulamaz, gerçekdışı, uçucu olmuşlardı ki, kendi varlığımdan kuşku duymaya başlamıştım. Bir masadan diğerine gidip geldiğimiz sürece, bir alevin parlayıp sönmesi gibi, bir kaybolup bir bulunma, beni bulma, anladığım sözler söyleme, tekrar yok olma, bizi bekleyen kalabalığın içinde yok olma, erime oyununu sürdürüp, sonunda o kalabalığın içine bir daha çıkmamacasına gömüldüler. Her dakika biraz daha değiştiklerini, ağır ağır, gözle görülmez bir yavaşlıkla, acımasızca silindiklerini, hayaletlere dönüştüklerini gözlemlediğim bu yolculuk boyunca, gerçekliklerini öylesine kaybetmişlerdi ki, yokluklarını hemen hissetmedim. Belki kendim de onlar kadar şeffaf, gerçekdışı, onlar kadar uçucu olduğumdan. Çevremdeki

her şeye sızan bu kalabalığın içinde sallanıyordum. Ve birden kendimi, havasız bir boşluğun dibinde yalnız hissettim, nefes almaya çalıştığım ve boğulduğum bir yerde yapayalnız. Neredeydiler? Yok olduklarını fark ettiğimde, onları çağırmak, aramak, arkalarından koşmak için çok geçti – nasıl koşulur ki bu kaygan kalabalığın içinde? Zaten sesim çıkmıyordu, bacaklarım uyuşmuştu. Neredeydiler? Lulu, Cécile, Viva neredesiniz?

Şimdi Viva'yı çağırmak neden? Neredesin Viva? Hayır, bizimle birlikte uçakta yoktun. Eğer ölülerle canlıları karıştırıyorsam, ben kimlerle beraberim? Onları kaybettiğimi, bundan sonra yalnız başıma olacağımı kabul etmem gerekiyordu ve bu dile getirilmesi öyle zor bir sonuçtu ki, bunu kabul edene kadar beni başıboş koyan, oradan oraya iten ve sallayan bir yürek darlığı içine girmiştim. Yardımı nerede aramalıydım? Hiçbir şey imdadıma yetişemezdi. Bağırmak gereksizdi, yardım istemek gereksizdi. Çevremdeki kalabalığın içindeki herkes bana yardım etmeye hazırdı, buraya, bana yardıma gelmişti ve bana, gereksizliğini çok iyi bildiğim imkânlarını sunuyorlardı. Bana yardım edebilecek kişiler yakınımda değildi. Hiçbir şey onların yerini dolduramazdı. Güçlükle, hafızamı gerçekten zorlayarak –ama neden hafızamı zorlamak diyorum, hafızam kalmamıştı ki– adını bilmediğim bir çabayla, hayatta yeniden canlı biri olmanın gerektirdiği hareketleri hatırlamaya çalışıyordum. Yürümek, konuşmak, sorulara cevap vermek, nereye gittiğimi söylemek, oraya gitmek. Unutmuştum. Yoksa hiç mi öğrenmemiştim? Ne bunu nasıl becereceğimi, ne de nereden başlayacağımı biliyordum. Gücümün çok üstündeydi bunu başarmak. Tek seçenek vazgeçmekti. Vazgeçmek ya da ertelemek. Önce düşünmem gerekiyordu. Hiçbir ağırlığım olmadığı için, farkında olmadan beni taşıyan kalabalığın içinde

yüzüyordum, kafamın içi boşalıyordu. Düşünmek? Tek bir kelime bile bilmiyorsanız, bildiğiniz tüm kelimeleri unuttuysanız nasıl düşünebilirsiniz ki? Umutsuzluğa kapılabilecek kadar bile kendimde değildim. Buradaydım... Nasıl? Bilmiyorum. Aslında burada mıydım? Bu ben miydim? Ben... Buradaydım ve ne yaptığımı bilmediğimi, düşünmediğimi ve yapacak bir şey var mı diye kendi kendime sormadığımı söylemek yanlış olurdu. Bilmek, sorgulamak, düşünmek, bunlar şimdi kullandığım kelimeler.

Bu bankın üstünde, görenlerin düşüncelere daldığımı, ya da dinlendiğimi zannedebilecekleri şekilde ne kadar oturdum? Dalmadan, düşünmeden, hatırlamak için ne yapmak gerektiğini hatırlamaya çalışarak ne kadar zaman geçirdim? Neyi hatırlamak istiyordum? Neyi hatırlamam gerektiğini bilmiyordum. Bugün, ateşliyken olduğu gibi üşüdüğümü söylemek, bitkin olduğumu söylemek kolay geliyor. Hiçbir şey hissetmiyordum, varlığımı hissetmiyordum, varlığım yoktu. Varlığım havada asılı, bu halde ne kadar kaldım? (O günden bu yana, kelimelere yeniden kavuştum, gördüğünüz gibi.) Uzun süre, çok uzun süre. O zaman diliminden kafamda yalnızca puslu resimler kaldı, uykuyu uyanıklıktan ayıran en ufak bir aydınlık lekesi bile yok. Uzun süre.

Büyük bir çabayla, yatıyor olduğumu, insanların bana bakmaya geldiklerini hatırlıyor gibiyim. Bana sarılıyor, benimle konuşuyor, bana bir şeyler anlatıyor, sorular soruyorlardı. Soru sormayı hemen kestiler, hiçbirine cevap vermiyordum. Seslerini çok uzaktan duyuyordum. Odama her girişlerinde perdeleniyordu bakışım. Gölgeleri ışığı saklıyordu. Bu perdenin ardından, yüreklendirici bir şekilde gülümsediklerini görüyor ama gülümsemelerini, davranışlarını, iyiliklerini –bunun iyilik olduğuna daha

sonra kanaat getirdim– anlayamıyordum. Kelimelerin olmadığı bir dönemde yaşananları, daha sonradan kelimelerle anlatmak neredeyse imkânsız. Neden beni görmeye geliyorlar? Neden konuşuyorlar? Ne öğrenmek istiyorlar? Neden benim için, bana bir şeyler söylemek için buraya özellikle gelip, bana söylemeye hazır oldukları şeyleri bilmemi istiyorlar? Her şey anlaşılmazdı. Ve her şeyin anlaşılmaz oluşunu umursamıyordum. Hiçbir şeyi merak etmiyor, hiçbir şeyi bilme isteği duymuyordum. Bana çiçekler ve kitaplar getiriyorlardı. Sıkılmamdan mı korkuyorlardı? Sıkılmak... Bütün fikirleri başka bir dünyadan geliyordu. Sıkılmamdan korkup bana kitaplar getiriyorlar... Kitapları başucuma koyuyorlardı ve benim aklıma onları oradan almak bile gelmediğinden yerlerinde kalıyorlardı. Kitaplar, orada, elimin altında ve uzağımda çok, çok uzun zaman kaldılar. Uzun zaman. Sonunda, dünyadaki yokluğumun uzun sürdüğünü söylediler. Bedenimin, kafamın hiçbir ağırlığı yoktu. Günler, günler boyunca, hiçbir şey düşünmeden, var olmadan ama bilerek –ama bugün o zaman bunu nasıl bildiğimi hatırlamıyorum–, ancak, çok zor anlatılır birkaç heyecan duyarak yaşıyordum. Bir türlü kendi kendime alışamıyordum. Bu ben, o kadar benden kopmuştu ki, eskiden var olup olmadığından bile emin değilken, nasıl yeniden alışabilirdim? Önceki yaşamım? Daha önce bir yaşamım olmuş muydu? Sonraki yaşamım? Sonrası için, sonranın ne olduğunu öğrenmek için yaşıyor muydum? Gerçekliği olmayan bir şimdiki zamanda yüzüyordum.

Arkadaşlar beni ziyarete gelmeye, diğerlerinin üstüne istif edilen yeni kitaplar getirmeye devam ediyorlardı. Kimi kez, yastıklarımın üstünde doğrulup, kitaplarla okumak eylemi arasında hiçbir ilişki kurmadan bu kitaplara bakıyordum. Gereksiz eşyalar. Bu eşyalarla ne yapılır ki?

Sonra onları unutup yeniden yokluğuma dönüyordum.

Gerçek, yavaş yavaş, ben farkına varmadan etrafımda biçimlenmeye başladı. Farkına varmadım çünkü gerçeğin yüzeyine ulaşmak için hiçbir çaba göstermemiştim. En küçük bir çaba gösterecek gücüm yoktu. Gerçek kendiliğinden, kendi ağırlığıyla, ama çok yavaş bir şekilde, biçimlerine, renklerine, anlamlarına kavuşmuştu... Uzun aralıklarla, yeni bir çizgi, yeni bir anlam keşfediyordum. Yavaş yavaş görme ve işitme duyularıma kavuşuyordum. Yavaş yavaş renkleri, sesleri, kokuları tanımaya başlıyordum. Tatlar çok sonradan geldi. Bir gün, başucumdaki masanın, yatağımın yanındaki sandalyenin üstünde kitapları gördüm –evet, gördüm. Hepsi elimin altındaydı. Elim onlara doğru uzanmıyordu. Uzun bir süre onlara, dokunmak, elime almak aklıma gelmeden baktım. Nihayet bir gün birini elime alma, açma, bakma cesaretini bulduğumda, öylesine fakir, öylesine konu dışı geldi ki, yığının üstüne geri koydum. Konu dışı. Evet, her şey konu dışı kalıyordu. Neden söz ediyordu bu kitap? Bilmiyorum. Sadece konu dışı olduğunu biliyorum. Olanların, hayatın, özün dışında, gerçeğin dışında.

Konu dışı olmayan ne vardı ki? Kendi kendime bu soruyu soruyor ve cevaplayamadığım için umutsuzluğa kapılıyordum. Söylemek istediğimi anlatabilecek bir kelime bulamadığım için umutsuzluk diyorum buna. Umutsuz değildim aslında, yoktum.

Başka bir kitapta yeni bir şeyler keşfetmeyi denemeden önce çok bekledim. Bu da ilk denemem kadar şaşırtıcı oldu ve ben bu yokluğun içinde daha da umutsuzlaştım, daha doğrusu daha çok gömüldüm.

Ne konu dışı değildi ki? Kitaplarda bulacak hiçbir şeyim kalmamış mıydı? Hepsi de, gereksiz tekrarlardan, güzel ve renkli tasvirlerden, hiçbir ağırlığı olmayan keli-

melerden mi oluşuyordu?

Kitapların karşısında hissettiğim bezginlik çok uzun sürdü. Senelerce. Kitap okuyamıyordum çünkü kitaplarda yazanları bildiğime ve başka türlü bildiğime, daha kesin ve daha derin, daha belirgin ve çürütülemez bir şekilde bildiğime inanıyordum.

Gözlerimin önünde çırılçıplak kalan, onlara baktığım anda yüzlerinin ötesini gördüğüm bu suratları görmemek için gözlerimi yere indirdiğim gibi, kelimelerin ötesini gördüğüm için de kitaplardan uzaklaşıyordum. Sıradanlığı, alışılmışlığı, boşluğu görüyordum. Becerikliliği görüyordum. Şu bana anlatmak istediği şey hakkında ne bilebilir ki? Ve neden söylemez bildiklerini?

Her şey sahteydi, suratlar ve kitaplar, her şey bana sahteliğini gösteriyordu ve yanılsamalara, rüyalara, hayalgücüne ve açıklamalara olan bütün inancımı kaybettiğim için umutsuzdum. İşte Auschwitz'deyken içimde ölen şey buydu. İşte beni bir hayalete dönüştüren şey buydu. Sahteliği hemen hissediyorsanız, ne bakışlarda, ne kitaplarda, yarı karanlık, çözülmemiş hiçbir şey kalmadıysa eğer, neyle ilgilenebilirsiniz ki? Esrarı kalmamış bir dünyada nasıl yaşanır ki? Tıpkı, bileşimindeki maddelerin her biri kendi rengi ve yoğunluğunda kalan karışımlar gibi, yalanların kör edici renklere bürünüp gerçeklerden hemen ayrıldığı bir dünyada nasıl yaşanır ki?

Uzun süre cevabını bulamadan bu soruyu sordum kendi kendime. Eğer hiçbir şey gerçek değilse yaşamak niye? Hiçbir şeye kanmadığım için pişman olmak niye, bu o kadar rahatsa? Çözülmez bir ikilem içinde savaşıyordum. Gereksiz kitaplara bakıyordum. Benim için her şey gereksizdi. Bilmek ne işe yarar, nasıl yaşandığını unuttuysanız eğer?

Nasıl oldu? Bilmiyorum. Bir gün, kitabın birini aldım

ve okudum. Bunun nasıl olduğunu anlatabilmeyi isterdim. Hiçbir şey hatırlamıyorum. Adını da hatırlamıyorum. Bir başyapıt adı verebilsem havalı olurdu. Hayır. Bana diğer bütün kitapları geri veren kitap, o kitaplardan herhangi birisiydi. Hatırlamaya çalışmalıyım. O kadar zor ki, şimdilik vazgeçiyorum. Kim, yıllarca içinde kaybolduğu bir karanlık tünelden bir ışık huzmesine varırken geldiği yeri anlamaya kalkar ki? Bir daha o tünele hiç dönmeyeceğini bildiği halde, orayı aramak niye?

Haksızlığa dayandım
beni aldı
ve ölüme geri verdi
ölüme öylesine dayandım ki
tüm gücümle
hayatı alamadı benden
intikam almak için
arzuyu aldı benden
ve
diploma verdi bana
işte şuramda
bir haç işareti
bir daha sefere de kullanayım diye

*

Yüreğim kaybetti acısını
savaşma sebebini kaybetti
hayat bana geri verildi
ve burada duruyorum hayatın karşısında
bir daha hiç giyemeyeceğim
bir elbisenin karşısında durur gibi.

*

Bir çocuk bana bir çiçek verdi
bir sabah
kendi topladığı bir çiçeği
benim için
vermeden önce
onu öpmemi istedi benim de
gülümsedi bana
Sicilya'daydık
meyankökü renginde bir çocuk
iyileşmeyen yara yoktur
Böyle dedim kendi kendime
o gün
hâlâ bazen söylüyorum kendime bunu
inanmama yetmiyor ama.

Gilberte

Ben, hemen kayboldum, Paris'e döner dönmez. Gelince, tuhaf yerlerden geçtik, masalar konularak yazıhaneye dönüştürülmüş, insanların çalıştığı okul avlularından. Evet, birincisi okul gibi geldi bana. Paris'i bilmediğim için nerede olduğunu söyleyemeyeceğim. Bir tarafta kimliğinizi veriyordunuz, öbür tarafta hastalıklarınızı sayıyordunuz, başka bir yerden bir kâğıt alıyordunuz. Sonra bizi otobüslerle taşıdılar. Bu kez merkeze doğru. Yine masalar, sorular, kâğıtlar sıralanmıştı. Burası bir oteldi, sonradan gördüm. Aklımda bir kalabalık kalmıştı, içinde kaybolduğum bir kalabalık. Önce önümde ya da arkamda olduğunuzu, yerinizde olup olmadığınızı anlamak için arkama baktığımı, önümdekilerin de dönüp bana gülümsediklerini çok iyi hatırlıyorum. Nasıl oldu da, bu yürüyüşün sonunda etrafında insanların çalıştığı masaların önünde kendimi yalnız, hiçbir suratı tanıyamayacak kadar yapayalnız buldum? Kaybolmuştunuz. Ne zaman ayrıldığımızı anlayamadan yalnız kalmıştım. Siz Paris'li olanların, ailelerinizin sizi karşılamaya geldiklerini ve formaliteler bitince sizi alıp götürdüklerini sonradan anladım. Kimse "Ya Gilberte?" dememişti ya da siz fark ettiğinizde, ben kaybolmuş, kalabalığın içinde erimiştim bile. Hepiniz de dalgındınız herhalde, benim gibi. Tek Bordeaux'lu bendim. Orada, kimsenin bana dikkat etmediği bir çölde, masaların oluşturduğu sıranın bittiği yerde dikilmiş duruyordum. Bir kavşakta gibiydim. Ora-

da öylece, aptalca, kaybolmuş bir şekilde kalmıştım. Yanımda değildiniz artık. Birden, kolum, bacağım, çok önemli bir uzvum yok olmuştu. Hiçbir şey görmüyor, duymuyordum. Denizde batıyordum adeta. Her şey batıyordu. Tutunabileceğim bir enkaz bile kalmamıştı. Masaların arkasında uğraşan, önlerinden geçenlerin evrakını dolduran kadın ve erkeklerden biri benim için endişelendi sanıyorum. Kendime geldiğimde karanlık bir odadaydım. Bir yatak vardı, ortadaki yatağa giyinik uzanmıştım. Bıkkındım, çok bıkkındım. Uyandığımda gece olmuştu. Boğazım sıkışıyordu, korkunca olduğu gibi. Oysa korkmuyordum. Burada ne yaptığımı, neden burada olduğumu, buraya nasıl geldiğimi düşünüyordum. Büyük bir yorgunluk beni yatağa yapıştırıyordu. Kımıldayacak gücüm yoktu. Nerede olduğumu –sadece bir an için canım!– bilmek istedim, uzaklardan gelen bir istekti bu, öylesine uzaktı ki, ayağa kalkıp elektrik düğmesini aramama yetmedi. Tekrar uyuyakaldım. Uyandığımda hâlâ geceydi. Çıkmam gerekiyordu ama bir türlü karar veremiyordum. El yordamıyla uzun bir arayıştan, uzun bir kararsızlıktan sonra ışığı yaktım. Oda, şık otellerdeki taklit stilinde ama iyi döşenmiş bir otel odasıydı. Duvar kâğıdındaki çiçeklere, avizeye –kupa tutan bronz bir melek bu, hayır, bir Eros– kendimi kaptırarak gevşedim. Kalkmam gerek, kalkmam gerek. Kımıldamadan bu cümleyi tekrarlıyordum. Sonunda kalktım. Banyo kapısı açıktı. Tuvalet de banyonun içindeydi. Muslukları çevirdim, suların akışını seyrettim. Hiçbir şey düşünmüyordum, boşluktaydım, kayıptım. Sizden ayrılmaktan korktuğum gün yaşadığım o sıkıntıyı yeniden hissediyordum. Bir *kapo* tarafından, sadece Rusların ve Polonyalıların bulunduğu bir sıraya itilmiştim zorla. Tek bir tanıdık yüz yoktu. Yanımda sizler olmadan kamp değiştirme, sizi bı-

rakma, kendi grubumdan ayrılıp, bana dikkat etmeden sohbet eden tanımadığım insanların arasına karışma fikriyle umutsuzlaşmış, yıkılmıştım. Konuştuklarından tek kelime anlamıyordum. Kampı terk etmeye karar vermiş gibiydiler. Kendi aralarındaydılar kuşkusuz. Bense onların ortasında kaybolmuştum... Sizden ayrı düşmek beni donduruyor, uyuşturuyor, tüm direnme gücümü yok ediyordu. Umutsuzdum, kalabalıkta annesini kaybetmiş bir çocuk kadar kayıptım. Bir itişme sayesinde kaçabilmiş –nasıl becermiştim? Umutsuzluğun verdiği cesaret– barakaya doğru koşabilmiş ve orada sizinle buluşmuştum, meraktan ölmüş, orada beni bekliyordunuz. Aranıza girer girmez toparlanmış, kendime gelmiş, ısınmıştım. Hayatımın en büyük mutluluklarından biri olmuştu bu. Ve şimdi, bu odada yalnızdım. Umutsuzluk içimi kaplıyordu. Tutukluluğum boyunca durmadan özgürlük hayalleri kurmuştum. Bu muydu özgürlük, bu dayanılmaz yalnızlık hissi, bu oda, bu yorgunluk muydu? Yastığın içinde bir ısı, bir varlık ararcasına yeniden uzandım ve tekrar uyuyakaldım. Nasıl uyandığımı ve odadan çıkacak cesareti nereden bulduğumu hatırlamıyorum. Işığı açık bırakmıştım ve duvar kâğıdındaki çiçekler rahatlatıcı bir havaya bürünmüşlerdi. Kapıyı açtım ve tehlikeyi göze alıp kendimi dışarıya attım. Koridorlar bitmek bitmiyordu. Dönemeçlere ve kıvrımlara ayrılıyor, hiçbir yere çıkmıyorlardı. Uzaklaşmaya cesaret edemiyordum. Kaybolmaktan korkuyordum. Koridorun bir kenarına kadar ilerledim. Biraz daha ilerlemeli miydim? Korkup, odaya geri döndüm, kapıyı açık bıraktığım için odamı tanıyabildim. Odam sığınağım olmuştu. Dekora, yatak örtüsünün renklerine alışmıştım. Bir tuvalet masası, bir lavabo, bir küvet vardı ama temizlenmek için hiçbir şey yoktu. Ne havlu, ne de sıcak su. Ellerimle yüzüme su çarptım ve

yatağa oturdum. Hiçbir şey beklemeden beklemeye başladım. Orada, hareketsiz, bir şey yapmam gerektiğini bile düşünmeden duruyordum. Hiçbir ses duymuyordum. Saatin kaç olduğunu bilmiyordum. Pencereye gidip perdeleri açabilir, nerede olduğumu anlamaya çalışabilirdim. Güçsüzdüm ve hiçbir şeye girişecek halim yoktu. Gidip ne yapacağımı sormak bile aklıma gelmiyordu. Yapacak bir şey var mıydı? Ne vardı ki? Açlık ya da susuzluk değil, sadece yorgunluk ve şaşkınlık hissediyordum. Yorgunluk beni eziyordu. Bu odaya geliş nedenlerimi hatırlamıyordum. Sadece merak ediyordum: Lulu, Cécile, Charlotte neredeler? Cevabını aramadan tekrar edip durduğum bir soruydu bu. Bir adres hatırlamaya da çalışmıyordum. Kaybolmuştum. Ne yapacağımı bilmiyordum ve hiçbir şey yapacak isteğim yoktu. Odada ne kadar kaldım? Bilmiyorum. Günler, geceler. Uzun süre. Koridor gözümü korkutmuştu. Bir daha orada riske atılacak cesaretim yoktu. Uzun süre hiçbir şey düşünmeden yatağın üstünde oturdum. Ve galiba tekrar uyuyakaldım.

Uyandığımda acıkmıştım. Bu açlık hissini bir kurtuluş gibi karşıladım. Acıkmıştım, demek ki yaşıyordum. Kendimi öylesine yönünü yitirmiş hissediyordum ki, bu durumdan kurtulmak için hiçbir çözüm düşünemez olmuştum. Acıkmıştım ama nereden yiyecek bulacaktım? Ne yapacaktım? Odada kalıp beklemek. Belki birisi gelir. Otellerde temizlikçiler olur. Kimsenin ne olup bittiğine bakmaya gelmediği, acaip bir otel. Dikkatle odadaki her şeyi sayıyordum. Şu sandalyenin üstündeki palto kimin acaba? Bana İsveç'te verdikleri palto bu. Seninkinin aynısı galiba. Gri. O paltoyu tanıyamıyordum. Hiçbir şey en ufak bir ipucu, bir anahtar vermiyordu. Zili fark ettim. Büyük ihtimalle çalışmıyordu. Üç dört kez çaldım, hiçbir cevap gelmedi. Başucumdaki sehpada duran telefon da

çalışmıyordu. Kaybolmuştum ama artık korkmuyordum. Kayıp ama enerjisiz. Keşiflerim bitince tekrar uzandım. Yapacak başka bir şey yoktu ki. Yine uzun süre yatakta uzandım. Ne kadar? Bilmiyorum. Geçen zamanı hissetmiyordum. Sadece bu odaya geleli uzun, çok uzun zaman olduğunu biliyordum. Kalkınca –neden kalktım acaba?– açlık hissi keskinleşti. Önce ne olduğunu anlayamadım. Sonra midemi sıkıştıranın açlık hissi olduğunu anlayıp rahatladım. Açlık hissim beni ayağa kaldıracak kadar güçlüydü ama koridorun sonuna yürütecek kadar güçlü değildi. Bu koridorun bir sonu vardı elbet... En sonunda dışarı çıkmaya karar verebildim. Kapıyı açtım ve eşikte, gözetleyerek, bekleyerek, sağa mı sola mı gitmem gerektiğini düşünerek, tereddüt ederek beklemeye başladım. Kapının pervazını bırakmaya cesaret edemiyordum. Kararsız ve korkak, orada duruyordum. Kımıldamıyordum. Dışarı çıkmakla yatağıma geri dönmek arasında tereddüt ederken bir adam geçti. Haşlayarak sordu:

"Neredensin sen?

— Auschwitz'den.

— Ben de Mauthausen'den geldim ama onu sormamıştım. Nerelisin? Hangi bölgeden?

— Bordeaux'lu.

— Ailen var mı?

— Babam. Babam kalmış olmalı.

— Haber mi bekliyorsun?

— Hayır. Kimse burada olduğumu bilmiyor ki.

— Nasıl geldin buraya? Yalnız değilsindir...

— Arkadaşlarla beraberdim. Lulu, Cécile, Charlotte ve Mado'yla. İsveç'ten uçakla döndük. Gelince aşağıda, masaların orada kaybettim onları.

— Çok oldu mu geleli?

— Bilmiyorum."

Bu adam sorularıyla canımı sıkıyordu. Ses tonu öyle tuhaf geliyordu ki... Konuşacak halim yoktu.

"Babana telgraf çeksen iyi olur. Aşağıdaki bürodan çekebilirsin."

Babama telgraf çekme fikrini düşününce kendimi daha da kaybolmuş hissediyordum. Hayır, hayır, olmaz. Ne diyeceğim ki babama? "Döndüm. Gilberte." Ve babam merak edecek: "Peki ya Andrée? Andrée'yi ne yaptın?"

"Hayır, telgraf çekemem.

— Burada ebediyen kalacak değilsin ya. Eninde sonunda döneceksin.

— Evet. Eninde sonunda döneceğim."

Neden bu üç yıllık tutsaklık boyunca tüm irademi dönüş fikrine bağlamıştım? İnanmış mıydım? Sizin yüzünüzden herhalde. Geri dönmek gerekti. Geri dönmek... Oradayken, dönüş öylesine imkânsız görünüyordu ki. Mucizelere inanmamalı... Oysa, sonuna dek dayanmamın sebebi dönme isteğiydi. Dönmemek öylesine kolaydı ki. Ama dönmek gerekiyordu. Hepiniz, "Dönmemiz gerek" diyordunuz. Ve projeler yapıyordunuz. Ben proje yapmıyordum ama ortak kararımıza kapılmıştım: Geri dönmek. Geri dönmeliydim. Neden? "Eninde sonunda döneceğim." Dehşet içindeydim. Dönmek, peki ya sonra? Sonrasını bilmiyordum. Beni dönmeye zorlayan nedenin ne olduğu hakkında hiçbir fikrim yoktu. Babamı yeniden görmek. Evet, elbette istiyordum babamı yeniden görmeyi. Onunla karşı karşıya geleceğim andan öylesine korkuyordum ki, görüşeceğimiz anı uzağa, ulaşılamayacak kadar uzaklara ertelemek istiyordum. Babam... Nasıldır acaba şimdi? Bordeaux yakınındaki bir kampa, Merignac'a atılmıştı. Gestapo, daha ben tutuklanmadan, işgalcilere karşı direnişçilerin yaptığı her eylemde esirler alıyordu. Yaşıyor muydu acaba? Her şeyden korkuyor-

dum. Onu bulmaktan, bulamamaktan. Ve öğrenmek için bir adım bile atma kararlığını gösteremiyordum.

"Gel. Yemek yeriz, sonra da telgrafını çekersin" dedi Mauthausen'den gelen arkadaş.

Koridorlarda onu takip ettim. Asansör çalışmıyordu. Merdivenden indik, kırmızı halıyla kaplı, büyük bir merdivendi bu ve beni yemek salonuna götürdü.

Mauthausen'den gelen arkadaş beni oturttuktan sonra, "Bekle. Sana tepsini getireceğim" dedi. Çok zavallı görünüyor olmalıydım. İnsanlarla dolu yemek salonunun ortasında, kayıp, her zamankinden daha kayıp bir şekilde oturuyordum. Gözlerimi kaldırıp, öbür masalardaki insanlara bakmaya cesaret edemiyordum. Çoğu birbirini tanıyor gibiydi, gevezelik ediyor, tek kelimesini anlayamadığım bir uğultu içinde bir masadan öbür masaya sesleniyorlardı. Her şeyi, suratları uzaklaştıran ve seçilmez kılan bir pusun ardından görüyordum. Mauthausen'li arkadaş tabaklarla geldi ve bir tanesini bana uzattı. "Ye, acıkmışsındır." Bir bardak şarap koydu. "İç, iyi gelir." Şarap kötüydü, ya da bana kötü geldi. Çorba... Çorbaydı galiba. Ya da makarnaydı belki. Hatırlamıyorum. Dikkat etmeden yedim. Ağlamak istiyordum, kaçışı gözyaşlarında bulmak. Ağlamayı düşünüyordum. Ağlamayı, çok yumuşak bir şeyi düşünürcesine düşünüyordum. Bir ağlayabilseydim... Dédée'yi orada bıraktığımdan beri ağlayamıyorum. Ya sen, ağlıyor musun? Oysa öyle çok gözyaşı dökebilirdim ki, Dédée'nin ölümünden bu yana. Viva öldüğünde, Yvonne'un anneannesi öldüğünde, bütün Bordeaux'lularımız öldüğünde, baştan beri Dédée ve benimle birlikte hapsedilmişlerdi. Ve bataklık dönüşü birlikte taşıdığınız Berthe için, Lulu, Carmen, Viva ve sen. Gözyaşları da hakkımız olmayan lütuflardan biri.

Mauthausen'li arkadaş konuşuyordu. Sorular soruyor-

du. Benimle ilgileniyor, bana yardım etmek istiyordu. "Ekmek ye. Ekmek güzel gelir, geçirdiğimiz tüm şeylerden sonra." Ekmek güzel midir? Doymuştum. Ağlamak istiyordum ve dudaklarımın ağlayacakmış gibi büzüldüğünü hissediyordum. Dudaklarımı daha çok büzersem gözyaşlarımın geleceğini umuyordum. Bir türlü çıkmıyorlardı.

Tatlı olarak reçel vardı. Mauthausen'li arkadaşa "benimkini de al istersen" deyince, nihayet sesimi duyduğu için memnun oldu. Neyse ki benim de kendisine sorular sormamı beklemiyordu. Aşağı Pireneler'den geliyordu. "Düşün artık, sen Bordeaux'lu olduğunu söyleyince! Komşuyuz. Bak, eğer telgrafım vaktinde gelirse... – Ağabeyim Biarritz'de mi yoksa Pau'da mı bilmiyorum; taşınacaktı, sık sık taşınılırdı işgal yıllarında – Pau'ya mı yoksa Biarritz'e mi bilet alacağıma karar vermek için telgrafını bekliyorum... – Eğer telgrafım vaktinde gelirse birlikte seyahat ederiz." Birden, en kısa zamanda oradan gitmek istedim. İyi kalpliydi bu arkadaş. Arkadaş olmak için soru soruyordu, meraktan değil. Genç miydi, yaşlı mıydı, uzun boylu muydu, kısa boylu muydu bilmiyorum, görmemiştim. Sadece varlığını, bana yardımcı olmak istediğini hissetmiştim. Sesi çok uzaklardan, sanki bir sisin ardından geliyordu. Her şey bir sisle perdelenmişti. Ben de bütün işaretlerimi kaybetmiş, bu sisin içindeydim sanki.

"Bitirdin mi? Gel. Telgraf çekeceksin."

Beni bir tezgâhın önüne götürdü. Bir yığının içinde formlar duruyordu. Bir tanesini, cebinden çıkarttığı bir kalemle birlikte bana uzattı. Şimdiden kurmuştu düzenini. Elimde kalemle, formun önünde duruyordum. Bomboştum, kafam sisliydi. Tek bir kelime gelmiyordu aklıma. "E hadi! Adresini yazsana. Şuraya..." Ne babamın

adını, ne de kendi adımı biliyordum. Arkadaş kalemle formu elimden aldı. "Ben yazarım. Babanın adı ne?" Adı ve adresi mırıldanabildim.

"Ne yazıyoruz?

— Ne mi? Bilmem.

— Babanın Bordeaux'da olduğundan eminim.

— Yaşıyorsa Bordeaux'dadır.

— Sorup cevabını beklemeyi tercih etmez misin?

— Hayır. Gitmem lazım.

— O zaman dört trenine binersin, yetişebilirsin, vaktin var. Saat dörtte bir tren var, Bordeaux'ya gece yarısı varıyor. Biliyorum. Biarritz'e de gitsem, Pau'ya da gitsem bu trene binmem gerekecek."

Saat dörtte. Gece yarısı. Bu gece. Hemen. Korkudan titremeye başlamıştım. Bu arkadaş gerçekten kararlıydı. Gitmek istemiyordum ama nasıl bir neden öne sürebileceğimi bilmiyordum.

"Evde birisinin olduğundan emin değilsen, dörtte yola çıkıp gece yarısı varmak pek iyi bir fikir değil galiba. Yarın sabah yola çıkıp gündüz varsan? İstasyon evine uzakta mı?

— Oldukça.

— Kesin taksi bulunmaz Bordeaux'da.

— Tramvaylar çalışıyordur. Savaş boyunca çalışıyorlardı. Tramvaya binerim.

— Peki. O zaman: 'Yarın cumartesi Bordeaux Saint Jean'a geliyorum' yazıyorum."

Ertesi günün cumartesi olduğunu biliyordu. Gerçekten kafası yerindeydi bu çocuğun.

"Yarın cumartesi on altı otuzda geliyorum. Sevgiler." Tamam. İmza olarak?

— Gilberte.

— Bir okuyayım mı?" Hayır işareti yaptım. Telgrafı

tezgâhın arkasındaki kadına verdi.

"Para vermiyoruz." Bunu neden eklemişti? Cebimden para çıkarmak gibi bir girişimde bulunmamıştım ki. Hiç düşünmemiştim. Unuttuğum bir hareketti bu. Param olduğunu bile bilmiyordum. Bordeaux'da farkına vardım. Memlekete dönüş primi.

"Şimdi sana yol kâğıdını nereden alacağını göstereceğim. O da bedava." Ve beni başka bir tezgâhın önüne götürdü. İnsanlar bekliyordu. Sıraya girdik.

"Memlekete dönüş kâğıdın var mı?"

Ne zaman vazgeçecek soru sormaktan? Çok iyi biri bu arkadaş ama nereden buluyor bu enerjiyi?

"Memlekete dönüş kâğıdı mı? O ne?

— Buraya geldiğinde vermiş olmaları lazım.

— O zaman odamdadır.

— Ben sırada beklerken git al o zaman."

Ondan ayrılıp koridorlarda yalnız kalmaktan öyle korkuyordum ki, neredeyse "gitmek istemiyorum" diyecektim. Arkadaş sabırlı bir şekilde, dostça bekliyordu. "Odamın nerede olduğunu bilmiyorum" dedim. Çok yorgun görünüyor olmalıydım. Arkadaş bana bakıyordu. Sırılsıklamdım. Ter alnımdan kaşlarıma akıyor, orada bir an kalıp yanaklarıma ve elbiseme düşüyordu.

"326'dasın. Tam benim yanımda. Kâğıdının nerede olduğunu söyle, ben gidip alayım.

— Bilmiyorum ki.

— Peki. Burada kal. Karıştırıp bulurum."

Gitti. Rahatladığımı hissettim. Bana göre çok fazla enerjikti. Öylesine zayıf, öylesine yorgundum ki, girişkenliğine dayanamıyordum. Beni itip kaktığı, zorladığı hissine kapılıyordum, oysa iyi kalpliydi, bir anda ağabeyim gibi olmuştu, bunu ancak şimdi anlayabiliyorum. Geri döndüğünde sıra bana gelmişti. Konuşmak, cevap

vermek, projemi gerçekleştirmeye başlamak, onu kaçınılmaz kılmak öylesine korkutuyordu ki beni, kaçıp gitmek istiyordum. Ama Mauthausen'li arkadaş işleri ele almıştı: "Yarın sabah için Bordeaux" diyor ve kâğıtlarımı gösteriyordu. Tekrar sorulara cevap vermekten öylesine ürküyordum ki, kımıldamıyor, arkadaşın arkasında ufacık duruyordum.

"İşte. Bu seyahat kâğıdın. Sakın kaybetme. Buraya, dönüş kâğıdının yanına, cebine koyuyorum" diyor ve evrakımı özenle katlıyordu.

"Yüzünü silmek için mendilin yok mu? Ter içindesin.

— Hayır, mendilim yok.

— Dur. Benimki temiz."

Mendiliyle yüzümü sildi, yumuşacık, nazikçe. Kendimi çok aptal hissediyordum. Bir yandan da, onun yanında aptal gibi durmak bile beni rahatsız etmiyordu.

"Şimdi gidip yemeğe kadar dinlen bence.

— Odanın yolunu bilmiyorum.

— Üçüncü katta, ben seni götürürüm."

Çıkarken zorlandım. Kırmızı merdivenler bitmek bilmiyordu. Mauthausen'li arkadaş önden gidiyordu. Her katta beni bekledi ve son katı çıkarken elimi tutarak yardım etti. "Sen de benim gibisin. Merdiven görmeye dayanamıyorsun artık" dedi. Bunu neden söylediğini anlayamadım. Mauthausen'deki merdiveni yapanlardan olmalıydı ama o zaman Mauthausen'de merdiven olduğunu bilmiyordum. Kapımın önüne gelince, "İşte burası" dedi, "Görüyor musun? 326." Teşekkür etmedim. Böyle aptalca davranmış olmaktan utanıyordum, hoş bir şey söylemek, teşekkür etmek istiyordum. Aklıma söyleyecek tek kelime gelmiyordu ve yalnız kalmak için o kadar sabırsızlanıyordum ki, kapıdan geçer geçmez onu orada bıraktım ve gücüm tükenmiş bir şekilde kendimi

yatağa attım.

Beni yemeğe götürmeye geldiğinde hâlâ gündüzdü. Erken yemek yeniyordu. Aylardan hazirandı ve yemek salonu gün ışığıyla doluydu. Odamsa karanlıktı. Hâlâ perdeleri açmamıştım. Yemek salonu sabahki gibi canlıydı. Gürültü kafamın içinde uğulduyordu. Odamda kalmak istemiştim ama arkadaş ısrar etmişti ve ona dayanacak gücüm yoktu.

Yemek sırasında salonda bir tur attı ve döndüğünde yüreklendirici bir sesle, "Aynı trene binen başkaları da var. Bir araba sizi istasyona götürecek. Saat yedide holde ol" dedi. Düşünüyordum, ya da en azından, düşünmeye çalışıyordum. Kafamdaki her şey öylesine dağınıktı ki, tek bir fikir ifade etmeyi ya da bir cümle kurmayı beceremiyordum. Yarın sabah, saat yedi, holde. Çin'e gitmek kadar imkânsızdı bu. Saatin yedi olduğunu nereden bilecektim? Belki de bütün gece holde durmalıydım, ya da yatağımda kalıp gidiş saatini geçirmeli ve gitmemeliydim. Mauthausen'li arkadaş düzenli ve anlayışlıydı. "Senin kapını çalmalarını söylerim" diye ekledi. "Seninle aynı katta olan iki kişi var. Telgrafım gelmiş olsaydı ben de senle yola çıkacaktım. Bugün gelmiş olması gerekiyordu. Tuhaf..."

Telgrafı gelmediği için endişeleniyor muydu? Konuyla ilgilenmedim. Hiçbir şeye dikkat edecek durumda değildim. Her şey bir sis perdesinin ardında olup bitiyordu. Bu sis perdesinin ardında arkadaşın sorularını duyuyordum: "Ya annen? Annen yok mu?" Ve ona cevap veren sesimi duyuyordum. Sesim de sis perdesinin ardından geliyordu.

"Annem kızkardeşimi doğururken öldü.

— Demek ki bir kardeşin var...

— O da Auschwitz'de öldü.

— Anlıyorum, dedi arkadaş. Eve dönmek çok zor olacak."

Babam istasyonda bekliyordu. Değişmemişti. Sadece biraz kamburlaşmış, yorulmuştu. Bana sarıldı. Hiç soru sormadı. Dédée'nin dönmeyeceğini, benden önce gelen Bordeaux'lulardan öğrenmişti. Kalbim fenalaşıyordu ve yolun uzun, çok uzun sürmesini istiyordum.

Evde her şey yerli yerindeydi. Dédée'nin orada burada duran eşyaları, odası, her şey eskisi gibiydi. Sis çözüldükçe, eşyalar biçimlerine, görevlerine, geçmişlerine ve işaretlerine kavuşuyorlardı. Her şey keskinleşiyor, tehdit edici oluyordu. Beni çevreleyen, bana saldıran, çarpan tüm bu eşyalardan korunmak için ne yapmam gerektiğini bilmiyordum. Nasıl kaçmalı, aralarında nasıl erimeli, nasıl yakalanmamalı geçmişe, nasıl çarpmamalı duvarlara, şeylere, anılara? Bir yandan da her şey, sanki içleri boşmuşcasına gerçekdışı görünüyordu. Boş ama bir yandan da kesici. Her şey acıydı, her yerimde yaralar hissediyordum, derimin acımayan hiçbir yeri yoktu sanki.

O günden bugüne... Nasıl geldim? Bazen merak ediyorum. Bilmiyorum. Babam hastalandı. Ona baktım. Dönüşümden dört yıl sonra öldü. Evlenmek. Evet, onu da düşündüm. Çocuk sahibi olmak için evlenebilirdim. Ama babam hasta olduğu sürece –sürekli bakıma ihtiyacı vardı– bunu düşünmek imkânsızdı. Sonra da çocuk doğurmak için fazla yaşlıydım. Daha doğrusu çok geç olduğuna karar verdim. Başka bir eve yerleşmek zorunda kaldım. Dédée'nin doğduğu, onu büyüttüğüm evi terk etmek, hepsi çok büyük acılardı. Başka yere yerleşmek... Yerleşmedim. Eşyalar oraya koyuldular, yerlerinde değiller, orada daha önceden duran, ama birbirine bağlı olmayan şeylere eklendiler. Oraya konuldular ama yerlerini almadılar. Öylesine bıkkındım ki.

O günden bugüne... Bilmiyorum. hiçbir şey yapmıyorum. Döndüğümden beri neler olduğunu sorsalar cevabım "hiçbir şey" olurdu. Döndükten sonra hayata dönecek gücü bulanlara hayranlık duyuyorum. Mado... Evlendi. Bir oğlu oldu. Kocası ve oğlu için yaşıyor. Bir yaşama nedeni var. Lulu gibi, kocalarına, çocuklarına kavuşanlar için her şey daha kolay oldu kuşkusuz. Merak ediyorum... Belki de mutlular. Mutlu olmak, bu bizim kendi kendimize sorabileceğimiz bir soru olabilir mi? Geri döneli yirmi beş yıl olduğunu unutmamak için sık sık kendi kendime tekrar ediyorum bunu. İnsan dünyanın döndüğünü nasıl bilirse, ben de öyle biliyorum bunu. Bilmek için düşünmek gerek.

Yüzlerini sorgulamadan bakamıyorum insanlara. Geri döndüğümden beri bu böyle. Dudaklarını, gözlerini, ellerini sorguluyorum. Dudaklarına, gözlerine, ellerine sorular soruyorum. Karşılaştığım herkesin karşısında kendi kendime soruyorum: Şu benim yürümeme yardımcı olur muydu? Ya şu, bana suyundan verir miydi biraz? Gördüklerimin hepsini sorguluyorum – yoldan geçenler, yabancılar – postacı, önceki arkadaşlarım, satıcı kız – hepsini, her yerde, herhangi bir yerde sorguluyorum, hayatta yanından geçtiğimiz, yaklaştığımız, arkadaşlık ettiğimiz herkesi. Onlara bakıp sorgulamaktan vazgeçemiyorum. Döndüğümden beri insanları böyle ayırıyorum. Bakar bakmaz biliyorum, şunlar yürümeme yardımcı olmayacak, bir yudum su vermeyeceklerdi ve konuşmaları bile gerekmiyor, seslerinin sahte, sözlerinin sahte olduğunu anlamam için. Cevaplarını hemen okumuş olmama rağmen daha uzun inceliyorum onları. Öylesine istiyorum ki bana yardım edebilecek insanlardan olmalarını, öylesine istiyorum ki sevebilmeyi onları – babamı, döndüğümde – umutsuzlukla sorguluyorum onları... Dudaklarının bir kıvrımında gözlerinin istemeden yaktığı bir ışıkta bir "belki" işareti bulmaya çalışıyorum. Umutsuzca bulmaya çalışıyorum. Cimrice duruyorlar oysa dudakları, gözleri. Onlar da... Kim o zaman? Kim kaldı geriye? Ve sürdürüyorum sorgularımı. Daha ilk bakışta, yürümeme yardımcı olacağını hissedebildiğim insanlar o kadar az ki... Ne aptalım diyorum. Artık yürümeme yardım etmelerine ihtiyacım yok ki, bana su vermelerine ihtiyacım yok, ekmeklerini benimle paylaşmalarına ihtiyacım yok.

Artık bitti. Ama yüzlerini, ellerini ve gözlerini sorgulamaktan alamıyorum kendimi. Zavallı bir arayış bu. Hayatta rastladığım kişilere sormam gereken sorular bunlar değil artık, ama biliyorum ki, dudaklarının inceldiğini, bakışlarının solduğunu gördüğüm kişilere söyleyecek hiçbir şeyim kalmadı. Kendi kendime bu çok aptalca, bundan kurtulmak lazım diyorum. Bugün artık hiçbir önemi kalmadı bunun diyorum. Neyin önemi var ki bugün? Geriye kalan şu ki, varlıkları, onların yanında yaşayamayacak kadar iyi tanıyorum ve onlarla benim aramda hep var olacak bu gereksiz bilgi.

Herkes anılarını getirmişti, anılarının tüm ağırlığını, geçmişinin tüm ağırlığını. Gelince kurtulmak gerekti bunlardan. Çıplak giriyorduk hayata. Bir insanın elinden belleği dışında her şeyi alınabilir diyeceksiniz. Bilmiyorsunuz. Ondan önce insanlık değeri alınır ve işte o zaman belleği onu terk eder aslında. Parça parça yok olur belleği, yanmış deri parçaları gibi. Böylesine soyulmuş olarak yaşayabilmesi; işte anlayamadığınız budur. İşte size anlatmayı beceremeyeceğim şey budur. Daha doğrusu geri dönen birkaçımız için. Bu mucize açıklanamaz denir. Ve geri dönen, belleğini yeniden fethetmeye uğraşmalıdır, daha önce sahip olduklarını yeniden fethetmelidir: Bilgilerini, tecrübelerini, çocukluk anılarını, el becerilerini, zihinsel kapasitesini, duyarlılığını, rüya görme, hayal kurma, gülme yeteneklerini. Eğer bunun ona neye mal olduğunu ölçemiyorsanız, size bunu anlatmaya çalışmama gerek yok.

İster savaştan dönün ister başka yerden
başkalarının düşünemeyeceği bir
başka yerse eğer bu
zordur geri dönmek

İster savaştan dönün ister başka yerden
hiçbir yerde olmayan bir
başka yerse eğer bu
zordur geri dönmek
her şey yabancı olmuştur
evde
siz o başka yerin içindeyken

İster savaştan dönün ister başka yerden
ölümle sohbet ettiğiniz bir
başka yerse eğer bu
zordur geri dönmek
ve yaşayanlarla sohbet etmek

İster savaştan dönün ister başka yerden
oradan dönünce geri
ve tekrar öğrenmek gerekince unutulanları
zordur geri dönmek
ölüme baktıysanız
göz bebeğiniz çıplak
zordur
yaşayanların
o arkası görülmeyen gözbebeklerine
bakmayı yeniden öğrenmek.

Mado

Cansız gibiyim. O kadar çok kişi öldü ki, benim de ölmüş olmamam imkânsız. Hepsi öldüler. Mounette, Viva, Sylviane, Rosie, bütün öbürleri, bütün öbürleri. Benden daha güçlü ve gözüpek olanlar ölmüşken ben nasıl yaşayabilirim ki? Mümkün mü canlı çıkmak? Hayır. Mümkün değildi. Sakin sular gibi gözleriyle, o sakin sularının köşesinde ölümü gördükleri için. Mariette. Yvette... Hayır, imkânsız. Cansızım ben. Kendime bakıyorum, yaşamı taklit eden bu "ben"e dışarıdan bakıyorum. Cansızım. Biliyorum bunu, içten ve yalnız, sadece benim bilebileceğim bir şekilde. Sen anlayabilirsin ne demek istediğimi, hissediyorum. Diğerleri bilemez. Nasıl anlayabilirler ki? Bizim gördüklerimizi görmediler ki. Her sabah ölülerini saymadılar şafakta, her akşam ölülerini saymadılar gün batışında. Biz günleri, zamanı saymakla, ölüleri saymakla geçirdik. Ölüleri saymaktan korkardık. Ve saydığımız her ölü için ne acımız, ne de gözyaşımız vardı. Bitkin düşmüştü acı. Dehşet ve korku vardı sadece: Beni sayacakları güne ne kadar kaldı? Öyle saydık ki zamanı! "Ölçülen zaman değildi bizim ömrümüzün ölçüsü." Öyleydi orada. Bu şiiri okurdun. Hâlâ hatırlıyorum. Beni sayacakları güne ne kadar kaldı? Beni saymak için kim kalacak geriye? Görüyorsun ya, imkânsız. Tahammül etmek, dayanmak, ısrar etmek, içinden çıkmak için gereken o kendinden geçmişlik haline benzeyen iradeyle, geri dönecek ses, son sayımı yapacak ses olmak.

Donmuş bir boşlukla: Eğer tek dönen bensem dönmek niye? Ve işte döndüm ben, ama ben de ölüyüm. Sesim kısılıyor. Kim duyuyor? Kim biliyor dinlemeyi? Onlar da dönmek istiyorlardı anlatabilmek için. Herkes anlatabilmek için geri dönmek istiyordu. Ve ben miyim yaşayan? hiçbir şey anlatamıyorum oysa. Yaşadığım halde mi kısılıyor sesim? Bunları söyleyebilmek için burada oluşumuz bile yalanlıyor söylediklerimizi.

Bir sabah, yoklama çağrısı karanlığın ortasında çınlayıp uykudan uyandığımda, yanımda yatan Angèle Mercier kımıldamıyordu. Sarsmadım onu. Ellemedim onu. Ona bakmadan anladım öldüğünü. Oysa yanımda ölen ilk oydu. Ölmüştü ve benim, ishal yüzünden, hemen aşağıya atlamam, dışarıya koşmam gerekiyordu. Bağırmadım. Kimseyi yardıma çağırmadım. İğrenme ya da şaşkınlık duymadım. Angèle oradaydı, ölmüştü. Gece ölmüştü. Yanımda. Ben duymadan. Ya ben? Mümkün değil. Yaşamadan yaşıyorum. Yapmam gerekeni yapıyorum. Çünkü böyle gerekiyor, çünkü insanlar böyle yapıyorlar. Çünkü henüz büyütmediğim bir oğlum var. Arada bir, her şeyin bitmesini istemediğimi zannetme sakın. Bitirilecek bir şey yok ki. Öbürleri nasıl yapıyorlar merak ediyorum, diğer dönenler. Sen mesela. Benim gibi kuşkusuz. Yaşar gibi. Görünüşte yaşıyorlar. Gidiyorlar, geliyorlar, seçiyorlar, karar veriyorlar. Tatile nereye gideceklerine karar veriyorlar, odalarının duvar kâğıdının ne renk olacağına karar veriyorlar. Bizler ise, her dakika yaşamakla ölmek arasında karar veriyorduk. Hayatta ne yapılırsa onu yapıyorum ama bu olmadığını biliyorum hayatın, çünkü önceyle sonra arasındaki farkı biliyorum. Tüm geçmişimiz, tüm anılarımız oradaydı, ailemizden kalan uzak anılarımız bile, geçmişlerimizi kalkan yaptık kendimizi korumak için, geçmişimizi koyduk felaketle

aramıza, yekpare kalabilmek, gerçek benimizi, varlığımızı koruyabilmek için. Kendi kendimizi tanıyabilmek, koruyabilmek, bitmemek, yok olmamak için gerekenleri, geçmişimizde, çocukluğumuzda, kişiliğimizi, karakterimizi, zevklerimizi, fikirlerimizi oluşturan şeylerde arıyorduk. Kendi kendimize kenetlenmiştik. Her birimiz hayatını binlerce kez anlatmış, çocukluğunu, özgürlük ve mutluluk zamanlarını diriltmiş, böylece bunları gerçekten yaşadığından, gerçekten de o anlattığı kişi olduğundan emin olmaya çalışmıştı. Koruyucu ve rahatlatıcı olmuştu geçmişimiz. Ve döndüğümden bu yana, önceki ben, önceki tüm anılarımla birlikte erimiş, yok olmuştu. Onları orada tükettin diyeceksiniz. Hiçbir şey kalmamıştı önceden. Sensin benim gerçek kızkardeşim. Sizlersiniz benim gerçek ailem, benimle birlikte orada olanlar. Bugün benim anılarım, geçmişim oradalar. Geri dönüşlerim hiçbir zaman geçemiyor bu sınırı. Oraya çarpıyorlar. Yok oluşumuzu engellemek, önceki varlığımızı sürdürmek için gösterdiğimiz tüm çabalar, sadece oradayken işimize yaradı. O "kalbimizin kalbinde" oluşturduğumuz ve bize çok pahalıya mal olduğu için sağlam zannettiğimiz o sert çekirdek eridi dönüşümüzde, yok oldu. Kalmadı. Hayatım orada başladı benim. Hiçbir şey yoktu oradan önce. Orada neyim vardı, oradan önce neyim vardı, oradan önce neydim bilmiyorum. Her şeyimi elimden aldılar. Ne kaldı bana? Hiçbir şey. Ölüm. Önceyle sonra arasındaki farkı biliyorum dediğimde, önceden yaşıyordum ama o hayatla, önceki hayatımla ilgili her şeyi unuttum demek istiyorum. Artık yaşamıyorum. Bu farkın ölçüsünü tam olarak biliyorum, en hassas bilgilere sahibim ve bu bilinç hiçbir işime yaramıyor. Diğerleriyle benim aramdaki, kendimle benim aramdaki boşluğu dolduramıyor hiçbir şey. Bu farkı dolduramıyor, azaltamıyor

hiçbir şey.

Acaba bu, önceden genç olduğum ve sonrasında yaşımın üstünde bir tecrübe, bir bıkkınlık, bir aşınma yaşadığım için mi? Genç oldum mu hiç? Genç olunacak yaştayken ben, savaş vardı. Hayır, genç değildim. Aptaldım, saftım, evet. Taşkındım. Hareketten, savaştan, kazanılacak davadan ve ölümcül oyunlardan, sertliğinden, katı kurallarından, ufacık bir hatanın bile tamir edilemez oluşundan, bedelinin hemen ödenişinden dolayı delicesine taşkındım, evet. Hatırlıyor musun? Daha önce anlatmıştım bunu sana. Şöyle yazmıştım, yolculuk sırasında vagondan aşağıya ailemize attığımız ve demiryolu işçilerinin taşların üstünde bulup postaya verdiği mektuplardan birinde: "Kampa götürülüyorum. Bugün hayatımın en güzel günü." Deliydim, zır deli. Kafasının üstünde bir ermiş aylasıyla bir kahraman, ölüme giderken şarkı söyleyen bir şehit. Belki de ölümün yanından geçerken, herkes gibi olma numarası yapabilmek, bu gizliliğe dayanabilmek için gerekliydi bu coşku. Bugün de öyle yapıyorum. Herkes gibi olma numarası yapıyorum hayatın yanından geçerken. Hayatımın en güzel günü... Hayatımın son günüydü oysa. Yaşım değişmedi, ihtiyarlamadım. Geçmiyor zaman. Durdu zaman. Aşınmadım. Hayatın içinizden dışarı akması daha zordur aşınmaktan. "Gözüm açıldı" diyelim, ille de bir söz gerekiyorsa. Mantıklı aklımla "gözüm açıldı" diyorum, normal insanlara yakışan bir düşünme biçimiyle, oraya gitmemiş olan insanların... Asıl gereken söz nedir bilmiyorum oysa. Nasıl gözü açılmaz insanın, bizim acı çektiğimiz gibi acı çekerse, böylesine çok şey feda eder, böylesine umut ederse, bunun hiçbir şeye yaramadığını, savaşların sürdüğünü, bizi daha da korkunç savaşların tehdit ettiğini, haksızlığın ve fanatikliğin sürdüğünü, dünyanın hâlâ değişmesi gerek-

tiğini görürse? Bunları söylerken mantık yürütüyorum. Benden farklı ve bana yabancı bir benin sesi yankılanıyor. İnsanların, felaketlerin karşısındayken ifade edemedikleri dehşet hissinin üzerlerine akışı dokunmalı bana, en azından hayatta ilerleyen, aynı canavarlarla, bizim yok edemediğimiz canavarlarla savaşmak zorunda kalacak olan oğlum için. Bunu biliyorum ama bu, benim derinlerimdeki bana erişemiyor. Nasıl anlatmalı? Tek bir şekilde anlatabilirim: Yaşamıyorum ben. Geri dönebilmek için kendi kendimizden çıkarıp aldığımız bu insanüstü azim, dönüşümüzde yalnız bıraktı bizleri. Her şeyimizi tükettik. Geri döndük ama neden? Bu savaş, bu ölüler boşa gitmesin istemiştik. Korkunç değil mi Mounette'in boş yere öldüğünü, Viva'nın boş yere öldüğünü düşünmek? Sen, ben ve bir kaçımız daha geri dönebilelim diye? Demek ki şart, bir şeye yaraması şart bu geri dönüşün. İşte bu yüzden etrafıma anlatıyorum neler olduğunu. İş arkadaşlarıma, özellikle gençlere anlatıyorum. Ağlayacak gibi olduklarını görünce susuyorum. Ağlayacak gibi olduklarını görüyorum, oysa her şeyi son derece sakin, soğuk, düz bir şekilde anlattığımı sanıyorum. Görüyorsun işte, başkalarına anlatıyorum. Kocama anlatmıyorum. Onun anladığını hissetmek istiyorum. Diğerlerinin anlamasını beklemiyorum. Benim ne hissettiğimi hissetmeseler bile, bilmelerini istiyorum. Onlar anlamaz derken, kimse anlayamaz demek istiyorum. Bilmeliler en azından.

Canlı değilim. Hatıralar ve tekrarların içine kapatılmışım. Uyku uyuyamıyorum ama rahatsız olmuyorum uykusuzluktan. Geceleri cansız olmaya hakkım var çünkü. Numara yapmamaya. Öbürleriyle buluşuyorum. Onların arasındayım, onlardan biriyim. Benim gibiler, dilsiz ve yoksunlar. Sonsuzluğa inanmıyorum, öbür dünyada ya-

şadıklarına, geceleri yanlarına gidebildiğime inanmıyorum. Hayır. Can çekişmelerini görüyorum, ölmeden önceki hallerini, benim içimde kalan hallerini görüyorum. Ve gündüz olunca üzülüyorum. Korkunç değil mi bunca yanlış hayalle ölmeleri, dönenlerin döndükleri zaman mutluluktan uçacaklarını, hayatın tatlarına yeniden kavuşacaklarını zannederek ölmeleri, özgürlüğün kazanılacağından emin olarak ve gelecek olan zaferi göremeden öldüklerini zannederek ölmeleri? Özgürlük geri geldi, bu doğru, bir parçası, küçük, zavallı bir parçası. Korkunç değil mi, sona ulaşamadan, aydınlatıcı gerçeğe kavuşamadan biraz önce öldüklerini zannederek ölmeleri? Korkunç değil mi? Savaş, şiddet, korku her yerde.

Döndüğümde –Ha! Birkaç yıl bekledim tabii, çok yorgundum döndüğümde– döndüğümde bir çocuk istedim. Oğlum doğduğunda bir mutluluk denizinde yüzüyordum. Yüzmek diyorum çünkü etrafımda yükselen, beni okşayan ılık bir su gibiydi bu, içimde yükseliyor, beni taşıyor, hafifletiyor, mutlu ediyor ve mutluluğun içinde yüzdürüyordu. Beklediğim oğlum buradaydı, benimdi. Sakin ve iyileştirici bir neşeydi bu. Kendimi bırakamadım bu neşeye, terk edemedim kendimi. Bir yandan etrafımda ve içimde bu neşenin yumuşak ve sarmalayan suları yükseliyordu, bir yandan da odam arkadaşlarımın hayaletleriyle doluyordu. Mounette'in hayaleti, "Mounette bu mutluluğu yaşayamadan öldü" diyordu. Jackie'nin hayaleti çaresizce ellerini uzatıyordu. Bunu yaşayamadan, bu neşeyle yıkanamadan ölen tüm genç kızların, genç kadınların hayaletleri. Mutluluğumun ipeksi suyu, yapışkan bir çamura, pis bir kar suyuna, iğrenç bir bataklığa dönüşüyordu. O kadın geliyordu gözümün önüne –hatırlıyor musun, ölü, bacaklarının arasında donmuş, yeni doğmuş ölü bebeğiyle karda yatan o köylü kadın. O ye-

ni doğmuş bebekti benim oğlum aynı zamanda. Oğluma bakıyorum ve Jackie'nin gözlerini görüyorum, Jackie'nin gözlerinin mavi-yeşilini, Yvonne'un ağzını, Mounette'in bir halini. Oğlum hepsinin oğlu. Onların sahip olamayacakları çocuk o. Onun hatlarının üzerine onların hatları çiziliyor, bazen birbirine karışıyor. Nasıl canlı olunur ki, bu ölüler halkı arasında?

Erkek olunca korkuyu tanımayacak bir çocuğum olsun istedim. On yedi yaşında. Eğer kader hesapta olmayan bir iyilik etmezse, korkunç bir gelecek bekliyor onu. Kaderin iyiliklerine de inanmam. Ne yapmalı onun için, diğer çocuklar için? Elimden hiçbir şey gelmiyor, çaresizim, orada ölen arkadaşlarımız kadar çaresizim.

Girişken olmayan, hayattan zevk almayan insanlara cansız denir. Demek istediğim bu değil. Elbette ki, iyimser ya da neşeli değilim –hangimiz öyleyiz ki? İçimizden hangimiz kavuştu neşesine, yol üstündeki dinlenme molalarına benzeyen tasasız anlarına, hangimiz kavuştu yaşama hırsına? Ah! Tabii ki içimde bir alev oluyor arada bir, ama heyecan, hayır. Kollarımızda, kalplerimizde, belleklerimizde taşıdığımız tüm bu ölülerle mi? Melankolik değilim, sıkılmam, bazen güldüğüm bile olur. Hayır, hissettiğim hüzün ya da sıkıntı değil. Yaşadığımı hissetmiyorum. Kanım sanki damarlarımın dışından akıyormuşcasına çarpıyor. Bendeki her şey benim dışımda ve başkalarına geçmiyor. Durmadan nabzımı dinlemekle, kendimi gözlemlemekle uğraştığımı sanma. İstemeden, bilmeden gözlemliyorum kendimi hep. Uyanık mıyım diye düşünürken yaşanan, o rüyadan uyanma hissi değil bu. Başka bir şey bu. İçimde iki parça varmış gibi sanki, biri rüyadan, diğeri başka yerden gelen iki parça. Yapmam gerekeni yapıyorum çünkü yapman gerek diyorum kendi kendime ve yaparken ne kadar gereksiz olduğu-

nu bilerek kendimi seyrediyorum. Mantığım, "Kocan. Oğlun" diyor. Mantığım söylemeli, yoksa var olmazlardı. İçimin derinliklerinde yaşamıyorlar, benim bir parçam değiller. Aynı kendimin de olduğum gibi, onlar da benim dışımdalar.

Şikâyet etmiyorum. Şikâyet ettiğimi sanma sakın. Dönüşte benden daha çok zorluk çeken o kadar çok kişi var ki. Gilberte... Nasıl dayandı, hâlâ nasıl dayanıyor bilmiyorum. Koynunda kardeşinin bedenini hissetmeden uyuyabiliyor mudur acaba, kucağında taşıyıp, son bir defa sarıldıktan sonra kara yatırdığı kardeşinin ağırlığını taşımayan kollarının boşluğunu kabullenebiliyor mudur? Ya sen? Ya döndüklerinde hiçbir şey bulamayanlar, orada aldıkları, yaşamaya devam etme kararından kuşku duymamaları için hiçbir şeye sarılamayanlar?

Ben yaşamıyorum. Yaşayanlara bakıyorum. Kof ve cahiller. Belki de böyle olmak gerek yaşamak için, yaşam zamanının sonuna kadar gidebilmek için. Benim bildiklerimi bilseler, benim gibi olurlardı. Cansız olurlardı. Bütün bunları sana anlatıyorum çünkü bunları ancak benim gibi birine anlatabilirim, çünkü sen anlayabilirsin. Sana söylememe bile gerek yok. Biliyorsun. Ama ya sen, bana neden cansız olduğumu, onlardan biri olmadığım halde, yaşayanlar ne yapıyorsa benim de yaptığımı, yabancı olduğum halde varlığımı hoşgörmeleri için neden numara yaptığımı anlatabilir misin? Ben onlara çıplak yüzümle gidebilirim. Onları, küçük alışkanlıklarını, küçük dertlerini ve küçük projelerini, geçici tutkularını ve uçucu isteklerini küçümsediğimi zannedebilirler o zaman. Oysa, biz eğer böyle savaştıysak, dayandıysak eğer, insanların sadece küçük sıkıntıları, ölçülerine uygun sıkıntıları olsun, tarihin fırtınalarında sürüklenip öğütülmesinler, kendi kendilerinden daha yükseğe çıkartılıp, kahra-

manlıkla alçaklık, şehitlikle terk etmek arasında seçim yapmak zorunda kalmasınlar, hayata, trajik olmayan, küçük ve büyük mutluluklarla kavuşsunlar diye savaşmıştık. "Geri dönersem eğer" diye anlatırken, dönünce kavuşmak istediğimiz hayat, büyük, görkemli, lezzetli olmalıydı. Ve bizim suçumuz değil miydi dönüşte yaşadığımız hayat tatsız, bayağı, kaba ve hırsız bir hayat olduysa, tüm umutlar yok olduysa ve tüm niyetler ihanete uğradıysa eğer? Her ne kadar kendi suçum olmadığını bilsem de suçlu hissediyorum kendimi. Ölülere ihanet ettim, isteklerime, niyetlerime, kendi kendime ihanet ettim. Ve utanıyorum, bu durumla uzlaşmış olmaktan. Mounette geri dönmüş olsaydı, kabul eder miydi, uzlaşır mıydı? Sıkıcı bir şey yapmak için işe gider miydi ve otobüsü kaçırmamak için arkasından koşar mıydı her sabah? "Eğer geri dönersek hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" diyen Mounette. Ve her şey eskisi gibi. Sadece içlerimiz, eskisi gibi olmayan. İçimde, daha önceki halimden farklı olanın, beni başkalarından farklı kılanın ne olduğunu bilmiyorum. Onlarla benim aramızdaki şey bir ceset yığını. Mounette, sen, ben ve bir kaçımızın gözüne ideal insan gibi görünmek için ölmedi. İçimde yaşıyor. Bugün etrafımda olan insanlar yanımda yaşıyorlar. O benim içimde yaşıyor ve birbirimize dönünce yapacağımıza, hiçbir şey eskisi gibi olmasın diye yapacağımıza söz verdiğimiz şeylerden hiç birini yapmadım ben. İçimde gereksizce yaşıyor. Ne yapmalı Mounette boşuna ölmüş olmasın diye? Hiçbir şey. Çünkü bu hatıra törenleri, anma günleri, rahatlatıcı oyunlar sadece insanlara, yılda bir kere bize acıyarak vicdanen rahatlama fırsatı vermemize yarıyor. Ne yaparsak yapalım, işe yaramıyor. Yaşamak değil ki, geçmişte yaşamak. Kendini yaşayanlardan ayırmak sadece. Ama ne yapmalı onların kıyısına katılmak,

bu kıyıda felç olup kalmamak için? Bugüne asla hükmedemiyoruz. Bazen, eğer herkes gibi olsaydım, oraya gitmemiş olsaydım nasıl biri olurdum diye düşünüyorum. Beceremiyorum. Ben başkayım. Konuşuyorum ve sesim başka birisinin sesi gibi çıkıyor. Sözlerim benim dışımdan geliyor. Konuşuyorum ama söylediklerimi ben söylemiyorum. Sözlerim, içinden çıkmamaları gereken dar bir yolda gidiyorlar, çünkü yoksa anlaşılmaz olacakları bölgelere girebilirler. Kelimelerin anlamları farklı. "Az kalsın düşecektim. Çok korktum" dediklerini duyuyorsun. Korkunun ne olduğunu biliyorlar mı? Ya da, "Acıktım. Çantamda bir paket çikolata olacaktı" diyorlar. Korkuyorum, acıktım, üşüdüm, susadım, uykum geldi, canım acıyor diyorlar, sanki bu sözlerin en ufak bir ağırlığı yokmuşcasına. Arkadaşlara gidiyorum diyorlar. Arkadaşlar... Evlerine yemeğe ya da briç oynamaya gittikleri insanlar. Arkadaşlığı nereden biliyorlar? Bütün kelimeleri hafif onların. Bütün kelimeleri sahte. Nasıl beraber olunur ki onlarla eğer sizin bütün kelimeleriniz ağır, ağır, çok ağırsa? Gözlerimin ardında görüntüler var. Dikkatimi kaybettiğim anda ortaya çıkıyorlar, ön plana geçiyorlar, zorla önüme geçiyorlar ve asıl gözümün önündekileri görmez oluyorum, gözlerimin ardından gelen görüntüleri görüyorum. Her an onları yerlerine gömmeliyim yoksa hemen, etrafımı çeviren her şeyden ayırıveriyorlar beni. Hiç durmayan, bitkin düşüren bir denetleme hali bu. Geceleri daha özgürüm. Gözümün önüne gelmelerine izin veriyorum. Koşa koşa geliyorlar. Keskinliklerinden hiçbir şey kaybetmediler, çevreleri belirgin, amansızlar. Kâbus değiller, o dehşet verici, korkunç görüntülerden değiller. Ceset yığınları görmüyorum, hayır. Yok, bunlar bildik, günlük görüntüler, orası için günlük. Bir yüz, bir ağız, gözler. Tüm o gözler, sıska suratlarda bü-

yüyen gözler, renkleri yitip sönen gözler, meydan okuyan, ya da yalvaran ve boyun eğen gözler. Ya da sıyırıp geçen bir manzara, çiğ bir şekilde aydınlanan, hep tandığım ve çevresinde bütün öbür ayrıntıların bir araya geldiği tek bir ayrıntı. Bunca yıldan, bunca değişiklikten sonra... O zamandan beri bütün olanlardan sonra. Evlendim, bir oğlum oldu o zamandan beri. Kitaplar okudum. Yeni insanlarla tanıştım, yeni ilişkilerle. Döndüğümden beri tanıştıklarımın hiçbiri aslında yok. Benimkilerin, gerçek olanların yanında değiller: Arkadaşlarımızın. Kenarındalar. Başka bir dünyadalar ve asla bizimkinin içine girmeyecekler. Bazen bize ulaştıkları sanılabilir. O hafif kelimelerinden, içi boş kelimelerinden birini söylüyorlar ve anında, kendi canlılarının dünyasına geçiveriyorlar.

Ben yaşayan bir ölü değilim. Ne tepkisizim, ne de hissiz. Ne de hareketsiz. Bazen bıkkınım, bedenen olduğumdan çok ruhen bıkkınım. İnsanlara, onların hafif kelimelerine uymaya çalıştığımda üstüme gelen o yorgunluk. Beni görseniz yaşadığımı sanırsınız. Çalışıyorum. Evle ilgileniyorum. Dünyada, mahallemde olup bitenlerle ilgileniyorum. Oğlumun okuluyla, geleceğiyle ilgileniyorum. Yine o yalan dolu kelimelerden biri, gelecek... Ders çalışmayı seviyor. Dersleri iyi, bayağı iyi hem de. On yedi yaşındaki bir çocukla ilgilenmek güzel. Bana çok şey veriyor. Paraya meraklı olmadığı için, parlak bir kariyer düşünmeden projeler yaptığı için, zengin ya da önemli biri olmak derdinde olmadığı, ille de başarmayı düşünmediği için mutluyum. Yaptıkları şeyleri nedensizce, sadece iyi bir şey olduğu için, yapmak istedikleri için yapanlara hayranlık besliyor. Bütün bunlar beni tatmin ediyor ama sevindirmiyor. Sevinç... Dışarıda, canlılar arasında bir canlıyım. Kocam iyi bir insan. Güvenilir bir eş. Oğluna, karısına bağlı. Anlayıp

anlamadığını hiç merak etmiyorum çünkü anlamadığını biliyorum ve onu tanıdığımdan beri benim açıklamalarımın yetmeyeceğini de biliyorum. Anlatmam mümkün mü? Sakin, rahatlatıcı bir şekilde şöyle diyebilir: "Nelerden geçtiğini biliyorum. Oralardan, ufacık bir dokunuşta yeniden yırtılabilecek yaralar almadan dönülmeyeceğini de biliyorum. İşte bu yüzden bu konuyu hiç konuşmuyorum. Unutmana yardımcı olmak istiyorum. Konuşmak acıtır. Unutmak istiyorsan konuşmamalısın." Görüyorsun işte, baştan sona yanlış. Bizi sevenler unutmamızı istiyorlar. Anlamıyorlar, öncelikle imkânsız olduğunu unutmanın, ayrıca da korkunç olacağını. Hayır, geçmişe sarılmak değil derdim, unutmama kararı almış falan da değilim. Eğer buna hakkımız olsaydı bile, bizim elimizde değil ki unutmak ya da hatırlamak. Orada bıraktığımız arkadaşlarımıza sadık kalmak, elimizde kalan tek şey bu. Zaten unutmak imkânsız. Geçmişi içlerinin en gizli yerine gömdüklerini zanneden bizimkiler bile, olanların üstünü örtmek için kürek dolusu yeni anılar –seyahatler, maceralar, çılgınlıklar, ne olursa– ekleyenler için bile, geçmiyor geçmiş. Zaman geçmiyor. Orada herhangi bir günü hatırladığında, herhangi bir an, bir kokuyla geri geldiğinde aklına... Bir gün mutfakların önünden geçtiğimi sanıyorum: Sebze sepetimin dibinde bir patatesi unutup çürütmüşüm meğer, anında geri geliyor her şey: Çamur, kar, oradan geçmek yasak olduğu için yediğim sopa... Bir tat, bir renk, rüzgârın sesi, yağmur taşıyıveriyor her şeyi. Oğlum yemek yemek istemediğinde ona, "Ah bize orada bu pirzolayı verselerdi" demiyorum, annesinin diğer annelerden ne kadar farklı olduğunu anlamasın diye. Bir çocuğa bunu yapmak feci bir şey olurdu. Hiçbir zaman böyle şeyler söylemedim ona, ama her seferinde aklımdan geçiriyor ve her seferinde düşündüğüm için kendime kızıyor ve her seferinde de bunun hep böy-

le olacağını biliyorum. Ne yapardım zor yemek yiyen bir çocuğum olsaydı? Herhangi bir günü hatırladığında, bugün müydü o, dün mü yoksa? "Unutmana yardımcı olmak istiyorum, elimden geleni yapıyorum", evet, işte böyle düşünüyor kocam. Nazik, çünkü bildiğini sanıyor. Ona anlatmaya çalışmadım hiç. Yaşamaktan vazgeçmeli miydim, evlenmemeli miydim acaba arkadaşlarımız kocaları ve çocukları olmadan öldüler diye? Bir kocam, bir oğlum var. Bu bir haksızlık değil, ama normal değil. Sanki döndüğümden bu yana ne yaptıysam, unutmama yardım etsin diye yapmışım, oysa unutmak imkânsız. Hayatta herkesin yaptığı şeyleri yaparak unutmaya çalışmak, ne kadar yanlış bir hesap! Geri dönmemi sağlayan şu içgüdüde ya da şu azimde biraz olsun canlılık vardı kuşkusuz döndüğümde. Ama beni gerçekten hayata geri döndürecek güçte değildi işte. Kocam burada. Orada yaşadıklarımı anlayabilmesi için hiçbir şey yapamam. Tüm bir hayat boyu bundan bahsetsek bile imkânsız bu. Bahsetmiyorum. Ona bundan hiç söz etmiyorum. Ona göre ben buradayım, çalışıyorum, bir düzenim var, hayattayım. Yanılıyor. Yalan söylüyorum. Burada değilim oysa. O da kampa götürülmüş olsaydı daha kolay olurdu sanıyorum. Görürdü gözbebeklerimin altındaki tülü. O zaman iki kör gibi, her biri öbürünün içini bilerek mi giderdik acaba? Daha kolay olurdu çünkü söylememek için kendimi tutmak zorunda kalmazdım. Neden söylememek, ona söylememek için kendimi tuttuğumu soracaksın. Üzülmesin diye. Bütün bu iyiliklerinin hiçbir şeyi yumuşatamadığını anlamasın diye. Ben cansızım. İnsanlar hatıraların zamanla silindiğini, hiçbir şeyin zamana karşı koyamadığını sanıyorlar. İşte fark bu, bende, bizde zaman geçmiyor. Hiçbir şeyi silmiyor, hiçbir şeyi aşındırmıyor. Ben cansızım. Ben Auschwitz'de öldüm ve kimse bunun farkında değil.

Belki de gözümüzde büyütmüştük bekleyişimizi
bekleyişimizi
beklediğimiz şeyi.
Her şeyimizle
uzanmıştık beklediğimiz şeye
almaya hazırdı ellerimiz
sert
yumuşak
hassas
sabırsız
vermeye hazırdı yüreklerimiz
sabırsız
açgözlü
yorulmak bilmez
ellerimiz ve yüreklerimiz
beklediğimiz şeye doğru
ve o değildi bekleyen bizi.

Bizi duymadıklarını zannetme
duyuyorlar bizi
anlamak istiyorlar
inatla
özenle
içlerinin bir bölümü anlamak istiyor
kendi kendilerindeki o bölüme duyarlı bir parçaları
diplerindeki kendileri o
kendi doğruları
uzakta kalan
tam tutacağımızda kaçan
içine kapanan büzülen ve gidiveren
canları acıdığı için değil mi
bizim artık acımayan yerlerimizde
onun için değil mi çekip gitmeleri...

Bize güller vaat eden o şair
Güller olacaktı
yolumuzda
geri döndüğümüzde
öyle demişti.
Güller
acı ve kuruydu yol
geri döndüğümüzde
Yalan mı söylemiş şair?
Hayır
Şairler şeylerin ardını görürler
ve çift görmüştü bu şair
eğer yoksa
güller
dönmedik demektir
üstelik
neden güller
bu kadarını beklemiyorduk ki
bize sevgi lazımdı
geri dönmüş olsaydık.

Poupette

Dönüş zor geçti. Tahmin etmeliydik. Ama aslında en az düşündüğümüz, sonrasıydı. Oradan dönüş harikaydı, inanılmazdı, mucizeviydi. Öylesine asılmıştık ki dönüş fikrine, öylesine bir güçle sarılmıştık ki, bir inanç kurmuştuk. Evet, açıklanmayan, açıklanamaz bir dini inanç kadar sadeydi. Hayal gücümüz, en masalsı harikalar diyarlarına doğru giderek bizlere dikenli telleri nasıl geçeceğimizi anlatmış ama ondan sonrasında durmuştu. Dikenli tellerin ötesindeki özgürlük. Hepsi buydu.

Evet, geri gelen herkes için zor oldu dönüş. Özgür kalınca, orada taşımadığımız yasları tutuyorduk. Günlük hayatın içinde daha bir hissedilir oluyordu boşluk, daha çok özlüyorduk kaybettiklerimizi. Neden yoklukları orada daha az hissediliyordu da özgürken daha zalim oluyordu? Belki de orada hiçbir şey gerçek olmadığı, daha doğrusu her şey gerçek hayatımızın dışında olduğundan. Benim için, annemi gerçekten kaybedişim dönüşte oldu. Mariette'le biz hapisteyken ölmüştü. Ve döndüğümde Mariette'i gerçekten kaybettim. Ölümünü orada gördüm ama döndüğüm zaman kardeşsiz kaldım. Herkes için zordu, benim için ise içler acısıydı dönüş. İçler acısı, iğrenç, adi ayrıntıların toplamıydı.

Ben oradayken yeniden evlenmişti babam. Yeni karısı kendisinden çok gençti. Mariette'in öldüğünü öğrenmişlerdi. Benden haberleri yoktu. Benim de öldüğümü sanıyorlardı. Dönüşüm, o kadının tüm hesaplarını boz-

muştu. Ele geçirmek istediği mallar azdı aslında: Annemlerin hiçbir şeysiz başlayıp çalışarak elde ettikleri küçük bir otel. Emek dolu, sürekli kendilerini bir şeylerden yoksun bırakarak, durmadan çabalamakla geçmiş bir hayat. Geri döndüm. Evde bana yer yoktu. Mecazi anlamda değil, gerçekten yoktu. Üvey annem benim odamdan bir otel odası daha yapmıştı. Eğer odamı geri alırsam, kasadan günde şu kadar, ayda şu kadar eksilecekti. Babam yeni karısına çok yumuşak davranıyordu. Bir kere bile beni desteklemek, beni korumak için bir kelime söylemedi. Odamı geri alabilmek için savaştım. Annemin hakkını istemekle tehdit ettim. Evet, bunu bile yaptım. Tehdidimin ağırlığı olsun diye noterle bile görüştüm. Savaşıyordum, oysa bedenim kansız, kemiklerim kireçsiz kalmıştı, her akşamüstü ateşim çıkıyordu. Odamı yeniden fethettim ve bana bunun bedelini ödettiler. Üvey annem hayatımı çekilmez hale getirdi. Dayandım. Neden? Hâlâ bazen kendi kendime soruyorum. Orada yaşamak için savaşıyorduk, şimdiyse uyuyacak bir yer, yiyecek bir yemek için savaşmam gerekiyordu. Bunun için savaşmaya değer miydi? Bunun için dönmüş olmaya, dönmek için böylesine inat etmeye değer miydi? Ne çok kereler vazgeçecek gibi oldum, ne çok keşke dönmeseydin dedim kendi kendime! İğreniyordum! Eski örgüt şefimiz bana kur yaptığında düştüm kucağına. Sahip olmadığım her şeyi verecekti bana: Bir yuva, bir ev, şefkat, destek. Yazık! Sonunun nasıl bittiğini biliyorsun. İş arıyordu. Ama on sekiz yaşından bu yana –muhteşem bir şekilde– oynadığı kahraman rolü hariç, herhangi bir mesleği yoktu. Babamı bertaraf etmek –genç karısı, benim yapışacağımı anlayınca onu terk etmişti– ve sana yemin ederim ki, şeffaflaşacak kadar zayıflamış ellerimle, hayata öyle bir sarıldım ki, döndüğümde kendimden böyle bir güç

çıkarabileceğimi asla tahmin etmezdim– babamı bertaraf edip kasaya sahip çıkmak, işte nişanlımın tek hedefi buydu. Yine adi tartışmalar, küçük hesaplar, birbirimizin başına kaktığımız gelirler ve giderler, şüpheler. "Kasadan çalıyorsun. – Bu palto nereden çıktı? – Ya senin araban?" Bayağılık, kötülük... Aşk kalmamıştı. Auschwitz'den dönmek ve eski zamanlardan kalma saf bir kız gibi, küçük hırsları olan birinin oyunlarına paçayı kaptırmak... Evlendiğimde on dokuz yaşındaydım ama gerçek yaşım bu değildi. Kalbim on altı yaşındaydı, tutuklandığımdaki yaşım, kişiliğimse hiçbir ölçüye sığmayan bu tecrübe kadar, dünyanın tüm tecrübeleri kadar ihtiyarlamıştı. Ancak bir eski zaman romanında olabilecek bir şekilde, oda hizmetçileriyle aldatılmak hakikaten de gülünç değil mi? Buna gülebilmem için yıllar geçmesi gerekti. Ne kadar sürdü körlüğüm? Aşk ve mutluluk olarak sayılırsa kısa. İki çocuk yapacak kadar. Boşandım. Hikâyenin gerisindeki aşağılık ve iğrenç ayrıntıları geçiyorum, birer koz ve açık artırma malzemesine dönüşen çocukları, paylaşmaları ve hesapları geçiyorum. Babam öldü. İşimin başında yalnız buldum kendimi. Hayalini kurduğum şey bu değildi ama hayatımı kazanmak için yapabileceğim tek şey buydu. Tutuklandığımda öğrenciydim. Postaneye girebilmek için yetecek bir ufak diplomam bile yoktu. Otel işletmeyi doğuştan biliyordum diyebilirim. Ama öylesine yorgun ve bıkkındım ki bu hayattan, hayatın bu yokluğundan! Orada, yoldaşlarım sayesinde başka bir sürü şey de olduğunu öğrenmiştim! Varlığından haberdar olmadığım ufuklarla karşılaşmıştım! Sözünü ettiğiniz her şey: Kitaplar, tiyatro, resim, müzik, seyahatler... Ne okuldu benim için! Sözlerinizi içiyor ve kendi kendime söz veriyordum, bir dönersem... Döndüğümde her şeyi okuyacak, her şeyi görecektim. Ve işte, burada, ekmek para-

ma, küçük taşra kentime, yolcuların sohbetlerine tutunmuştum sıkı sıkı... Seçme şansım yoktu, çocukları büyütmek zorundaydım. Nasıl dayandım yirmi yıl boyunca bu hayata? Sizlerin, kitapların, bana öğrettiklerinizin sayesinde. Döndüğümde hayal kırıklığım öyle büyüktü ki, bu yaşama, öğrenme, sizin bildiklerinizi bilme isteğim olmasa üstesinden gelemezdim, siz büyüklerin, yaşamış olanların, yoklamalarda, yollarda, bataklıklarda sürünürken hayatını anlatan sizlerin bildiklerinizi. Yirmi yıl boyunca Auschwitz'den çıkmamı sağlayan, o Tanrı vergisi gücü kullandım: İkiye bölünmek, orada olmamak. Biliyorsun, kampta böyle yapardım. Orada ikiye bölünmenin imkânsız olduğunu söyleyeceksin. Ben beceriyordum. Bir ceset yığını önünden geçerken mesela, elbette görüyordum onları ama gözlerimi çeviriyordum: Görmemeli, bakmamalı. Ve başarıyordum görmemeyi. Döndüğümde de, kocamla babam çekiştiklerinde, kavga ettiklerinde, kocam bir tartışmaya girdiğinde, kendime ait bir dünyaya sığınmayı, kaçmayı başarıyordum. Her şey hallolduğunda –boşanma, miras– kızlarım büyüdüğünde bir bilançosunu yaptım hayatımın. Yine tüccar dili, görüyorsun. Evet, kırk yaşındasın, seyahat etmek istiyorsan, hayatını oda anahtarlarının durduğu tahtanın önünde geçirmek istemiyorsan karar vermen gerek. Yakında çok geç olacak. Kırk yaşında yeni işlere girişmeye cesaret edebilir gibi geliyor insan, ellisindeyse boyun eğer. Kararımı verdim: Oteli satmak, Fransa'dan ayrılmak, başka yerde başka bir şey denemek. Kızlarımla Porto Riko'ya gittim. Büyüdüler artık, tahsilleri neredeyse bitti. Neden Porto Riko? Bilmiyorum aslında. Kimseyi tanımıyordum, bu adada beni çeken özel bir şey yoktu. Başka bir yere yerleşmeye karar vermiştim, güneşli, sıcak, denizi olan, ışıklı, renkli herhangi bir yere. Ve işte geldim. Öyle iyiyim

ki, kendimi öyle iyi hissediyorum ki üşümekten kurtulduğumdan beri! Ve manzaralar öyle güzel ki! Kitaplarımı, plaklarımı getirdim, ve taraçamin altında, o mavi, şeffaf, sıcak deniz var... Tekrar bir iş sahibi olabilmek için çok çalışmam gerektiğini biliyorum. Kararlıyım. Bir dahaki gelişimde –evet, Fransa'ya yılda bir kez gelmeyi düşünüyorum– sana, işlerimin yola girdiğini söyleyebileceğimi umuyorum. Şimdilik sadece bir taslak, bir proje. Belki de delilik ettim. Hiç değilse hayatımda bir kere. Beni anlayabilecek misin bilmiyorum: Auschwitz'den dönme şansına kavuşabilmek ve sonra sanki hiçbir şey olmamış gibi yaşayabilmek...

Bilmek isterdiniz
sorular sormak
ama bilmiyorsunuz hangi soruları seçeceğinizi
ve nasıl soracağınızı soruları
ve sade şeyler
soruyorsunuz
açlık
korku
ölüm
ve biz cevap vermeyi bilmiyoruz
sizin kelimelerinizle cevap vermeyi bilmiyoruz
ve bizim kelimelerimizi de
siz anlamıyorsunuz
ve en sade şeyleri soruyorsunuz
söyleyin bakalım
bir gün nasıl geçiyordu
öyle uzun ki bir gün
siz o sabrı bulamazdınız
ve cevap verince biz
nasıl geçiyordu bir gün bilmiyorsunuz
ve bizim cevap veremediğimizi sanıyorsunuz.

Söylediklerimize inanmıyorsunuz
çünkü
gerçek olsaydı eğer
burada olamaz bunları söyleyemezdik.
Anlatılamaz olanı
anlatmalı
neden o kadar güçlü olduğu halde Viva
o öldü
ben değil
anlatmalı
neden Mounette
ki canlı ve gururluydu
o öldü
ben değil
neden Yvonne
ki kararlı biriydi
o öldü
ben değil
neden Lulu değil
neden Rosie
o kadar masum olduğu ve bilmediği halde
ne neden yaşanması
ne neden ölünmesi gerektiğini
neden Rosie
ve neden Lucie değil
neden Mariette
ve neden Poupette değil
daha genç ve daha dayanıksız olan
kızkardeşi

neden Madeleine
ve neden Hélène değil
onun yanında yatıyordu oysa
neden neden
çünkü burada hiçbir şeyin açıklaması yok.

Kamptan dönmek sıraya girmek
tarihten sonra
her günden
direnişten sonra
hayatın bildik gidişatı.
Hayat güzel olacak özgür olunca
diyorduk
hayat canlı olacak biz özgür olunca
her şey sade olacak
saydam
özgürlükle birlikte her şeyimiz geri verilecek
güzellik aşk dostluk
her şey
özgürlük
bu kadar
sadece yaşanacak
ne var bundan basit
bundan kolay
acı çekmeyi bilene
ölmeyi bilene?
Dönmek
Hangimiz cesaret ediyorduk ki ötesini düşünmeye?
Dönmek
zaten imkânsızı istemekti
her şeyi istemekti
daha fazlasını istemeye cesaret edebilir miydik?
Dönmek
geri verilecekti her şeyimiz.
Dönmek, her şey değil

yaşama koyulmak yeniden bunun için dönmek
her gün yaşamak için
çalışmak ve borçlanmak için
borçlar ödensin diye para biriktirmek için
sabun satmak için
çünkü başka bir şey gelmiyor elimizden
işe dönmek için
çünkü başka bir şey gelmiyor elimizden
günlük hayatta
bir ev aramak için
çünkü yaşanmaz başka türlü
ve geç kalmamak için
çünkü geç kalınmaz işe.

Neden şikâyet ediyorsunuz
hayat hayattır işte
neyin hayalini kuruyordunuz oradayken?
Yiyebildiğiniz kadar yemek yemenin
uyuyabildiğiniz kadar uyumanın
sevebildiğiniz kadar sevmenin
Yemenin uyumanın sevmenin
işte buldunuz
döneli.
Tarih
bitti
mutlu olun herkes gibi
tarih
bir andır
şimdi
hayat var.
Peki neden dönmek istemiştiniz?
Tarihten çıkmak
hayata girmek için
deneyin siz diğerleri deneyin de görün.

Marie-Louise

"Görüyorsun işte, hiçbir eksiğim yok. Mutluyum." Beni bir odadan öbürüne götürüyor, işini kolaylaştıran tesisat ayrıntılarını –"çünkü temizliğe, anladın mı, ne kadar az vakit ayırırsan o kadar iyidir"–, diğer renklere uyan bir rengi, tavan arasında bulduğu ve bu köşe odaya yakışan eski bir eşyayı gösteriyordu. "Yeni evimiz hoş değil mi? Biraz sonra bahçeyi göstereceğim sana. Yok. Pierre göstersin daha iyi. Bu bahçe onun gururu. Buraya, bu küçük köşeye bürom diyorum ben. Dinlenmek, okumak ya da yazı yazmak istediğimde buraya kapanıyorum. Öğleden sonraları yazı yazıyorum. Ha! Yazar değilim, kendimi yazar saymıyorum. Kendim için yazıyorum. Ama sana da oluyordur bu, hatırlamak istiyor insan, hem de Pierre seviyor yazdıklarımı okumayı. Bütün kitaplarım burada. Görüyorsun ya, çok okuyorum. Bir raf daha koydurmam lazım. Şu yerdeki yığını yerleştirecek yerim yok. Onları da bir an önce ötekilerin yanında görmek için sabırsızlanıyorum. Evet, hepsi kamplarla ilgili kitaplar. Çıkan her şey var sanıyorum. Hepsini okudum ve sık sık tekrar okuyorum. Auschwitz'le ilgili çok fazla yok. Biraz da bunun için yazıyorum. İşte bak, görüyorsun, birkaç defterim var. Bunları dolaştırıyorum. Daktiloyla yazmadığım için Pierre onları temize çekti. Benden istiyorlar. Kızımın arkadaşları. Ha! Biliyor musun, Pierre kendisi de yazabilir. Buradaki bütün kitapları okudu. Ben de her şeyi anlattım zaten. Gazetelerdeki yazıları da

kesiyorum. Çoğu ilginç. İstersen sana da verebilirim. Büromu çok seviyorum. Evin en sakin odası. Sadece bahçenin dibinde akan derenin sesini duyuyorum. Duyuyor musun? Yok, burası gürültülü olduğundan değil. Çamlı yolun sonu tamamen sakin. Burada, büromda çok iyiyim. Kimse beni rahatsız etmiyor. Buradayken rahatsız edilmemem gerektiğini biliyorlar. Evet, mutluyuz yeni evimizde. Öbürü de iyiyidi ama şehrin içindeydi ve ben artık gürültüye tahammül edemiyorum. Burada da merkezden uzak sayılmayız, yürüyerek on dakika. Zaten pek sık gitmiyorum. Bahçe de var. Gel, salona gidip Pierre gelene kadar bir porto içelim. Birazdan gelir. Yemeğe kalıyorsun, yahni yapmıştım. Pierre seni kaçırırsa çok üzülür. Senin gelip de onu beklemeden gittiğini duyarsa çok kızar. Bu ilk gelişinde... Tabii biraz uzağız Paris'e. Zaten hiç gitmiyoruz ki Paris'e. Ne Pierre, ne de ben pek sevmiyoruz evden dışarı çıkmayı."

Boyaların yumuşak tonlarına, elbisesinin soluk rengine, buruşuk tüllerin ve pencereyi dolduran ağacın gölgelediği ışığa yakışan boğuk bir sesle konuşuyordu.

"Bize uğraman çok incelik. Bunca yıl sonra seni görmek hoş." Güzel bardaklara porto koyuyor. "Sağlığına! Artık evin yolunu öğrendiğine göre, seni daha sık görmenin mutluluğuna!" Oturuyor ve gülümseyerek beni inceliyor: "Nasılsın? Çalışıyor musun? Dönünce işine tekrar mı başladın? Ben hemen başlayamadım. Biliyorsun ya, kocamın şirketinde muhasebeye bakıyordum. Öyle yorgundum ki geri döndüğümde! Özellikle de beynim yorgundu. Kafamdaki şeyleri bir düzene sokamıyordum. Rakamları yanyana dizmeyi nasıl becereceğim diye düşünüyordum. Güç kazanınca işe koyuldum, birkaç yıl çalıştım, şimdi de emekli oldum. Pierre de işi çok küçülttü. Yaşlandı... Bir de bahçesi var ya şimdi. Defterlerini

buraya getiriyor ve muhasebeyi birlikte tutuyoruz. Evet, öyle yorgundum ki, bir daha hiç işe koyulamam sanıyordum. Sonra, zamanla yoluna girdi. Bütün becerilerim geri geldi. Pierre sayesinde. O yardımcı olmasaydı, bir daha asla uyum gösteremezdim. Onunlayken zor gelmiyordu da, başka birileriyle beraber olur olmaz, arkadaşlar bile olsa, her şey birbirine karışıyordu. Kelimeleri bulamıyordum, titriyor, terliyordum. Eğer Pierre olmasaydı tam bir inzivaya gömülürdüm. Öyleydim bile, her şeyden elimi ayağımı çekmiştim: İnsanlardan, varlıklardan, olaylardan. Kızım bile felç ediyordu beni. Döndüğümde on üç yaşındaydı. Ona kavuşmuştum ama aynı zamanda da kavuşamıyordum. Tabii ki annesine kavuştuğu için çok mutluydu. O yaşta anlaşılır bir şey bu. Evde küçük çocuklarını bırakmış olanlar gibi değildim ki ben. Onlar geri döndüklerinde, çocukları tanıyamamışlardır. Benim kızımla durum farklıydı, ama babasıyla yalnız yaşamaya, evi idare etmeye o kadar alışmıştı ki benimle nasıl konuşacağını unutmuştu. Onu korkutuyordum sanki. E o zamanki halim malum... Hatırlıyor musun? Benden daha etsiz olmak mümkün değildi. Bir şey aradığı zaman, mahzenin anahtarını ya da süt parasını aradığında babasına soruyordu hep. Uzun zaman Pierre evdeki her şeyle ilgilenmeye devam etti. Nası becerdiğini anlatamam: Ben farkına varmadan beni hayata geri döndürdü. "Çocuklara konuşmayı öğretir gibi" demişti bir keresinde. "Onlarla konuşursun, onlara dudaklarını kımıldatmayı öğretirsin, seni taklit ederler ve bir gün bakarsın ki konuşuyorlar." Bana kalırsa benimki yürümeyi öğrenmek gibiydi. Kocam çok iyi bir insan, biliyorsun. Kızımız evlendi ama ev boş değil. Birlikte mutluyuz. Hiç sıkılmayız. Akşamları gevezelik ederek geçiririz. Auschwitz'den bahsetmekten bıkmayız. Benim anılarım onun da anıları

oldu artık. Hatta öyle ki, bazen benimle orada beraberdi gibi geliyor. Her şeyi hatırlıyor, benden bile iyi hatırlıyor bazen. Hah, işte geldi. Arabasının sesini duyuyorum." Karşılamaya merdivenlere gidiyor.

"Pierre, misafirimiz var. Bil bakalım kim, Charlotte.

— Ah! Charlotte! Nihayet sizi gördüğüme çok sevindim. Tanıştığımıza demiyorum, çünkü sizi çoktandır tanıyorum.

— Birbirinizi çok iyi tanıyorsunuz. Charlotte'a da oradayken senden çok bahsetmiştim, değil mi Charlotte?

— Evet, gerçekten de tanışıyoruz.

— Eski dostlar gibi sarılsanıza birbirinize!"

Karısının anlattıklarından tahmin ettiğim gibiydi. Biraz yaşlanmıştı, biraz hüzünlüydü bakışları, bana ondan söz ettiği zamanlarda öyle değildi kuşkusuz.

"Bizi görmeye gelmeniz ne incelik. Birkaç gün kalacak mısınız? Sizle uzun uzun konuşmak bizi çok mutlu edecek.

— İkinizi biraz yalnız bırakıyorum. Sofrayı kuracağım. Her şey hazır. Charlotte'la kadeh kaldırın Pierre. Bardağın burada.

— E, nasılsınız Charlotte? Yine Paris'te misiniz? Yine tiyatroya gidiyor musunuz? Karım çok iyi tasvir yapar. Sizi hemen tanıdım. Meşguliyetlerinize hemen dönebildiniz mi? Başında çok sıkıntı çektiniz mi? Marie-Louise çok zorlandı ilk zamanlar. Tekrar hayata uyum gösterebilecek mi diye merak ediyordum. Manavda kutudan dökülen sarı lahana yapraklarını toplarken gördüğüm gün, acaba bir gün tekrar normal biri olacak mı diye düşündüm. Gece yarısı uyanıp, sabah oldu diye yataktan aşağı atlıyordu. Ben de, uyuyan bir evde kendisini yalnız hissetmesin diye, aynı şeyi yapıyordum. Lahana yaprak-

ları meselesi çabuk geçti. Sonraları, onlara sadece üzüntüyle bakmakla yetinmeye başladı. Salatanın her yaprağını tek tek, uzun uzun inceleyip en büyük yaprakları kenara ayırıyordu. Ama uykudan uyanma meselesi uzun sürdü. Zaten bir daha hiç, önceden uyandığımız saatte uyanmadık. Ama bundan rahatsız olmuyorum, aksine. Yazın, bahçede hep yapacak bir şeyler oluyor. O kahveyi yaparken, ben de gül ağaçlarını ilaçlıyorum ya da domatesleri suluyorum. Kışın da mahzen var. Orada da hep yapacak bir şeyler oluyor. Marie-Louise de erken kalkınca, sabah bütün ev işlerini yapıp kurtuluyor, böylece öğleden sonrayı kendisine ayırabiliyor. Kitap okuyor, yazı yazıyor, mektuplarına cevap veriyor. Bütün arkadaşlarıyla mektuplaşıyor. Bir de kahve meselesi var. Döndüğünde kahve sevmez olmuştu. Önceleri yapay hazır kahve yapıyordum ona. Zamanla içine biraz kahve karıştırmaya başladım, biraz daha, biraz daha derken, tekrar kahvenin tadını almaya başladı. Çok yazık olurdu yoksa, eskiden o kadar çok severdi ki kahve içmeyi."

Yemek odasından boğuk sesiyle seslendi Marie-Louise: "Çürük yaprakları yediğimi anlatmasana Charlotte'a!

— Yemiyordun, ama tutmasaydım...

— Öyle kazınıyordu ki karnım döndüğümde!

— Kızının sofrada bir kırıntı bırakmasına bile tahammül edemiyordu. Zavallı çok şaşırıyordu, çünkü biz savaş sırasında burada hiç yiyecek sıkıntısı çekmemiştik. Şeker dışında hiçbir eksiğimiz yoktu ama bal buluyorduk. Buralar zengin bölgelerdir, tanınmış da olduğumuzdan herkes bizi besliyordu. Hiç koli yollamadığım olmadı."

Marie-Louise geri geldi: "Mektup yazmamız serbest olur olmaz, yani benim adresimi alır almaz, haftada bir koli yollamaya başlamıştı. On kiloluk bir koli. Kamptaki çorbamla ekmeğimi bıraksam bile olurdu neredeyse. O

ekmeğin tadını hatırlıyor musun? At kestanesi tadındaydı, sana da öyle gelmedi mi? Neyse ki hepsi elime geçti, Auschwitz'e gönderdiklerinin hepsi. Sonra da Ravensbrück'e... Bir bilsen, nasıl da her şeyi düşünüyordu. Kutuları sağlamlamak için dibine hep bir iki mendil koyardı, bisküvileri sarıp sarmalardı. Her şeyi düşünürdü, mukavva kutuların dibine yazı yazmayı bile.

— Evet, kutunun dibine yazı yazardım –incecik bir kalemle, hiç bastırmadan yazardım ki, dışından...– ve özenle kutunun çevresine tutturulabilen yuvarlak bir kâğıt yapıştırırdım.

— Kolileri incelerken kutuları çevirip kâğıt yuvarlakları çıkartmak bir kere bile akıllarına gelmedi. Öyle becerikli bir şekilde yapılmıştı ki. Bir şişkinlik bile olmuyordu. Ben bile bulabildiğim için kendimle gurur duyuyordum! Ama oradayken o kolilerle ne yaptığımızı biliyorsun... Bir kırıntı bile gözümüzden kaçamazdı ki. Saatçi bir duvar saatini nasıl parçalara ayırırsa, biz de öyle açıyorduk ambalajları.

— Auschwitz'e yolladığım son koli siyah bir "gönderene" mühürüyle geri geldi, Almanca tabii. Başka bir kampa nakledildiğinizi o zaman öğrendim.

— Marie-Louise'in ölmüş olabileceğinden korkmadınız mı?

— Hayır, aklıma geldi ama çok az. Bilmiyorduk ki o zamanlar.

— Pierre, git mahzenden bir şişe şarap getir. Bordeaux olsun, dün Christine'in getirdiği tavşandan yahni yaptım.

— Yahniyle Bourgogne şarabım da iyi gider. Chambertain. Ama sen Bordeaux istiyorsan başka.

— Nasıl istersen ama sanırım Paris'liler iyi Bordeaux'ları tercih ediyorlar."

Pierre dışarı çıkıyor. "Kocamı nasıl buluyorsun? Sana

söylediğim gibi iyi biri değil mi? Bana öyle sabırla yardım etti ki! Döndüğümde hiçbir şey yapamaz olmuştum. Her şeyden korkuyordum: Postaneye gitmekten, pazara gitmekten. Biriyle konuşmam gerektiğinde kekeliyordum, titremeler geliyordu. Pierre hiç yanımdan ayrılmıyordu. Hep yanımdaydı. Ve yavaş yavaş kendisini geri çekti. Demin de söylüyordum ya, bir çocuğa yürümeyi öğretir gibi. Önlerine çömelir, kollarını açar, bırakırsın ya çocukların ellerini. Yavaş yavaş açılırsın ama kollarını açık tutarsın. Bacaklarının üstünde sağlam durduklarını görünce odanın öbür tarafında tek başlarına gelmelerini beklersin. Pierre de benimle böyle yaptı işte. Postane gişesinde ya da bir dükkânda sıra bana gelince kenara çekiliyordu. Kolumu bıraktığı anda boğuluyor gibi oluyordum, o zaman biraz yaklaşıp benim yerime konuşuyordu. Sonraları, başımın çaresine bakayım diye bırakıyor ama hep yakınımda duruyordu. Bana ne kadar iyi davrandığını tahmin edemezsin."

Pierre mahzenden geri geldi: "İşte Bordeaux şarabın. Umarım Charlotte beğenir."

Ordövrler iştah açıcıydı, yahni çok lezzetliydi.

"Auschwitz'de bunu bulabilseydiniz! Sağlığınıza Charlotte. Bizi görmeye tekrar gelin.

— Bir daha sefere haber verirsin. Daha ince lezzetli, daha özel bir şey, buranın yemeklerinden pişiririm.

— Ona Auschwitz'de verdiğin yemek tariflerinden birisini... Bir et yemeği yapabilirdin.

— Aklıma geldi ama lahana dolması bir Parisliye daha değişik gelir diye düşündüm.

— Marie-Louise, sana bir şey soracaktım. Geçen gün genç bir kadın beni ziyarete geldi. Adresimi nasıl buldu, onu evime kim gönderdi bilmiyorum; herhalde bizimkilerden biri. Annesiyle aynı konvoyda olduğumu öğren-

miş ve ona annesinden bahsetmemi istedi. Maalesef hiçbir şey söyleyemedim. Annesini tanımıyordum. Belki de hatırlamıyorum, adını aklımda tutmamışım. Aramızda hafızası en iyi olan Mado'ya sordum. O da hatırlamıyor.

— Mado nasıl? diye sordu Pierre. Neler yapıyor?

— Evlendi...

— Evet biliyoruz, bir oğlu oldu. Kaç yaşındadır şimdi?

— On yedi.

— Aa! Onun için çok sevindim.

— O genç kadının annesinin ismi neymiş? diye sordu Marie-Louise.

— Mathilde. Sen tanıyor musun?

— Mathilde? Bretagne'lı olan mı? dedi hemen Pierre. Christine'le aynı yaşta bir kızı olan, Romainville'de yanındaki yatakta yatan mı? Onunla karar vermiştiniz ya tatillerde kızlarınızı birbirinize göndermeye. Bizim kızımız Paris'e gittiğinde onun kızı da köye gelecekti. Clichy Meydanı'na yakın bir yerlerde oturuyordu sanıyorum.

— Evet, o, dedi Marie-Louise. Kızının adı ne?

— Monique, dedi Pierre. Bizim kızımızdan bir yaş büyüktü. Bugün otuz sekiz yaşında bir kadın olması lazım. Nasıl, iyi mi? Annesinin geri dönmediğini görmek onun için çok korkunç olmuştur. Peki ama araştırmak için neden bu kadar zaman bekledi? Arkadaşlar bültenine bir mesaj yollasaydı yayımlardık. Babası hayatta mı?

— Evet, tekrar evlenmiş, dedim.

— Aa! dedi Pierre.

— Ben geri dönmesem Pierre evlenmezdi.

— Sevgilim... Madem annesinden bahsetmek istiyor, ona mektup yazmalısın Marie-Louise. Charlotte, bize adresini verirsiniz. Bizi görmeye gelsin. Maalesef ona annesinin ölümü hakkında bir şey söyleyemeyeceksin çünkü Birkenau'da gözden kaybetmiştin."

Marie-Louise, memnun bir şekilde gülümsüyordu. "Söyledim sana, Pierre'in her şeyden haberi var. Hatta benden daha iyi hatırlıyor. Hangi konvoyu istersen sor, kimlerin olduğunu biliyor.

— Evet, diyor Pierre, hepinizi tanıyorum; Birkenau kampını görünce...

— Birkenau'ya mı gittiniz?

— Evet, Marie-Louise ile birlikte, birkaç yıl önce. Bu bizim oraları ilk ziyaretlerimizden biriydi. Marie-Louise bana blokları, bataklıkları, sizin bloktakilerin yoklamada durduğu yeri, girişteki nöbetçi kulübesini, her şeyi o kadar iyi tasvir etmişti ki, varır varmaz her yeri tanıdım: Gelişinizden on gün sonra, yirmi beşinci bloğun önünde o bitmez tükenmez yoklamada beklediğiniz yeri, bütün gün karın içinde beklediğiniz tarlayı ve Madam Brabender ile Alice Viterbo'nun yakalandığı koşturmacayı. Hani o pazar günü, önlük ceplerinizde toprak taşıyarak, girişte, dikenli tellerin kıyısında yaptığınız çiçek tarhlarının üstünü otlar bürümüştü. Oysa oraya bakmalılardı. Marie-Louise yirmi altıncı bloktaki yerini hatırlayamadı.

— O bloğu boş görmek çok farklı ama, hem damı da yıkıldığından aydınlık bir yer olmuş şimdi. Üstelik de yazdı. Güneşliydi...

— Sağda mı solda mı olduğunu çıkaramadı. Ama ikinci sıra olmalı, yattığınız yerden yirmi beşinci bloğu gördüğünüze göre.

— Sağda, ikinci sıradaydı" dedim. Neyse ki hatırlıyordum.

"Gördün mü, haklıymışım. Yirmi beşinci bloğu gördüğünüzü ama kapıyı görmediğinizi söyleyince, sana muhakkak sağ taraftadır demiştim. Fotoğraflar çektim. İsterseniz yemekten sonra gösteririm. Bataklığa gittim. Ziyaretçileri oraya götüren küçük bir otobüs vardı ama

ben yürüyerek gitmeyi tercih ettim. Tabii ki şartlar aynı değildi. Hava güzeldi, ayağımda iyi ayakkabılar vardı. Ama karı, pabuçlarınızı, köpekleri, rüzgârı, yorgunluğunuzu düşününce, bayağı farkına vardım. Marie-Louise tifüs geçirdiği halde nasıl oralarda yürüyebildiğine hâlâ hayret ediyor. İyi ki siz vardınız da koluna girdiniz.

— Hepimiz birilerinin koluna giriyorduk.

— Tabii ki, siz oradayken gördüğünüzden daha fazlasını gördüm: Fırınlar, gaz odaları, aşağıdaki erkekler kampındaki infaz duvarı. Hepsini gezdik. Ya siz, oraya hiç geri dönmediniz mi Charlotte?

— Hayır, yüreğim kaldırmadı.

— Anlıyorum. Benim için farklıydı. Marie-Louise ile birlikte gidiyordum. Charlotte, biraz daha yahni verebilir miyim, sevdiniz sanıyorum?

— Ya Lulu ve Carmen, onlar nasıllar? Buralarda oturanları törenlerde görüyoruz.

— Hiç çıkmıyoruz, dedi Marie-Louise. Evde, başbaşa gayet iyiyiz ama törenleri hiç kaçırmıyoruz. Her şeyden önce görevimiz, hem de arkadaşları görmek iyi geliyor.

— Buradakilerle sık sık görüşüyoruz ama Parisliler, Marsilyalılar... Carmen'in dönüşte evlendiğini ve üç çocuğu olduğunu duyduk. Lulu ile ikisini sık sık görüyor musunuz? Onları görmek, buraya davet etmek isteriz. Cécile ile birlikte gelmelerini söyleyin. Ne üçlüydü ama. O üçü pek cesurdu. Onları burada görmekten mutluluk duyarız. Değil mi Marie-Louise?"

Yemek bitmek üzereydi. "Pierre bize kahve yapar" dedi Marie-Louise. "Kahveyi o yapar. Salona gidelim, sohbete orada devam ederiz. Gerçekten kalamaz mısın, hiç değilse bu gece? Christine'i görürdün. Her gün okul çıkışında geliyor. İlkokul öğretmeni oldu, biliyor muydun? O kadar çok senden bahsettim ki, tanımak isterdi.

— Yok, bu sefer olmaz. Vaktim yok. Kusura bakmazsın değil mi?

— Tekrar gelirsin. Kıştan önce gel de, seni ormanda gezmeye götürelim. Orman çok güzel, kocaman kayınlar var."

Kahvelerimizi içtik.

"Charlotte yarına kadar kalmak istemiyor" dedi Marie-Louise.

— Yazık, dedi Pierre. Ormanda gezmeye götürürdün halbuki. Yakalandığın yeri gösterirdin. Ormanın ortasında.

— Tekrar gelecek, dedi Marie-Louise. Söz verdi.

— Charlotte, burası sizin eviniz, biliyorsunuz. Burada dostlarınızın arasındasınız" dedi Pierre.

Onları, güzel evlerinin önünde, çamların serin ve karanlık kıldığı yolun başında bırakıp gittim.

İda

Vagonda kimseyi tanımıyordum. Yola çıktığımızda daha Drancy'ye geleli üç gün bile olmamıştı. Kimseyle arkadaş olacak zamanım olmamıştı. Kadınlar ve çocuklarla birlikte bir yatakhaneye koymuşlardı beni de. Kimse bana aldırmıyordu. Kimse benimle konuşmuyordu. Kimse nereli olduğumu, kim olduğumu, buraya nasıl geldiğimi sormamıştı. İnsanlar hiçbir şeyi merak etmiyordu, herkes öylesine kendisiyle meşguldu, öylesine endişeliydi ki, kimse kimseyle ilgilenmiyordu. Orada, yapayalnızdım. Ses çıkarmadan, etrafımdakileri rahatsız etmemeye dikkat ederek kendi köşemde duruyordum. Konuşmalarını, kaygılarını ve tahminlerini işitiyordum. Ciddiyet içinde, büyük biri gibi davranmaya çalışarak kendi köşemde duruyordum. Yola çıkmak için toplanmaya başladığımızda, neredeyse benim yatakhanemdeki herkesi çağırdılar. Kadınlar ağlıyor, gözyaşlarını ellerinin tersiyle silip, çocuklarını sakinleştirmek için onların üstüne eğilip sessiz durmalarını söylüyorlardı. "Uslu dur, bak, annen yanında. Annenin yanından ayrılma olur mu? Anneni kaybetme sakın." Bu uslu durma öğütlerini kendi kendilerine veriyorlardı aslında. Sabırları tükenmişti. Çocuklar şaşırmıyorlardı. Evde olmamaya, alışkanlıklarının, disiplinlerinin dışına çıkmaya alışmışlardı. Bazı kadınlar, erkeklerin tarafındaki kocalarına haber verebilmek için dört dönüyorlardı. O da gidiyor muydu acaba? Ondan ayrılmaktan korkuyorlardı. Onu, yola çıkmak için

toplanan erkeklerin arasında görünce rahatlıyorlardı.

Trene doğru gitmek için sıraya girmemizi emrettiklerinde herkes sinirli ve ürkekti. Çocuğu olan kadınlar kendilerini tutmaya çalışıyorlardı. Hiçbiri bana bir kez olsun bakmadı, tek kelime etmedi. Ben onların ailesinden değildim. Çocuklarıyla yeteri kadar meşguldüler, özellikle de birden fazla çocuğu olanlar. Yalnızdım ve neredeyse gurur duyuyordum: Büyük biri yerine koyulmuştum. Uysallığımın nedeni korku değildi. Sadece göze batmamak ve başıma dert almamak içindi. Her zaman istedikleri yerdeydim, emrettikleri her şeyi anında yerine getiriyordum. Yürü! Sağ! Sol!

Vagonlar, yolun kenarında kapıları açık duruyorlardı. Bizleri sıra sıra içeri ittiler, erkekleri en baştaki vagonlara attılar. Binerken dönüp, bir kez daha, sıralarını bekleyen karılarıyla çocuklarına bakıyorlardı. Kadınlar ve çocuklar birlikte bekliyorlardı. Benim bulunduğum vagon dolunca kapılar yuvalarında sarsıntıyla kapandı. Ağır ve kesik bir metal sesi. Kapılar üstümüze kapanınca karanlıkta kaldık. Perondaki sesler durdu. Kendimi, yatakhanede geçirdiğim üç günde doğru düzgün farkına bile varmadığım bu kadınların arasında yerde otururken buldum. Anneler vagondaki samanları bir araya toplayıp çocukara yatak yapmışlardı. En becerikliler köşelerde yer kapmışlardı. Yaşlıların duvarlara dayanmasına izin verilmişti, oralar daha rahattı. En son binenlerin arasında olduğumdan, bana sadece, ortada, lazımlık olarak kullanılacak teneke bidonun yanında bir yer kalmıştı. Sık sık rahatsız edilecektim. Ağır ağır yerleştim. Paltomu özenle katladım, kirlenmemek için eski yağmurluğumu altıma yaydım, yakasına çıkınımı koyup yastık yaptım. Alice, soğuk yüzünden iyi paltomu ve onu fazla eskitmemek için de eski yağmurluğumu yanıma aldırtmıştı. Yolculu-

ğun ne kadar süreceği hakkında hiçbir fikrim yoktu. Kimsenin yoktu. Uzun olacağını tahmin ettiğim bir yolculuk için en iyi şartlarda yerleşmeye çalışıyordum. Kimse benimle ilgilenmiyordu. Kendi kendime bakmak zorunda kalacaktım.

Vagonlar çok beklediler. Yavaş yavaş gözler karanlığa alışmaya başladı. Kaç kişi olduğumuzu merak ediyordum. Yolculuk boyunca saymayı beceremedim. Çok karanlıktı ve bazıları elbise yığınlarının altında iki büklüm olduklarından onları paketlerle karıştırıyordum. Çok sıkışıktık. Anneler gürültüyle burunlarını çekiyorlardı, boğazları ağrıyormuşcasına, çocuksuz kadınlarsa gözyaşlarını hiç ses çıkarmadan akıtıyorlardı. Yaşlılar, dilsizleşmiş, aptallaşmışlardı. Herkes gruplara ayrılıyor, battaniyelerini paylaşıyor, elbiselerini katlayıp yastık yapıyordu. Birlikte yatakhanede haftalar geçirmişlerdi, birbirlerini tanıyorlardı. Yolculuk bana korkunç gelmiyordu. Tersine, Drancy'de vakit kaybetmediğim için memnundum. Anneme kavuşmak için sabırsızlanıyordum. Annemle buluşacağımdan emindim. Bu yüzden de yolculuğun zorlukları, rahatsızlık, hiçbirinin önemi yoktu.

Tren sarsıldı. Çocuklar ağladılar. Anneleri onları kucaklarında salladılar ve onlar da tekrar uykuya daldılar. Kadınlar konuşmaya ve sızlanmaya başladılar. Hepsi korkuyordu. Ve bizi bekleyen şeylerden korktuklarını anlatırken, belki de bazı çocukların uyumadığını düşünmeden ve bana dikkat etmeden korkunç şeyler söylüyorlar, ben de daha çok gururlanıyordum. Beni çocuk yerine koymuyorlardı. On dört yaşındaydım ama kimseye söylemiyordum. Büyük yerine konulmak istiyordum.

Tren biraz uzaklaşınca kadınlar çantalarından kalemler ve defterler çıkartmaya başladılar. Defterlerinden sayfalar koparıp kâğıdı olmayanlara verdiler ve çoğu kapı

aralığından atacakları mektuplar yazmaya başladılar. Bazılarının mektup yazacak kimsesi yoktu. Bazıları güvendikleri insanların adresini veriyordu. Ve bütün bunlar karmaşık açıklamalar, yüreklendirmeler ve kuşkulara karışıyordu. Kimse bana bir kâğıt parçası isteyip istemediğimi sormadı. İhtiyacım yoktu. Babam saklanıyordu. Nerede olduğu hakkında bir fikrim vardı ama evi gizli kalmalıydı. Benim gittiğimi yakında dadımdan öğrenecekti nasılsa. Babamı arkamda bırakıp annemle buluşmaya gidiyordum. Halimden memnundum. Beni görünce nasıl sevineceğini, içini nasıl rahatlatacağımı düşlüyordum. Dadım Alice bana yolculuk için bir koli hazırlamıştı: Domuz eti, yola çıkışımdan bir gün önce pişirdiği tavşanın kalanından yaptığı bir ezme, bir kavanoz tuzlu tereyağı, geçen sonbaharda birlikte yaptığımız reçel, ekmek. Drancy'deki üç gün boyunca dokunmamıştım erzağıma. Trende de dokunmadım. Hepsini anneme saklıyordum. Altı aydır orada olduğuna göre annemin ihtiyacı vardı muhakkak. Drancy böyle olduğuna göre, orada da yemekler iyi ve bol değildi herhalde. Trende, bize yola çıkmadan önce dağıttıkları yarım ekmek ve kâğıt gibi derisi olan sosis parçasıyla yetindim.

Tren gidiyordu. Etrafım fısıldayanlar, hıçkıranlar, uyuklayanlarla doluydu. Çocuklar inliyorlardı. Annemi düşünüyordum. Ne halde bulacaktım onu acaba? Altın rengi güzel saçları, yumuşacık teni. Anneme sarılmak, yanağımı onun yanağına dayamak, uzun uzun, parmaklarıyla, yüzükleriyle oynamak istiyordum. Yok, yüzüklerini almışlardır elinden. Annemin yakalandığını babamın yazdığı bir mektuptan öğrenmiştim. Beni onunla aynı yere koyacaklarından hiç kuşkum yoktu. Yani, az sonra görecektim annemi. Sabırsızlanıyordum. Annemin orada tatilde olduğunu düşünecek kadar salak değildim. Onu

çok çalıştırıyorlardı herhalde. Hastalara bakıyordu belki de. Yapmayı bilmediği hiçbir şey yoktu annemin, öyle yürekliydi ki, her şeye dayanabilirdi ve yakında hep birlikte evimizde olacaktık. Savaş bitecekti, hiç gazete almayan ve radyo dinlemeyen Alice bile böyle diyordu. Bizim Poitou'daki köyümüzde, savaş çok uzak geliyordu. Büyük yolun uzağındaydık. Hiç Alman görmemiştim. Ağır işler yapmak, üşümek ve karnını doyuramamak; annemin hayatını düşününce aklıma bunlar geliyordu. Benim getireceğim paket onu çok sevindirecekti, tereyağ yemek iyi gelecekti. İki tane de kalın kazak götürüyordum, dadımın keçilerine bakarken örmüştüm. Zavallı Alice, kolime koyacak bir şeyler ararken ne kadar çok ağlamıştı! İki burun çekme arasında bana öğütler veriyordu: "Mantıklı ol İda. Kendine iyi bak. Soğuk almamaya dikkat et. Bir çift iyi yün çorap da koyuyorum." Gözyaşları çizgilerle dolu ihtiyar yanaklarından, çizgilerle dolu ihtiyar ellerine doğru akıyordu. Halbuki o zaman hiç dikkat etmemiştim, o kadar da yaşlı değildi ki Alice. Annemin yaşında olmalıydı, ya da biraz daha büyüktü annemden. Annem öyle güzel, öyle şıktı ki. "Anlıyor musun İda, seni alıkoyamam. Gitmen lazım. Eğer gitmezsen Emile'i alacaklarını söylediler. Git. Çabuk döneceksin." Ve tekrar ağlamaya başlıyordu. Ona kızmadan ama bir yandan da şunları düşünerek dinliyordum: "Ne kalleşsin Alice. Ne kadar kalleşsiniz Emile'le ikiniz. Nasıl izin veriyorsun gitmeme? Emile de saklanabilirdi. Saklanabileceği bir sürü çiftlik biliyorsunuz. Vendée'ye gitse, yeteri kadar uzaklaşmış olurdu. Beni yolladıkları yerde beni ne bekliyor bilmiyorsunuz ki. Ben de bilmiyorum ama orası çok korkunçmuş diyorlar." Sonra tüm korkularım kayboluyordu. İçimi neşe kaplıyordu: Annemi görecektim. Ne kadar aptalmışım. Alice hüngür hüngür ağ-

lıyor ama yine de konuşmaya çalışıyordu: "Anlıyorsun değil mi İda, başka seçeneğimiz yok" diyor ve koliyi bitirmek için birbirine dolanan ipleri açıyordu. İş bittikçe hıçkırıkları da seyrekleşiyordu. "İyi ki saklamışım bu ip parçalarını. Artık bulunmuyor bunlardan. Görüyorsun değil mi İda, hep her şeyi bir kenara koymak lazım."

Polis bizleri ortaya çıkmaya ve yıldız takmaya mecbur ettiğinde, annemler beni köye yollamışlardı. Kim olduğumu bilemeyecekleri, okula gidebileceğim, hiç değilse, karnımı Paris'te olduğundan daha iyi doyurabileceğim bir yer aramışlardı. Önce serbest bölgede bir yer aramışlar, ama sonradan Alman birliklerinin çizdikleri sınırları geçenleri yakaladıklarını öğrenip bu riski almaktan vazgeçmişlerdi. Alice ve Emile'i Poitou'daki bu küçük köyde bulmuşlardı. Emile günlük işçilik yapıyordu. Yol üstünde ve tarla kenarlarında otlayan birkaç keçileri, en ufak köşesine kadar her yerine bir şeyler ektikleri bir bahçe parçaları vardı. Yoksul insanlardı, ailesinden düzenli para alacakları bir misafir onlar için önemli bir gelir kaynağı olacaktı. Annem beni Alice'in evine götürmüştü. Ayrılırken, öbür çocuklar gibi kiliseye gitmemi ve derslerime çalışmamı tembihlemişti. Yakında, babamla birlikte gelip beni alacaklardı ve deniz kenarına, ince kumlar ve deniz kabuklarıyla dolu bir plaja tatile gidecektik. Annem Alice'e kilise ve okul hakkındaki talimatlarını vermişti. Annemi otobüse götürürken üzgündüm. Durumu çok iyi anladığımı göstermek için gülümsüyordum. On üç yaşındaydım ama sanıyorum gerçekten de anlıyordum.

Alice'in evi, köyün en sonundaki evlerden biriydi, yoksul bir ev. Hemen kendimi evimde hissettim. Alice ve Emile, içleri temiz insanlardı. Beni seviyorlardı. Ben de kır hayatını, çiçekleri, böcekleri keşfediyordum. Yol

kenarındaki keçilere bakıyordum, köylüler gibi örgü örerek onların peşinden gidiyordum. Annem bana savaş öncesinden kalan yünlerini göndermişti. Cep harçlığı da yolluyordu. Hiç para harcamıyordum. Ona koliler yollayabilmek için saklıyordum paramı: Tereyağı, domuz eti, yumurta, etraftaki çiftliklerde ne toplayabilirsem. Düzenli olarak istasyona gidip –sekiz kilometre pek uzak sayılmazdı, hem de babam bana bir bisiklet almıştı– annemin kolisini kaydettiriyordum. İki memur da beni tanıyordu. "Nasılsın İda? Kolini sağlam kapattın mı, emin misin?" Hep bana söyleyecek iyi bir şeyler buluyorlardı. Babamın adresini bilmiyordum. Annem her mektubunda, babamın iyi olduğunu ve beni öptüğünü yazıyordu.

Tatil bitince okula başladım. Öğretmen bana çok iyi davranıyordu. Onu çok seviyordum. Bazen yanağıma vurup, "Benim küçük İda'm, yaşına göre ne kadar olgunsun! Durumunu anlıyorum ama insan çocukken eğlenmeli" diyordu. Bana şefkatle ama biraz da hüzünle bakıyor gibi geliyordu. Derslerim çok iyiydi. Öğretmenim beni her tebrik ettiğinde içim mutlulukla doluyordu. "Liseye gitmelisin. İstersen meslektaşlarımla, T. ile konuşup bunu ayarlayabilirim, seni yatılı alırlar, sen de okula devam edersin. Devam etmezsen yazık olur. Burada bir yıl kaybediyorsun" diyordu. Liseye gitmeyi ben de düşünüyordum. Bütün yılı kaybetmeyeceğimi sanıyordum, yakında annemlerin yanına dönüp Paris'te liseye gidecektim. Annem ve babam ilkokul diplomamı aldığımda karar vermişlerdi. Şimdilik –annem bunu bir mektubunda yazmıştı– köyden ayrılıp şehre gitmek tehlikeliydi. Köyde herkes beni kabullenmişti ve çocuklar neden burada olduğumu sormadan benimle oynuyorlardı. Tamamen onlardan biri olmuştum. Oysa ismim kulağa yabancı geliyordu. Öbür kızların Suzanne, Yvonne, Simone gibi ad-

ları vardı. Farkına vardığımda ismimi değiştirmek için çok geçti. Bütün köy İda'yı tanıyor ve seviyordu. Yaşlı bir çiftçi olan muhtar, bana dedelik ediyordu. Bazen eve uğruyordu ve Alice'le aralarında geçen konuşmalara kulak misafiri oluyordum. Bir keresinde şöyle dediğini duymuştum: "Ben burada olduğum sürece kimse İda'ya dokunamaz. Korkacak bir şey yok, Alice." Bu beni endişelendirmişti. Anneme hiçbir şey yazmadım ama bundan öğretmenime söz ettim. "Dikkatli ol, benim küçük İda'm. Eğer ufacık bir tehlike hissedersen, tarlalardan geçip ilçe merkezine git. Hemen okula gir. Oranın müdiresi benim arkadaşım, seni emin bir yere götürür. Hemen bu gece onu haberdar ederim, birlikte yemek yiyecektik zaten."

Bir gün, tanımadığım bir şehirden gelen imzasız bir kart aldım. Babamın yazısıydı. Annemi bir yere götürmüşlerdi ve nerede olduğu bilinmiyordu. "Uslu dur, derslerine iyi çalışmaya devam et" diye yazmış ve benim pansiyon ücretimin Alice'in adresine, her zamanki gibi ayın birinde havaleyle ödeneceğini eklemişti. En altta bir not vardı: "Artık koli yollama, çünkü annen burada değil." Demek ki Almanlar annemi götürmüşlerdi. Ağladım. Bir yandan keçilerimi götürüyor, bir yandan da ağlıyordum. Bütün acımı keçilerime anlatıyordum. Onlara, annemin ne kadar güzel olduğunu, beni nasıl sevdiğini ve gittiği için ne kadar üzüldüğümü anlatıyordum. Ne hüzünlüdür keçilerin gözleri, hiç fark etmiş miydin? Anlattıklarınızı gerçekten anlıyormuş gibi bakarlar.

Yazdı. Sonbahar geldi, sonra da soğuklar. Zaman zaman babamdan haberler veren bir kartpostal alıyordum. Neden hiç annemden bahsetmiyordu? Gideli öyle çok olmuştu ki, –haftaları, ayları sayıyordum– artık mektup yazmış olması gerekirdi. Düşüncelere dalıyordum. Tabii, nerede olduğum anlaşılmasın diye mektup yazmıyordu an-

nem. Babam yazıyordu ama o da kartlarını değişik yerlerde postaya veriyordu ve üstlerinde adres olmuyordu.

Kış sonunda bir gün, yaşlı muhtar Alice'in evine uğradı. Okuldan dönmüştüm ve sabolarımı mutfak penceresinin altındaki taşa vuruyordum. Bütün gün yağmur yağmıştı, hava soğuktu, sabolarım çamur topaklarıyla ağırlaşmıştı. Sabolarımı özenle, mutfak penceresinin altındaki taşa vururken, birden muhtarın sesini tanıdım. Ne dediğini duymak için pencerenin altında büzülmüş, sessizce duruyordum. Alice ağır işittiğinden yüksek sesle konuşuyordu. Seslerinden, ikisinin de çok ciddi oldukları anlaşılıyordu. "Bertrand jandarmada olduğu sürece İda için içim rahattı ama Bertrand tayin oldu. Yeni komutan gözüme, hava atmak isteyen sahtekâr biri gibi gözüküyor. Size ne diyeceğimi bilemiyorum Alice. Belki de hâlâ vakit varken ailesinin yanına göndersek, onlar da ona yeni bir sığınak arasalar daha iyi olacak.

– İmkânsız. Annesi tutuklandı, babası da parasını adres vermeden yolluyor. Nereye gider zavallıcık?"

Yaşlı adam ne yapacağını şaşırmış durumdaydı. Ben kararımı veriyordum. Alice'e veda edip kestirme yollardan ilçedeki müdireye gidecektim. Muhtar çıkmıştı. Okuldan yeni gelmiş gibi selam verdim. Beni öptü. Kuşkularım doğru çıkmıştı. Gitmem gerekiyordu. Hemen eşyalarımı toplamaya başladım. "Gidiyorum Alice. Sana nereye gittiğimi söyleyemem, beni affet. Bir an bile kaybetmeden gitmem lazım sanıyorum. Benim için üzülme. Başımın çaresine bakarım. Nereye gideceğimi biliyorum." Ve hızla eşyalarımı bir çantaya dolduruyordum.

"Dur İda. Hemen gitme. Bu havada yola çıkılmaz. Muhtar tehlike kapıda demedi ki."

Paniğe kapıldığım için kendime kızıp çantamı boşalttım. Ertesi gün, gece yarısı jandarmalarla uyandık. Ara-

banın durduğunu duyduğumda anlamıştım. Alice gözyaşlarına boğulmuş, başucumda beni almaya geldiklerini söylüyordu. Üç kişilerdi. On dört yaşında bir çocuğu tutuklamak için üç kişi! Aslında birbirlerine cesaret vermek içindi. Yataktan fırladım, kendimi arka pencereden avluya atlamaya, bahçenin dibindeki meyvelikten çıkıp, korudan kaçmaya hazır hissediyordum.

"Gidemezsin İda. Gidemezsin. Jandarma komutanı, seni bulamazsa Emile'i götüreceğini söyledi."

Gidemezdim. Benim yerime Emile'i almalarına izin veremezdim. Alice bana yolluk hazırlamaya başladı, iyi ki bir gün önceden ciğer ezmesi yapmışım, diye seviniyordu. Üç jandarma, mutfakta ayakta durmuş beni bekliyordu. İtip kakmadılar. Alice'i öptüğümde bütün yüzümü gözyaşlarıyla ıslattı, yataktan kalkan Emile'in de bıyığını öpüp çıkınımı sırtladım. Yola. Önce Drancy'ye, sonra da bu vagona.

Yol boyunca hiç pişmanlık duymuyordum. Alice'in kalleşliğine boyun eğdiğim için üzülmüyordum. Annemi yeniden göreceğim için mutluydum. Öbürlerinin yakınmalarından ve kaygılarından sıkılmıştım.

Geldiğimde –kimse Auschwitz'in ne olduğunu bilmiyordu; oraya gittiğimizi bilsek bile, bu korkumuzu arttırmıyordu, çünkü bu isim o zamanlar kimseye bir şey çağrıştırmıyordu– geldiğimizde sürekli pusudaydım, etrafı gözlüyor, her taraftan çığlıklarla gelen emirleri anlamaya, küçük çıkınım elimde, şık eşarbım kafamda dimdik durup olup bitenleri kaçırmamaya çalışıyordum. Evde Yidişçe öğrendiğim için Almancayı biraz anlıyordum. Bir subay –omuzlarında apoletler, kafasında yassı bir kasket vardı– çocuklu kadınların önünde sıraya girmelerini emredip, "Bütün çocuklar buraya!" diye bağırdığında kımıldamadım. Bulunduğum sıranın sonunda kaldım. Ben ço-

cuk değildim. Kadınlarla çocukları ayırmaları bana güven vermiyordu. Neden bilmiyorum. Hiçbir şey bilmiyordum oysa. O zaman kim bir şey biliyordu ki? Uzun boylu, güçlüydüm, on yedi, on sekiz gösteriyordum ve büyük biri gibi duruyordum, on dört yaşında bir kız çocuğu gibi değil. Dolayısıyla da kendimi doğru sırada buldum ve kampa girdim.

Yol boyunca kimseyle arkadaşlık etmedim. Öbür kadınlar kendi kendileriyle meşguldüler ya da başkalarından çekiniyorlardı. Kampa geldiğimde tamamen tek başıma kalmıştım. Kendimi kaybolmuş gibi hissettiğimi zannetme. Her yerde annemi arıyordum. Nasıl becerdim, anlatabileceğimi sanmıyorum. Arkadaşlar edindim, herkes bana yardım etti. Tahmin edebileceğin gibi, annemi bulamadım. Alice'in hazırladığı, annem için sakladığım koliyi girişte bırakmak zorunda kaldım. Kutuma hiç dokunmamıştım ve elimden çekip alan Alman kadına verirken gözyaşlarımı tutmak zorunda kaldım. O anda hâlâ annemi bulma ümidimi kaybetmemiştim. Muhtarın meyveliğinde ellerimle topladığım armutlardan yaptığımız o güzelim reçele çok acıdım. Muhtar istediğim her şeyi toplamama izin verirdi. Kamp hayatını yavaş yavaş öğreniyorduk. Ama annemi bir daha hiç görmeyeceğimi anlamam uzun sürmedi.

Birkenau'da birkaç hafta geçirdikten sonra Buna'ya, kauçuk fabrikasına gönderildim. Çok zordu, günler çok uzundu ama Birkenau'dakinden daha dayanılır bir hayattı. Yıkanabiliyorduk, çorba daha iyiydi ve yoklamalar daha kısa sürüyordu. Sık sık cezalandırılmıyorduk, büyük cezalardan bahsediyorum, çünkü dayak bütün gün hiç bitmiyordu. Bir gün, fabrikaya doğru çıkan sırada babamı tanıdım. Ne kadar değişmişti! Yaşlanmış, zayıflamıştı, paçavralar içindeydi. O hep çok iyi giyinen ba-

bam... İyi giyinmez mi hiç, terziydi. "Baba! Baba! Benim! İda!" diye bağırdım. Diğerleri ona doğru koşmayayım diye tuttular. İsmimi duyunca döndü ve korkuyla bana doğru baktı. Sıra yürüyüşüne devam etti. Babam, diğerlerinin içinde beni tanımadı.

Babam geri dönmedi. Döndüğümde kamp arkadaşlarım bile kalmamıştı. Herkes evine dönmüştü. Annemlerin bir arkadaşı beni evine aldı, onunla birlikte konfeksiyonculuk yapmaya başladım. Okula dönmek istiyordum ama zavallı kadının beni okutacak parası yoktu. İsrail camiasından bir burs alabileceğimi çok geç öğrendim. Annemler dindar değildi ve gidip bir hahamla görüşmek aklıma gelmemişti. Çok pişman oldum. Öğretmenim okumamı ne kadar isterdi! Artık bunun önemi yok, okula Sophie'yle birlikte gidiyorum.

Charles'a rastladığımda yirmi yaşındaydım. O da konfeksiyonda çalışıyordu. O kampa gitmemişti ve bu bence daha iyiydi. Auschwitz'den döndüğüm için benim karşımda altüst olmuştu, hatta benden çekiniyordu. Evlendik. Başlangıçta zordu. Ne onun, ne de benim, hiçbir şeyimiz yoktu. Karnımızı doyurabilmek, başımızı bir eve sokabilmek, yerleşebilmek için çok palto dikmek gerekti! Yerleşip durumumuzu düzeltmeden, borçlarımızı ödemeden çocuk yapmak istemiyorduk. Charles'ın arkadaşları, küçük bir ev ve makineler edinmemiz için yardımcı olmuşlardı. Birkaç yıl sonra düzgün bir dairemiz oldu. Evimiz fena değil, ne dersin? Sophie doğdu. Mutluluktan çılgına dönmüştük. "Ne kadar güzel! Ne kadar ince hatları var!" Bilirsin işte, bütün yeni anne babalar gibi aptallaşmıştık. Sahiden de çok tatlıydı Sophie'miz. Daha bebekken bile kocaman karanlık gözleri, yay gibi kaşları vardı. Sonra bana ne oldu bilmiyorum. Her şeyin yolunda olduğu bir gün, –Sophie güzel bir bebekti, Charles'ın

iyi bir işi vardı–, bir gün karşı konulmaz bir dehşete kapıldım. Boğazım sıkışıyor, göğsüm demir bir çemberin içinde eziliyor, yüreğim daralıyordu. Korkudan bağırmaya başladım. Geceydi. Doktor beni uyutmaya çalıştı ama beceremedi. Beni bir kliniğe götürdüler. Sophie'ye Charles baktı. Atölyemiz evin içinde olduğundan fazla zorluk çekmedi. Beşiği atölyeye bakan bir odaya koyup kapıyı açık bıraktığından bebek gözünün önündeydi, saati gelince Sophie'nin biberonlarını hazırlıyor, altını değiştiriyordu. Çok iyi beceriyordu. Malları teslim etmek ya da beni ziyarete gelmek için dışarı çıkması gerektiğinde kapıcı yukarı çıkıp Sophie'ye göz kulak oluyordu. Bana sakinleştirici veriyorlardı, uyumam gerekiyordu. Uyukluyor, uyanıyor, tuhaf bir uyku haline geçiyordum. İki kişi olduğum hissine kapılmıştım. Aklım yerine geldiğinde şoka girdim: "Neden buradayım? Burada ne yapıyorum? Beni kapattılar. Beni burada tutacaklar." Korktum. Orada kalıp, gitme fırsatını kaçıramazdım. Kaçmalıydım. Çabuk. Bir anda kararımı verdim. Sabahlığımı giyip pencereden atladım. Ölmemiş olmam bir mucizedir. Birinci kattan atlamakla bile ölünür. Neyse ki düşerken takıldığım camlık hızımı kesmişti. En kötüsü kalça kemiğimde, beş kırıkla kurtulup bir yıl hastanede kaldım. Doktorlar intihar etmek istediğimi sandılar. Onlara yanıldıklarını anlatmayı başaramadım. Kaçmak istemiştim. Anlatmak çok zordu. İki kişiydim ve ikisini bir araya getiremiyordum. Bir ben vardım, bir de ikizine yapışmaya çalışıp beceremeyen bir hayalet ben vardı. Yakınıma geldiğinde, yaklaştığını görüyor, onun o cansız biçiminde kendi kendimi tanıyordum ama dokununca lime lime olup kayboluyordu. Beni tedavi ettiler.

Geri döndüğümde Sophie evin içinde düşe kalka yürümeye başlamıştı. Küçük bir kız olmuş ve Charles onu

bir kız çocuğu gibi giydirmeye başlamıştı. Kızını giydirmekten öyle zevk alıyordu ki! Oyuncak bebek gibiydi. Gittikçe güzelleşiyor, tatlılaşıyordu. Evdeki yerimi geri aldım. İyileşmiştim. İyileştiğimi sanıyordum ama aslında iyileşmemiştim. Bazen kendimi çok iyi, çok çok iyi hissettiğim de oluyor. Mutluyum. Ve birden, nedenini anlayamadan, neden başka bir anda değil de o anda olduğunu bilemeden, hiç beklemediğim bir anda, ilk kez Sophie'nin doğumundan sonra içimi kaplayan o dehşet duygusunun yavaş yavaş içimde yükseldiğini hissediyorum. Karşı koymaya çalışıyorum. Boşuna. Her şey bir yük haline geliyor, en ufak iş, yapmam gereken en küçük şey, bulaşık yıkamak, yatak yapmak, bir düğme dikmek. Hiç gücüm yok. Sanki, birdenbire içimde bir yay kırılmış gibi. Charles doktoruma haber veriyor ve kliniğe geri dönüyorum. Birkaç gün kalıyorum, bazen daha uzun, bir hafta, iki hafta. Ah! Çok sık böyle olmuyorum. En fazla yılda bir kere, daha fazla değil. Anlamıyorum. Halbuki, kampı nadiren düşünüyorum, biliyor musun? Döndüğümde kâbuslar görmekten korkuyordum. İlk başta görüyordum, sonra hiç olmadı. Sık sık kamptan arkadaşları görüyorum. Oradan hiç söz etmiyoruz. Konuşacak o kadar çok başka şey var ki... Çocuklar, projeler. Düşünsene, artık içimizde çocuklarını evlendirecek olanlar bile var. Zaman öyle bir geçiyor ki, inanılmaz. İyi ki geçiyor zaman. Her şeyi unutmuşum gibi geliyor. Annemden kalan anılarımın hepsi yumuşacık: Sesi, saçları, teni. Annem bugünkü benden daha genç. Orada durduğun zaman muhteşem bir şey bu: Annenin senden daha genç olması. Babam... Öldü. Hiç beklemediğim bir anda yakama yapışan bu dehşet duygusu, benden ayrılıp yerini almayı bekleyen bu hayalet... Anlayamıyorum.

Döndüğümde Alice'i ziyarete gittim. Zavallı kadına

kızgın değildim. Beni gördüğü için mutlu oldu. "Geri döneceğini biliyordum İda. Senin için çok dua ettim, biliyor musun?" Emile ölmüştü. "Hiç değilse savaşın bittiğini görebildi zavallı." Benimle kaçıp saklanmış olsaydı... Evlendikten sonra Charles'la birlikte, sonra da Sophie'yle, birçok kez tatile gittim oraya. Sophie'ye keçilere baktığım yeri gösterdim. Alice'in keçisi kalmamıştı, artık uğraşacak gücü yoktu –keçilerin peşinden çok yürünüyor, biliyor musun, Alice'in de bacakları zayıftı. Komşu çiftliklerde saatler geçiriyordu. Sophie'ye keçilerimin her birinin ismi olduğunu ve çağırınca geldiklerini söylediğimde çok hoşuna gitmişti. Okulumu gösterdim. İyi kalpli öğretmenim artık buralarda değildi. Saint-Loup'da müdire olmuştu. Kocası direnişte ölmüştü. Kocası direnişçiydi ve köyde kimsenin haberi yoktu. Bu yüzden bana ve hatta Emile'e kolaylıkla saklanacak bir yer bulabilirdi. Artık Alice'e tatile gitmeyeceğiz. Geçen yaz kendini astı. Bir akşam, mutfakta. Kış akşamları hüzünlüdür kırda.

Bir Yıl ve Bir Gün

Ne uzun sürdü bu ilk sene. Geçmek bilmedi dönüşümüzden sonraki bu sene. Ne çok sabırsızlanıyordum bitsin diye... Bitmek bilmiyordu. Şu sözü artık söylemeyeceğim güne ulaşmak istiyordum: Geçen yıl bu saatte. Geçen yıl bu saatte yoklamadaydık. Geçen yıl bu saatte, mutfağa çorba bidonlarını almaya gidiyorduk. Geçen yıl bu saatte soğuktu hava, ne kadar çok üşüyordum. Geçen yıl bu saatte kömürdeydik. Gözyaşlarım ve terim kara kara akıyordu yanaklarımdan ve mendil yerine geçecek en ufak bir bez parçam bile yoktu. Ve yıkandığımda, ve çamaşır değiştirdiğimde, ve yatağımı değiştirdiğimde, ve yemek yediğimde, en ufak hareketimde, yaptığım her şey, bir yıl önce yaptığım şeyi düşündürüyordu bana. Sanki bir tül perde gibi yaşıyordum ve bazen görüntünün kendisi mi, yoksa o görüntüyü alta geçiren şeffaf perde mi olduğumu bilemiyordum. Ve kendi kendime diyordum ki, aradan bir yıl geçtiği zaman, artık "geçen yıl bu saatte" demeyeceğim... Ve, geçen yıl bu saatte Bourget'ye varmıştık diyebildiğim gün, nihayet, neredeyse gerçek hayatın içinde yaşadığımı hissettim.

Loulou

Loulou bulundu. Evet, bulundu. Nerede? Asla tahmin edemezsin. Buluşmadan sekiz gün önce bulunması inanılmaz... Hayır, hapiste değildi. Dur anlatayım. Kısa anlatıyorum, çünkü ayrıntılara girersem bitmez: formaliteler, araştırmalar, sorgulamalar, hatta seri ilanlar. İşe, evindeki bütün kiracıları, en yakınındaki esnafı sorguya çekmekle başladık, çünkü sonunda Rambuteau sokağındaki evinin numarasını hatırladım. Gereksizdi ama. Kimse bir şey bilmiyordu. Önümüzdeki hafta, etli lahana turşusu yemek için yedimiz birden sofraya oturunca, bütün bunları sana bir bir anlatırız. İnsanın canı hiç, bir 3 Temmuz günü etli lahana turşusu yemeği çeker mi? Tam, yirmi yıl önce aç kalmışlara göre bir istek. Ve ayrılıp herkes kendi köşesine dağılmadan önce, yirmi yıl sonrasına randevu vermek... Onu nerede bulduğumuzu asla tahmin edemezsin. Biz diyorum çünkü Lucien benden daha çok uğraştı. Tuttuğunu koparır Lucien. İnanamazsın. Tımarhanede. Ruh ve sinir hastalıklarında, kibarcasıyla. Merak etme, deli değil. Kafası yerinde. Biraz tuhaf belki... Normal, yirmi yıl delilerle geçirdikten sonra... Yirmi yıl boyunca hiç çıkmamış, dışarıya çıkıp bir dolaşmamış. Aslında tam olarak tuhaf da denmez, daha doğrusu bugünün dışında, hayatın dışında yaşıyor diyebilirim. O deliler evine nasıl geldiğini çok iyi hatırlıyor. Şehir dışında. Hiç atlamadan, gayet net bir şekilde anlattı bize. Her şeyi hatırlıyor. Sadece ne zamandır orada olduğunu bilmiyor.

3 Haziran 1945'de, geri döndüğümüzde, formaliteler, işlemler, kâğıtlar bittiğinde, herkes kendi yoluna gitti. Loulou'yu bekleyen kimse yokmuş. Rambuteau sokağına gitmiş doğruca. Kimse yokmuş. Komşularına sorular sormuş. Babası, annesi, kızkardeşi, hepsini götürmüşler. Evlerine tanımadıkları insanlar yerleşmiş, Paris kurtulunca evi kamulaştırıp Brest'ten kurtulanları koymuşlar. Doğal olarak da, eşyaları, giysileri, her şeyi götürmüşler. Zavallı çocuk. Yaş daha on sekiz, yok, döndüğünde on dokuz. Bütün mahalleyi dolaşıp akrabalarını, arkadaşlarını aramış. Kimseyi bulamamış. Kimisi yakalanmamak için taşınmış, kimisi de kamplara götürülmüş. Zavallı Loulou, kendisini, üç kuruşluk ödeneği, sabunu ve terhis edilenlere verilen elbisesiyle yapayalnız buluvermiş. Evinin yanında bir otele yerleşip beklemeye başlamış, her gün danışma merkezine gidiyormuş. Sabahtan akşama kadar parmaklıklara yaslanıp, ailesinden birilerini bulma, ya da en azından bir haber alma ümidiyle gelenlere bakıyor, sorular soruyormuş. 3 Temmuz'dan, bizim gelişimizden sonra gelişler seyrekleşmiş. Rambuteau sokağındaki eski komşularından birine, bir gelen olursa kendisine haber vermesini tembihlemiş. Beklemiş, beklemiş. Hiçbir şey olmuyormuş. Kimse gelmiyormuş. Bir süre sonra oda ücretini ödeyecek parası da kalmamış. Sokağa düşmüş. Yorgunluktan ne yapacağını bilmez haldeymiş. Banklarda uyuyormuş ve bir sabah –République Meydanı'ndaymış, çok iyi hatırlıyor– iki polis uyandırmış. Yerinden fırlamış. Dövmesini, memlekete dönüş kartını göstermiş. Polisler anlayışlı davranmışlar. Karakola götürmüşler ama itip kakmamışlar, komiser halini görünce –traş olmamış, yıkanmamış, dönüşteki suratıyla, hatırlıyor musun? En iskelet gibi olanımız oydu; şimdi yağlandı; on dokuz yaşındaki bir çocuğu kırk yaşında görüp tanımak

insanı şok ediyor–, komiser onu hastaneyé sevk ettirmiş. Hangi hastane, Loulou hatırlamıyor. Kendini orada görünce korkmuş. Nedenini bilmiyor. Belki kapatılmaktan. Korkup kaçmış. Üzerinde sabahlık olduğundan çok geçmeden yakalanmış ve bu sefer hafızasını kaybettiğini zannetmişler. O kadar yorgunmuş ki konuşamıyormuş. Hafızasını kaybettiğini zannedip hastaneye yatırmışlar. Hastanenin doktorları çok iyi davranmışlar. Onu tedavi etmişler, bol bol besleyip rahatlatmışlar, hem de dinlenmiş... O günlerde öylesine yorgunmuş ki, kapatılma korkusu geçmiş. Paçavra gibiymiş diyorlar. Hemşireler ona çok iyi bakmışlar. Onların maskotu olmuş. Beş altı ay sonra ayağa kalkmış. Artık çıkabilecek durumdaymış. Çok korkak, çekingenmiş. Hemşirelerden biri Rambuteau sokağına bir göz atmaya gitmiş. Bir yenilik yokmuş, kimseler gelmemiş. Loulou nereye gideceğini bilmiyormuş. Parası da yokmuş. Orada kalıp kalamayacağını sormuş. Kendini hemşirelerin, hastaların arasında güvende hissediyormuş. Onlar da kabul etmişler. Müdür dedi ki, iyileşmiş hastalar bir süre sonra problem olmaya başlarlarmış –muhasebesi ve evrakı yüzünden– ama Loulou gitmek istemediği için müdür de bir yol bulmuş. İstenirse kâğıtlarla oynanır. İşte böyle. Yirmi yıl.

Bir görseydin! Gerçekten orada olmalıydın! Önce müdür tarafından kabul edildik. Kayıt defterini gösterdi. İsim, soyad, yaş, meslek –Loulou babasıyla birlikte kürkçülük yapıyordu, biliyorsun–, hiç kuşku yok, bu bizim Loulou'muzdu. Ve işte bildiğimiz oyunlar. Önce, pencereden gözleyebilelim diye hastayı bahçeye çıkarttılar. Tanımakta güçlük çektik. Neredeyse göbek bağlamış. Ve o kız gibi güzel cildi... Bir de son derece sakin bir hava, şey gibi... Nasıl desem? Uzakta gibi. Sonra müdür odasına çağırdı. Bir görseydin! Hayır! Bunu görmeliydin! O bi-

zi hemen tanıdı. Sanki Lucien ve ben hiç değişmemişiz gibi. Halbuki benim saçlarım... Öyle ya, dönüşte kafam traşlıydı, şimdi de kellik... Sanki dün ayrılmış gibiydik. İkimiz birden ağlamaya başladık, Lucien ve ben, iki salak gibi ağlıyorduk. Loulou'ysa pırıl pırıldı, sanki yirmi yıl sonra delilerin arasında buluşmak dünyanın en sıradan şeyiymiş gibi, gayet heyecansızdı. Kendimizi topladık. "Hadi gel! Bavulunu al. Bizle geliyorsun." Zavallı Loulou, hâlâ bavulu yoktu, sadece hastanenin verdiği eskileri vardı. "Olduğun gibi gel." Ama hastaneyi dolaşıp, herkese veda etmeden ayrılmak istemedi. Ne de olsa bir yerde yirmi yıl kalınca bağlanıyor insan. Elleri, cepleri dolu, geri geldi. Şekerler, bisküviler, ıvır zıvır, bir dolu ufak tefek şey. Akşam ekibini de beklemek istedi. Ama bu sefer biraz zorladık onu. "Hadi gel. Sonra onları görmeye gelirsin." Alıp götürdük. İçerde giydiği ceketi, her tarafı buruş buruş pamuklu pantolonuyla. Lucien'le ikimiz baştan aşağı giydirdik. Şimdilik, yerleşene kadar bende kalıyor. Nasılsa bir ev bulunur. Karım, bizim evin yanında bir oda bir salon bir ev olduğunu duymuş. Marcel sayesinde döşemekte güçlük çekmeyiz. Onun dükkânından bir şeyler alırız. İş bulmak daha zor olacak. Mesleği yok Loulou'nun. Babasıyla kürkçülük yaparken meslek öğrenmedi ki. Akıl hastanesindeyken yün eliyormuş, temizliğe yardım ediyormuş, tepsileri taşıyormuş, bahçeyle uğraşıyormuş. Her şeyden önce alışması gerek. Yalnız başına sokağa çıkana kadar, karım, oğlum veya ben refakat ederiz. Olaylara nasıl tepki verdiğine inanamazsın. Ona ayakkabı aldığımız gün öyle tuhaftı ki. Paradan hiçbir şey anlamıyor, ne savaştan önceki fiyatları hatırlıyor, ne de bugünkü fiyatlara şaşırıyor. Tek şaşırdığı şey, benim on sekiz yaşında bir oğlum olması, Lucien'in evli ve çocuklu olması. On dokuz yaşında bir ço-

cuğu böyle alıkoymak... İyilik olsun diye anlıyorum ama... Yirmi yıl boyunca alıkoymak... Biraz da bizim suçumuz. Hiçbirimizi ziyaret etmeyi, mektup yazmayı hiç düşünmemiş olması. Hemen bunu sordum tabii, tahmin edersin. Gayet sade bir şekilde açıkladı. Önceleri adreslerimizi ezbere biliyormuş ama ailesini bulacağını düşünüyormuş. İnatla onları arıyormuş. Sonra, gücü kalmadığı zaman da bütün adresleri unutmuş, tımarhaneye girince de kendisini bırakmış. Bazen bu randevuyu düşünüyormuş. Evet, evet, aklına geliyormuş, öyle dedi. Zaman kavramını tamamen kaybettiği için işi zormuş tabii. Yoksa her şeyi hatırlıyor. Belki de senden benden daha iyi hatırlıyor –onun için geçmiş, bizim için olduğundan daha yakın– ama her şeyi sanki onun değil de, başka birisinin başına gelmiş gibi hatırlıyor. Kendisine ait olmayan bir geçmişi varmış gibi yani. Onu tekrar hayatın içine koymak kolay olmayacak. Hep birlikte ilgilenmemiz gerek. Zaten delilerle beraber bırakamazdık. Önce Lucien kendi deri atölyesine alacak. Loulou aptal değil. Biraz alışınca... Hatırlasana nasıl becerikliydi. Valdi, hani Polonyalı bize bir sigara verdiğinde, bir daha böyle bir fırsat çıkarsa diye kenarda kibrit saklamak istediğimizde, bir kibriti dörde ayırmayı sadece o becerirdi. Bir kibritten dört parça, parçalar da bizim kadar zayıftı. Kırmadan yakmayı da becerirdi. Sonra kâğıtlarıyla ilgilenmek lazım. Her halükârda, haftaya randevuya gelecek. Daha önce görmek istersen eve uğra. Bütün arkadaşlarını göreceği için çocuk gibi heyecanlanıyor. Jacques Charente'dan gelecek, Simon Marsilya'dan. Hepimiz, yedimiz de orada olacağız.

"Yedi. Kaç kişiden yedisi..."

Poupette

Dayanmak ve geri dönebilmek için insanüstü bir güç gerektiğini herkes anlıyor. Ama kimse, geri döndüğümüzde, yaşamaya devam edebilmek için gereken gücün farkında değil. Oradayken sürekli bir amacımız vardı, bir tek amaç: Geri dönmek. Dönmek; sonrasını düşünmüyorduk. Dönmek; sonrası kolay olacaktı. Dayanıp, üstesinden geldiklerimizin yanında, hayatın güçlükleri neydi ki? Ve işte bunda yanılmıştık. İşte bunda hazırlıksız yakalandık. Hayatın bütün dertleri: çalışmak, ev bulmak, bir yer edinmek. Dönmek sorunları çözmemişti. Gücümüz azalmış, sağlığımız bozulmuş, azmimiz kalmamıştı. Ve işte o anda bize gereken cesaretin, işte onun hiç kimse farkında değildi. Bir de, herkesin içinin derinliklerindeki vazgeçilmez fikirler yığını arasında, kendiliğinden oluşan bir inanç var sanıyorum, adalet inancı. Aşağı yukarı herkesin içinin derinliklerinde iki sütunlu bir defter var: Borçlar ve alacaklar, bunlar eşitlenmeli. Borçlar, kimsenin kaçamadığı acıların toplamı, hayat boyunca toplamı. Alacaklar ise, herkesin hakkı olan, toplamı dengeleyen mutluluk. İnsan geri dönünce, bütün mutsuzluk payını bir kerede yaşadığını sanıyor. Ve işte orada hazırlıksız yakalanıyor. Ben döndüğümde evlendim, mutlu oldum. Mutluluk benim hakkımdı, onu kazanmıştım, hayatın bana olan borcuydu. Ve evliliğim bozulduğunda bir isyan duygusuna kapıldım. Haksızlıktı bu. Kocamın ne kötülükler yaptığını bilemezsin, kızlarımla ilgileneme-

yecek kadar hasta, anormal, deli olduğumu öne sürüp onları elimden almaya bile kalktı. Evet, dönüşte tekrar öğrenmemiz gerekti, her şeyin bir kerede ödenmediğini öğrenmek. Kamp bizi sertleştirmiş olsaydı... Tam tersine. Öylesine duygusallaşmıştık ki, her şeyi daha sert bir şekilde hisseder olmuştuk. İnsanlar diyecek ki: "Zavallı kız, bütün bu yaşadıklarından sonra, ona bu kadar kötü davranmak için tam bir canavar olmak lazım." Merhamet uyandırmak, hayır, bu değil istediğim, ama Auschwitz'in borçlar ve alacaklar hanesine girmeyişi var ya, işte onu kabullenmek için çok sertleşmek lazım.

Germaine'in Ölümü

Kocası, beklediğimiz taraçaya camlı bir kapıdan çıktı ve bir göz işaretiyle bittiğini, içeri girebileceğimizi söyledi. Camlı kapının bir kanadını tutuyor, içeri girebilmemiz için kenara çekiliyordu. Germaine'in dinlendiği odaya üçümüz birlikte girdik. Maurice onun gözlerini kapatmıştı ama o aydınlık, ışık mavisi gözlerin, iyilik dolu bakışların (etraftaki bütün iyilikleri koparıp saf bir bakışın içine koyabilseniz, işte o gözlerin) anısı hafızama öyle bir yerleşmişti ki, bakışlarını ve ışığını hissedebiliyordum, Germaine'in kocasının, işçi elleriyle, yumuşak bir hareketle, az önce kapattığı gözkapaklarının ardından hissedebiliyordum.

Germaine, beyaz yastığının üstünde solgun, ölümün içinde nihayet kendini bulmuşcasına yatıyordu. Birkaç gün önce acıdan şekilsizleştiğini gördüğüm hatları, tekrar yerlerini almış, simetrikleşmiş, önceki asaletlerine ve güzelliklerine kavuşmuşlardı. Birisi, ya hemşire, ya da Germaine'in kızı saçlarını örmüştü, gümüş rengi bir taç gibi duruyorlardı. Kamptan önceki Germaine'di bu, toplu saçları ve görkemli duruşuyla Romainville'e geldiği zamanki Germaine. O zamanlar saçları beyazlamamıştı ama ben bu ayrıntıyı görmüyordum ve o benim için önceki Germaine'di, o zamanki haliydi.

Maurice bizi arkadaşımızla yalnız bıraktı. Camlı kapının eşiğinde ayakta duruyor, bu sonbahar ışığında alevlenen saksılarla sardunyaların arasından ufukta görünen

tepelere bakıyordu. Bizler Germaine'e bakıyor, yüzünün güzelliğini görerek içimizi hafifletiyorduk; bakışları sönmemişti, mavi, ışıklı gözlerinin yüzünü aydınlatışını öyle iyi hatırlıyorduk ki, bize gözkapağının altından maviliği görünüyormuş gibi geliyordu. Ona bakıyorduk ve bakışlarımız birbirlerine: "Artık acı çekmiyor" diyordu. Bir hafta önce gördüğümüz ıstırap ifadesine tahammül edemeyip, bakışlarımızı kaçırmıştık. Bozulmuş hatlarını görmek işkenceydi ve bu ıstırabın bitmesini, çabuk bitmesini dilemiştik. Bu acının bitmesi için, Germaine'in artık nihayet dinlenebilmesi için ne yapmalıydı? Artık bitti. Üçümüzden birisi, "Dün gelmeliydik" dedi. "Biraz daha görmüş olurduk.

— Ah! Geçen hafta bizi tanımadı bile, ya da çok az tanıdı. Artık acı çekmiyor. Ne kadar güzel."

Bu güzelliğin bir yalan olduğunu, birkaç saat sonra dağılacağını bile bile, o ebedi güzelliği seyrediyorduk.

Germaine'in elleri çarşafın kenarında dinleniyordu. Hâlâ hayatın esnekliğini taşıyorlardı. Germaine'in ellerinden birini elime alıp tuttum.

"Hatırlıyor musun, Auschwitz'de bana ne diyordun: 'Uykuya dalarken elini tutayım. Ellerin annemin ellerine benziyor.' Hatırlıyor musun Charlotte, böyle diyordun? Geri dönersek beni ziyarete geleceğine söz vermiştin. Ne kadar oldu geri döneli... Ve sen ancak şimdi geliyorsun." Böyle demişti Germaine yumuşak sesiyle, ne kin ne de sitem vardı sesinde, sadece üzüntüyle. Ve ben pişmandım. Neden daha önce gitmemiştim onu görmeye, neden gelmek için hasta olmasını beklemiştim, neden, evinde, anneminkilere benzeyen güçlü elleriyle evdeki işleriyle uğraşırken görmeye gitmemiş, kliniğe yatmasını beklemiştim? Gerçekten de böyle diyordum ona Auschwitz'deyken. Unutmuştum bunu ve şimdi elini tutunca,

Germaine'in bana uyurken elimi tutarak verdiği ısıyı ve yumuşaklığı hatırlıyordum. Germaine'in elini tutuyordum. Gerçekten de anneminkilere benziyordu elleri – biçimi, dokusu, derisinin o yumuşak kuruluğu.

"Affet beni Germaine. Kızdın mı bana?

— Hayır küçüğüm. Ama gelmeliydin. Sana oradayken sık sık anlattığım evimi ve çevresini görürdün. Seni gezmeye götürürdük. Evin etrafı çok hoş. Sık sık seni düşünüyorum. Bunca yıldır, döndüğümden bu yana çok sık düşündüm seni. Anneni bulduğuna çok sevindim. Kaç yaşında şimdi?

— Senden çok yaşlı Germaine ama elleri hâlâ genç, seninkiler gibi.

— Benim çocuklarımın anneleriyle olduğundan daha çok zaman geçirmiş olacaksın annenle.

— En gençleri kaç yaşında, dönüşünden sonra doğanlar?

— Kız on yedi, oğlan on beş yaşında. Annesinden ayrılmak için çok genç.

— Öyle deme Germaine, iyileşeceksin.

— Hayır. Biliyor musun, insan hep zamanım var sanıyor. Beni görmeye hiç gelmedin, oysa aramızda sadece birkaç saatlik bir tren yolculuğu vardı; gelmedin, çünkü gelmeye niyetin vardı ve bunu erteleyecek zamanın olduğunu sanıyordun. Ertelememek gerek. Her şeyi vaktinde yapmak gerek.

— Germaine, üzme beni. İyileş de seni görmeye gelebileyim, iyileş de beni affet.

— Affettim seni ama artık beni görmeye gelemeyeceksin. Ben gidiyorum.

— Hayır, hayır, geleceğim. Bundan sonra gecikmeyeceğim, geleceğim."

Bugün iki arkadaşla gelmiştim ve kliniğe vardığımız-

da hemşire bizi kırmızı sardunyalarla dolu taraçaya götürüp orada beklememizi söylemişti. "Fazla vakti yok. Kocası yanında." Böyle derler hemşireler: Fazla vakti yok. Geçen hafta gelmiştim ve bu hafta artık çok geç olmuştu. Geçen hafta Germaine'i son görüşüm olmuştu, döndüğümden beri ilk görüşümdü. Bana şefkatle gülümsüyordu ama dudakları acı ifadesinden kurtulup gülümseyebilmek için zorlanıyordu.

Soğuyan elini elimde tutuyor ve pişmanlık duyuyordum. Sevgili Germaine, öyle yardımcı oldun ki bana, donduğumda ısıttın, uykuma yumuşak bir tat götüreyim diye elini verdin bana ve ben gelip seninle konuşmaya, yeni hayatını görmeye zaman ayırmadım –ama biliyor musun, bana da uzun zaman gerekti, döndükten sonra, sonra da... Evet, vakit bulacaktım sonra– sana neler borçlu olduğumu söylemeye gelmedim, döndüğüme göre söyleyebilirdim artık bunu, çünkü böyle şeyler oradayken söylenemezdi.

Germaine'in, beyaz çarşafın üstünde dinlenen elinin üstüne eğilip öptüm. Bana verdiği tüm şefkati geri vermek istiyordum ona. İşte o anda, dudaklarımı eline sürdüğüm anda dehşete kapıldım. Orada, yatağın öbür yanında bekleyen Carmen'le Lulu'ye bakıp, kendime hâkim olup olmayacağımı düşünüyordum. Önümde, beyaz bir yatakta yatan Germaine'i değil, çürük tahtalarda yatan Sylviane'ı görüyordum. Lulu, Carmen ve ben, üçümüz de o tahtaların ayakucuna Sylviane'ı görmeye geliyorduk. Neden onu görmeye de, arasında yattığı öbür iskeletleri değil, hiçbir şey Sylviane'ı öbür koyu tenli iskeletlerden ayırmıyordu ki, nasıl tanımıştık Sylviane'ı etrafındaki iskeletlerin arasında, blokun içinde üç kat üstüste yığılmış iskeletlerin içinde, nasıl anlamıştık o olduğunu, hepsi birbirine benzeyen, çürük tahtaların üstünde

yatan ve kımıldamayan bu iskeletlerin arasında, şuradakinin, yanındaki ya da şu öbürü değil de onun Sylviane olduğunu? Başka birini değil, Sylviane'ı görmeye geliyorduk, çünkü o bizimkilerdendi, çünkü bizdendi ve bizi tanırsa belki de ölmek için güven ve cesaret bulurdu, yapacak bir şey yoktu artık, Sylviane ölüyordu.

"O işte görüyorum, gözlerini tanıdım." demişti Carmen diğerlerine benzeyen bir geçişte durup, iskeletlerin, bin tane Syliane'ın yanyana, sıkış tepiş yattığı, sanki kaynaştığı, oysa hiçbiri kımıldamıyordu, çünkü iskeletlerin kımıldayacak gücü yoktur, bütün öbür geçişleri gözleriyle taradıktan sonra.

"Solda, orta katta, beşinci. Tanımadınız mı gözlerini? Hâlâ mavi gözleri."

İskelet yığınında mavi gözleri bulduktan sonra Sylviane'ı tanıyabildik, evet. Carmen yanılmamıştı. O yanan mavi gözler Sylviane'a aitti.

Sylviane'ın yattığı tahtalara yaklaştık ve artık sadece onu görüyorduk, onu tanıdığımız andan itibaren, bizim için hepsi silinip yok olan öbürlerinin arasında yanan mavi gözlerini. Onun yanında duruyorduk, sanki onunla yalnızmışız gibi, hastanede hastasını ziyarete gidenler gibi, yatağının yanında yalnız dururken öbür hastalara bakmayanlar gibi. Carmen usulca sesleniyordu: "Sylviane? Sylviane?" Yanıp tutuşan mavi gözlerine bir bakış yerleşmişti. "Gördü bizi" dedi Lulu.

"Nasılsın Küçük Sylviane'ım?" diye soruyordu Carmen ve bu yalan dolu soru gerçek bir soru gibi geliyordu kulağımıza. Ölen birine nasıl olduğu sorulur mu? Carmen'in sesindeki şefkat gerçekti. Sylviane bizi tanımıştı ama konuşacak gücü yoktu. Bize bakıyordu, yanan mavi gözleri bize bakıyordu; mor ve kahverengi damarlarla dolu, kararmış suratında, Sylviane'ın o ölen suratında,

parlak ve açık renk iki lekeye dönüşmüş gözlerinin o yanan maviliğinde bir şey okuyabilmek imkânsızdı.

"Yorma kendini, konuşma" dedi usulca Carmen. Bizim de Sylviane'a söyleyecek bir şeyimiz kalmamıştı. Ne denir ki, yirmi yaşında, ölmekte olan bir kıza, eğer bir şey isteyip istemediğini bile soramayacaksanız, hiçbir şeyiniz yoksa ona verecek? Sylviane ölüyordu ve değerli taşlar gibi duran mavi gözleri sönecek, yüzü gibi kararacaktı. Önünde öylece duruyorduk çünkü onun bize bir şey söyleyecek gücü yoktu ve bizim ona söyleyecek hiçbir şeyimiz yoktu. Sylviane hareketsiz bir şekilde bize bakıyordu ve bakışında, yalnızlık ve yıkılmışlık dışında hiçbir şey okuyamıyorduk. Kımıldamıyordu. Öldü zannedebilirdik, eğer son kez öksürüp, üstünde bitlerin dolaştığı çarşafının altında, kaburga kemikleri sarsılmasaydı. Sylviane çarşafın altından etsiz kalmış elini çıkarttı –saydamlaşmış bir eldi bu– ve yanında yatanın eli de olabilecek, bu etsiz eli dudaklarına götürdü. Öksürüğünü bastıran bu el öylesine etsizdi ki, kemikleri parçalara ayrılıp bitlerle dolu örtünün üstüne dökülecek gibi duruyordu. Öksürüğü, bir hırıltıyla boğulup, paçavraya dönmüş battaniyesinin altından beliren kaburgalarını bir iki kez daha sarstı. Sylviane elini çekti. Dudaklarında pembe renkli bir salya köpürüyordu. Sylviane öksürükten bitkin düşmüştü, gövdesine sadece düğüm olmuş kıkırdaklarla bağlı gibi, kopacak gibi görünen kafasını tahtaların üstüne bırakıyordu –öylesine, usulca, ses çıkarmadan, yırtılmadan–, sanki kafası ayrılacaktı bedeninden ve bitli örtünün, ya da yandaki iskeletin kaburgalarının üstüne yuvarlanacak, iskeletin dışarı fırlamış kaburgalarına çarparak duracaktı. Lulu, çürük tahtaların dış tarafında duran, tanımadığımız iskeletin üzerinden Sylviane'a doğru eğildi ve kafasını yavaşça eski yerine itip, biraz daha

düz dursun diye, nazikçe gövdesinin açısına doğru düzeltti. Lulu elbisesinde aranıp bir bez parçası çıkarttı ve Sylviane'ın dudaklarındaki pembe köpükleri silmeye çalıştı ama bastırmak istemiyordu, dudak kenarlarına akıp kuruyalı çok olmuş kan lekesini çıkartmayı başaramadı. Carmen bezi Lulu'nun elinden aldı, o da yandaki iskeletin üzerinden uzanıp Sylviane'ın gözkapaklarını sildi. "Hiç böyle mavi gözler görmedim. Baksanıza hâlâ ne kadar güzel. Ya saçları... Altın sarısı saçlarını hatırlıyor musun Charlotte, ne kadar yakışırdı gözlerine?" Sonra Sylviane'ın üzerine biraz daha eğilip öptü. "Uyu küçüğüm. Uyu artık. Bizim gitmemiz gerek. Daha fazla kalamayız. Ama tekrar geleceğiz. Uyu." Carmen bir daha gelmeyeceğimizi çok iyi biliyordu. Sylviane bizi beklerse diye böyle söylüyor ve bu sakinleştirici sözleriyle birlikte, alnını okşuyordu. "Uyu küçüğüm" dedi ve Sylviane'ı, o kahverengi deliklerin dibinde mavi mavi yanan gözlerle bakan traşlı kafasını öptü. Carmen doğrulup bana yer bırakmak için kenara çekildi ve "sen de öp onu" dedi. Sadece. "Öp onu" dedi, sanki ağzı ölümün salyasıyla kirlenmiş, can çekişen birini öpmek doğal bir şeymişcesine. Sylviane'ın yüzüne doğru eğildim. Yanıp tutuşan mavi gözlerine doğru eğildikçe onlar da bana bakıyor, gittikçe daha da büyüyor, gittikçe daha da mavileşiyor, gittikçe daha da derinleşiyordu ve ben kaçmak, iskeletlerle dolu bu koridordan, bu katlardan, bu ölüm ve çürük kokusundan uzaklaşmak istiyordum. Carmen ve Lulu'yü aldatmayı düşündüm ama cesaret edemeyip Sylviane'ı öptüm, ağzımı açmadan ve bu şekilde öpmem Carmen ve Lulu'nün gözünde yeterli mi diye düşünerek tiksintiden büzülüyordum. Ya sen Mara, sen de böyle mi öpmüştün kardeşin Violaine'i, yoksa cüzzamın kemirdiği yüzünü unutup, sadece gözlerine baktıracak bir sevgi

bağı bulabilmiş miydin yüreğinde? – Hiç utandınız mı hayatta?

Utanmamalı, pişman olmamalı, neye yarar ki? Burada olan Germaine idi, Sylviane değildi, bizimle geri dönen Germaine idi, dün ya da evvelsi gün, ya da bugünlerde, çünkü Sylviane ölmüştü bile, oysa hiç değişmemişti Germaine, hâlâ hoşgörülüydü ağzı, ışıklıydı mavi bakışı, iyilik ve şefkat doluydu gözleri. Elini tutuyordum elimin içinde çünkü zayıflamamıştı hastayken, sadece saydamlaşmıştı sanki, kalıbı değişmemişti. Germaine'in elini tutuyor, bir türlü bırakamıyordum, aynı orada, uykuya dalarken annemin elini bırakamadığım gibi.

"Artık onu kocasıyla bıraksak iyi olacak galiba" dedi Lulu, –hayır, o gün Lulu değildi konuşan, karıştırıyorum– ve taraçaya çıktık. Maurice kımıldamadan, tepelerin manzarasına ve tutuşan sardunyalara karşı ayakta duruyordu, Germaine'in odasındaki yerini bize bıraktığından beri kımıldamamıştı. Elini sıktık. Germaine'in yanına döndü. Uzun bir süre taraçada, gün batımının alevlerinde kaldık. Üçümüzden biri: "Ona yardımcı olabilir miyiz soralım" dedi. – "Hiç değilse öbür gün cenazeye geleceğimizi söyleyelim" diye ekledi bir başkası. Biliyorum ki o gün, Germaine'in öldüğü gün benim yanımda olan iki kişi ne Carmen, ne de Lulu idi. Sylviane'a veda ettiğimiz gün Carmen, Lulu ve ben beraber olduğumuz için, Germaine'in öldüğü gün, gerçekten benim yanımda olanları onlarla karıştırıyorum, sadece bu yüzden. Onlardan biri, ne Lulu, ne de Carmen, bir başkası, camlı kapıdan Maurice'e el salladı, çünkü trenimize binecektik. Maurice bize teşekkür etmek için tekrar taraçaya çıkıp bir şeye ihtiyacı olmadığını, büyük oğlunun her şeyle ilgileneceğini, öbür gün gelemezsek anlayışla karşılayacağını ve bugün Germaine'in arkadaşlarını gördüğü için mutlu olduğunu söyledi.

Jacques

A.'ya giden tek kişi bendim o gün. İstasyonda bekleyecek kimsem yoktu. Diğerlerinin çoğu daha önce iki ya da üç grup halinde dönmüşlerdi, protokol ve partiden yoldaşlarla birlikte bütün şehir gelmişti. Onlar için bir eğlence düzenlenmişti. Peronda hâlâ bayraklar duruyordu. Beni kimse beklemeyecekti, çok geç kalmıştım. Benim grubum –aynı konvoydan hayatta kalan yedi kişiydik– Marcel'in hastalığı yüzünden gecikmişti. Dönmek için onun seyahat edebilecek duruma gelmesini beklemiştik. Uzun süre önce karar vermiştik: Paris'e varmadan ayrılmayacaktık. Bir gün önce, yedimiz birlikte gelmiştik. Charente tarafına gidecek olan bir tek ben vardım. Paris'ten beri yalnızdım. Trende insanlar bana çok nazik davranıyorlardı. Yiyecek, içecek veriyor, sorular soruyorlardı. O kadar yorgundum ki doğru düzgün cevap veremiyordum. Benimle aynı vagonda seyahat eden A.'lı biri benim rahat görünmediğimi fark etmiş ve kuşkulanmıştı. Bunu çok sonra öğrendim. O anda, insanların sorularına sadece baş sallayarak cevap verdiğim için alındıklarını sanmıştım. Acıkmışsınızdır, üşümüşsünüzdür. Belki de gerçekten toplama kampından gelip gelmediğimi merak ediyorlardı. Halbuki yüzümü görmek yeterliydi... Beni rahat bırakmalarını istiyordum, insanlar da sorularına cevap almak istiyorlardı. Diğerlerine de aynı şey oldu mu bilmiyorum ama en başlarda benim canım hiç insanlarla konuşmak istemiyordu. Günlerce yoldaşlarla konuştuktan sonra çok zor geliyor-

du. İnsanlara hep açıklamalar yaparak başlamak gerekiyordu. En ufak bir soruya cevap vermek için bile, bir giriş yapmak, mekânları, saati, havayı anlatmak, kimin kim olduğunu belirtmek gerekiyordu. Bitmek bilmiyordu. Oysa yoldaşlarla konuşurken böyle bilgiler vermek gerekmiyordu. "Şişkonun Simon'un peşinden koştuğu gündü..." dediğimiz zaman, neden bahsedildiğini, Simon'un neden ekmeğimizi, onu çalan kaponun elinden kaptıktan sonra koşmak zorunda kaldığını herkes anlıyordu. Uyur gibi yapıyordum. Manzaraya bakmayı, çan kulelerini hatırlamayı, istasyon isimlerini okumayı istiyordum oysa. İnsanlar kendi köşemde kafamı dinlemek, pencereden bakmak, trenin makas manevralarını, havaya uçurduğumuz trafoları, iki yıl önce trenleri raydan çıkarttığımız tren yollarının eğimlerini seyretmek istediğimi anlamıyorlardı. İnsanlar birbirleriyle konuşuyorlardı. Konuştukları için mutluydular. Özgürce konuşabilmenin ve dolambaçsız sorular sorabilmenin keyfini çıkartmaktan bıkmamışlardı. Bir kadın bana: "Geri dönmek şimdi size çok tuhaf geliyordur herhalde" dedi. Evet, çok tuhaf geliyordu. Bir cevap vermemi bekliyordu. İşte o zaman uyuma taklidi yapmaya başladım. Uyuduğumu zanneden adamın biri, "Çok yorgun olmalı zavallı" dedi, "bu kadar zayıf olmak" Koridorda da geri dönen mahkûmlar vardı. Onlar konuşuyorlardı ve insanlar onları dinlemekten memnundular. Konuşmalarını takip etmeden ama bir müddet sonra tutsaklık anılarının askerlik anılarıyla karışacağını tahmin edebilecek şekilde dinliyor ve kıskanıyordum onları.

İstasyondan çıkışta bir iki memuru, en azından biletleri alanı tanıdım. Hâlâ orada mıydılar? Gerçekten de çok tuhaf geliyordu. Ne hissettiğimi anlatmam çok zordu. Bir şeyleri, buradan gitmeden önceki gibi bulacağımı tahmin etmiş ama şimdi de her şeyin yerli yerinde durduğunu

görünce şaşırmıştım. Şaşırmış ve rahatsız olmuştum. Değişen bendim ve çok tuhaf geliyordu bu.

Yolcular istasyonun önünde dağıldılar. Bazıları yüzümü incelediler. Bir an bir tarafa yönelecekmiş gibi bekledim, nereye gideceğimi bilmiyordum. Kendimi toplamalıydım. Gidecek bir yerim vardı: Evim. Buradan on dakika mesafedeydi. Öyle tahmin ediyordum çünkü istasyonu ve caddeyi eskisi gibi bulmuş ve eskiden olduğu gibi, çevik yürüyüşüme de kavuşmuştum. Ne çok inmiştim, istasyon caddesinden... Yola çıkınca bacaklarım ağırlaştı, ayakkabılarımın tabanları kurşundandı sanki. Öylesine gözüm korktu ki geri dönüp –dönmek çok zor oldu, sendeliyordum– istasyonda bir banka oturdum. Kimsenin beni karşılamaya gelmeyeceğini biliyordum çünkü kimseye haber vermemiştim. Kimsenin beni almaya gelmesini beklemiyordum ama yine de hayal kırıklığına uğramıştım. Sanki herkes benim geri döndüğümü bilmeliydi. Demek dönüş böyleydi ha? O bankta uzun süre oturdum, kendi kendime, "akşam olmadan yola çıkmalısın" diyor, ama harekete geçemiyordum. Herhalde artık başka bir tren gelmeyecekti, istasyon boşalmıştı. Orada, bekleme salonunda yapayalnız, bankta, kendi kendime eve gitmem gerektiğini söyleyerek oturuyordum. Akşam yemeğine yetişebilirdim. Bir memur bir iki kez önümden geçip bana baktı. Onunla konuşmak zorunda kalmamak için başımı çevirdim. Bir başka memurun da bulunduğu gişeden bana baktığını hissettim. Gişesini kapatıp kayboldu. Sonra bir başkası yanıma yaklaştı ve tren bekleyip beklemediğimi sordu. "Bugün artık başka tren yok, dedi. – Hayır tren beklemiyorum, geleceğim yere geldim." Nazikçe bekliyordu. "Eve gidiyorum" diye ekledim. "Evet, geri dönenlerden olduğunuzun farkındayım" dedi memur. "Nerelisiniz? Bir şeye ih-

tiyacınız var mı?"

Sesinde bir sıcaklık vardı ve ilk defa içimden, birisinin konuşmasını dinlemek geldi. Ona nerede oturduğumu söyledim. "Evinizin hâlâ yerinde durduğundan emin misiniz? O semt çok bombalandı." Birden, tüm direncim yok oldu. Bunu hiç düşünmemiştim. Bombardımanlar olduğunu duymuştum, evet, ama benim semtimde... Hayır, bunu hiç düşünmemiştim. Son bir çabayla ölenler olup olmadığını sordum. "Yirmi kişiden fazla" diye cevap verdi memur.

Kampta günde yüzlerce kişi ölüyordu. Kampın dışında da ölmenin mümkün olduğu hiç aklıma gelmemişti. Neyin özgürlüğü için ölüyorlardı? Kampta, direnişçi değillerse, bizimkilerin başına hiçbir şey gelmez sanıyorduk. Demek dışarda da ölüm vardı? Apaçık gerçekler hep afallatır zaten insanı.

"Mesaim bitti" dedi memur, "isterseniz size refakat edeyim."

Kalktım. Yardımcı olmak için kolunu uzattı. "Yok, yok, iyiyim." Dik durmaya çalıştım. Hem endişeli olduğumdan, hem de nefesim yetmediğinden yol boyunca konuşmadım. O da bana soru sormak istiyordu. Daha evin seviyesine gelmeden gördüm. Durdum. "Burasıydı" dedim.

— Dumont'ların oğlu siz misiniz? Afedersiniz sizi tanıyamadım. Annenizle babanız bombardımanda öldüler.

— Biliyordum" dedim.

Bir anda, bunu önceden bilmem gerektiğini anladım. Annem ve babam yaşasalardı, istasyona gelir, bütün trenleri beklerlerdi. Sokağın ortasında kalakaldım. Başım dönüyor, dizlerim titriyordu. İstasyon memuru dirseğimden tuttu. Saygıyla bekliyordu, cenazelerde başsağlığı dilerken takınılan saygı havasıyla. Sonunda, "Gelin. Evde yatak yaparız. Yarın dinlenmiş olursunuz, belediyeye gi-

dip bilgi alırsınız." dedi. Önce tanımadığım birinin evine gitmektense bir arkadaşa gitmemin daha iyi olacağını düşündüm. Beni tanıdığını söylüyordu, bense onu hiç hatırlamıyordum. Annemlerle tanışmıştı. Çok yakın olduğunu söyleyince kabul ettim.

Ertesi gün şehre gittim. Nereden başlayacağımı bilemiyordum. Yoldaşlar benden sonra tutuklanmış, kurşuna dizilmiş ya da kamplara gönderilmiş olabilirlerdi. Artık hep olabilecek en kötü şeyleri düşünüyordum. Gruptan kimin kurtulma şansını yakalamış olabileceğini tahmin etmeye çalışıyordum. Vincent? Albert? Louis? Hangisi kurtulmuş olabilirdi?

Vincent evdeydi. Kapıyı o açtı. Ona doğru ilerledim, sevinçten titriyordum. Bağırmak istiyordum ama çenem ve dudaklarım titriyordu. Vincent kapının önünde, kolları vücudunun iki yanına yapışık, kazık gibi dikiliyordu. Öylesine şaşırmıştım ki, hayal görür gibiydim. Hayır, bu gerçekten de Vincent idi. Sonunda sesim çıktı: "Vincent! Benim, Jacques. Değiştim ama benim, Jacques." O, kapının önünde, sesi çıkmadan duruyordu, ben de neler olup bittiğini anlamadan duruyordum. Sıkıntıdan mı, rahatsızlıktan mı yoksa kötülükten mi böyle duruyordu, bugün bunu bilemiyorum, o anda bunu anlayamayacak kadar sarsılmıştım. Kafamdan, şu anda ifade edemeyeceğim kadar süratli bir şekilde, çeşitli tahminler geçiyordu. Vincent tutuklanmış ve dayanamamıştı. Ya da Vincent artık bizden değildi, öbür tarafa geçmişti. Ya da Vincent delirmişti. Ya da ben. Bu tahminlerden hiçbiri inanılır gibi değildi ve orada durmuş, yüzüme bile bakmayan Vincent'a bakıyordum. Yüzüme hiç bakmadan gerileyip kapıyı itmeye başladı. Kendimi mutsuz, utanç içinde ve aptal hissediyordum. Bir an öncesine kadar bacaklarımı sallayan titreme, yerini bir uyuşmaya bırakmıştı. Kanım

donuyordu. Oradan ayrıldım. Nerede olduğumu, kim olduğumu bilmiyordum. Hiçbir şey anlamıyordum. Başım ağrıyordu. Yüreğim ağrıyordu. Yolları tanıyamadan sokaklarda yürüdüm. Her şey elimden kaçıyordu. Bana bir anahtar verebilecek her şey yok olup gidiyordu. Neydi acaba? Aydınlığa kavuşması gereken bir şey vardı. Neydi acaba? Her şey karmaşık, çözümlenemez ve tıkalı görünüyordu gözüme. Uzun bir süre, kendi kendime sormam gereken soruları bile bulamadan bir kahvede oturdum. Bilmem gerekiyordu.

Louis'nin kapısını çaldığımda evde yoktu. Kapıyı Aline açtı. Beni görünce geriledi. Bir çırpıda, "Louis burada yok" dedi. Kımıldamıyor, kapıyı tamamen açmıyordu. Ben de kımıldamıyordum. Sonunda, "Geri mi döndünüz?" dedi. Siz, bana siz diyordu. Kapıyı açtığında içim rahatlamıştı. Demek ki yakalanmamıştı, Louis de yakalanmamıştı ama şu siz lafı... Kafam gittikçe daha da karışıyordu. Her şey dönüyordu. Kapının kenarına yaslandım. Aline yere bakarak bekliyordu. "Kusura bakmayın, dışarı çıkacaktım." Kapıyı arkasından kapadı ve hızlı adımlarla dimdik, caddeye girdi. Hiçbir şey anlayamıyordum. Anladığım tek şey, diğerlerinin evine gitmemin gereksiz olduğuydu. Tren yolunun kenarından istasyona doğru ilerlemeye başladım. Eğer bir trenin geldiğini duysaydım, taşların üstünden atlayıp raylara yatacak gücü bulabilirdim. Kulak kesilmiştim.

Gözlerim istasyonda evinde kaldığım memuru aradı. Herhalde çalışmıyordu ki, göremedim. Büfedeki sandalyelerden birinin üstüne yığıldım. Aç değildim. Susamamıştım. Üşümüyordum. Kafamın içindekileri düzenlemeye, birbirine dolanmış ipleri açmaya çalışıyordum. Ama kafamda hiçbir şey çalışmıyordu. Ben anlamaya çalıştıkça, her şey daha da karmaşıklaşıyordu. İşte insan böyle

deliriyor. Ya da hafızasını böyle kaybediyor. Delirdim. Sığınak olarak aklıma hastane geldi. Ben deliyim, hastanede beni iyileştirirler. Garson yemek yemek isteyip istemediğimi sordu. Bir şeyler ısmarladım ve kendimi düşünmeye zorlayarak yemek yedim. Sorulara çarpıyordum. Neden? Daha ilk nedende her şey tıkanıyordu. Ne yapmalı? Yapacak hiçbir şey yok. Nereye gitmeli? Gidecek hiçbir yer yok. Büfe hareketleniyor, camların ardında peronlar hareketleniyordu. Burada sonsuza kadar kalacak halim yok. İnsanlar bana Vincent'ın ifadesiz bakışlarıyla, Aline'in kaçak bakışlarıyla bakıyorlarmış gibi geliyordu. Nereye gitmeli? Hastane dışında aklıma gidilecek hiçbir yer gelmiyordu.

Aklıma teyzemin gelmesi uzun sürdü, annemin oradan birkaç kilometre uzakta oturan bir kardeşi vardı. Etrafıma bakmadan büfeden çıktım. Yol saatlerce sürdü. Gittikçe daha sıklaşan aralıklarla yol kenarına oturuyordum. Her seferinde bir daha ayağa kalkamayacakmışım gibi geliyordu.

Teyzem beni tanıyınca hıçkırıklara boğuldu. Yıllardır görüşmemiştik. Tutuklandığımda, akrabalarımla görüşecek vakit bulamayalı yıllar oluyordu. Ailem yoldaşlar olmuştu. Teyzem döneceğimi umuyormuş ama bana annemlerin öldüğünü söylemekten öylesine korkuyormuş ki trenleri karşılamaya gelmemiş. O da sorular sormak istiyordu. "Yorgunsun, zavallım, canım." Çok can sıkıcı deyimler kullanıyordu... "Yorgunsun tabii, gayet doğal, başına gelenlerden sonra. Seni eski gücüne kavuşturacağız." Ve durmadan anlatıyordu: Bombardıman, annemlerin cenazesi, mezarlıktaki yerleri, gömülmeleri için neler yaptığı. "Mezartaşı için seni bekledim. Sana düşer. Ağabeyin vurulanlar köşesinde. Belki onu da annenlerin yanına koymak istersin. Ne dersin? Neyse artık, kendin karar

ver." Benden önce kamplardan dönenleri ziyarete gidebilmek için haftalarca bekledim. Birkaçını tanıyordum, benim işimden ya da konvoyumdan değillerdi ama partiliydiler. Vincent, döner dönmez onlara bana dikkat etmelerini söylemişti. Oradayken, benim kendi şebekemi ihbar ettiğimden emindiler ve bu ikiyüzlülüğümden dolayı bana kızmaya devam ediyorlardı. Neyse ki onlardan ayrılmış ve Lucien'in grubuyla komandoların arasına yollanmıştım, yoksa yiyeceklerini benimle paylaşmak zorunda kalacaklar ve buna üzüleceklerdi. Bunları sonradan anladım. Onlarla yeniden görüştüğümde hiçbir şey söylemiyorlardı ve ben neden surat ettiklerini anlayamıyordum. Ve bütün bu zaman boyunca, arka planda, içine girmeye cesaret edemediğim karanlık bir bölgede, Denise vardı. Adını içimden bile söyleyemiyordum. Ona rastlamaktan korkuyordum. Birilerine rastlamaktan korkuyordum. Bazen aklıma annemlerin arkadaşlarını ziyarete gitmek geliyordu. Birkaç gün boyunca düşünmeye devam ediyor, her seferinde erteliyordum. Tanıdığım birine tesadüfen rastlayınca, aceleyle selamlayıp adımlarımı sıklaştırıyordum. Uzun süre grubumdaki, birlikte döndüğüm arkadaşlarıma yazacak cesareti bulamadım: Lucien, Marcel, Henri. Denise o kadar ısrar etti ki, bir gün Lucien'e mektup yazdırmayı becerdi. Ama başıma gelenleri anlatmadım. Paris'te birbirimizden ayrılırken, yirmi yıl sonraya verdiğimiz randevuda karşılaştığımızda ve onlara hikâyemi anlattığımda, onlara güvenmediğim için bana kızdılar. O zamanlar kimseye güvenmiyordum. Eğer Denise olmasaydı, kafama bir kurşun sıkardım sanıyorum. Neyse ki, o 3 Temmuz akşamı yemekte herkes Loulou ile ilgileniyordu. Kendi yerimde olmaktansa Loulou'nun yerinde olmayı tercih ederdim. İyice düşününce de bu böyle geliyordu.

Önce Denise bana geldi. Ravensbrück'den döner

dönmez ona da bana dikkat etmesi söylenmişti ama o bana yöneltilen suçlamalara inanmıyordu. Kafamdaki her şeyi aydınlattı. "Örgüt dağıtıldıktan sonra, tutuklanmayan arkadaşlar –Vincent, Louis, Aline– bunun nedenini aradılar ve onlar için bunun başka bir açıklaması yoktu: Örgüt ihbar edilmişti. Bildiklerini karşılaştırıp hesaplar yapınca, içlerinde bir hain olduğu ve bunun da sen olduğun sonucuna vardılar." Uçarak yanlarına gitmek, ihbarcı olmadığımı haykırmak, onlara ispat etmek istedim. İspat etmek. Doğruyu söylediğimi anlar, hissederlerdi. "Hayır, dedi Denise. Sana inanmazlar."

O günden sonra kimin söylediklerimi destekleyebileceğini, iyi niyetimi anlatabileceğini düşünmeye başladım. Şahitlik edebilecek kimse kalmamıştı. Hepsi kurşuna dizilmiş ya da kamplarda ölmüşlerdi. Hayatta kalan son kişi oluşum da durumu lehime çevirmiyordu. Hatta aleyhimdeki en önemli delil buydu. Sadece Denise bana olan güvenini kaybetmemişti. O başkaydı. Arkadaşlar onu, beni bırakmaya zorluyorlardı. Bunu reddetti ve aralarından atıldı. Evlendik. Hüzünlüydü düğünümüz. Ben şehirden ayrılıp başka bir yere yerleşmek istiyordum. Denise ise bunun suçu kabul etmek anlamına geleceğine inanıyordu. Kalmak ve masum olduğumu ispat etmek için kafa tutmak gerekiyordu. Yıllarca aradım. Yıllarca Denise inatla aradı. Sadece bunu düşünüyorduk. Birçok kere vazgeçecek gibi oldum. Neden orada ölmemiştim? Dönmek için bunca savaş verdikten sonra neden?

Bir gün Denise pazardayken –hiç unutmayacağım, bir pazar sabahıydı– Vincent'ın dosdoğru üstüne yürüdüğünü fark etmiş. Dosdoğru üstüne yürümüş ama yanına gelince kenara çekilip durmuş. Yüzüne bakmaya cesaret edememiş. Bizi tutuklayan müfettişlerden birini buldukları sıradaydı, kanında İspanyolluk da olduğu için Don Carlos adı-

nı taktığımız biri. Yıllardır saklanıyormuş. Sorgu yargıcı, şahit olarak Vincent'ı çağırmış –Vincent serbest bırakılınca polisi dava etmişti. Denise'e benim de çağrılacağımı söylemek istemiş. Denise dinlemiş. Kuşkulanmış. "O zaman demiş, Jacques'ın şahitliğini de istemiyor musunuz? – Tam tersine, istiyoruz. Ama sana haber vermek istedim –ona sen diyormuş ama pek rahatsız olmuş– ben de tam sana şunu söylemek istiyordum: Yargıç bana takip raporlarını okudu. Her şey benden çıkmış. Şanssızlık. Bir trende beni tanımışlar. Paris'ten Bayonne'a bütün hatta bağlantıyı ben kuruyordum, hatırlıyorsun değil mi? Parti yasadışı ilan edilince 1939'da beni tutuklayan polisi tanıdım. O zaman ellerinden kurtulmuştum. Karakoldan kaçmıştım. Ve beni 1939'da tutuklayan polis 1943'de tekrar tanımış. Bıyıklarıma, rengini açtığım saçlarıma rağmen. Meslekte gençtik biraz. Her şeyimizi değiştirip yürüyüşümüzü değiştirmeyi akıl edemiyorduk. Yürüyüşünüzden tanırlar. Polis, istasyondan çıkarken yürüyüşümü görünce beni tanımış. Benim gibi bir adamın bu işleri bırakmış olamayacağını düşünmüş. Ve takibe başlamış. Birinden öbürüne ulaşarak örümcek ağını tesbit etmişler. Bütün ağları ellerine geçirdiklerinde –her şeyi bir araya getirebilmek için üç haftadan fazla uğraştılar, biz de bu zaman boyunca Kızılderili entrikaları yapıyorduk, kendimizden, herhangi bir takipçiyi kandırabileceğimizden emindik– ve bütün ağları ellerine geçirince de geriye bir tek örgüyü örmek kalmış. Bir kere daha ellerinden zor kurtuldum, hatırlarsın. Ondan sonra da başka bir bölgeye taşındım. O yüzden Jacques'a söyle, onu da çağıracaklar. Eğer beni görmek isterse..."

Eski saygınlığıma kavuştum. Onların yerinde olsam ben de aynı şeyi yapardım, diye düşünsem de –çünkü ben de bu konuda taviz veremezdim– yine de artık yoldaşlara aynı gözle bakamıyorum.

Denise

Jacques'ı kıyıya geri getirmek için öyle acı çektim ki
Jacques'ı geri getirebilmek için, o yaşayabilsin diye öyle acı verdim kendi kendime
kendimi düşünecek vaktim olmadı.
Onun evi
onun babası onun annesi
kurşuna dizilen ağabeyi
zordu dönüşü
yoldaşlar soğuk bakışlar sırt çevirişleri yoldaşların
onu tanımayışları yoldaşların
her şeyini kaybediyordu
tüm bir hayatı kaybediyordu.
Onun her şeyi olmalıyım artık diyordum kendi
kendime
çok şey değildir her şey hiçbir şeydir her şey
bu hiçbir şey ve hiçbir zaman her şeyi
olamayacağım onun
hiçbir şeyi değilim onun
sadece ona yaşayabilmesi için cesaret verebilirsem bir şeyi olacağım onun.
Hesap yapmamalı insan diyordum
Jacques diyordum ona
kendi cesaretine güvenmeli insan karşı koymalı
Denise diyordu bana Jacques
ne yapılabilir ki şüpheye karşı
Jacques diyordum

ihanet değildir şüphe
Denise diyordu
kanıtları olur ihanetin nedenleri olur ihanetin
şüpheninse ne kanıtı vardır ne de nedeni
hiçbir şey yapamazsın şüpheye karşı
Jacques diyordum ben
karşı koymalı
Denise diyordu o
alnını dik tutmak gerek karşı koyabilmek için oysa
ben yapamam
ben ki ölüme baktım
bakamam yoldaşların gözündeki şüpheye
Jacques diyordum ben
alçaklık olur ölmek
Denise diyordu o
yüzlerine bakmaktansa ölmeli daha iyi
Jacques
diyordum
dayan Jacques
Ve her sabah Denise
diyordu o
alçakgönüllülükle izin ister gibi
Ve her sabah
Hayır Jacques diyordum
Hayır Jacques olmaz dayanacaksın
ne kadar zaman gerekiyorsa o kadar dayanacaksın
Ona yaşama gücünü geri vermek için öyle acı çektim ki
kendi kendimi düşünmektense
tüm bu yıllar boyunca...

Gaby

Dışarı çıkmıyorum çünkü üşüyorum. Kalın kalın giyinip, koca bir paltoyla içi kürklü çizmelerle bile çıksam soğuk alıyorum. Ayaklarım üşüyor ve hemen ishal oluyorum. Sokağın başına kadar bile gidemiyorum. Yazın, hava gerçekten güzel olursa eğer, bahçede bir tur atıyorum. Burada yazlar... Yazın bile üşüyorum. Neredeyse bütün yıl ısıtıyoruz evi. Gelip sana kapıyı açmak bile, baksana, parmaklarım bembeyaz oldu. Poupette'e öyle özeniyorum ki! Sıcak bir ülkeye gitmekle ne iyi etti! Soğuğa, bitmek bilmeyen kışlara dayanamadığı için taşındığını söyledi bana. Antillerde keyfi yerinde, hayata döndü orada. Ondan haber almayalı bayağı oldu. Neler yapıyor şimdi, biliyor musun? Son haber aldığımda, bir dükkân almak istiyordu galiba. Benim, Jean'ın durumundan dolayı oğlumla birlikte burada kalmam gerekiyor. Jean emekli olunca güneye gideceğiz. Evimde çok mutluyum. – Parmaklarım düzelmeye başladı. Kahve yapayım mı? Durmadan ellerimi ovuşturuyorum. Görenler bunu bir saplantı sanabilirler. Bütün sene koyun derisi eldivenlerimi çıkartmıyorum ama evde de eldiven takamam ya... Döndüğümde iki yıl Plateau d'Assy'de kalmak zorunda kaldım. Ciğerlerimde bir perde varmış. Geceleri pencere açık yatmam lazımdı. Ne hemşireler, ne de doktorlar nefesimin bundan kesildiğine inanmak istemediler. "Alışmanız lazım. Alışırsınız." Ve hemşire her geçişte bakıp, pencerenin açık olup olmadığını kontrol edi-

yordu. Auschwitz'den dönen birine soğuğa alışmasını söylemek... Halbuki dönüşüm çok şanslı oldu. Orada babamın kurşuna dizildiğini, annemin ve teyzemin öldüğünü gördükten sonra, Jean'ı bulabilmek büyük bir şanstı. Nişanlısını bulamayan o kadar çok kişi vardı ki. Jean benden önce dönmüştü. Almanya'dan geliyordu ve Auschwitz hakkında hiçbir şey bilmiyordu, o yüzden de fazla meraklanmamıştı. Bizi bekleyenler bizim neler çektiğimizi ve ne kadar az kişinin hayatta kaldığını bilselerdi, belki de dönüşte onları bulamazdık. Jean bir bilseydi... Evlendik, yerleşmeye başladık. İşte o zaman Plateau d'Assy'ye gitmek zorunda kaldım. O zamanlar şimdiki gibi evde tedavi etmiyorlardı. Jean sık sık beni görmeye geliyordu, on beşte bir pazar günlerini ve bütün tatilini benimle geçiriyordu. Bana öğütler veriyordu, cesaretlendiriyor, beş yıllık bir ayrılıktan sonra iki yıl hiçbir şey değil diye –1940 Haziran ayında mahkûm olmuştu, düşün artık– tekrarlıyordu. Halbuki bana, tersine, Auschwitz'den sonra iki yıl daha da uzun geliyordu. Jean olmasaydı iyileşene kadar asla dayanamazdım. Dağlar karla kaplıydı. Oradan dönmek ve kar görmek... Jean ısrarla beni bunun farklı olduğuna ikna etmeye çalışıyordu. Üstüste giydiğim kazaklarla –örgü örmeye orada başladım– birbirinin üstüne giydiğim üç ya da dört kazakla bir ayı yavrusundan farkım yoktu. "Benim küçük ayım, yakında iyileşeceksin, diyordu bana, Eve döneceksin. Göreceksin bak, evde hava çok güzel." Doğru. Isıtması kolay bir ev. Germaine ne diyordu, hatırlıyor musun? "Dönersem, sıcacık bir evim olacak mı?" Ve bilmece sorusu: "Eğer sana şimdi, hemen seçme şansı verseler, (üstelik de ayaklarımız kara gömülü, yoklamadaydık), şimdi sana bol köpüklü sıcak bir kakao, iyi sabunla, lavantalı sabunla bir banyo ve sıcak bir yatak, sıcak su torbalı, top

gibi şişmiş kocaman yorganlı bir yatak verseler, önce hangisini seçerdin? –Ben mi, sıcak yatak. Ah! Sıcacık bir yatakta yatmak." Hep sıcağı düşünüyorduk. Yine o, yine Germaine diyordu ki: "Eğer geri dönersem, kışın salatayı soğuk suyla yıkamayacağım. Ilık su kullanacağım." Ve inanır mısın, ben öyle yapıyorum: Salatayı yıkamak için suyu ılıtıyorum. Sıcacık bir ev... Onun için evden çıkmıyorum. Hatta öyle ki, evde ekmek yoksa köşedeki fırına kadar gitmektense ekmeksiz kalmayı tercih ediyorum. Hiç olmuyor ki zaten. Hiç beklenmedik bir durum olursa ancak, birisi, oğlumun bir arkadaşı falan haber vermeden yemeğe kalırsa. Pazar günleri Jean pazara gidip haftalık alışverişimizi yapıyor. Eğer özel bir şey lazım değilse eline bir alışveriş listesi bile vermeme lüzum kalmıyor. Büyük bir buzdolabım var, her şey elimin altında oluyor. Ben pazara pek gitmem... Kapalı bir pazarımız var. Çok cereyan oluyor. İnsan titriyor. Pazarcılara acıyorum. Üşür üşümez oradaki halim aklıma geliyor. Donmuş yollar, donmuş çamur, rüzgâr, kar, yoklamada kar fırtınası. Sırtımızdaki o kıyafetlerle... Nasıl dayandık diye düşünüyorum sık sık. Aklıma gelince hemen titremeye başlıyorum, koltuğumda büzülüyor, şalıma sarınıyorum. Evde kendimi iyi hissediyorum. Bütün gün kimseyi görmüyorum ama hiç canım sıkılmıyor. Temizlik, biraz dikiş, biraz örgü, kendimi oyalıyorum. Jean saat yedi gibi eve geliyor. İlk işi aşağı inip kazanla uğraşmak oluyor. Yemek yiyoruz, gevezelik ediyoruz, plak ya da radyo dinliyoruz. Televizyonumuz yok. Çok korkunç şeyler gösteriyorlar. Eskiden vardı ama bozulunca Jean tamir ettirmedi. Cezayir savaşı sırasındaydı. Üniformalar, askerler, makineli tüfekler... Kitap okumayı tercih ediyoruz. Çoğu kez ikimiz yalnız oluyoruz. Jean-Paul bir sevgili bulduğundan beri akşamları pek evde olmuyor –yir-

mi yaşına geldi, düşünebiliyor musun? Yirmi yaşında... Jean-Paul askerliğini bitirince evlenecekler. Hoş bir kız. Sık sık bizi görmeye geliyor. Pazar günleri. Pazarları dışarı çıkmıyoruz. Arabada çok üşüyorum. Arkadaşlar, akrabalar geliyor. Erkekler yazın bahçede top, kışın içerde iskambil oynuyorlar, kadınlar da gevezelik edip yemek hazırlıyorlar. Çok iyi geliyor, dinleniyorum. Bazen şehre gitmeye mecbur kalıyorum, elbiseye ya da ayakkabıya ihtiyacım olduğunda. Nadiren. Eşyaları pek eskitmiyorum. Bir de örgü örüyorum. Kendime bir palto bile ördüm. Sana gösteririm. Bakalım beğenecek misin? Evle Jean ilgileniyor. Sabahları çıkmadan mutfağa bir göz atıyor. Tereyağı veya kahve eksikse akşam getiriyor, geçerken de ekmek alıyor. Büyük şeyleri –çarşaflar, battaniyeler– katalogdan ısmarlıyorum. Yünü de. Kataloglara bakmaya bayılıyorum. Bir sürü yolluyorlar. Burada, sıcakta oturup katalogların sayfalarını çeviriyor, hayal kuruyorum. Neyse ki, hiç çalışmak zorunda kalmadım. Her türlü havada dışarı çıkmak...

Louise

Nedense Mado, kamptan dönmüş biriyle evlenirse her şeyin daha kolay olacağını kafasına koymuştu. Halbuki kocamla bana baksana. Döndükten iki yıl sonra birbirimize rastladık. O yirmi dokuz yaşındaydı, ben yirmi altı. O Buchenwald'dan, ben Auschwitz'den dönmüştüm. Yaşadıklarımız aynı olmasa da, aynı konulara gönderme yapıyor, aynı şifrelerle aynı dili konuşuyorduk. E ne oldu bil bakalım? Yirmi yıldır evliyiz, sanki toplama kampını yaşamış olan bir tek kişi var bu beraberlikte. O da kendisi. O kamptan döndü, çabuk yorulur. O kamptan döndü, uyanık kalamaz, yemekten sonra hemen yatması lazım. O kamptan döndü, onun için hassas, hasta, sinirli, çabuk üşür. Başı ya da karnı ağrır, sırtı ya da bacakları ağrır. Tedavi olması, kendine dikkat etmesi, idareli yaşaması lazım. En az haftada bir dispansere gider. İlaç yığınını bir görsen... Tozlar, ampuller, haplar, şişeler, her taraf ilaç dolu. Yazın tatile gitmeyiz. Bir huzur evinde inzivaya çekilir. Gemi, plaj, kır tatillerinden söz etmeye çalışırım bazen. "Biz kamptan dönenler uzun yaşamayacağız. Eğer biraz daha dayanmak istiyorsam der. Kamptan döndüğü için özel bir rejimi var. Tifüs geçirdiği için her sabah iki yoğurt. Ben de tifüs geçirdim ama onun o yoğurtları yeyişini gördükçe...O kadar çok bahsediyor ki toplama kamplarından. İşe gidiyor ama evde hiçbir iş isteyemezsin ondan. Sabahlık, televizyon. Ev tam bir revir. Şu hastalık kokusu yok mu, bilirsin, şu

romatizma için verdikleri merhem kokusu. Akşamları yatmadan sırtını ya da bacaklarını ovmamı ister. Eh, sağlığının çok da iyi olmadığı doğru muhakkak. Oradan hiç birimiz sağlam dönmedik ki. Ama hasta olmaya hakkı olan bir tek o var sanki. Zaten ikimiz birden sürekli aynı anda hasta olamayacağımıza göre. O yüzden, biliyor musun, toplama kampından dönen biriyle evlenmek...

Marceline

Gaby kendini dinleyebildiği için şanslı. Ben beceremezdim. Hiçbir zaman beceremedim ki. Ben döndüğümde babam Buchenwald'dan dönmemişti. Annem yalnızdı, hayatı boyunca hiç çalışmamıştı, ne yapabilirdi ki? Biriktirdiği paralar eridi. Bir işçi hayatı boyunca para biriktirse bile bir servet tutmaz, üstelik de annem hiçbir şey harcamamış bile olsaydı –ki bu imkânsızdı, babamla benim toplama kampında olduğumuz üç yıl boyunca ne yiyecekti yoksa?– para tamamen değerini kaybetmişti, yani biriktirdiği paraları kurtarmış olsaydı bile, komik bir miktar olacaktı bu. Dönüşteki sürprizlerden biri daha... Terhis ödeneğimi alınca kendimi zengin hissettim, çalışmaya başlamadan bir müddet bekleyebilirim sandım. Savaştan önceki üç aylık maaşımla on beş gün ancak dayanılıyordu oysa. Annem mucizeler yaratmıştı, sana yemin ederim, ama buna rağmen. Kenara erzak koymuştu: Sabun, şeker, pirinç, hatta kahve. Biz yokken neyle yaşadı bilmiyorum. Hiçbir şeye dokunmamıştı. Her şeyi bizim dönüşümüze saklamıştı. Ben babamın dönmeyeceğini hemen anladım. O yaşta... Annemse inanmak istemiyordu. Uzun zaman, çok uzun zaman bekledi. Çok uzun bir süre sonra, dudakları artık umudunun kalmadığını söylediğinde bile, gözleri hâlâ umut doluydu. "Düşünsene anne, diyordum, babam yaşasaydı kamplar boşaltılır boşaltılmaz haber verirdi. Buraya dönenlerle mesaj gönderirdi." Umut ne kadar sağlam olabiliyor! Umut

ne kadar umutsuz olabiliyor! Bazı mahkûmların ve toplama kampından dönenlerin Rusya'da olduğu söyleniyordu, gemi bekledikleri ya da hastaneye yatırıldıkları için Odesa'da kaldıkları, ya da oralarda sokaklarda kaldıkları... Polonya'da, Macaristan'da, Romanya'da... O zaman ortaya çıkan bütün bu söylentileri hatırlıyor musun? Babamın bir arkadaşı bize gelene kadar, hasta olduğundan ve kuşkusuz gelecek cesareti de bulamadığından daha önce gelememişti, babamın o arkadaşı gelene kadar annem umudunu kaybetmedi. Kaç kere tekrar etmişti o soruyu: "Ölüsünü gördünüz mü? Kendi gözlerinizle gördünüz mü ölüsünü?" Zavallı ne işkence çekti. Hayır, dönüşte dinlenemedim. O huzur evlerinden birinden faydalanabilirdim, hani o kaplıca şehirlerinde bulunan ve o zaman tutuklulara ayrılan otellerden birinde, bedavaydı aslında ama o zaman eve para girmezdi ki. Ve de evde bir kuruş yoktu. Annemin borç yapmadan dayanmış olması bile inanılmazdı. Öyle yorgundum ki! En ufak bir hareket canımı çıkartıyordu: Saçlarımı taramak... Elim kurşun gibi ağırlaşıp düşüyor, fırça elimden kurtuluyordu. Ne kadar yorgundum... Yemek odasındaki divana yatıyor ve bir daha hiçbir zaman ayağa kalkamayacağım hissine kapılıyordum. Ama kalkmam gerekti. Bir müddet bir kurumdan yardım aldım. Az bir şey. Yetmiyordu. Henüz anneme maaş bağlamamışlardı. Babamın döneceğini umut ettiği sürece, maaş talebinde bulunmamıştı. Altı hafta dinlenip çalışmaya başladım. Çok zorluk çektim, biliyor musun, çok acı çektim. Sabahları yol bile çok zor geliyordu... İşe bitkin geliyordum. Neyse ki birlikte çalıştığım insanlar iyiydi. İş arkadaşlarım bana yardımcı oluyordu. Güçlendirici bir şeyler, kalsiyum, vitamin aldım, evet ama gerçekten dinlenmedim. Eğer bugün kendimi iyi hissetmiyorsam nedeni büyük ihtimalle budur. İki yıl

boyunca dinlenmeliydik. Ama devlet bana iki yıl baksa bile annem ne yapardı ki? Bir de tabii geri döndüğümüzde –buna mecbur kalan veremliler dışında– köye çekilip hiçbir şey yapmadan durmak hiç birimizin içinden gelmiyordu. Hepimiz yaşamak, hayatın içine girmek için sabırsızlanıyorduk. Sanki kaybettikleri zamanı yakalamak istercesine, kimileri militan eylemciliği seçti, kimileri bir an önce evlenip çoluk çocuğa karıştı. Ben evlenmek için dört yıl bekledim. Ve çocuk istemedim. Kocam için de şart değildi çocuk. İlk evliliğinden iki çocuğu vardı, o ona yetiyordu. Emin ol bu gücü bulamazdım. Beklenmeden gelecek bir çocuktan da korkuyordum. Hayır, bir çocuğa verebilecek kadar sağlığım yoktu.

Evlendikten sonra bir süre daha çalıştım. O zamana kadar hep çalışmıştım, o yüzden evde oturup kocama bağlı olmak gibi bir şeyi düşünemiyordum. Gerçekten çalışmam imkânsızlaşıncaya kadar bırakmadım. Zaten kocam da karısının evde oturmasını istiyordu. Evde oturuyorum ama kendimi dinlemiyorum. Yok hayır. Yapacak bir sürü şey var. Ev işi ağır ve çok misafirimiz oluyor. Kocamın işi çok misafir ağırlamasını gerektiriyor. Haftada iki üç kere akşam yemeğine misafir çağırıyoruz. Dışarı da çok sık çıkıyoruz. Kocam dışarı çıkmaya mecbur ve benim de yanında olmamı istiyor. Halbuki bazı günler yatakta kalmak daha iyi geliyor. Enerji doludur kocam. Kayak, tenis... İnsanın yorgun olabileceğini anlamaz. İnsan kendini bırakmamalı: Bu onun hayat kuralı. Sana onu öyle bir anlatıyorum ki, cellat gibi bir adam zannedeceksin. Hayır, hayır, cellat değildir o. Toplama kampı çok korkunç bir tecrübe oldu, bunu biliyor, ama insan doğasının inanılmaz bir esnekliği olduğuna, bu yüzden de insanoğlunun, azme bile gerek duymadan her şeye tekrar uyum gösterebileceğine inanıyor. "Bu-

nun kanıtı da, senin geri dönmüş olman" diyor. (Ben de ona geri dönmeyenleri sayıp tersini kanıtlayabilirim aslında. Neyse. Onunla bu konuda tartışmıyorum.) "Aklınızda kötü şeyler kalmış olması doğal elbette. Ama o korkunç anıların esiri olmamalısınız, bunlar saplantıya dönüşmemeli. Kendinizi o anılara ezdirmemelisiniz. İşte bu bir karar meselesi. Biten bitmiştir." Bu kadar. Kendini bırakmamalı. Bundan neredeyse bir varsayım yarattı. Bilim adamı olduğu bundan belli. Maalesef –maalesef diyorum, çünkü eğer haklı olsaydı sağlığım yerinde olurdu– ateşim her çıktığında varsayımı bozuluyor. Her yıl, aşağı yukarı aynı dönemde ateşim çıkar ve günlerce düşmez. Hiçbir ilaç iyi gelmez. Ne laboratuar tahlillerinde, ne röntgenlerde hiçbir şey görünmez. Doktorum her seferinde küçük dilini yutuyor. Tifüsümün doğum günü diyorum ben buna. Her seferinde iyileşmem için haftalar gerekiyor. Nedenini çok aradım, bu krizin nereden geldiğini bulmaya çalıştım –şok, aşırı yorgunluk, aşırı kızgınlık sonucu mu? Hayır değil. Açıklamak imkânsız. Hep aynı şekilde başlıyor: Çok ağır baş ağrısı, karın ağrısı ve birdenbire ateş. Öylesine ani ki, hiçbir belirti vermeden, bir gün önce kendimi yıkılmış ya da sadece üzgün bile hissettirmeden geliveriyor... Ama buna rağmen kendimi dinlemiyorum, görüyorsun ya. Tekrar kendime gelince işime geri dönüyorum. Sinirlerim sağlam. Demek ki kocam haklı. Yenilmek istemiyorum. Hasta gibi yaşamak, yok, yok.

Cenaze

Trende buluşacaktık. İstasyona geldiğimizde içimizden üç kişi gelmiş, bilet alıyordu. Birbirimize sarıldık. "Kaç kişi olacağız dersiniz?

— Kalabalık olacak mıyız bilmiyorum. Taşrada oturanlar için biraz geç kalındı. Ben adresi olan herkese mesaj yolladım. Marie-Louise telefon etti; o doğrudan kocasıyla, arabayla gelecek."

Dördümüz de Paris'te oturuyor ve sık sık görüşüyorduk. Dolayısıyla da önemsiz konulardan söz ediyorduk. Bir müddet, gişenin yanında, arkamıza göz atarak bekledik, sonra da randevu yeri olan perona doğru ilerledik. Henüz kimse yoktu. Gideceğimiz şehrin adı yazılı olan tabelanın bulunduğu vagonun yanında durduk. Önemsiz şeyler konuşmaya devam ediyor –"İyi misin? Kocan nasıl? Ya oğlun?"– bir yandan da etrafı kolluyorduk.

"Oradaki grili kim? Sanki bir şeyler arıyor gibi.

— Kim?

— Grili uzun boylu kadın. Belki de bizden biri ama tanıyamadım.

— Ben de."

Grili kadın yaklaştı, yanımızdan geçti, devam etti. "Yok, bizden biri değil. Yürüyüşünü tanıyamadım."

Kadın bizim olduğumuz yeri geçmişti. Dönüp baktı, tereddütle gülümsedi ve bize doğru geldi.

"Jeanne'a benziyor. Tanıyor gibiyim.

— Jeanne? Oysa ne kadar değişmiş..."

Yakınımızda duruyordu. "Beni tanımadınız mı? Jeanne." Hiç değişmemişti. Onu tanıdığımız anda kendisi oluverdi gözümüzde. Onu tanıdığımız anda, hemen, hiç tereddüt etmeden çizgilerini, teninin solukluğunu, göz çevrelerindeki yorgunluğu, ağzının kenarındaki acı sertliği yüzünden çıkarttık ve o, eski o oluverdi. Hafızamız görüntüsünü rötuşlayıp, banyo etti ve bizim tanıdığımız Jeanne oluverdi. Ne tuhaf, diye düşünüyordum... Benim de böyle birkaç suratım mı var acaba? Galiba her birimizin bir yüzü var –bıkkın, yorgun, donuk– bir de bu bozulmuş yüzün üstünde bir başka yüzümüz var –aydınlık, canlı, hafızamızda kazınmış olan– ve bu ikisinin de üstüne yapışmış, her yerde takabildiğimiz bir maskemiz var, sokağa çıkarken, hayatın içine girerken, insanlarla konuşurken, etrafta olup bitenlerle ilgilenirken kullandığımız, tezgâhtarların, tezgâhtar kıyafetlerini giyerken takındıkları kibarlık maskesi gibi bir şey. Ve kuşkusuz arkadaşlarımızın gerçekliğini yalnızca bizler görüyoruz, kuşkusuz altındaki çıplak suratı da yalnızca bizler görüyoruz.

Jeanne bizleri tanıdı ve sarıldı. "Nasıl haber aldın? Ben sana mesaj yollamamıştım, adresin hiç elime geçmedi ki.

— Dün tesadüfen Mimi'ye rastladım. Ne tuhaftı. Tam da dün ve hiç gitmediğim bir yerde. Kızımı yeni dişçisine götürüyordum. Bizimki...

— Kızın mı var? Kaç yaşında?

— Yakında on dokuz olacak.

— On dokuz yaşında dişçiye yalnız gidemiyor mu?

— Dişçi arkadaşım olduğu için ben götürüyordum.

— On dokuz yaşında... Döner dönmez hemen evlendin o zaman?

— Öyle sayılır...

— Tek çocuğun mu var?

— Bir de oğlum var.

— Nasıl oldu da bunca yıldır seni hiç görmedik?

— Bilmem. Günler geçiveriyor. Seneler geçiveriyor. Vakit olmuyor. Kocan, çocukların, evin, işin.

— Çalışıyor musun? Ne iş yapıyorsun?

— Eskisi gibi, kimyagerim.

— Demek ki Mimi notumu aldı. Gelip gelmeyeceğini söylemedi mi?

— Mimi'yi sokakta görsem tanıyamazdım. Halbuki değişmemiş. Anlatmak çok zor. Hem o hem de değil. Öyle bıkkın görünüyor ki. O beni tanıdı. İki gün önce Germaine'i görmeye gitmiş, son anlarını görmüş. Tabii cenaze...

— Sen de hiç değişmemişsin."

Bu Jeanne için de hem doğru hem yanlıştı. Ona dikkatle baktığınızda her şeyi değişmişti: İfadesi, dudaklarının kenarındaki o acı sertlik, saçları, silueti. Tabii ki oradaki kadar zayıf değildi. Şimdi zayıf değil de, kuruydu. Bir yandan da değişmemişti: Bakışları, sesi, ellerinin kesin ve becerikli hareketleri.

"Herkesin evi, işi var.

— Ne bileyim işte, günler geçiveriyor, seneler geçiveriyor...

— Senelerin geçtiğini hissediyor musun sen? Ben hissetmiyorum. Yaşlandığımı hissediyorum, yok, tam olarak öyle değil. Döndüğümde birden yaşlandım, o zamandan beri yaşlıyım ve bir daha da yaşlanmadım. Artık değişmiyorum.

— Neyse ki cenazelere geliyorsun, diyordu yerleştiğimiz kompartımana girip Jeanne'ı öpen bir başkası. Neredeyse cenazelerin sıklaşmasını dileyeceğiz.

— Sen hiç değişmemişsin ama, dedi Jeanne. Eskisi gibi korkunçsun.

— Ne yapayım, sen ancak ölülerin sana ihtiyaç duyabileceğine inanıyorsun."

Jeanne gülümsedi. İki dişini düzelttirdiği halde bu gülüş bize eski halini geri getiriverdi.

"Bu kadar acımasız olma.

— Ölüler için rahatsız olmakta haklısın, hiç değilse yaşayanları görme fırsatı çıkıyor. Demek ki daha sık olmalı.

— Yeter artık sus, dedi o ana kadar lafa karışmamış olan birisi. Şaklabanlık iyidir de fazla abartmamak lazım.

— Ne var canım cenazelerde? Ölümlü olanlar sadece bizim arkadaşlar değil ya.

— Neden, sen başka cenazelere de mi gidiyorsun?

— Bazen. Hiç etkilenmiyorum ki zaten. Gitmek zor gelmiyor. Auschwitz'den beri cenazelerde ağlamıyorum... İnsanın bir cenazesinin olabilmesi bile bir şans. Viva'yı, Mounette'i, Claudine'i düşününce...

— Ben sık sık Mariette'i düşünüyorum.

— Bildiğimiz bütün lafları edecek misiniz?

— Başka kim geliyor?

— Ya Gaby? Ona haber veren oldu mu?

— Tabii. Ama ona güvenilmez. Biliyorsun, hiç evinden çıkmıyor.

— İşte! Biri daha! Bu tarafa, bu tarafa!" diye bağırdı pencerede nöbet tutan. Koşarak gelene işaret ediyor, o da el sallayarak bize doğru koşuyor, trene atlıyor ve kompartımanın eşiğinde beliriyordu, biz de kendisini gülerek karşılıyorduk.

"Hep aynı. Hep gecikme korkusu. Neden trenleri kaçırmaktan korkuyorsun ki? Kaçırman gereken tek bir tren vardı, ona da bineceğin tuttu.

— Eh, hiç değilse onun sayesinde seni tanıma zevkine kavuştum. Nasılsın?" Yanağını uzatıyordu.

"Hiç değişmemiş. Hep havai. Pabuçlarını kaybettiği

günü hatırlıyor musunuz?

— Pabuçlarımı kaybetmedim. Çaldılar.

— Aynı şey. Gel otur. Ayakta dikilme. Burada oturmak serbest. Ya Carmen hemen çingenenin birinden bir çift pabuç çalmasaydı halin ne olurdu?

— Ayakkabı mı çaldınız? dedi Jeanne sitemle.

— Niye, sen hiçbir şey çalmadın mı?

— Mümkün olunca SS subaylarından bir şeyler çaldığım olmuştu, evet, ama mahkûmlardan, hayır.

— Sende bu fazilet varken nasıl geri döndün ona şaşıyorum. Neyse ki biz vardık. Peki ne yapacaktın ki? Eksi yirmi derecede yoklamaya çıplak ayakla mı gidecekti? Biz bu salağı geri getirebilmeye uğraşıyorduk.

— Evet, beni kudurtmak için.

— Çingeneler her şeyimizi çalıyordu. Bir sürü fazla pabuçları vardı. Senin Birkenau'dan geçmediğin belli oluyor, Jeanne.

— O kadar şaşkın olmasan ayakkabılarına dikkat ederdin. Benimkiler, yirmi altıncı blokta olduğumuz süre boyunca kafamın altında yastık gibi duruyorlardı.

— Canım, her şeyi kaybettiğimi biliyorsun işte. Her görüştüğümüzde ayakkabılarımı çaldırdığım için azarlamayacaksın herhalde.

— Seni geri getirebildiğimiz için de şanslısın. Her şeyi kaybede kaybede kendini de kaybedebilirdin.

— Geri dönebilenlerin hepsi şanslı, dedi Jeanne. Diğerlerine sahip oldukları için.

— Anlaşıldı, sen bunda ısrarlısın: fazilet ve ahlak, hukuk ve herkesin kendi borcu."

Tren hareket ediyordu. "Artık kimse gelmez." Paltolarımızı katlayıp fileye koyduk ve yerleştik. Jeanne yakınıma oturdu.

"Seni gördüğüm için öyle mutluyum ki. Değişmemiş-

sin biliyor musun? Hiç. Neler oldu? Neler yaptın? Tekrar evlendin mi?

— Hayır.

— Neden tekrar evlenmedin? Yalnız yaşamak iyi bir şey değil.

— Başka biriyle yaşamayı düşünemem.

— Bunca zaman sonra mı?

— Bunca zaman sonra.

— Gerçekten hiç düşünmedin mi?

— Ya niyetim olmadı, ya da fırsatım. Bilmem. Daha doğrusu hiç düşünmedim. Önce çok erkendi, sonra da çok geç oldu."

Jeanne'ın sorduğu soruya cevap verirken, ona ve diğer arkadaşlara beni yakınlaştıran her şeyi ölçebiliyordum. Sadece onlardan birisi bana bu soruyu bu kadar dolambaçsızca sorabilir ve ben de sadece onlardan birine, onu ilgilendirmediğini düşünmeden, bu kadar düz bir cevap verebilirdim. Jeanne devam ediyordu: "Yalnız başına sıkılmıyor musun?"

— Çok arkadaşım var, çok işim var.

— Mutlu musun?" Bana bakıyordu. "Onu demek istemedim. Onu biliyorum. İşinden memnun musun?"

Jeanne, sanki daha dün görüşmüşüz gibi doğal davranıyordu bana. Arkadaşlar, "biz bize görüşmek çok iyi oluyor" diyorlardı, onların demek istediği işte bu olmalı. Beraberken özel bir çaba göstermemiz gerekmiyor, zorlama hiçbir şey yok, sıradan nezaket kuralları bile yok. Biz bizeyken kendimiz oluyoruz. Jeanne'ın yirmi yıldan uzun bir süredir ne yaptığını, nasıl yaşadığını bilmiyordum ama bunun önemi yoktu. Sanki gerçekten, hiç ayrılmamış gibiydik. Oysa Jeanne bizim konvoydan değildi. Onunla Raisko'da tanışmıştık, biz, yani laboratuar birliklerine, Raisko'ya gitme şansı bulanlar. Şimdi de onu o

zamanki haline benzetiyordum, beyaz önlüğüyle ciddi ve dimdik, dikkatli, gidip gelen, aletleri nazikçe kullanan, Herr Doktor'un önünde ciddi ve kapalı, arkadaşlarının yanındaysa fedakâr ve cömert duran, hatta şartları düzeltebilmek için ihtiyatsız sayılabilecek kadar gözüpek davranan biri.

"Jeanne, domatesleri hatırlıyor musun?" Soru kanapenin öbür ucundan gelmişti. "Seradan çaldığımız domatesleri? Ne hikâye ama! O sefer az kalsın yakalanıyordun.

— Domates mi? Raisko'da domates mi vardı? İlk defa duyuyorum.

— Evet vardı, serada. Serayı gözünün önüne getirebiliyor musun?

— Evet ama domatesleri hatırlamıyorum.

— Nasıl olur? Hatırlasana. Jeanne kasalarda olgunlaşmaya bırakılmış olan domatesleri görmüştü. Toprağa gömülü duruyorlarmış.

— Tatları da tuhaflaşmıştı.

— Hayır, domatesleri hatırlamıyorum. O gezide ben yoktum herhalde.

— Hayır, vardın. Herkes vardı. Hatta sen herkesten fazla alıp birazını da yolda düşürmüştün. Ben senin arkandan düşenleri topluyordum.

— Domates gününde Charlotte hâlâ orada mıydı, emin misin? O Ravensbrück'e gittikten sonra olmadı mı?

— Evet, eminim. Onlar –sekiz kişi– ocak ayı başında Raisko'dan ayrılıp Ravensbrück'e gittiler. *Hastalık Hastası* piyesinden sonraydı, *Hastalık Hastası* da Noel zamanıydı. Domateslerse yazın olmuştu.

— Domatesler... Yedik mi onları?" Çok şaşırmıştım. Hayır, o domateslerin tadını hatırlayamıyordum.

"Ne diyorsun, tabii yedik!

— Orada bulunduğum süre içinde domates yediğimi

hiç hatırlamıyorum.

— Üstelik de gerçekten domates tadındaydılar, sana yemin ederim. Değil mi Jeanne? Hatırlamaman çok tuhaf. Germaine'in salatalıkla yakalandığı gündü.

— Seni duyan da bol bol yiyip içiyorduk zannedecek. Salatalık, domates...

— Germaine kocaman bir salatalık alıp elbisesinin altına saklamıştı. Uzun boylu bahçıvan *kapo* yakaladı. Ceza olarak ertesi gün Birkenau'ya yollandı.

— Germaine için nasıl korkmuştuk, hatırlamıyor musun?

— Evet hatırlıyorum. Herhalde o korku unutturdu domatesleri.

— Germaine geceyi hücrede geçirdi. Müthiş korkmuştuk.

— Daha eğlenceli bir şeyler anlatamaz mısınız? Yine de domatesleri hatırlamaman çok acaip...

— Neden hatırlamadığını biliyorum ben. Tamamen sersemleştiği sıralardı. Kafası hiç yerinde değildi."

Acaba kafamın yerinde olmadığı başka zamanlar da olmuş muydu? Peki, nasıl oluyor da şimdi, kafamın o zamanki halini gayet aydınlık ve düzenli olarak hatırlıyorum? İnsanın kafasının yerinde olması için neleri hatırlaması ve neleri unutması gerekiyor? Domatesleri unutmuş olmak yazık. Ağır bir hatıra değil ki domatesler. Neden onun yerine dumanın kokusunu, rengini, bacalardan fışkıran kızıl ve isli alevleri, rüzgârdan bükülüp bize o kokuyu ulaştıran alevleri unutmadım ki? Neden onun yerine sabahları ölenlerle akşamları ölenleri, gözleri kemirilmiş, elleri, donmuş kuş ayakları gibi kıvrılmış elli cesetleri unutmadım ki? Neden onun yerine susuzluğu, açlığı, üşümeyi, yorgunluğu unutmadım, nasılsa kimselere bunlar hakkında ufacık bir fikir bile veremediğime göre, öy-

lesine gereksiz ki bunları hatırlamak... Neden onun yerine süren, bitmek bilmeyen zamanı hatırlıyorum ki, nasılsa insanlar bana, "hayatta yirmi yedi ay uzun bir süre değildir" diyorlar ve ben onlara oradaki zamanla buradaki zamanın arasındaki farkı, oradaki boş ama ölülerle dolup ağırlaşan zamanla, –çünkü cesetler her ne kadar hafifse de, binlercesi olunca ağır geliyor, o iskelet gibi cesetlerden ve sizi eziyor ağırlığı– işte oradaki o boş zamanla buradaki kof zamanın arasındaki farkı anlatamıyorum.

"Ben hiçbir şey hatırlamıyorum. (Bunu söyleyen kimdi?) Gerçekten de hiçbir şey hatırlamıyorum. Bana orayla ilgili bir şey sorduklarında, karşımda ağzı dev gibi açık, bir çeşit uçurum görüyor, içine düşmekten korkup uzaklaşacağım yerde ona doğru koşuyor, karşımda beni kurtarmak için duran bu ağzı açık boşluğa atlıyorum. Sadece sizlerleyken hatırlıyorum, hayır daha doğrusu, sizin anılarınızı tanıyorum. Genellikle çok sözünü eder misiniz? Yani beraber olmadığımız zamanlarda demek istiyorum.

— Ben hiç.

— Ben ederim. İnsanların bilmesi gerektiğine inanıyorum. Eğer dönüşümüz hiçbir işe yaramayacaksa, sessiz kalacaksak, neler olduğunu söylemeyeceksek neden bu kadar savaştık geri gelebilmek için?

— Peki ama söylemek neye yarayacak?"

Jeanne sorular sormaya devam ediyordu: "Peki nasılsın? İyi misin? Sağlığın iyi mi?

— Evet, sindirim sistemim biraz dertli, herkes gibi.

— Çok iyi görünüyorsun. Seni bu kadar iyi gördüğüme çok sevindim."

Oradan gelen herkeste olan bakışlarla bakıyordu bana, gören gözlerle.

"Ya sen?" Bu soruyu soracak cesareti çok zor bulmuştum. Her ne kadar çizgilerinin ve soluk benzinin altında

eski yüzünü tanıdıysam da, teninin renginde, dişetlerinde, hastalıklı, ölümcül bir şeyler vardı.

"Hayır. İyi değilim. Hiç uyumuyorum. Döndüğümden bu yana hiç uyumuyorum. Hiçbir uyku ilacı beni uyutmuyor. Hepsini denedim. Sabahları birkaç saat uyuyorum, o da her gün değil. Ve sabah yataktan kalkınca hep başım ağrıyor, korkunç bir baş ağrısı. Çocuklar büyüsün, tahsillerini bitirsin diye sabırsızlanıyorum. Onlar için daha uzun süre dayanmam gerek. Yaşamayı beceriyorum, buysa eğer yaşamak. Öyle yorgun oluyorum ki, çok erken yatmak zorunda kalıyorum, çoğu kez yemekten önce, ama yatınca da uyuyamıyorum. İşte bu yüzden yıllardır beni görmediniz. Hep daha keyifli, daha canlı olmayı bekliyor ama hep erteliyorum. Nedenini biliyorum. Döndüğümde kâbuslar görüyordum. Bu kâbuslardan o kadar korkuyordum ki hep yatma zamanını geciktirmek için bahaneler uyduruyordum. Sonunda uykumdan oldum. Sen kâbus görmüyor musun?

— Nadiren. Bir kâbus var, hep onu görüyorum. Aşağı yukarı yılda bir kere geliyor, ben neden olduğunu anlayamadan, bir konuşma yüzünden mi, bir anının canlanmasından mı bilmiyorum. Hep aynı konu: Beni sözüme güvenip salıveriyorlar, bütün gün içimden kaçmak geldiği halde, yolumu kaybetmeye çalıştıktan sonra, akşam olunca söz verdiğim gibi geri geliyorum. Bir türlü başaramıyorum, yol hep hapishaneye çıkıyor. Hep aynı konu ama dekor değişiyor: Bazen Santé hapishanesi, bazen Romainville, bazen hiç bilmediğim bir bina, bazen de kamp. En korkuncu kamp. Düşünebiliyor musun, Auschwitz'den çıkıyor ve kendi isteğimle geri dönüyorum. Öyle korkunç ki, dikenli telleri geçip, bir daha asla kaçma fırsatı bulamayacağımı anladığım an öyle boğucu ki, bağırmak istiyor ama bağıramıyorum çünkü göğsüm acıyor.

En sonunda bağırıp uyanıyorum. Dikenli telleri, gözetleme kulelerini, bacaları görünce bağırıyorum. Ötesini hiç görmüyorum. Daha fazlasını görmeden bağırmaya başlıyorum. Anlatılmaz bir şey. Kaçmaya çalışıp da yakalanmış olsam anlayacağım, ama hiç başıma gelmedi.

— Marceline'den haber alan var mı?

— Nesi var bilmiyorum. Ateşli. Sık ateşleniyor.

— Her sene bir şekilde ateşleniyor. Tifüsünün doğum gününde.

— Ben, (karşımızda durup konuşan biriydi) ben, bütün kâbuslarımda ölenleri görüyorum. Yalvarıyor, çağırıyorlar. Onları duyuyor ama kımıldamıyorum. Kımıldayamıyorum. Ayaklarım bağlı. Çok korkunç.

— Bana bakın, siz oradakiler, biraz genel sohbete katılamaz mısınız? Jeanne sen onu kendine sakla diye aramıza dönmedi.

— Peki ne diyormuş o genel sohbet?"

Ve birisi devam etti: "Oradayken rüyamda evde olduğumu görüyordum, döndüğümden beri de orada olduğumu görüyorum.

— Biraz da rüyalardan gerçeklere geçsek nasıl olur?

Vagon restoranın garsonu koridorda zilini sallıyordu. Biletlerimizi aldık. "İlk servis kaçta?

— On birde.

— Çok iyi. Yemek yiyecek vaktimiz olacak. Saat birde varacağız, konvoy saat üçte. İstasyona gelince otobüsü kaçırmamamız lazım.

— Duyuyor musun? Otobüsü kaçırmamamız lazımmış.

— Ben sizle beraberken hiçbir şey kaçırmam ki zaten." Herkes gülüyordu.

"Çiçekleri akıl eden oldu mu?

— Evet, telgrafla ısmarladım. Doğru oraya getirecekler."

Rüyadan gerçeğe geçsek mi artık? Gerçek nerede peki?

Bana doğru gelen yabancı
bunca yıldan sonra
ilk kez öpmek istediğim
adamdı.
Şehir
görmediğim adamlarla
doluydu
yaklaşan yabancı
bunca yıldan sonra
ilk kez yüzüne baktığım
adamdı
Benimle konuşuyordu
dinlemiyordum ben dudaklarına bakıyor
öpmek istiyordum onu.
Varlıklar birbirlerinden ayrıldıklarında
dudaklarını görmüştüm yalnızca
ve işte bu kadar küçük bir ipucuyla
yola çıkıyorum onu aramaya
şehirde
sabahların şehrinde
mavi akşamların şehrinde
hep başka bir şehir
ve kaçıyor benden.
Arıyor ve biliyorum
hiçbir zaman bulamayacağımı
Tüm şehir boş ve benim.

Françoise

Hayata yeniden başlamak diye bir deyim... Yeniden başlanamayacak bir tek şey varsa, yeniden yapılamayacak bir tek şey, o da hayat. Silip yeniden başlanabilir... Silip üstüne yeniden yazı yazmak... Nasıl mümkün olabilir ki, bilmiyorum. Başaranların nasıl yaptıklarını merak ediyorum. Ölmüş bir kalbin üstüne bir başka kalp yapıştırmak... Bu yeni takılan kalbi çalıştırmak için nereden kan alınacak peki? Kurumuş bir kalbe sıcaklık ve hareket vermek... Nereden bulunacak o ısı? O hareket?

Paul... Hapishanedeki o Mayıs sabahını hatırlıyor musun, benimle aynı anda çağrıldığın o sabahı? Beni ona doğru götürürlerken, ona veda etmek için hapishanenin o uzun ve gürültülü koridorlarında ilerlerken, kalbimin bundan sonra, sadece ona talimat verdiğim zamanlarda çarpacağını, sadece ona emrettiğim kadar hareket edeceğini ve Paul ile birlikte içine girdiğimiz savaşı ancak gücünün yettiği kadar sürdürebileceğini anladım. Savaşmak, bundan sonra... Artık her şeyi bildiğimiz halde, bu korkunç gerçek artık gün ışığına çıktığı halde, yalanlar öğrenildiği halde savaşmak. Kalbim artık zorla çarpıyor. Bir daha hiç sevgiyle, hayat dolu bir şekilde çarpmayacak.

Beni o sabah çağırdıklarında, içimde bir şeyler durdu ve bir daha hiçbir şey onu yeniden hareketlendiremez, ölen birinin kolundaki saatin durması gibi bir şey bu.

Beni o sabah çağırdıklarında, adımın Paul'e veda etmek için söylendiğini anladım. Neden sabahın beşinde

çağırsınlar ki? Neden bir hapishanede, 1942 yılının mayıs ayında, saat sabah beşte bir kadını çağırsınlar ki?

Beni o sabah çağırdıklarında, seçmek zorunda olduğumu hissettim, yaşamakla ölmek arasında bir seçim yapmak, hemen. Yaşamayı seçtim, çünkü ben giyinirken, o asker orada duruyordu, hücremin kapısının eşiğinde. Paul, bu ölüm askerine karşı savaşmak için hayatını riske atmıştı ve Paul bugün hayatını kaybediyordu ve ben, bugün, ölümü taşıyan bu askerin önünde kendimi bırakmamalıydım. Sonuna kadar savaşmalı ve ölümüne yaşamalıydım.

Beni o sabah çağırdıklarında uyumuyordum. Hapishanede rahat uyunmaz. Çünkü hava alamazsınız, çünkü hareket edemezsiniz, çünkü yataklar, aralıklı ve raptiyelerden delik deşik olmuş tahtalardan oluşur, çünkü açsınızdır, çünkü üşürsünüz, mayıs ayında bile. Aslında bütün bunlar bile uyumanıza engel olmayabilir. Ama uyuyamazsınız çünkü düşünürsünüz. Duvarlara bakar düşünürsünüz. Daha sorguya çağırmadılar. Dayanmam gerek, direnmem gerek. O gücü bulacağım. Evet, güçlü olacağım. Paul işkenceye bile dayanacak gücü buldu. Ne yapıyor şimdi? Nerede? Bu hapishanede mi, yoksa bir başkasında mı?

Beni o sabah çağırdıklarında, işte bu sorunun karşılığını aldım hiç değilse. Paul benimle aynı hapishanedeydi. Başka bir hapishanede olsa, ona veda etmek için beni çağırırlar mıydı hiç?

Hapiste duvarlara bakar düşünürsünüz. Paul'ü düşünürdüm. Sadece Paul'ü düşünürdüm. Kaç duvar vardı aramızda? Ona neler yapıyorlar? İşkence ediyorlar ona. Paul dayanacak ama vücudu yaralarla dolu, dişetleri kıpkırmızı, kafasına çekiçler inmiş, kolları bacakları dövülmüş olarak ve Paul'ün bedeninde vurdukları yerler acı-

yor benim de bedenimde, eklem yerleri, dudakları, hem dinlenmesini isteyip, hem de okşama isteğime dayanamadığım günlerde uyanmasın diye, hafifçe dokunduğum dudakları. Çabuk uyuyakalırdı çünkü geç gelirdi, dava arkadaşlarıyla buluşmaya giderken izini belli etmemek için şehrin içinde farklı yollardan geçip, uzun uzun dolaştığı için yorulmuş olurdu. Paul'ü sadece gülümseyişiyle hatırlamaya çalışıyordum. Gülümseyişi, yüzünde işkencenin acısına dönüşüyordu. Dudaklarını sıkıyordu. Gülümseyişini bir daha hiç görmeyeceğim.

Duvarlara bakıp düşünüyor ve umudu zorlamak için duvarları da zorlamak istiyordum. Bu duvarların arasında bir umut ışığı... Hiçbir çatlak yok bu duvarlarda. Yargılarlar mı onu? Eğer yargı olursa, Paul idama mahkûm olur. Ve düşünmesi durunca kalbi de durur insanın. Bir şans var mı, bir şans kırıntısı var mı acaba idama mahkûm olmaması için? Bir şans kırıntısı bile yok. Yakalandı, işkence gördü ve ölecek. Eğer işkenceden ölmediyse idam edilecek. Belki yargı ertelenir... Hemen yargılanmazsa... Bir mucize olabilir, hapishanenin üstüne bomba düşebilir, bütün bu duvarların bir bölümünü yıkabilir, Paul kaçabilir; partililer hapishaneyi havaya uçurabilir ve Paul duvarlardan çıkabilir. Düşünme artık, saçmalıyorsun. Mucize olmayacak. Paul ölecek.

Beni o sabah çağırdıklarında, Paul'ün kurşuna dizileceğini hemen anladım, yargısız kurşuna dizileceğini ve bunu bildiğini. O sabah yüreğinin kurşunların altında uçup gideceğini –kaç gündür, kaç gecedir biliyordu bunu–, kendi yüreğinin patlayacağını ve benim yüreğimin de ancak durmayacak kadar, dayanacak kadar atmaya devam edeceğini, yüreğimin sadece buna yetecek kadar güç bulacağını ve daha fazlasına gücünün yetmeyeceğini biliyordu.

Uzun, Paul'e veda ettiğim o sabah zannettiğimden

çok daha uzun süre dayanmam gerekti oysa. Hücreme geri getirdiler. Artık düşüncelerim duvarlara çarpmıyordu, düşüncelerim duvarlarda ölüyordu. Sandığımdan çok daha uzun süre dayanmam gerekti. Çok uzundu Auschwitz. Dayandım, çünkü dayanmam gerekiyordu ve zordu ve uzundu. Ama çok uzun ve zor olmasına rağmen bitmesini istemiyordum. Auschwitz'de olduğum sürece hiçbir karar almam gerekmiyordu. Döneceğim anı düşünmek istemiyordum, çünkü Paul'süz bir yaşamı düşünmek istemiyordum. Tekrar özgür kalmaktan korkuyordum. Özgürlük olunca ne yapacaktım ki? Onsuz nasıl yaşayacaktım? Hâlâ onsuz nasıl yaşayabildiğimi düşünemiyorum. Onsuz bunca yıl geçirdikten sonra bile. Yaşamayı sürekli erteliyorum. Eğer Paul, ona veda ettiğim anda, benden yaşamaya devam edeceğime dair söz vermemi istemeseydi, kalbim çoktan durmuş olurdu, çünkü ben kalbime artık atmamasını emretmiş olurdum.

Hayata yeniden başlamak... Paul sadece hafızamdaki bir gölgeye dönüşmüşken. Ben ölünce, onun yeni bir şafağın sökmesi için dünyayı ateşe vermek istediğini kim hatırlayacak? Ben bu yeni şafağın tadını unuttum. Onsuz ne işe yarar ki? Bu yalan ortaya çıktığına göre...

Hayata yeniden başlamak, ne biçim bir deyim... Geri döndüm. Mesleğime yeniden başladım. Güzel bir mesleğim var: Hemşire. Hastalarımın bana ihtiyacı var. Paul'süz yaşamıyorum, hastalarımla yaşıyorum. Mesaim bitince de onlardan ayrılmak için hiç acele etmiyorum. Onların hepsine aitim. İçimdeki, hastaları tedavi eden yanım onların hepsine ait. Gece yatmak için evimize dönüyorum. Evimize diyorum. Bir türlü evime diyemiyorum. Bu kadar yıl sonra, hâlâ bazen Paul seyahatteymiş gibi, geri dönecekmiş gibi yapıyorum. Ama dayanılması öyle güç bir aldatmaca ki, buna fazla sığınmamaya çalı-

şıyorum. Paul öldü. Bunu kendi kendime sık sık söylüyorum ki, onun için yaşadığınız varlık öldüğünde ne yapılması gerekiyorsa öyle davranayım diye. Hiçbir şeyin uyandıramadığı bir uyur gezer gibi yaşıyorum.

Hayata yeniden başlamak, ne biçim bir deyim...

Bilmiyorum
hâlâ bir şey yapabilir misiniz
benim için
Deneyecek gücünüz var mı bilmiyorum...

Devrim geldiğinde
çıkartacağım beynimi
kafatasımın içinden
sallayacağım onu kentin üstünde
ve karlar düşecek içinden
tozdan bir kar
pis tozdan
bugünkü zamanın renginde
bayrakların kırmızısını solduracak

Ve eğer geç kalırsa
bu kadarını bile yapacak gücüm kalmayacak.

Ağırlama*

Başka birisi için ölen bir adam
bulunmaz
bir daha sakın böyle söyleme Dilenci
sakın deme
onlar
tüm ötekiler için bir adım öne çıkanlar
binlerce
senin için de
Dilenci
sen selamlayasın diye şafağı
kurşuni doğuyordu gün
dağ sabahlarında
ve şimdi
şafak deniyor bunun adına
Dilenci
bu şafak onların kanıyla.

* Bir baladın sonuna konan övgü amaçlı dize–ç.n.

Charlotte Delbo, 1943'te meşhur 24 Ocak konvoyuyla Auschwitz toplama kampına gönderilen 230 kadından biriydi. Yahudi değildi; Fransız direniş hareketi içinde yer aldığı için tutuklanmıştı. Ayrıca tiyatrocuydu. Savaştan önce ünlü tiyatro adamı Louis Jouvet'nin asistanı olan Delbo, o korkunç ölüm kamplarının dehşet atmosferi içinde bile eline geçirdiği bir Molière oyunuyla mutlu olabilecek kadar gönülden bağlıydı tiyatroya.

Delbo'nun üç kitaptan oluşan ve burada tek cilt halinde sunulan tanıklığı onun bu yanına, tiyatrocu/yazar duyarlılığına ve keskin gözlem gücüne çok şey borçlu.

Delbo'nun anlatımıyla, çekilen ıstırapların ortasında çok ustaca çizilmiş insan portreleri beliriyor; aşk ve ölüm, umut ve umutsuzluk, dostluk ve çaresizlik gibi izlekler ete kemiğe bürünerek, ölüm kamplarının bir deri bir kemik kalmış kadın tutuklularının gözlerinden bizlere yansıyor.

20. yüzyılın ve belki de tüm insanlık tarihinin en karanlık, yaşamayanların hayal etmekte bile zorlanacakları bu sayfasını, Nazi toplama kamplarını hem içeriden bir bakışla hem de yaşanmış acıyı da aşan, ölümü ve sevgiyi şiirselleştiren bir dille anlatan bu tanıklığı bir kez daha belki bugün hâlâ yapılmakta olanları da düşünerek okuyacaksınız.

Ön kapak: *Auschwitz'de yakılan insanların külleri oradaki bataklıkların kurutulması için kullanıldı.*

Arka Kapak: *Auschwitz toplama kampının giriş kapısı.*

ISBN 975-6363-76-2

fiyat

